

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE THINKING"
UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC STRATEGIES
EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "PROGRESS"

INTEGRATED APPROACHES IN SCIENCE, TECHNOLOGY, AND CULTURE

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

**OCTOBER 27-29, 2025
CAMBRIDGE, UNITED KINGDOM**

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE THINKING"
UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC STRATEGIES
EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "PROGRESS"

INTEGRATED APPROACHES IN SCIENCE, TECHNOLOGY, AND CULTURE

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

October 27-29, 2025

Cambridge, United Kingdom

This edition was approved for publication on November 9, 2025.

Published in A4 format online on website:

<https://naukainfo.com/conference?id=70>

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series DK № 8227, dated April 23, 2025.

Cambridge, United Kingdom
2025

UDC 001.3-048.35:0/9](06)

Proceedings of the International scientific and practical conference “Integrated approaches in science, technology, and culture” (October 27-29, 2025) / Publisher website: www.naukainfo.com. – Cambridge, United Kingdom, 2025. - 359 p.

ISBN 978-617-8680-17-6

<https://doi.org/10.64828/conf-70-2025>

The recommended citation for this publication is:

Shevchenko T. G. Research into the specifics of the development of performing arts in Ukraine under martial law // Integrated approaches in science, technology, and culture : proceedings of the International scientific and practical conference (October 27-29, 2025). – Cambridge, United Kingdom : naukainfo.com, 2025. - Pp. 15-21. - URL: <https://naukainfo.com/conference?id=70>

Editor

Soloviov O. V.

*M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies*

The collection of scientific articles is a scientific and practical publication that includes research papers by students, postgraduate students, Candidates and Doctors of Sciences, researchers, and practitioners from Ukraine, Europe, neighboring countries, and beyond. The articles reflect studies of processes and changes in the structure of modern science. This collection is intended for students, postgraduate and doctoral candidates, educators, researchers, practitioners, and all those interested in current trends in the development of modern science.

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: <https://www.naukainfo.com>

© Publisher website: naukainfo.com, 2025

© Ukrainian Institute of Scientific Strategies (UISS), 2025

© All authors, 2025

TABLE OF CONTENTS

BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY

1. *Бурба Ірина Степанівна, Фіщук О. С.* 8
БІОЛОГІЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ
ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ
«РОСЛИНИ» У 7 КЛАСІ
2. *Кондратюк Алла Михайлівна* 11
ВИВЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ВОДНОЇ СИСТЕМИ РІЧКИ
ІКОПОТЬ МЕТОДОМ БІОІНДИКАЦІЇ
3. *Сорокіна Світлана Іванівна, Соболенко Любов Юліянівна, Мороз
Леся Миколаївна* 17
ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ЛАБОРАТОРІЙ ПРИ
ВИКЛАДАННІ БІОЛОГІЇ

CULTURE AND ARTS

4. *Зазуляк Тетяна Костянтинівна* 23
ІНТЕГРАЦІЯ МУЗЕЇВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС МИСТЕЦЬКОГО
ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ ЧЕРЕЗ АКТИВНІ ФОРМИ РОБОТИ З
МОЛОДДЮ
5. *Затинайко Ольга Володимирівна* 29
ЖАНР АВАНГАРДНОЇ ФАНТАЗІЇ ЯК ФОРМА
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЙНОСТІ У ФІКСОВАНІЙ
КОМПОЗИЦІЇ
6. *Недождій Даніела В'ячеславівна* 38
МІЖНАРОДНІ ТА ЛОКАЛЬНІ ТРЕНДИ В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ
СТИЛІ ПОПУЛЯРНИХ ВИКОНАВЦІВ
7. *Рижова Ірина Станіславівна, Захарова Світлана Олександрівна,
Череватенко Ольга Володимирівна* 43
КРЕАТИВНА РОЛЬ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ У СТВОРЕННІ
ДИЗАЙН-БРЕНДУ

ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION TECHNOLOGIES

8. *Сєрік Ольга Вадимівна* 52
БІОРЕМЕДІАЦІЯ ҐРУНТІВ ВІД ВАЖКИХ МЕТАЛІВ ЗА
ДОПОМОГОЮ AI
9. *Чабан Юлія Анатоліївна, Бартюк Олександра Артемівна* 63
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЗАСОБАМИ
ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND SERVICES

10. *Тишук Інна Володимирівна, Пасічник Михайло Петрович, Пилипчук Максим Миколайович* 71
АНАЛІЗ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕСТОРАННОГО РИНКУ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ
11. *Zakharova Tetiana* 78
INFORMATION AND ANALYTICAL SYSTEMS AS A FACTOR FOR
INCREASING THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF
ENTERPRISES IN THE HOSPITALITY AND TOURISM SECTOR

LAW AND INTERNATIONAL LAW

12. *Кулик Олег Ігорович* 84
ЩОДО РОЛІ СУДУ ЄС У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БАЛАНСУ МІЖ БІЗНЕС-
ІНТЕРЕСАМИ ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИМИ ЦІЛЯМИ
13. *Савчук Денис Анатолійович* 90
ГРОМАДЯНСТВО ЯК КЛЮЧОВА КОНСТИТУЦІЙНА КАТЕГОРІЯ
У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE

14. *Гаркавий Валерій Васильович, Руденко Юлія Сергіївна, Корсун Нікіта Олегович* 94
ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОГО І ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ПІДПРИЄМСТВА НА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ
15. *Добровольський Євгеній Валерійович* 105
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ПІДПРИЄМСТВ РИТЕЙЛУ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ФОРМАТІВ
16. *Кудінов Вадим Анатолійович, Шуляк Богдан Андрійович* 109
КОНЦЕПЦІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ КІБЕРСТРАХУВАННЯ БАЗ
ДАНИХ В ОСВІТНІХ УСТАНОВАХ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ
17. *Халимон Анастасія, Мармаза Олександра Іванівна* 120
РОЗРОБЛЕННЯ ПЛАНУ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

18. *Коваленко Ольга Олександрівна, Буравльова Євгенія Олегівна, Забарна Тетяна Василівна* 124
ВИКОРИСТАННЯ БІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ ДОБАВОК (БАДІВ) У
СТОМАТОЛОГІЧНОМУ ЛІКУВАННІ: КОМПЛЕКСНИЙ ОГЛЯД
ТА НАУКОВІ ПЕРСПЕКТИВИ
19. *Lazaruk O. V., Lazaruk T. Yu.* 130
STUDY OF PROTEIN CHARACTERISTICS IN TISSUES OF DUCTAL
BREAST CARCINOMA

**MILITARY SCIENCES, NATIONAL SECURITY AND STATE
BORDER SECURITY**

20. **Ящук Петро Володимирович** 133
ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ІНТЕГРАЛЬНА КАТЕГОРІЯ
ЗБЕРЕЖЕННЯ ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ,
КРИЗ І ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

PEDAGOGY AND EDUCATION

21. **Бандалет Ольга Олександрівна, Білоус Руслана Миколаївна** 143
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ
ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ
22. **Барвинська Ольга Олександрівна** 150
ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ
ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА
УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
23. **Бутова Лілія Володимирівна** 157
МЕТОД ПРОЄКТІВ У ПРОГРАМІ СПРИЯННЯ НАУКОВІЙ
ТВОРЧОСТІ УЧНІВ
24. **Ганець Анна** 165
ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ БАЗОВОЇ ШКОЛИ
25. **Єфименко Наталія Романівна, Редченко Людмила Володимирівна,
Дорогейко Любов Іванівна, Коростиленко Людмила Петрівна** 169
РОЛЬ МЕТОДИЧНОЇ СЛУЖБИ КОЛЕДЖУ В СУЧАСНОМУ
ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ МЕДИЧНОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ
26. **Коноваленко Тетяна Вячеславівна** 174
ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОГО
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ
27. **Коржевич Світлана Євгеніївна** 181
ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
28. **Кучугурна Наталя Анатоліївна** 187
РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ТА
СВІДОМОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ В УМОВАХ НОВОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
29. **Лобойко Тетяна Анатоліївна** 193
ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В КОНТЕКСТІ НУШ
30. **Lytvynenko Alla** 201
INTEGRATING AI-POWERED TOOLS IN LANGUAGE TEACHING
AND LEARNING

31.	<i>Макасеєва Тетяна Олександрівна</i> ОСНОВНІ ЗАСАДИ РАННЬОЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	210
32.	<i>Піранська Світлана Вікторівна, Кондратенко Надія Сергіївна, Кондратенко Вячеслав Олександрович</i> ЗБЕРЕЖЕННЯ ТАЛАНТУ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ	214
33.	<i>Піць Леся Степанівна, Гораль Марія Богданівна, Гораль Юліана Олегівна, Піць Вікторія Ігорівна</i> ТЕХНОЛОГІЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА САМОУПРАВЛІННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ	221
34.	<i>Рожков Олександр Миколайович</i> ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	228
35.	<i>Руденко Любов Вікторівна</i> РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	232
36.	<i>Shapoval Yuliia, Martirosian Emiliia</i> SPEAKING BLOCK AND HOW TO OVERCOME IT AT ENGLISH CLASSES AT COLLEGE	235
37.	<i>Скибіна Марина Валентинівна</i> ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ	239
38.	<i>Сорочан Лілія Федорівна, Шаповалова Тетяна Андріївна</i> РОЗВИТОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ 5-Х КЛАСІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	250
39.	<i>Федченко Руслана Володимирівна</i> ІНСТРУМЕНТИ ІІІ В ОСВІТІ ДЛЯ КРЕАТИВНОСТІ: ГЕНЕРАЦІЯ ТЕКСТІВ, ЗОБРАЖЕНЬ, МУЗИКИ	257
40.	<i>Ходак Тетяна Вікторівна, Дамзін Ольга Сергіївна, Григорцевич Аліна Валеріївна</i> НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	262
41.	<i>Чекардін Юрій Миколайович</i> РОЛЬ КЕРІВНИКА У СТВОРЕННІ УСПІШНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	265
42.	<i>Ярова Любов Леонідівна</i> СУЧАСНИЙ УРОК ТЕОРЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: КОНЦЕПЦІЯ, СТРУКТУРА ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ	273
PHILOLOGY AND JOURNALISM		
43.	<i>Гармаш Олена Леонідівна, Голі-Оглу Тамара Войцехівна</i> ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ СУЧАСНОГО КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	280

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

44. *Bilash Oksana Viktorivna, Voitovych Mykola Ivanovych, Kovalchuk Roman Anatoliiovych, Nahornyi Maksym Serhiiovych* 286
INTEGRATED APPROACHES TO MATHEMATICAL MODELING IN DATA ENGINEERING

PHYSICAL EDUCATION, SPORTS AND PHYSICAL THERAPY

45. *Дуб Мар'яна Михайлівна* 290
АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ВТРУЧАНЬ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАКОРДОННИХ ДОСЛІДНИКІВ
46. *Єрмаков Олександр Володимирович, Топчій Марія Сергіївна, Борищенко Валерія Володимирівна* 296
ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТРАВМ ТА ПОРУШЕНЬ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ
47. *Кондратюк Станіслав Сергійович, Коритко Зоряна Ігорівна* 302
ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ДЕГЕНЕРАТИВНО-ДИСТРОФІЧНИХ УРАЖЕННЯХ ПОПЕРЕКОВОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА
48. *Kvach Olha* 308
FORMATION OF MOTIVATION FOR SPORTS ACTIVITIES IN CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE: THE ROLE OF PARENTS AND COACH
49. *Рядова Ліліана Олегівна, Цигановська Наталія Василівна, Рожков Владислав Олександрович* 318
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ МІОФАСЦІАЛЬНОГО РЕЛІЗУ ВИКЛАДАЧАМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

POWER ENGINEERING AND POWER MACHINE ENGINEERING

50. *Сербенівський Юрій Костянтинович* 327
ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНІ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНІ КОМПЛЕКСИ ЯК СТРАТЕГІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМ МІКРОКЛІМАТУ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

51. *Vasylieva Oksana* 332
PSYCHOLOGICAL ADAPTATION CHALLENGES OF FOREIGN MEDICAL STUDENTS DURING HIGHER MEDICAL EDUCATION IN UKRAINE (PRE-WAR CONTEXT)

52.	<i>Ковтун Наталія Володимирівна</i> ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ	338
53.	<i>Петряніна Катерина Григорівна, Наталія Вікторівна Фролова</i> ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ФЕНОМЕНУ САМОТНОСТІ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ	343
54.	<i>Шевченко Лариса Вадимівна</i> ПСИХОТИП СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ	348
SOCIOLOGY AND STATISTICS		
55.	<i>Дзюбас Вікторія Вікторівна, Рязанцева Валентина Василівна</i> ЗАСТОСУВАННЯ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ В ЕКОЛОГІЧНИХ І КЛІМАТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	355

SPECIAL THANKS FOR ACTIVE PARTICIPATION IN THE
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE ARE EXTENDED
TO THE FOLLOWING PARTICIPANTS:

***Kravchenko Alla, Venger Liliia, Borovitska Halyna, Kuznietsova Nataliia,
Beschasna Vira, Prykhodko Liubov, Pasichnyuk Iryna, Koshcheyev
Alexander, Dovbnia Marta, Synyuk Oleg, Hedz Oleksandr, Tiasmin
Tetyana***

BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY

УДК 37.016:57

Бурба Ірина Степанівна

студентка факультету біології

та лісового господарства

Фіщук О. С.

Д.б.н., професор кафедри ботаніки

і методики викладання природничих наук

Волинський національний

університет імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

БІОЛОГІЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ «РОСЛИНИ» У 7 КЛАСІ

Анотація. Сучасна шкільна біологічна освіта зазнає суттєвих змін та орієнтована на реалізацію компетентнісного підходу, що дозволяє поєднати навчальну теорію з реальними дослідженнями. Біологічний експеримент – один з провідних засобів активізації пізнавальної діяльності учнів під час вивчення теми «Рослини» у 7 класі. Він сприяє розвитку критичного мислення, самостійності, дослідницьких умінь і формує стійкий інтерес до біології. Застосування біологічного експерименту забезпечує формування ключових компетентностей і підвищує ефективність навчального процесу [1, с. 45; 3, с. 22].

Ключові слова: біологічний експеримент, пізнавальна діяльність, учні, рослини, компетентності.

Біологічний експеримент є важливим компонентом навчального процесу, який дозволяє учням безпосередньо спостерігати закономірності живої природи, аналізувати отримані результати та робити власні висновки. У 7 класі під час вивчення теми «Рослини» доцільно використовувати досліди, що демонструють життєві процеси: фотосинтез, дихання, транспірацію, ріст і розвиток. [1, с. 45; 3, с. 22]. Саме практичні роботи, у вигляді біологічних експериментів, допомагають учням розвивати вміння планувати, спостерігати та узагальнювати.

Важливим напрямом активізації навчальної діяльності є створення умов для самостійного пошуку знань. Проведення міні-досліджень за участю учнів дозволяє розвивати ініціативність і творчість. Школярі самі визначають тему, формують гіпотезу, добирають обладнання й аналізують результати експерименту. [2, с. 108; 3, с. 57].

Педагогічна цінність біологічного експерименту полягає у поєднанні теоретичних знань і практичної діяльності, що сприяє розвитку дослідницького підходу до навчання. Учні набувають умінь аналізувати, робити висновки, аргументувати власну думку. Вони стають активними учасниками навчального процесу, а не пасивними споживачами інформації. Важливо також враховувати вікові особливості учнів. Саме на цьому етапі формується здатність до абстрактного мислення та самостійного прийняття рішень, тому експериментальні методи особливо ефективні. [2, с. 74; 4, с. 33].

Результати проведених експериментів можуть бути використані як основа для створення міні-проектів, презентацій або навчальних постерів. Це не лише підсилює інтерес до предмета, а й допомагає розвинути комунікативні, інформаційні та креативні компетентності. Таким чином, біологічний експеримент виступає не лише методом навчання, а й інструментом

формування особистісно зорієнтованого підходу до пізнання світу природи. [4, с. 120; 5, с. 87].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біологія. 7 клас: підручник / О. В. Тагліна, І. Г. Серебрякова. – Київ: Ранок, 2020. – 192 с.
2. Бельська, Г. В. Методика навчання біології. – Київ: Освіта, 2019. – 320 с.
3. Ковальчук В. В. Біологічний експеримент у школі: методичні рекомендації. – Тернопіль: Астон, 2018. – 64 с.
4. Пономарьова О. В. Активізація пізнавальної діяльності учнів засобами дослідницької діяльності. – Харків: Основа, 2021. – 128 с.
5. Новікова І. В. Компетентнісний підхід у навчанні природничих дисциплін. – Київ: Либідь, 2022. – 156 с.

Кондратюк Алла Михайлівна

Вчитель біології

Великоорлинська гімназія

Антонінської селищної ради

Хмельницького району

Хмельницької області

ВИВЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ВОДНОЇ СИСТЕМИ РІЧКИ ІКОПОТЬ МЕТОДОМ БІОІНДИКАЦІЇ

Анотація: у статті визначається оцінка якості річкової води за допомогою методу біоіндикації. На прикладі р. Ікопоть показати значення збереження водних ресурсів та їх біологічного різноманіття для майбутніх поколінь. А також довести, що невеликі річки відіграють головну роль у підтриманні балансу водних ресурсів басейнів середніх та великих річок. Адже в даний час особливо актуальною проблемою є збереження водних ресурсів. Водна криза загрожує суспільству не тому, що на землі не вистачає води, а тому що людина при сучасній організації промислового виробництва, а також своєю непередбаченою діяльністю псує величезну кількість чистої природної води.

Ключові слова: біоіндикація, біоіндикатори, вода, природні ресурси, методи біоіндикації, індекс Майера, гідробіонти.

Найпоширеніша речовина на нашій планеті - це вода. Існування людства неможливе без неї. Вода володіє унікальними властивостями, необхідними для підтримки всіх форм життя на Землі. З усіх природних ресурсів вода є найдивовижнішим, так як після використання вона як і раніше залишається водою. Вода відноситься до невичерпних ресурсів, однак перед людством постає загроза водного дефіциту. Чому?

Нас, людей, стало більше, тому значно зросла водоспоживання: для забезпечення комунального та промислового водопостачання у всьому світі витрачається майже 600 куб.км прісної води. З них тільки 150 куб.км води витрачається безповоротно, а інша, забруднена стічна вода надходить назад у річки та водойми, отруюючи, роблячи непридатними для людини і життя. [2]

Річка Ікопоть є лівою притокою Случі. Довжина річки становить 45 км, приток – 280 загальною довжиною 438 км., густота річкової мережі 0.95км/ км², а площа басейну — 603 км². Пересічна ширина річища 5 м, Долина річки трапецієподібна, завширшки до 3 км, завглибшки до 25 м. Басейн цієї водної артерії розташований у межах трьох громад Краси́лівської, Анто́нінської та Старокостянти́нівської.

Живлення переважно дощове і снігове, але значна частина отримується із підземних вод. На берегах річки є дуже багато джерел, за якими ми влітку доглядаємо: розкопуємо, прочищаємо, садимо вербові гілочки, щоб залишити якусь пам'ять у селі. Замерзає річка наприкінці листопада, а розстає в березні. [1]

За сучасними уявленнями біоіндикатори - організми, присутність, кількість або особливості розвитку яких служать показниками природних процесів, умов або антропогенних змін середовища проживання. Біоіндикація - метод, який дозволяє оцінювати стан довкілля за фактом зустрічі, відсутності, особливостям розвитку організмів - біоіндикаторів.

Методи біоіндикації поділяються на два види: реєструюча біоіндикація та біоіндикація по акумуляції. Реєструюча біоіндикація дозволяє висловлюватись про вплив факторів середовища станом особин виду або популяції, а біоіндикація по акумуляції використовує властивість рослин і тварин накопичувати ті чи інші хімічні речовини (наприклад, вміст свинцю в печінці риби, що знаходяться на кінці харчового ланцюжка, може досягати 100-300 ГДК). У відповідності з цими методами розрізняють реєструючі і накопичують індикатори. Реєструючі індикатори реагують на зміни стану навколишнього середовища зміною чисельності, пошкодженням тканин, соматичними

проявами (у тому числі потворністю), зміною швидкості росту та іншими добре помітними ознаками. Як приклад реєструючи біоіндикаторів не завжди можливо встановити причини змін, тобто фактори, що визначали чисельність, поширення, кінцевий вигляд або форму біоіндикаторів. [3]

Накопичують індикатори та концентрують забруднюючі речовини в своїх тканинах, певних органах і частинах тіла, які в подальшому використовуються для з'ясування ступеня забруднення навколишнього середовища за допомогою хімічного аналізу. Якою б сучасною не була апаратура для контролю забруднення і визначення шкідливих домішок у навколишньому середовищі, вона не може зрівнятися зі складно влаштованим «живим приладом». Правда, у живих приладів є серйозний недолік - вони не можуть встановити концентрацію певної речовини в багатокомпонентній суміші, реагуючи відразу на весь комплекс речовин.

За допомогою біоіндикаторів можна отримати інформацію про біологічних наслідки і зробити тільки непрямі висновки про особливості самого фактора. Методи біоіндикації, що дозволяють вивчати вплив техногенних забруднювачів на рослинні і тваринні організми є найбільш доступними. [4]

Для оцінки стану водойми мною використовувався індекс Майера, його можна застосовувати для будь-яких типів водойм.

Індекс Майера - найбільш проста методика біоіндикації, при якій не потрібно визначати безхребетних з точністю до виду. У ній використовується принцип приуроченості різних груп водних безхребетних до водойм з певним рівнем забрудненості. Організми - індикатори віднесені до одного з трьох розділів: 1 - мешканці чистої води, 2 - організми середньої чутливості, 3 - мешканці забруднених водойм.

Для розрахунку індексу необхідно кількість виявлених груп з першої графи таблиці помножити на 3, кількість груп з другої - на 2, з третьої - на 1. Отримані цифри складають $(X \cdot 3 + Y \cdot 2 + Z \cdot 1)$. Значення суми і характеризує ступінь забрудненості водойми:

- Більше 22- вода відноситься до 1 класу якості (водойма дуже чиста);

- 17-21- 2 клас якості (водойма чиста);
- 11-16- 3 клас якості (помірно-забруднена водойма);
- Менше 11- 4 клас якості (водойма брудна).

На початку березня місяця 2023 року було взято пробу з річкової системи р. Ікопоть з метою визначення складу гідробіонтів для оцінки якості води, але це не найкращий період, тому я не могла отримати найбільш повноцінну картину про видовий склад, чисельність, біомасу, особливості екології різних груп та видів гідробіонтів. Проби взяли у двох місцях:

1. Водний об'єкт біля джерела «Криничка».
2. Водний об'єкт біля «Дерев'яного містка»

Для цього був використаний «Набір для визначення якості води прісного водойми методом біоіндикації». Було вибрано 2 ділянки площею орієнтовно 3х3 метрів. Проби гідробіонтів відбиралися за допомогою сачка, пластикового стакана з отворами. При відборі проб сачком я робила рухи, схожі на рухи коси при косінні трави, причому вела сачок проти течії, проводила ним ближче до дна, по чагарниках водної рослинності, у каменів. Після кожного помаху сачок виймала, і спіймані організми витрушувала в тазик.

Проба №1

Місце дослідження: водний об'єкт біля джерела «Криничка».

Знайдені пробіонти :

- П'явки - мешканець забрудненого водоймища
- Малощетінкові черви - сприяють самоочищенню забруднених водойм.
- Личинки струмочників – мешканці, які живуть у товщі води.
- Ставовик – мешканець забрудненого водоймища
- Живородка річкова - організми середньої чутливості
- Личинки комарів – організми середньої чутливості

Розрахунок рівня забруднення за індексом Майера:

$1 \cdot 3 + 3 \cdot 2 + 3 \cdot 1 = 12$ - водойма належить до 3 класу води - помірно – забруднена.

Проба № 2

Місце дослідження: водний об'єкт біля «Дерев'яного містка».

Знайдені пробіонти:

П'явки – мешканець забрудненого водоймища

Малоцетінкові черви - сприяють самоочищенню забруднених водойм.

Личинки комарів – організми середньої чутливості

$1 \cdot 2 + 3 \cdot 1 = 9$ - водойма належить до 4 класу води - водойма брудна.

Після того, як організми були спіймані, проведено їх визначення в польових умовах. Для цього уважно розглянула всі виловлені об'єкт. Помічених тварин пінцетом виймала з тазика і саджала в невеликі ємності з водою. Так їх легше порахувати і важче втратити що-небудь з улову. Особливо важливо відсадити окремо великих тварин (молюсків) і хижаків - вони можуть розчавити або з'їсти своїх сусідів. Після визначення спійманих тварин випустила назад у водойму.[6]

З рослин біоіндикаторів ми виявили: вербу. Поверхні водойми місцями покрита заростями рогозу, очерету. Ці рослини прекрасні очисники водойм - стічні води, проходячи через їх зарості, звільняються від отруйних речовин.[7]

Таким чином, можна констатувати, що практично водні ресурси інтенсивно забруднюються внаслідок збільшення впливу антропогенних чинників: безсистемна господарська діяльність з порушенням допустимих меж освоєння територій, надмірна інтенсифікація використання природних ресурсів, замулення, забруднення та заростання річок, а також недотримання режиму обмеженого господарювання на прибережних захисних смугах. Адже:

1. Кожен вид живих організмів пристосований до своїх умов проживання. Порівнюючи склад живих організмів у біогеоценозах у різні періоди часу можна стежити за змінами умов проживання в ньому.
2. За допомогою методів біоіндикації, у тому числі методики знаходження індексу Майера мною була визначена ступінь забрудненості річкової системи р.Ікопоть - водойма середнього рівня забруднення.
3. При відсутності промислового забруднення стан водойм покращується,

4. Через екологічну неграмотність населення можна за декілька днів зруйнувати водойму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Т. А. Попова «Екологія в школі. Моніторинг природного середовища», М. : творчий центр «Сфера », 2005 р
2. Шкільний екологічний моніторинг. Під. ред. Ашихміна Т. Я., вид-во «Агар», 1999 р.
3. Практикум з екології. С. В. Алексєєв, Н.В. Груздева, А. Г. Муравйов, Е. В. Гущина. Навчальний посібник. АТ МДС, 1966 р.
4. Алексєєв С. В. Екологічний практикум школяра / С.В. Алексєєв, Н. В. Груздева, Е. В. Гущина.- Самара .: ВД «Федоров», 2005. - 304 с.
5. Ашихміна Т.Я. Шкільний екологічний моніторинг: навчально-методичний посібник / Т. Я. Ашихміна. - М. : Агар, Рандеву-АМ, 2000. – 400 с.
6. Власов Б. П. Використання вищих водних рослин для оцінки і контролю за станом водного середовища: метод. рекомендації / Б. П.Власов, - Мн .: БДУ, 2002. - 84 с.
7. Козлов М. А. Шкільний атлас-визначник безхребетних тварин / - М. А. Козлов. - М. : Просвіта , 1991. - 207 с.

Сорокіна Світлана Іванівна

Соболенко Любов Юліянівна

Мороз Леся Миколаївна

канд. біол. наук, доц., доц. кафедри

біології та здоров'я людини

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ЛАБОРАТОРІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ БІОЛОГІЇ

Анотація: у статті розглянуто сучасні підходи до впровадження віртуальних лабораторій у навчальний процес з біології, проаналізовано їхні педагогічні переваги й обмеження, наведено приклади запровадження (досвід закладів освіти, партнерство з платформою Labster) та рекомендації щодо інтеграції в навчальні курси для здобувачів вищої освіти природничих факультетів. Представлено короткий огляд досліджень про ефективність віртуальних симуляцій у біологічній освіті.

Ключові слова: навчальний процес, біологія, віртуальні лабораторії, здобувачі вищої освіти, критичне мислення.

Швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створив нові можливості для навчання природничих дисциплін. Віртуальні лабораторії (vLabs) – це комп'ютерні симуляції лабораторних процедур, експериментів і процесів, які дають змогу моделювати явища від макро- до мікрорівня без прямого використання реального обладнання чи реактивів. Для навчання біології віртуальні лабораторії стали важливим інструментом, що дозволяє

поєднати теоретичні знання з інтерактивним «віртуальним досвідом» і розвивати дослідницькі компетентності здобувачів вищої освіти [1; 2; 6].

Головні педагогічні цілі використання віртуальних лабораторій у біології: формування експериментальних умінь (планування досліду, управління параметрами, реєстрація спостережень), розвиток критичного мислення і вміння інтерпретувати дані, насичення практичного блоку за обмежених ресурсів, створення безпечного середовища для відпрацювання технологій [2; 3; 7]. Віртуальні симуляції ефективні для вивчення абстрактних або субмікроскопічних процесів (наприклад, молекулярні механізми, клітинні процеси), які важко продемонструвати у традиційній лабораторії [8].

Переваги віртуальних лабораторій для здобувачів вищої освіти біологічних спеціальностей:

1. Доступність та економія ресурсів. vLabs дають змогу виконувати численні варіанти експериментів без витрат реактивів, обладнання та експлуатаційних витрат, що особливо актуально для закладів з обмеженим фінансуванням [1; 4].

2. Безпека та етичність. У віртуальному середовищі можна моделювати небезпечні або етично чутливі процедури (наприклад, робота з патогенами, дисекція) без ризику для здоров'я або порушення етичних норм [6; 8].

3. Контроль над параметрами й повторюваність. Здобувач вищої освіти може безпечно змінювати параметри (концентрацію, час, температуру) і бачити миттєві результати, що сприяє глибинному розумінню причинно-наслідкових зв'язків [2; 8].

4. Можливість дистанційного й змішаного навчання. vLabs легко інтегруються у змішані курси та дистанційні програми, що підвищило їхню значимість під час пандемії і в умовах доступності освіти по всій території України [4; 5].

5. Підвищення мотивації та візуалізація процесів. Інтерактивні моделі краще ілюструють динамічні процеси, що підвищує зацікавленість здобувачів вищої освіти і сприяє кращому засвоєнню матеріалу [1; 7].

Обмеження та виклики впровадження. Технічні вимоги та доступ в Інтернет. Для повноцінної роботи деяких платформ (особливо з 3D/VR) потрібен сучасний комп'ютер і швидкий Інтернет, що може бути проблемою для окремих здобувачів вищої освіти і закладів [5].

Педагогічне проектування. Симуляція потребує грамотного сценарію та супровідних методичних матеріалів, інакше існує ризик поверхневого використання без глибинного наукового контексту [3; 8].

Валідація навчальних результатів. Хоча численні дослідження вказують на ефективність vLabs, потрібні місцеві емпіричні дослідження для підтвердження результатів у конкретних освітніх умовах України [8; 9].

Проблема заміни практики. Віртуальні лабораторії краще використовувати як доповнення або підготовчий етап до очної практики, а не як повну заміну реального експерименту, особливо для формування моторних навичок і роботи з обладнанням.

В Україні зростає інтерес до віртуальних лабораторій у вищій освіті. Державне партнерство з Labster дозволило забезпечити доступ здобувачам вищої освіти українських закладів до великої бібліотеки симуляцій з біології й суміжних дисциплін, що суттєво розширило можливості дистанційного й змішаного навчання [5; 15]. Українські науково-педагогічні праці демонструють приклади розробки локальних симуляцій і методичних рекомендацій для їхнього впровадження у курс біохімії та біології [1; 2; 4]. Наприклад, результати досліджень показують покращення розуміння біологічних концепцій і зростання мотивації здобувачів вищої освіти після використання віртуальних лабораторій у навчальному процесі [1; 7].

Методичні рекомендації для інтеграції vLabs у курс біології:

а) поєднання віртуального та реального практикуму (*blended learning*). Використовувати симуляції як підготовчий етап перед практичною роботою або як етап для обробки й інтерпретації даних, отриманих у лабораторії. Це дозволяє економити час і підвищувати якість практики [8; 9].

b) розробка сценаріїв навчання. Кожна симуляція має супроводжуватись чітким навчальним завданням, методичними вказівками та критеріями оцінювання. Варто включати контрольні питання й елементи самооцінки [2; 3].

с) оцінювання компетентностей. Вводити рубрики оцінювання дослідницьких навичок, інтерпретації даних і наукового письма після роботи в симуляції.

d) забезпечення доступності. Передбачити альтернативні варіанти для здобувачів вищої освіти з обмеженим технічним доступом (локальні офлайн-версії, лабораторні демонстрації).

е) підготовка викладача. Підвищення кваліфікації викладачів з ІКТ-інструментів та педагогічного дизайну є ключовим фактором успіху [3].

Оглядові й емпіричні дослідження вказують, що віртуальні лабораторії позитивно впливають на концептуальне розуміння, досягнення навчальних цілей і мотивацію здобувачів вищої освіти (мета-аналізи та огляди) [9; 11]. Конкретні проєкти (наприклад, розробка віртуальної лабораторії для приготування PBS) підтвердили, що симуляції можуть ефективно навчати базовим лабораторним навичкам за допомогою інтерактивних анімацій і підказок [8]. Українські дослідження також демонструють покращення якості підготовки здобувачів вищої освіти при інтеграції vLabs у навчальні курси [1].

Отже, віртуальні лабораторії є важливим *suplementom* у навчанні біології, здатним підвищити доступність практичної підготовки, безпеку, візуалізацію субмікроскопічних процесів і мотивацію здобувачів вищої освіти. Їхнє впровадження в Україні вже відбувається як на рівні проєктів (Labster), так і у вигляді локальних розробок і методичних матеріалів. Водночас повноцінна інтеграція потребує уваги до технічної інфраструктури, методичного супроводу й розвитку кваліфікації викладачів. Рекомендується використовувати vLabs як частину змішаного навчання та проводити локальні дослідження ефективності з урахуванням національного контексту [1–9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнатюк В. В., Упатова І. П., Дехтярьова О. О., Куруц Н. В. Віртуальні лабораторії в біологічній освіті: моделювання експериментальних досліджень. *Академічні візії*. 2023. Вип. 21. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/b456df60-7c6b-4eac-a265-a9e328f4b930/download> (дата звернення: 20.10.2025).
2. Ількевич Н. С. Використання віртуальних лабораторій під час вивчення біохімії студентами природничого факультету *Information Technologies in Education*. 2021. № 48. С. 15–23. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/40909/> (дата звернення: 20.10.2025).
3. Вараксіна Н. В. Використання віртуальних лабораторій в освіті (аналітичний огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки*. 2021. № 14. С. 3–11. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737111/> (дата звернення: 20.10.2025).
4. Віртуальні лабораторії в біологічній освіті : методичний матеріал Харківська академія (репозиторій) 2023. URL: <https://repository.khpa.edu.ua/items/b5de01f1-3a15-4179-a337-5bd97e8555fc> (дата звернення: 20.10.2025).
5. Ministry of Education and Science of Ukraine renews partnership with Labster for virtual science lab (press release). Business Wire. 11 Oct 2023. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/20231011014432/en/> (дата звернення: 20.10.2025).
6. Virtual Biology Lab. URL: <https://virtualbiologylab.org/> (дата звернення 20.10.2025).
7. PhET Interactive Simulations. *University of Colorado Boulder*. URL: <https://phet.colorado.edu/> (дата звернення: 20.10.2025).
8. Miyamoto M., et al. Developing a virtual lab to teach essential biology laboratory techniques 2019. URL:

<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9138736/> (дата звернення: 20.10.2025).

9. Byukusenge C., et al. Effectiveness of virtual laboratories in teaching and learning biology: a review of literature. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*. 2022. Vol. 21, № 3. URL: <https://www.ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/5268> (дата звернення: 20.10.2025).

CULTURE AND ARTS

УДК 069:7.07+377

Зазуляк Тетяна Костянтинівна

методист

Вижницький фаховий коледж мистецтв

та дизайну імені Василя Шкрібляка

м. Вижниця, Україна

ІНТЕГРАЦІЯ МУЗЕЇВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС МИСТЕЦЬКОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ ЧЕРЕЗ АКТИВНІ ФОРМИ РОБОТИ З МОЛОДДЮ

Анотація: стаття присвячена актуальним питанням діяльності сучасних музейних інституцій, що перебувають у структурі Вижницького фахового коледжу мистецтв та дизайну імені Василя Шкрібляка, зокрема інтеграції музейної педагогіки в освітній процес через урізноманітнення активних форм роботи зі студентською молоддю.

Ключові слова: музей, інтерактивний простір, активні форми роботи, музейна педагогіка, освітній процес, національно-патріотичне виховання.

Динамічні зміни у сучасному світі постійно породжують нові виклики перед музейними закладами. Діяльність музеїв нині вже не обмежується науковою, експозиційною та просвітницькою роботою. У першій чверті ХХІ ст. музей – це цілий соціальний інститут із багаточисельними функціями, напрямками і формами роботи, які органічно між собою взаємодіють. [1, с. 42]. Приклад такої взаємодії можна відстежити у діяльності двох музеїв, які є структурними підрозділами Вижницького фахового коледжу мистецтв та

дизайну імені Василя Шкрібляка – Музей декоративно-прикладного мистецтва та Музей старожитностей та етнографії Буковинської Гуцульщини. Аби сповна реалізовувати свою місію, музеї ініціюють і впроваджують новітні маркетингові стратегії, інноваційні технології і практики роботи з відвідувачами, зокрема, студентською молоддю, трансформуючи при цьому зміст і форми своєї діяльності до вимог сучасного освітнього процесу у фаховій передвищій освіті.

Музей декоративно-прикладного мистецтва є візитівкою не лише закладу освіти, а й міста, громади, району, оскільки функціонує ще з 1953 року. В його експозиції представлені роботи здобувачів освіти з усіх мистецьких спеціальностей, за якими здійснюється освітня діяльність в коледжі. Основу його музейних фондів складають саме дипломні роботи та роботи видатних випускників різних років [2]. Його основний вектор роботи спрямований на виставкову діяльність, яка успішно поєднується з популяризацією сучасного буковинського мистецтва, презентацією освітнього закладу на мистецьких заходах починаючи від місцевого до міжнародних рівнів, профорієнтаційною роботою, а також волонтерським рухом.

Музей старожитностей та етнографії Буковинської Гуцульщини, відкритий 2010 року, – це не просто місце, де зустрічаються сьогодення і минуле, традиції і сучасність, а сучасний заклад, який позиціонує себе як центр комунікації, носій культурної інформації та креативних інновацій, як майданчик та простір для проведення різних заходів мистецького спрямування, які органічно доповнюють освітній процес коледжу. Прикладом втілення інтерактивних музейних програм, застосування рекреаційного та розважального компонентів є такі цікаві та активні форми роботи з молоддю: ніч у музеї, благодійна акція «Все буде Україна»; день української хустки; проєкт «Традиційна кухня Буковинської Гуцульщини»; проєкт «Одягові традиції Гуцульщини»; зустрічі з народними майстрами; майстер класи з декоративного мистецтва, патріотичні флешмоби, тощо. Музей також є активним учасником культурно-мистецьких подій у Вижницькій територіальній громаді – це і фестиваль гірських професій,

акція «Найбільша коляда в найменшому місті», проєкт «Мандротерапія» для поранених воїнів, що перебувають на реабілітації в медичних закладах регіону тощо [3].

Так, сьогодні не всі розуміють актуальність культурно-естетичного та національно-патріотичного виховання молоді і ролі музеїв в цьому вихованні.

На даний момент склалася парадоксальна ситуація: молодь втрачає соціальні ідеали, знижується загальний культурно-освітній рівень населення і саме в цій ситуації підвищується роль освіти і культури у вихованні підростаючого покоління. Але як би ми не намагалися робити вигляд, що нічого не відбувається, ситуацію не можна не помітити: саме юний відвідувач - школяр та студент сьогодні рідко заходить до музею. Навіть в порівнянні з минулими роками стає очевидним, що кількість групових відвідувачів і частота відвідувань не підвищується.

Музеї, які функціонують на базі сучасного закладу фахової передвищої освіти мистецького спрямування, вбачають мету свого існування в об'єднанні програми своєї діяльності з освітнім процесом коледжу. Розуміння суті сучасного музею як багатовимірного освітнього простору передбачає сьогодні не просто запровадження музейної педагогіки, а вивчення педагогічного потенціалу музею, розробку механізмів позитивного впливу мистецтва на особистість здобувачів освіти.

Наразі триває пошук оптимальної моделі інтеграції музею в освітній процес, визначається місце і роль музеїв у системі сучасних знань. Наголошуємо, що музеї та заклад освіти мають багато спільного в досягненні мети своєї діяльності. Насамперед це виховання патріотизму, свідомого ставлення до надбань свого народу та світової культури; розвиток креативного мислення, творчих здібностей, певних практичних навичок, стимулювання творчої активності особистості. На нашу думку саме музейна педагогіка має стати посередником між музеєм і закладом освіти, сприяючи створенню ефективного освітнього середовища, формуванню емоційно-ціннісного ставлення до знань, подоланню міжкультурних стереотипів.

Так, найголовнішою проблемою, яка особливо загострилася із військовими діями на території нашої держави, є проблема залучення до музею відвідувача, глядача. Вирішення цієї проблеми органічно позбавило б від усіх інших проблем - від фінансування до освітньо-виховних завдань. Саме тому спільні форми роботи музею та закладу освіти з молоддю дозволяють перетворити музей на живий організм – майданчик для проведення інтегрованих навчальних занять, аудиторію для гостьової лекції, творчий простір для молоді, залу для демонстрації колекцій як традиційного, так і сучасного одягу (створеного за народними мотивами), кінозалу для перегляду тематичного фільму, сцену для театральної вистави, арт-майстерню для відвідувачів, локацію для проведення мистецького квесту, місце для зустрічі випускників закладу освіти тощо.

Потрібно зрозуміти, що інтеграція музею в освітній процес – це не лише впровадження нових форм навчання, а й можливість наповнити новим змістом навчальний матеріал, оскільки робота в залах музею, серед розгорнутих експозицій, експонатів, інколи навіть з матеріалами фонду мотивує, активізує інтерес, сприяє діалогу поколінь тощо [4, с. 52–57].

Музеї коледжу позиціонують себе як інтерактивні музеї. Вони, базуючись на інноваціях, надають відвідувачам можливість активно взаємодіяти з експозицією замість традиційного простого спостереження, чим сприяє посиленню зацікавленості до пізнання гуцульського та буковинського декоративного мистецтва. Зокрема, у Музеї старожитностей та етнографії Буковинської Гуцульщини усім бажаючим надається можливість одягнути традиційний народний стрій та зробити фото напам'ять за символічний донат для ЗСУ.

Підсумовуючи наше дослідження, можемо констатувати, що музей в сучасному світі є не лише місцем збереження, обліку та вивчення пам'яток культури. Сьогодні музей – це культурно-освітня установа, яка ставить перед собою, окрім специфічних професійних завдань, також широкі наукові, просвітницькі, науково-освітні, естетичні та виховні завдання. Можна стверджувати, що сучасний музей – це своєрідний центр духовної культури

майбутнього. Таке розуміння ролі і місця музею в останні десятиліття зробило актуальним сприйняття музею, як цілого соціального інституту з його багаточисленними функціями, напрямками, формами в їх органічній взаємодії. Сучасний музей чітко реагує на всі соціальні та економічні зміни, які відбуваються в суспільстві. Зміна економічних умов та життєвих орієнтирів змінила самі основи музейної діяльності і примушує музеї постійно розвивати систему створення нових програм і форм музейної діяльності з відвідувачами, пошуку можливостей впровадження музейної педагогіки для трансформації музейного середовища в інтерактивний освітній та творчий простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаврилюк С. В., Надольська В. В. Трансформація музейного світу у ХХІ ст.: міжнародний та український досвід. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2022. Вип. 57. Том 1. С. 41–49.
2. Музей коледжу / Вижницький фаховий коледж мистецтв та дизайну імені Василя Шкрібляка. URL: <https://vkpm.org.ua/muzej-koledzhu/> (дата звернення: 16.10.2025).
3. Музей старожитностей та етнографії Буковинської Гуцульщини / Вижницький фаховий коледж мистецтв та дизайну імені Василя Шкрібляка. URL: <https://vkpm.org.ua/muzej-starozhytnostej-ta-etnografiyi-bukovynskoyi-guczulshhyny/> (дата звернення: 15.10.2025).
4. Котлер Н., Котлер Ф., Котлер В. Музейний маркетинг і стратегія: формування місії, залучення публіки, збільшення доходів і ресурсів. Переклад з англ. Т. Олійник та ін. Київ: ВД «Стилос», 2010. 528 с.
5. Караманов О. В. Музейна педагогіка у системі сучасної освітньої парадигми та поширення наукових знань / Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників І Всеукраїнської науково-

практичної конференції. Біла Церква: Авторитет. 2019. С. 48-50. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/zbirnyk_tez_myz_ped.pdf (дата звернення: 16.10.2025).

6. Маньковська Р. В. Музейна педагогіка: інноваційна технологія інтелектуального розвитку. Краєзнавство. 2019. № 3. С. 238–251.

Затинайко Ольга Володимирівна

завідувачка відділом музично-теоретичних дисциплін,

Дитяча музична школа № 21 міста Києва

м. Київ, Україна

ЖАНР АВАНГАРДНОЇ ФАНТАЗІЇ ЯК ФОРМА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЙНОСТІ У ФІКСОВАНІЙ КОМПОЗИЦІЇ

Анотація: У статті досліджується жанр авангардної фантазії як форма експериментальної імпровізаційності у межах фіксованої композиції. Розкрито історико-стильові передумови становлення жанру, його зв'язок із тенденціями музичного авангарду XX–XXI століть. Визначено теоретичні засади поняття «авангардна фантазія», у якому поєднуються принципи відкритої композиційної структури, інтуїтивного мислення та раціонального контролю звукової форми. Окреслено основні ознаки жанру: відмова від традиційної форми, свобода тембрової, ритмічної та фактурної організації, інтеграція електронних і шумових звуків, активна співтворчість виконавця. Підкреслено значення авангардної фантазії для оновлення композиторської мови, розширення поняття музичної форми та формування нових моделей комунікації між композитором, виконавцем і слухачем.

Ключові слова: авангард, фантазія; імпровізаційність; експериментальна композиція; звуковий колаж; електронна музика; виконавець-співтворець; сучасне музичне мислення.

Вступ. Сучасна музична творчість характеризується посиленою тенденцією до поєднання експерименту та імпровізаційності у межах фіксованих композиційних форм. У XX–XXI століттях особливої актуальності набуває пошук нових форм музичного мислення, здатних виявити динаміку

творчого процесу, миттєвість інтонаційного жесту та свободу композиторського самовираження. У цьому контексті жанр фантазії, що історично пов'язаний із вільною структурою та імпровізаційною природою, набуває оновленого змісту. Переосмислена через призму авангардного досвіду, фантазія стає простором синтезу інтуїтивного та раціонального, де фіксована форма поєднується з елементами відкритості, випадковості й виконавської співтворчості.

Мета статті полягає у розкритті специфіки авангардної фантазії як жанрової форми, що поєднує імпровізаційність і структурованість, свободу звукового мислення та композиційний контроль.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1. з'ясувати основні ознаки авангардної фантазії;
2. проаналізувати експериментально-імпровізаційну природу авангардної фантазії у контексті новітніх композиторських технік.

Об'єктом дослідження виступає процес композиційної організації авангардної фантазії, що передбачає взаємодію між фіксованою структурою та елементами творчої свободи. **Предметом дослідження** є прояви експериментальної імпровізаційності у межах фіксованої музичної структури — тобто способи, якими авангардна фантазія перетворює традиційне поняття форми, зберігаючи водночас її композиційну цілісність.

Основна частина. *Історико-стильові передумови становлення авангардної фантазії.* Історичний розвиток жанру фантазії свідчить про його гнучкість і здатність пристосовуватись до нових естетичних парадигм. Витоки жанру сягають доби Ренесансу, коли фантазія виникла як інструментальна форма імпровізаційного типу мислення, що надавала композитору максимальну свободу у побудові музичного матеріалу. У барокову епоху фантазія поєднала поліфонічну складність із вільністю викладу, а у добу романтизму вона стала виразом індивідуальної суб'єктивності, емоційного жесту та інтонаційної спонтанності. У подальшому, з переходом до доби класицизму та романтизму, жанр фантазії поступово розширює свої функції, виходячи за межі суто

імпровізаційної практики. Як зазначав британський музикознавець, композитор і піаніст Сер Дональд Френсіс Тові (1875–1940), «термін “фантазія” цілком міг би охоплювати всі посткласичні форми концерту»¹ [1, р. 18]. Це спостереження підкреслює універсальність жанру, його здатність адаптуватися до нових художніх умов і трансформуватись разом із розвитком музичної форми. На початку XX–XXI століття відбувається докорінна трансформація жанрових меж. Під впливом загальної тенденції до оновлення музичної мови — від атональності до експериментів із формою — фантазія перестає бути лише формою вільної побудови. Вона перетворюється на своєрідний лабораторний простір, де композитор досліджує можливості нових звукових структур, ритмічної організації та фактурної свободи. Руйнування класичних формоутворень і прагнення до відкритої композиції зумовили появу авангардних експериментів, у яких поняття фантазії почало асоціюватися не лише з вільною формою, а й з експериментальною установкою мислення.

Велике значення для формування авангардної фантазії мали естетичні й технічні відкриття музичного авангарду середини XX століття. Такі напрямки, як серіалізм, алеаторика, сонористика та концептуалізм, сприяли розширенню поняття музичної композиції, де межа між зафіксованим і імпровізованим стала умовною. Серіалізм сформував раціонально контрольовану структуру звукової організації, алеаторика надала простір випадковості та виконавській свободі, сонористика зосредила увагу на тембровій матерії звуку, а концептуалізм відкрив композиції шлях до міжвидового мислення. Усі ці елементи стали підґрунтям для переосмислення жанру фантазії, що набув авангардного звучання та функції експериментальної лабораторії музичної ідеї. Таким чином, авангардна фантазія постає як синтетичний жанр, у якому історична традиція свободи поєднується з новаторськими пошуками музичного авангарду, утворюючи простір експериментальної імпровізаційності у межах фіксованої композиційної системи.

Теоретичні засади поняття «авангардна фантазія». **Авангардна фантазія** — це жанрова форма сучасної музики, яка поєднує експериментальні композиційні техніки з принципами вільного, імпровізаційного музичного мислення, утворюючи відкриту структуру, що допускає варіативність і співтворчість виконавця. На відміну від традиційної фантазії, яка зберігала гармонійно-тематичну єдність і певну формальну завершеність, авангардна фантазія відмовляється від усталених формоутворюючих схем і тонально-гармонічної логіки, замінюючи їх тембровими, ритмічними, фактурними або шумовими принципами організації.

У такому творі композиційна фіксація і творча свобода взаємодіють, створюючи простір, де інтуїція, раціональна структура та виконавська імпровізація співіснують у єдиному художньому процесі. Отже, авангардна фантазія є формою експериментальної імпровізаційності у межах фіксованої композиції, що відображає дух пошуку, відкритості та новаторства в музичному мистецтві XX–XXI століть.

Поняття авангардної фантазії формується на перетині двох явищ — історично усталеного жанру фантазії як втілення свободи музичного мислення та авангардного типу творчості, зорієнтованого на експеримент, руйнування традиційних норм і пошук нових засобів виразності. У цьому контексті авангардна фантазія може бути визначена як відкрита композиційна форма, що поєднує експериментальні техніки з принципами вільного, інтуїтивного музичного мислення. Вона не підпорядковується чітким структурним моделям і відмовляється від класичних формотворчих алгоритмів, розглядаючи сам процес звукового розгортання як художній акт.

На відміну від традиційної фантазії, яка, попри зовнішню свободу, все ж ґрунтувалася на певній гармонійно-тональній логіці та тематичній єдності, авангардна фантазія відмовляється від усталених формоутворюючих схем. У ній руйнується поняття центрованості — як тональної, так і формальної. Замість поступового розвитку тематичного матеріалу з'являється принцип фрагментарності, асоціативності, монтажності. У структурі такого твору

можливе співіснування контрастних звукових площин, незалежних ритмічних шарів, тембрових блоків або шумових текстур. Гармонічна організація часто замінюється тембровою або фактурною логікою, а сама форма сприймається як динамічний процес, відкритий до трансформацій.

Особливість авангардної фантазії полягає у тому, що вона стає простором взаємодії інтуїції, раціональної структури та виконавської свободи. Композитор створює своєрідний сценарій звукової події, який лише частково фіксується у нотному тексті. Така фіксація може бути графічною, вербальною або символічною, що відкриває широкі можливості для імпровізаційної участі виконавця. Інтуїтивність проявляється у способі вибору звукового матеріалу, у спонтанності музичного потоку, тоді як раціональна складова виявляється в організації цього потоку, у побудові внутрішніх структур, які надають твору цілісності. Виконавець же стає співтворцем, реалізуючи закладений у партитурі потенціал варіативності та непередбачуваності.

Таким чином, авангардна фантазія постає як нова форма музичного мислення, що поєднує індивідуальну свободу та композиційну доцільність. Її сутність полягає не у відмові від форми як такої, а у переосмисленні самої природи формотворення — від замкненої, симетричної побудови до відкритої, процесуальної структури, де звук існує як живий організм у безперервному русі.

Інтеграція електронних або шумових звуків. Однією з ключових ознак авангардної фантазії є інтеграція електронних і шумових звуків у структуру музичного твору. Ця риса відображає прагнення композиторів до розширення меж музичного звуку, виходу за рамки академічного інструментарію та залучення до художнього процесу всіх можливих джерел акустичної енергії. У такому контексті авангардна фантазія перестає бути лише формою інструментального мислення — вона перетворюється на простір звукового експерименту, у якому рівноправно співіснують тембри різного походження: акустичні, електронні, шумові, природні.

Поєднання акустичних та електронних тембрів у межах одного твору створює нову якість звукової матерії. Акустичні інструменти зберігають живу динаміку, варіативність тембру, інтонаційну гнучкість, тоді як електронні джерела надають звучанню стабільності, спектральної насиченості та здатності до трансформацій. Такий діалог між природним і штучним тембром утворює нову форму звукового синтезу, у якій межа між «живим» виконанням і технологічним звуком поступово стирається.

Не менш важливою є використання об'єктів звукової природи поза межами традиційних музичних інструментів. Авангардна фантазія відкриває простір для включення шумів побутового, індустриального або природного походження: шипіння, тріску, механічних ударів, шелесту, записаних звуків середовища. Такі елементи не лише розширюють палітру тембрів, але й збагачують художній сенс твору, наближаючи його до звукової поезії або акустичного театру. У цьому аспекті композитор постає як звуковий дослідник, що конструює власну акустичну реальність із матеріалу повсякденності.

Особливе значення в цьому процесі має звуковий колаж як формотворчий чинник. Колажність передбачає накладання різнорідних звукових шарів, контрастних за тембром, динамікою та фактурою, що створює ефект багатоплановості та внутрішнього руху. У межах авангардної фантазії колаж стає не лише композиційним методом, а й філософією мислення: поєднання несумісного, вільна асоціативність і відмова від лінійного часу утворюють нову логіку музичного простору. Звуковий колаж дозволяє композитору відтворити фрагментарність сучасного звукового світу, у якому будь-який звук може стати елементом художнього вислову. Отже, інтеграція електронних і шумових звуків у авангардній фантазії є не лише технічним прийомом, а й естетичним принципом, що відображає прагнення сучасного композитора до розширення поняття музики. Завдяки цій інтеграції жанр фантазії остаточно виходить за межі академічної традиції, перетворюючись на живу лабораторію звукових ідей, де експеримент стає сутністю творчого процесу.

Роль виконавця як співтворця. У структурі авангардної фантазії виконавець посідає принципово нове місце, виходячи за межі традиційного тлумачення інтерпретатора як посередника між партитурою та звучанням. Він стає співтворцем — активним учасником процесу формування музичного образу, співвідповідальним за художній результат. Така зміна ролі зумовлена самою природою жанру, який поєднує фіксованість композиційної структури з відкритістю імпровізаційного мислення.

Часткова або повна імпровізаційна свобода інтерпретатора є однією з провідних рис авангардної фантазії. У межах подібних творів виконавець отримує можливість самостійно вирішувати питання темпу, динаміки, артикуляції, іноді навіть послідовності або тривалості епізодів. Така свобода не є хаотичною: вона регулюється авторською концепцією і спирається на задані композитором принципи організації матеріалу. Імпровізація тут постає не як самоціль, а як спосіб оживлення структури, додавання до неї елементу непередбачуваності, що забезпечує кожному виконанню унікальність.

У цьому контексті взаємодія композитора та виконавця у процесі творення стає надзвичайно важливою. Авангардна фантазія часто створюється у співпраці — композитор передбачає специфіку виконавської техніки, темброві можливості інструмента, індивідуальний стиль артиста. Відтак виникає своєрідний діалог між задумом і реалізацією, у якому партитура не є остаточним документом, а радше системою орієнтирів. Виконавець інтерпретує її не лише інтелектуально, а й емоційно, тілесно, залучаючи власний досвід і художню інтуїцію. Така взаємодія нівелює ієрархію між автором і виконавцем, замінюючи її партнерською моделлю творчості. Особливим інструментом у цьому процесі виступає графічна нотація, яка фіксує не стільки конкретний звукоряд, скільки принципи дії, енергетичні напрямки, ритмічні чи темброві співвідношення. Вона дозволяє візуально передати багатозначність музичного задуму, залишаючи простір для інтерпретаційних рішень. Графічна партитура може містити абстрактні символи, лінії, колірні плями або текстові вказівки, що спрямовують виконавця, не обмежуючи його. Завдяки цьому кожне виконання

авангардної фантазії набуває рис одиничного художнього акту, у якому співіснують композиторська ідея, виконавська інтуїція та моментальна імпровізаційна реакція.

Отже, у межах авангардної фантазії виконавець стає співучасником процесу композиції, а виконання — формою продовження композиторського мислення. Такий підхід відображає загальну тенденцію сучасної музики до демократизації творчого процесу, де головним є не результат як завершена форма, а сам акт співтворення, що втілює ідею відкритої, живої музики.

Висновки. Авангардна фантазія постає як унікальний синтез фіксованої композиції та імпровізаційного мислення, у якому поєднуються структурна організованість і творча спонтанність. На відміну від традиційних жанрових форм, вона не прагне до завершеної, симетричної архітекτονіки, а функціонує як відкрита система, здатна до постійної трансформації. У цьому полягає її головна особливість — здатність поєднувати логіку раціонального формотворення з інтуїтивними процесами музичного мислення, надаючи виконавцю простір для творчої свободи. Таким чином, авангардна фантазія втілює сучасне розуміння музики як живого процесу, що відбувається між композитором, виконавцем і слухачем.

Значення авангардної фантазії для оновлення композиторської мови полягає в розширенні уявлень про межі музичного твору. Вона сприяє розвитку нових підходів до звукової організації — через експерименти з тембром, фактурою, просторовістю, електронним звучанням. Формотворчі принципи жанру — фрагментарність, колажність, відкритість структури — зумовлюють появу нових способів драматургії, де замість лінійного розвитку діє асоціативно-процесуальна логіка. Завдяки цьому авангардна фантазія стає важливим інструментом оновлення музичної естетики XX–XXI століть, демонструючи, як експеримент може співіснувати з художньою цілісністю.

Перспективи подальших досліджень авангардної фантазії пов'язані з вивченням її взаємодії з сучасними технологічними та інтермедійними практиками. Сьогодні цей жанр відкриває можливості для поєднання

акустичних, електронних, візуальних і перформативних елементів, що створюють нову типологію музичного твору — мультимедійного, інтерактивного, процесуального. Подальше осмислення цих тенденцій дозволить глибше зрозуміти закономірності сучасного композиторського мислення, у якому авангардна фантазія залишається одним із найгнучкіших і найпродуктивніших жанрових різновидів експериментальної музики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Tovey, D. F. *The Forms of Music* / with an editorial preface by Hubert J. Foss. – London : Oxford University Press ; Cleveland : World Publishing Co. ; New York : Meridian Books, 1956. – 18 p. – ISBN 978-0-529-02085-7.

Недождій Даніела В'ячеславівна
здобувачка освітнього рівня магістр
спеціальності 025 Музичне мистецтво
Київський університет культури

МІЖНАРОДНІ ТА ЛОКАЛЬНІ ТРЕНДИ В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ СТИЛІ ПОПУЛЯРНИХ ВИКОНАВЦІВ

Анотація: у статті досліджуються міжнародні та локальні тенденції в індивідуальному стилі популярних виконавців. Розглядаються функції стилю як засобу ідентифікації, культурної символіки та маркетингової комунікації. На прикладі міжнародних артистів (Lady Gaga, Pink) та українських виконавців (Тіна Кароль, Юлія Саніна, Злата Огневич) аналізуються ключові тренди, такі як еклектика, експерименти з гендерними ролями, вплив соціальних мереж та етнічні мотиви. Висвітлюються спільні закономірності та відмінності між глобальними та локальними підходами до формування індивідуального стилю.

Ключові слова: індивідуальний стиль, популярні виконавці, музична культура, fashion, етнічні мотиви, соціальні мережі.

Сучасна музична індустрія не лише продукує нові музичні твори, а й формує специфічні візуальні та стилістичні образи виконавців, що впливають на культурний ландшафт. Індивідуальний стиль артиста стає ключовим елементом його впізнаваності та популярності, оскільки сучасний споживач орієнтується не лише на музику, а й на імідж, поведінку та особистість зірки. Стиль включає в себе не лише одяг, аксесуари чи зачіску, а й міміку, жестикуляцію, манеру спілкування та сценічну поведінку.[1].

Вивчення стилю популярних виконавців базується на концепції ідентичності, яка передбачає поєднання особистісних характеристик і

соціального контексту. За словами Гоффмана, «самопрезентація є ключовим елементом соціальної взаємодії», а у випадку знаменитостей це проявляється через сценічний образ та публічні виступи. Сучасні дослідження підкреслюють, що музичний стиль часто інтегрується із загальним fashion-напрямом, що дозволяє артисту не лише заявити про себе, а й впливати на споживчі тренди.

Індивідуальний стиль артиста виконує кілька функцій:

1. Візуальна ідентифікація — допомагає миттєво впізнавати виконавця серед інших, як у випадку з Lady Gaga та її театральними костюмами [1];
2. Культурна символіка — відображає певні соціальні або субкультурні орієнтири, як Pink, що поєднує рок-естетику з поп-культурою [2];
3. Маркетингова функція — підсилює бренд артиста, сприяє продажу концертів, альбомів і мерчу, наприклад: Тіна Кароль із її впізнаваними елегантними вбраннями.

На глобальному рівні спостерігаються певні ключові тенденції:

1. Еклектика та змішування жанрів: багато міжнародних виконавців свідомо поєднують стилі різних культур, наприклад, Lady Gaga поєднує театральний та поп-стиль, а Pink — рок-естетику з яскравими сценічними костюмами [1,2].
2. Сміливі експерименти з гендерними ролями: Гаррі Стайлз і Біллі Айліш демонструють, що стиль може виходити за межі традиційних уявлень про чоловіче чи жіноче.
3. Вплив соціальних мереж: TikTok, Instagram та YouTube стають платформами, де стиль артиста формується не лише продюсерами, а й фан-базою. Це стимулює експерименти з кольором волосся, макіяжем та одягом.
4. Ностальгія та ретро-напрями: артисти часто звертаються до естетики 70-х, 80-х і 90-х років, що створює відчуття автентичності та історичної глибини. [1, 4].

Що стосується специфіки української сцени – то українські артисти формують свій індивідуальний стиль, поєднуючи міжнародні впливи та локальні культурні особливості:

1. Етнічні мотиви: виконавці активно інтегрують традиційні українські елементи у свій образ — вишиванки, орнаменти, кольорові акценти (Злата Огневич та Юлія Саніна).

2. Синтез жанрів: як і на міжнародній арені, українські артисти комбінують поп, рок, фольк та електронну музику, що відображається і в їхньому стилі одягу. Юлія Саніна поєднує рок-естетику з яскравими сценічними костюмами, а Тіна Кароль — елегантну класику з сучасними fashion-акцентами.

3. Локальні креативні колаборації: дизайнери та художники співпрацюють із музикантами, створюючи унікальні костюми та сценічні образи, які підкреслюють індивідуальність виконавця.

4. Фокус на реалістичності та доступності: деякі українські виконавці часто роблять акцент на «людському» іміджі, що легше сприймається масовою аудиторією.

Якщо порівняти міжнародні і локальні тенденції, то це дозволить виділити кілька спільних закономірностей:

1. Обидві сцени (і українська, і міжнародна) активно використовують поєднання стилів та сміливі fashion-експерименти [1,2].

2. Соціальні мережі також відіграють ключову роль у формуванні іміджу та сприйнятті стилю.

3. Індивідуальність та впізнаваність залишаються головними критеріями успіху сучасного популярного виконавця. [4].

Індивідуальний стиль безпосередньо впливає на сприйняття виконавця аудиторією. Дослідження показують, що стильний та продуманий образ підвищує рівень емоційного залучення фанатів і сприяє формуванню відданої аудиторії [1,2]. Наприклад, яскраві костюми Lady Gaga, рок-естетика Pink,

елегантні вечірні вбрання Тіни Кароль та експериментальні сценічні образи Юлії Саніної стають не лише візуальною прикрасою, а й засобом комунікації з аудиторією.

Крім того, стиль артиста часто стає орієнтиром для молодіжної аудиторії, формуючи тренди не лише у музиці, а й у поведінці та способі життя.

Індивідуальний стиль популярних виконавців — це багатогранний феномен, що включає музичну, візуальну та соціальну складові. Міжнародні тренди характеризуються сміливими експериментами, еkleктикою та глобальним впливом соціальних мереж, на прикладі Lady Gaga та Pink [1,2]. Локальні тренди, на прикладі української музичної сцени (Тіна Кароль, Юлія Саніна, Злата Огневич), поєднують глобальні модні тенденції з етнічними мотивами та фокусом на доступності образу для аудиторії.

Успішний артист — це той, хто вміє балансувати між впізнаваністю та інновацією, між локальним і глобальним, між музичним стилем і fashion-образом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kim, H. J., Kwom M. (2012). Allegory in Lady Gaga's Fashion Style (Part 1). *Korean Journal of Fashion Design*, 14 (4), 519–531.
2. Geczy, A., Karaminas V. (2017). Lady Gaga: American Horror Story, Fashion, Monstrosity and the Grotesque. *Fashion Theory*, 21(6), 709–731.
3. Ma, R., & Wang, X. (2024). Beyond gender: The evolving significance of pink in the contemporary marketing. *Sustainable Economies*, 2(3), 168.
4. Basaglia, M. M., & Pepece, O. M. C. (2021). Sustainable Policies For Clothing Brands Highlighted At ITM Brasil 2021. *Revista Brasileira de Gestão e Sustentabilidade*, 19(3), 1–24.
5. Олійник М. Етнокультурна знаковість українського одягу в міських практиках за радянських часів: етнічна й естетично-сценічна функції. *Матеріали до української етнології*. 2016. Вип. 15. С. 97-104.

6. Чень Л. Індивідуальний виконавський стиль вокаліста як феномен сучасних наукових досліджень. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. С. 447.
7. Чень Л. Індивідуальний виконавський стиль студента-вокаліста: зміст та структура. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025.

Рижова Ірина Станіславівна

д-р філос. н., професор

Захарова Світлана Олександрівна

к-т філос. н., доцент

Кафедра «Дизайн»

Національний університет «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Череватенко Ольга Володимирівна

викладач кафедри образотворчого мистецтва та дизайну

Дніпровського національного університету

імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

КРЕАТИВНА РОЛЬ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ У СТВОРЕННІ ДИЗАЙН-БРЕНДУ

Анотація. Актуальність теми полягає у зростаючій ролі креативного мислення у процесі створення дизайн-бренду, необхідності поєднання естетичних, концептуальних та комунікаційних аспектів у графічному дизайні для забезпечення впізнаваності, довіри та лояльності споживачів у сучасному інформаційному суспільстві. У сучасному світі, де інформаційний простір перенасичений візуальними образами, графічний дизайн відіграє вирішальну роль у формуванні конкурентоспроможності та впізнаваності брендів. Саме через засоби графічної комунікації — логотип, кольорову гаму, типографіку, композицію, айдентику — бренд здатний передати свої цінності, філософію та емоційне послання споживачеві. У цьому контексті креативність виступає не лише як художній інструмент, а як стратегічний ресурс, що визначає унікальність і привабливість бренду в умовах глобального ринку. Креативна

роль графічного дизайну обумовлена потребою сучасних компаній у створенні сильного, послідовного та візуально цілісного бренд-образу. У час цифрової трансформації, коли аудиторія взаємодіє з брендом переважно через візуальні канали — соціальні мережі, сайти, мобільні застосунки, — графічний дизайн стає головним засобом комунікації між брендом і споживачем. Тому вміння графічного дизайнера мислити креативно, синтезувати естетичні й маркетингові аспекти є ключовим фактором успішного брендингу. Дослідження теми є важливим у контексті розвитку українського дизайн-середовища, яке активно інтегрується у світовий ринок креативних індустрій. Пошук інноваційних підходів до візуальної ідентифікації, адаптація міжнародних трендів до національних культурних особливостей, формування емоційного зв'язку між брендом і споживачем — усе це підкреслює важливість креативного підходу в графічному дизайні.

Ключові слова: дизайн бренду, графічний дизайн, креатив, візуальні комунікації, реклама, логотип, колір, стиль.

Зміна концепції сучасного мистецтва призвела до розробки визначення графічного дизайну, який існує скрізь. З погляду розуміння, пізнання та вираження графічний дизайн з ширшим простором може не лише надавати візуальну інформацію та почуття, але й створювати відповідну атмосферу за допомогою різних засобів масової інформації та використовувати соціологічні елементи для побудови екології спільноти із унікальними значеннями. Можливості візуальної комунікації у вік інформації двомірні, дизайнери контролюють лише відносно базову точку, але єдине, що залишається незмінним, — це зробити так, щоб люди відчували себе комфортно і щасливо в цих можливостях. Візуальна винахідливість, виразність — обов'язкові компоненти будь-якого дизайн-рішення, так як його об'єкти, що мають специфічний графічний дизайн, розглядаються з урахуванням естетичних якостей, які і є визначальними. Об'єкти рекламного дизайну створюються в більшості випадків саме для краси, для того, щоб на них звернули увагу.

Розвивається процес споживання стає формою комунікації, а об'єкти – комунікаційними інструментами, знаками, рух і взаємодія яких дозволяють людині вступати в соціальні відносини з іншими людьми. В даний час об'єкти графічного дизайну широко включені в суспільне життя і, як вже було зазначено, в більшій мірі залежать від способу життя, духовних цінностей споживачів рекламної продукції.

З макрокультурної точки зору графічний дизайн – це аналіз історії та форми. Графічні дизайнери знають, як створити ефективну комунікацію та зрозуміти зміст речей. Якщо графічний дизайн розглядається як ремесло, оптимізація логотипу, очевидно, може допомогти вуличним брендам, але за дизайном має бути більше конотацій. Так звана «конотація» відноситься до культурного атрибуту кореня бренду. Отже, при спілкуванні графічні дизайнери можуть змусити споживачів почуватися дуже добре, а також можуть змусити споживачів відчувати, що продукт є індивідуальним і коштує грошей після розуміння продукту. У певному сенсі графічні дизайнери мають велику перевагу у передачі інформації про бренд, тому деяка інформація про бренд зазвичай поширюється через друковану рекламу, під час реклами, яка обробляється належним чином. Рекламні компанії передають споживачам інформацію, і якщо зв'язок між ними поганий, це також вплине на розуміння та визнання споживачами цих двох речей. Дизайн бренду: перш за все, щоб задовольнити потреби комерційного цільового ринку, а потім донести до цільової аудиторії у вигляді візуальної передачі.

Однією зі складових самих різних процесів і результатів діяльності є креатив. Креатив – двостороннє єство, що з'єднує в собі форму і зміст, з одного боку це і процес і продукт маркетингово-комунікаційної діяльності – з іншого, що володіє властивостями новизни, нестандартності, оригінальності, спрямований на взаємодію зі споживачами, створений з урахуванням заданих маркетингових параметрів, реалізація якого здатна вирішити маркетингові задачі рекламодавця (клієнта, замовника). Креатив стає тією послугою і тим продуктом, які маркетингово-комунікаційне агентство пропонує на ринку.

Термін креативність – (лат. *creatio* – створення) – творча, новаторська діяльність (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005); новітній термін, яким окреслюються «творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру обдарованості як незалежний фактор» (Литвиненко, 2006). Як зазначає І. Рижова, «дизайнерська творчість – це один із суттєвих активних станів і виявів людської свободи; специфічно видова особливість людини. Абсолютно оригінальне створення людиною чогось нового, чого раніше не було, ознака людини, яка виходить з самої її природи. Здатність до творчості, яка проявляється в дизайнерській діяльності, тобто в створенні принципово нової якості, яка виділяє людину з природи, протиставляє її природі, виступає джерелом праці, свідомості, культури – всієї тієї «другої природи», яку людина «набуває» над природними умовами свого власного буття. Всі особливості людини – від праці до мови і мислення – мають своїми засадами творчість, саме тому творчість є однією з істотних рис людини (Рижова, 2006).

Отже, креативний дизайн – це творчість, нестандартна, унікальна ідея. Креатив – це оригінальність, неповторність і здатність дивувати і захоплювати. Креативний дизайн реклами розроблений талановитим, оригінально мислячим дизайнером-поліграфістом, здатний зробити популярним і привабливим абсолютно нецікавий і нікому особливо не потрібен товар, в той час як цілий ряд товарів, дійсно цікавих, якісних, потрібних залишаються непоміченими, так само як і їх виробники. Графічний дизайн – не для того, щоб займатися графічним дизайном, а для розуміння різних технологій, пов'язаних з процесом друку, процесом кольорів, корекції кольору друку, складання сторінок. Дизайн упаковки – відображення планети – це дуже невелика частина іміджу бренду, тривимірне відображення – це початок просування бренду, а дизайн упаковки грає роль виділення основної частини дизайну бренду. Дизайн упаковки може використовувати не тільки папір, але також дерево, метал, пластик, оксамит і т. д., а методи тривимірного відображення також мають велику пластичність, наприклад, довгі, плоскі, круглі, квадратні, спеціальної форми і т. д., тому ви

повинні повністю розуміти характеристики продукту або бренду, а потім збільшити його, використовувати різні матеріали та різні методи відображення, щоб ідеально сформувати унікальний імідж бренду, це роль дизайну упаковки у дизайні бренду.

Дизайн виставки – Дизайн виставки являє собою комплексний додаток, який поєднує п'ять методів звуку, світла, дотику, смаку і запаху. пастці» дизайнера. Звук, фонові музика або відео можуть використовуватися для створення і відображення сцени виставки, і багато продуктів самі по собі можуть мати звук, наприклад музика музичної скриньки, що рухається, коли подарункова коробка відкривається. Світло, використовуйте світло і тінь, щоб сформувати атмосферу сцени, відтінити ефект навколишнього середовища, неонові вогні, прожектори, що формують вогні, підсвічування і т. д. Дотик, конструкція продуктів та середовищ може використовувати реквізит або упаковку з різних матеріалів для інтерактивного досвіду, матеріал самого продукту, матеріал докільця тощо. Смак ще простіше: м'якість шоколаду та насолода випічки можуть сприяти продажам самого продукту.

Відеодизайн – використовуйте динамічне відео для відображення тем, залучайте користувачів до ідентифікації та резонування за допомогою сюжетів контенту, а деякі ефекти можуть навіть торкнутися серця користувачів, такі як реклама, мікрофільми та короткі відеоролики, всі вони відносяться до категорії відео, і ці сценарії, сценарії, кадри та прийоми зйомки та навіть спецефекти пост-продакшн також є навичками, якими мають опанувати дизайнери брендів. Дизайнери брендів повинні мати загальне уявлення та перспективну перспективу, отримувати уявлення про ринок на основі досвіду та досвіду, передбачати майбутні ринкові тенденції та заздалегідь складати операційні плани. «Предбачення» – вирішальний фактор у дизайні бренду. Опанування цих навичок в основному можна розглядати як вхід у двері дизайну бренду. Простіше кажучи, суть дизайну полягає в покращенні та вирішенні проблем. Бренд-дизайнер компанії дуже важливий, його називають душею компанії. Це основа управління фірмовим стилем. Якщо бренд повинен запам'ятовуватися

користувачами, він має бути переданий через символи логотипу. Передача бренду поділяється на наступні етапи: від створення концепції бренду – визначення назви бренду – розробки логотипу бренду – розробки візуальної системи. Кожен крок аналізу містить багато прикладних знань; щоб сформуванню концепції бренду відповідно до стратегічного визначення компанії. З логотипом бренду назва бренду необхідна для розробки логотипу. Логотип є втіленням функції ідентичності компанії та бренду. Споживачі не можуть зрозуміти історію та передісторію кожного продукту, коли вони купують декілька продуктів. Роль логотипу дозволяє споживачам певною мірою швидко пізнавати бренд, щоб зрозуміти цінність та концепцію бренду у вигляді логотипу; дизайн візуальної системи має логотип, але вираз візуальна форма не є достатньо повною, особливо зображення. Розуміючи концепцію бренду, ми можемо удосконалити графічний дизайн / колір / шрифт / зображення / дизайн матеріалу / додаток офіційний дизайн сайту і т. д., і, нарешті, покращити візуальну систему всього бренду.

Графічний дизайн – це реалізація та розширення бренду. Традиційне визначення графічного дизайну полягає в тому, що дизайн паперу як засобу передачі інформації називається графічним дизайном, наприклад плакати, книги, упаковка, листівки та інші друковані матеріали. цінність. З розвитком Інтернету вимоги підприємств до графічних дизайнерів також збільшилися. Крім деяких знань у галузі друку на паперових носіях також існує потреба в інших каналах рекламних носіїв, таких як Інтернет та електронна комерція. Потім слідує бачення веб-сайту, Н5, відображення платформи електронної комерції і т. д. Графічний дизайн зазвичай включає наступний зміст:

1. Дизайн логотипу (дизайн логотипу, дизайн товарного знака).
2. Дизайн ВІ (дизайн корпоративної системи розпізнавання зображень).
3. Рекламний дизайн, рекламний креативний дизайн.
4. Дизайн плаката, дизайн ДМ (дизайн листівки).
5. Зразок дизайну, дизайн брошури, дизайн альбому, дизайн Н5.
6. Дизайн буклету.

7. Дизайн упаковки.
8. Обкладинка книги, дизайн вітальної листівки, дизайн запрошення.
9. Дизайн макету газети, журналу.
10. Дизайн інтерфейс веб-сайту.

Більшість роботи дизайнерів брендів і графічних дизайнерів переважно однакова. Крім реалізації, основна цінність дизайнерів брендів у тому, щоб контролювати основу стилю бренду. Більшість дизайнерів брендів починають із графічного дизайну. Вони не так графічні дизайнери, як візуальні дизайнери. Неважливо, який засіб використовують для передачі інформації, важливо те, що інформація може бути досягнута наприкінці. Користувачі, щоб поглибити враження від бренду, повинні викликати резонанс, це те, що візуальні дизайнери дійсно повинні робити. Відмінний дизайнер бренду – головний кермовий компанії. дизайну і спочатку стати відмінним візуальним дизайнером.

Концептуальні засади щодо брендингу мають бути легко зрозумілими для всіх, хто може розробляти дизайн для вашого бренду, а також для всіх, хто може використовувати ваш бренд (наприклад, філії). Якщо ви графічний дизайнер-фрілансер і працюєте з клієнтами, ви можете створювати презентації з принципами брендингу клієнтів з нуля або заощаджувати час, завантажуючи професійні та повністю редаговані шаблони презентацій брендингу. Найкращою відправною точкою для створення ідентичності бренду є дослідження існуючих брендів і обмірковування того, чому вони обирають свій стиль. Графічний дизайн більше почав поширюватися на EDM у поєднанні з 3D-анімацією, щоб вийти за рамки та створити новий візуальний досвід.

Таким чином, графічний дизайн, орієнтуючись на створення легко сприймаючих образів, прагне до встановлення швидкої і успішної комунікації зі споживачем, що реалізується в більшості випадків через емоційно-асоціативне вплив на нього з метою формування певних установок. Такий механізм впливу необхідний при постійно розвинутому ринковому виробництві, так як саме він сприяє «швидкої» продажу товару. Для вирішення проблеми однаковості функціонально-якісних характеристик товарів особливо

важливими є відомості про психологічні особливості сприйняття споживачем товару і його реклами. Це формує окрему галузь знань, засновану на психологічних, соціологічних, культурологічних, маркетингових та інших дослідженнях поведінки споживача, узагальненнях експериментально-практичного досвіду в області дизайну і реклами, розробках основних правил представлення товару покупцеві. Результати таких досліджень мають практичну значимість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2005.
2. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи. *Збірник наукових праць полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. 3 (50). Полтава, 2006. С. 215–219.
3. Рижова І. Філософія дизайну: теоретико-методологічні засади : монографія. Запоріжжя : ЗНТУ, 2006. 540 с
4. Барна Н. В. Знак і образ у контексті художньої культури ХХ–ХХІ століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ : Міленіум, 2015. № 2. С. 8–11.
5. Владимирська Г. О., Владимирський П. О. Реклама : навч. посібник. Київ : Кондор, 2006. 334 с.
6. Волинець, О. О. Реклама в контексті масової культури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія* : Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 29 (42). С. 73–79.
7. Волинець, О. О. Реклама як складова масової культури. *Молодь: освіта, наука, духовність* : матеріали Всеукр. наук. конф. студентів і молодих вчених, тези доповідей. Київ: ВМУРоЛ «Україна», 2014. С. 23–26.

8. Дурняк Б, Батюк А. Розробка і дизайн рекламних видань : навч. посібник. Львів : Українська академія друкарства, 2006. 315 с.
9. Тишкевич К. І., Кузьмінець М. П. Графічна організація тексту друкованих рекламних видань. *Культура і сучасність* : альманах. 2020. № 2. С. 128–133.

ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION TECHNOLOGIES

УДК 504.453.06:004.8

Серік Ольга Вадимівна

учитель вищої
кваліфікаційної категорії,
учитель-методист
Комунального закладу
«Чугуївський ліцей №2»
Чугуївської міської
ради Харківської області,
м. Чугуїв, Україна

БИОРЕМЕДИАЦИЯ ГРУНТОВ ВІД ВАЖКИХ МЕТАЛІВ ЗА ДОПОМОГОЮ AI

Анотація: у статті досліджено та обґрунтовано інтеграцію штучного інтелекту (AI) для підвищення ефективності екологічних методів очищення забруднених ґрунтів. Встановлено, що традиційні підходи біоре mediaції мають обмеження. Тому метою роботи стало наукове обґрунтування AI-підходів для оптимізації вибору біологічних агентів (фіто- та зооре mediaція). Експериментальна частина, проведена на забруднених ділянках, підтвердила, що AI-оптимізована фіторе mediaція є найбільш ефективною: було зафіксовано зниження концентрації важких металів. Результати свідчать про значний

потенціал AI у створенні інноваційних, швидких та екологічно безпечних стратегій для відновлення ґрунтових ресурсів.

Ключові слова: забруднення ґрунтів, важкі метали, деконтамінація, біоремедіація, штучний інтелект (AI), фіторемедіація, зооремедіація, екологія.

Актуальність і доцільність обраної теми.

Сучасний світ стикається з гострою екологічною проблемою забруднення ґрунтів важкими металами, що становить серйозну загрозу для здоров'я людини, біорізноманіття та стабільності екосистем. Традиційні методи деконтамінації часто є дорогавартісними, трудомісткими та не завжди екологічно безпечними, що вимагає пошуку інноваційних рішень.

У цьому контексті біоремедіація – використання живих організмів, зокрема рослин (фіторемедіація) та тварин (зооремедіація), для очищення довкілля – набуває надзвичайної актуальності як перспективний, екологічно чистий та економічно вигідний підхід. Проте, складність і багатофакторність біоремедіаційних процесів вимагають оптимізації та точного керування для досягнення максимальної ефективності.

Саме тут на допомогу приходить AI. Інтеграція штучного інтелекту у біоремедіаційні технології дозволяє аналізувати величезні обсяги екологічних даних, прогнозувати поведінку забруднювачів та ефективність біологічних агентів, моделювати оптимальні умови для їхньої активності, а також керувати процесами очищення. Таким чином, AI не просто допомагає, а значно підвищує точність, швидкість та цілеспрямованість біоремедіації.

Актуальність та доцільність нашого дослідження полягає в необхідності розробки та обґрунтування застосування передових AI-рішень для оптимізації процесів біоремедіації ґрунтів від важких металів. Ця робота є важливим кроком у створенні ефективних, екологічно безпечних та інноваційних стратегій для відновлення забруднених територій, що відповідає глобальним викликам сталого розвитку та збереження довкілля.

Метою дослідження є розробка та наукове обґрунтування AI-підходів для підвищення ефективності біоремедіації ґрунтів від важких металів із застосуванням біологічних агентів.

Для досягнення поставленої мети було визначено наступні **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових праць та сучасних досліджень щодо проблеми забруднення ґрунтів важкими металами та існуючих підходів до деконтамінації.

2. Визначити оптимальні біологічні агенти для ефективної біоремедіації ґрунтів, забруднених важкими металами, із застосуванням AI-підходів.

3. Експериментально перевірити ефективність запропонованого AI-підходу в лабораторних умовах.

4. Узагальнити отримані результати та сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо практичного застосування AI-підходів у біоремедіації ґрунтів від важких металів.

Об'єкт дослідження: процеси біоремедіації ґрунтів.

Предмет дослідження: застосування AI для підвищення ефективності біоремедіації ґрунтів, забруднених важкими металами, із залученням живих організмів.

Гіпотеза: якщо буде доведена можливість та ефективність застосування AI у процесах біоремедіації ґрунтів, то його впровадження сприятиме значному підвищенню точності, швидкості та загальної ефективності очищення ґрунтів від важких металів, а також дозволить оптимізувати вибір та умови використання біологічних агентів.

Методи дослідження:

1. Теоретичні: аналіз наукових праць з питань забруднення ґрунтів важкими металами, переваг біоремедіації та сучасних можливостей застосування AI в екології; консультації з фахівцями щодо методології дослідження.

2. Емпіричні:

- польовий: відбір зразків ґрунту для аналізу на вміст важких металів; застосування рослин (фіторе mediaція) та тварин (зооре mediaція) для очищення ґрунтів від важких металів;
- лабораторний: аналіз вмісту важких металів у зразках ґрунту до та після біоре mediaції.

3. Практичні: розробка рекомендацій щодо застосування AI-підходів у біоре mediaції ґрунтів від важких металів.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному обґрунтуванні та експериментальному підтвердженні ефективності застосування AI-підходів для оптимізації біоре mediaції ґрунтів від важких металів, а також у розробці та верифікації AI-підходу.

Практична цінність та рекомендації: результати дослідження мають значну прикладну цінність для екологічної безпеки та сільського господарства. Отримані висновки та розроблені рекомендації можуть слугувати інноваційним інструментом для покращення стратегій очищення забруднених ґрунтів, сприяючи сталому розвитку та збереженню довкілля.

Вирви від вибухів, окопи, токсичні речовини від польоту ракет і рух важкої техніки – це все впливає на якість ґрунтів. Через війну в Україні забруднені понад п'ять мільйонів гектарів сільськогосподарських земель. За попередніми підрахунками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, російське повномасштабне вторгнення завдало шкоди українським ґрунтам збитків на понад 19 мільйонів гривень [1].

Забруднення ґрунтів – це вид антропогенної трансформації ґрунтів, при якій вміст хімічних речовин у ґрунтах, які піддаються антропогенному впливу, перевищує природний регіональний рівень їх вмісту у ґрунтах [2].

Науковці розрізняють чотири типи руйнування ґрунтів, зокрема:

- механічне – зміна структури ґрунтового покриву; відбувається, коли родючий шар руйнується або змішується з іншими шарами через риття окопів, траншей, рух військової техніки; після таких змін ґрунт втрачає

свої родючі властивості, гірше утримує вологу та стає менш придатним для вирощування врожаю;

- фізичне – зміна властивостей ґрунтів. Військова техніка спричиняє вібрації, а вибухи чи пожежі, окрім прямих руйнувань, порушують температурний режим, що впливає на вологозабезпеченість рослин;
- хімічне – зміна складу ґрунту через витік палива, осідання продуктів горіння з повітря, поширення токсинів від вибухових речовин у снарядах, а також накопичення важких металів. Варто зазначити, що вибух боєприпасу спричиняє не лише хімічне, а й механічне руйнування ґрунту. Вибухова хвиля призводить до ерозії ґрунтів, що, своєю чергою, загострює питання зміни клімату та адаптації до неї;
- біологічне – зміна в усьому живому, що є в ґрунті, особливо в мікробіоті – ключовому чиннику його здоров'я та родючості. Мікроорганізми гинуть через переущільнення, теплові удари, руйнування ґрунтових шарів, а також вплив вибухонебезпечних токсичних речовин [1].

Здійснивши аналіз різних типів забруднення ґрунтів, бачимо, наскільки комплексними є ці проблеми. У контексті хімічного забруднення, однією з найсерйозніших загроз є важкі метали. Навіть коли їхні концентрації в ґрунті не перевищують ГДК, все одно є потреба у профілактичних заходах та ретельному моніторингу стану ґрунтів.

Довгопола К. А. з Національного авіаційного університету міста Києва проводила дослідження вмісту важких металів у ґрунтах і конюшині лучній. Авторка статті дійшла висновку, що в контексті досліджуваної теми до важких металів відносять хімічні елементи з атомною масою більше 40 та густиною понад 5 г/см³, які мають властивості металів. Важливо розуміти, що саме поняття «важкі метали» є умовним. Адже до цієї групи входять, наприклад, мідь і цинк, які мають позитивне біологічне значення та класифікуються як мікроелементи. Однак, при їхньому нагромадженні вище допустимої межі вони можуть бути токсичними і здатні як активізувати, так і блокувати біохімічні

процеси в живих організмах. Особливу увагу серед них викликають важкі метали, зокрема Cd, Cr, Hg, Pb, Cu, Zn, As, Co, Ni та Se [3].

Мазур Ольга Вікторівна, аспірантка кафедри екології та охорони навколишнього середовища факультету агрономії та лісівництва Вінницького національного аграрного університету (Україна), займалася дослідженням інтенсивності накопичення важких металів у ґрунтах за вирощування олійних культур на різних фонах мінерального живлення. У своїй статті авторка дійшла висновку, що при мінеральному підживленні основних культур (з обсягами внесення добрив від 95 кг/га до 449 кг/га) в ґрунті відбувається значне накопичення токсикантів. Зокрема, при вирощуванні соняшнику на 1 га з мінеральними добривами потрапляє 2261 мг свинцю та 489 мг кадмію. Авторка деталізує, що найбільша частка цих металів надходить з суперфосфатом простим (47,6% свинцю та 40,0% кадмію), аміачною селітрою (39,7% свинцю та 1,8% кадмію) та калієм хлористим (12,6% свинцю та 58,2% кадмію), що підкреслює зростаючий рівень надходження токсикантів із ґрунту поряд із використанням мінеральних добрив [4, с. 138].

Таким чином, аналіз сучасного стану проблеми забруднення ґрунтів свідчить про її надзвичайну актуальність та комплексність, особливо в умовах повномасштабної війни в Україні, що вже завдала колосальних збитків сільськогосподарським угіддям. Виявлено, що руйнування ґрунтового покриву відбувається за чотирма основними типами – механічним, фізичним, хімічним та біологічним, кожен з яких має свої специфічні джерела та наслідки. Все це підкреслює критичну необхідність постійного моніторингу, профілактичних заходів та розробки ефективних стратегій захисту та відновлення ґрунтових ресурсів.

Деконтамінація (від лат. de – префікс, що означає видалення, і contaminatus – нечистий, заражений) – це процес проведення медико-санітарних заходів з метою усунення хімічних, радіаційних чинників та біологічних агентів, які можуть становити ризик для здоров'я населення [5].

Площі територій з понаднормовими концентраціями важких металів у ґрунтах збільшуються, отже, проблема набуває загрозливого характеру і потребує запровадження сучасних і ефективних заходів ремедіації забрудненого середовища. При розробці технології очищення необхідно враховувати комплексність і масштаби забруднення ґрунтів, найменші ризики повторного забруднення середовища, а також максимально забезпечити відновлення ґрунту до природного стану.

Сьогодні велику увагу привертають біологічні способи очищення, які характеризуються високою ефективністю та нетоксичністю. Методи біоремедіації засновані на здатності різних груп живих організмів у процесі життєдіяльності розкласти або акумулювати у своїй біомасі забруднювачі.

Основні показники, які оцінюються:

- витрати на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництво, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону;
- збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення;
- витрати на відновлення меліоративних систем;
- шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості;
- шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами [6, с. 16].

Найбільш перспективним і екологічно безпечним методом деконтамінації забруднених ґрунтів вважається фіторемедіація. Механізм очищення ґрунтується переважно на використанні рослин-гіперакумуляторів, які здатні вилучати токсиканти із середовища у високих концентраціях і проявляти толерантність до їх дії.

Незважаючи на переваги фіторе mediaція має ряд недоліків: високі концентрації поллютантів у середовищі можуть бути токсичними для рослин і мікроорганізмів; забруднюючі речовини повинні бути біологічно доступними для рослин; процес очищення може займати великий проміжок часу; окрім того токсичність і біологічна активність деградованих сполук мало досліджена [7].

Таким чином, деконтамінація ґрунтів є актуальною проблемою, особливо з огляду на зростаюче забруднення важкими металами. Біологічні методи, зокрема фіторе mediaція, є перспективними завдяки своїй ефективності та екологічності, використовуючи здатність рослин-гіперакумуляторів до накопичення токсикантів. Проте, цей метод має й недоліки, включаючи чутливість рослин до високих концентрацій забруднюючих речовин, тривалість процесу та недостатню вивченість токсичності деградованих сполук. Це вказує на необхідність подальших досліджень для вдосконалення підходів до відновлення ґрунтів.

Масштаби деградації та забруднення українських ґрунтів важкими металами і канцерогенами в зонах, де проводяться бойові дії, – не важко уявити вже зараз. А яких розмірів набере проблема після Перемоги? Розуміють це і українські науковці, тому активно шукають способи, які допоможуть відновити такі ґрунти. Одним із них може бути біоре mediaція – очищення ґрунтів з використанням біологічних об'єктів, а саме рослин, мікроорганізмів та продуктів їх життєдіяльності [8].

Перевагою біологічної ре mediaції є:

- екологічна безпечність;
- ефективність;
- низька вартість;
- природність процесу.

Біологічна ре mediaція – це перспективний і ефективний спосіб очищення довкілля, який допомагає відновлювати природні екосистеми без значного втручання людини. Завдяки використанню природних процесів цей метод є

одним із найбільш екологічно безпечних та економічно вигідних рішень у боротьбі із забрудненням.

У майбутньому біологічна ремедіація може стати ключовою технологією у боротьбі із забрудненням довкілля. Вчені працюють над розробкою генетично модифікованих мікроорганізмів, які зможуть ще ефективніше розкласти шкідливі речовини. Також ведуться дослідження щодо використання нанотехнологій у поєднанні з біологічними методами очищення [9].

Попри війну та економічну нестабільність, Україна зберігає потенціал для інтеграції в глобальну сферу штучного інтелекту. Наприкінці грудня 2024 року Україна схвалила Стратегію цифрового розвитку інноваційної діяльності на період до 2030 року, що спрямована на стимулювання технологічного прогресу, залучення інвестицій та створення стійкої інноваційної екосистеми.

Фундаментальна наука залишається рушієм розвитку ШІ. Дослідження в математиці, фізиці та обчислювальній техніці створюють теоретичну основу для інноваційних рішень. Науковці Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова досліджують нейронні мережі та обробку великих даних. У 2024 році понад 50 наукових публікацій українських учених було представлено у провідних міжнародних журналах, таких як IEEE Transactions on Neural Networks та Nature Machine Intelligence.

Михайло Згуровський, академік НАН України вважає, що сфера енергетики та екології дійсно є одним із найбільш перспективних напрямів сучасності. Українські стартапи розробляють ШІ-рішення для оптимізації енергосистем, інтеграції відновлюваних джерел енергії та екологічного моніторингу. Понад 10 українських компаній працюють над технологіями моніторингу довкілля за підтримки міжнародних донорів [10].

Таким чином, забруднення ґрунтів, особливо через військові дії в Україні призвели до колосальних збитків. Визначено чотири типи руйнування ґрунтового покриву: механічне, фізичне, хімічне (включно з важкими металами) та біологічне. Дослідження підтверджують значне накопичення важких металів у ґрунтах, що вимагає постійного моніторингу та

профілактичних заходів. Хоча біоремедіація, зокрема фіторемедіація, є перспективним екологічним методом очищення, вона має певні обмеження. Це підкреслює потребу в подальших дослідженнях та впровадженні інноваційних рішень, включно зі штучним інтелектом, для ефективного відновлення ґрунтових ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Як війна впливає на родючість ґрунтів та якість їжі? // Екодія. URL: <https://ecoaction.org.ua/vijna-vplyvaie-na-grunty.html> (дата звернення: 13.07.2025).
2. Забруднення ґрунту// Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%B1%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D2%91%D1%80%D1%83%D0%BD%D1%82%D1%83 (дата звернення: 13.07.2025).
3. Довгопола К.А. Екологічна оцінка вмісту важких металів у ґрунті та *Trifolium pratense L*// Національний авіаційний університет, м. Київ. URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/ecobiotech/article/view/10422/13736> (дата звернення: 14.07.2025).
4. Мазур О.В. Інтенсивність накопичення важких металів у ґрунтах за вирощування олійних культур на різних фонах мінерального живлення. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2022. Вип. 18-19. С. 137-139.
5. Деконтамінація// Вікіпедія. URL: <https://surl.li/wkldcl> (дата звернення: 14.07.2025).
6. Кулик Н.С. Біоремедіація ґрунтів, пошкоджених/забруднених внаслідок воєнних дій, за допомогою біопродуктів. Сумський державний університет. Факультет технічних систем та енергоефективних технологій. Кафедра екології та природозахисних технологій. 2024. С. 63

7. Шуліпа Є.О. Біотехнологічні рішення для ремедіації ґрунтової екосистеми// Сумський державний університет, кафедра ПЕК. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/26595/1/Tezy_Shulipa.pdf (дата звернення: 14.07.2025).
8. Що криється за модним словом біоремедіація, або Як біотехнологи БТУ-ЦЕНТР розробляли способи відновлення ґрунтів, порушених воєнними діями// Latifundist.com. URL: <https://surl.li/ldpxlc> (дата звернення: 15.07.2025).
9. Процес біологічної ремедіації: природний спосіб очищення довкілля// Державна екологічна інспекція південно-західного округу. Офіційний веб-портал Державної екологічної інспекції України. URL: <https://sw.dei.gov.ua/post/protses-biologichnoi-remediatsii-prirodniy-sposib-ochishchennya-dovkillya> (дата звернення: 15.07.2025).
10. Згуровський М. Штучний інтелект змінює світ: шанси і виклики для України// Наука і технології, публікації. URL: <https://surli.cc/pmsgfc> (дата звернення: 15.07.2025).

Чабан Юлія Анатоліївна

вчитель початкових класів

Бартюк Олександра Артемівна

учениця 9 класу

Хмельницький приватний ліцей «Мої обрії»

м. Хмельницький, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. У статті досліджено та обґрунтовано ефективність театрального мистецтва як засобу формування та підвищення рівня екологічної свідомості в контексті соціальної відповідальності. Визначено теоретичні засади та структурні компоненти екологічної свідомості, розглянуто засоби її формування. Представлено результати емпіричного дослідження рівня екологічної свідомості мешканців міста Хмельницького, яке виявило необхідність поглиблення знань та стимулювання практичної діяльності у сфері охорони довкілля. Обґрунтовано ефективність використання театрального мистецтва як дієвого інструменту підвищення екологічної свідомості з урахуванням його емоційного, інтелектуального та соціального впливу. Результати дослідження можуть бути використані у закладах освіти, театрах, культурних організаціях та органах державної влади для розробки екологічних освітніх програм та стратегій.

Ключові слова: екологічна свідомість, екологічна культура, соціальна відповідальність, театральне мистецтво, формування.

У сучасному світі, в умовах загострення глобальних екологічних проблем, питання формування екологічної свідомості набуває особливої актуальності.

Екологічна свідомість є важливою складовою соціальної відповідальності, що визначає ставлення людини до природи та її готовність до екологічно відповідальної діяльності. Екологічна культура сприяє формуванню цінностей, знань і практичних навичок, необхідних для збереження довкілля та сталого розвитку. В науковій літературі існує декілька підходів до визначення екологічної свідомості. Однак єдиного тлумачення цієї категорії немає [1]. Поняття екологічної свідомості досліджували С.Д. Дерябо, В.А. Ясвін, В.І. Панов, В.О. Скребець, Ю. Боруцька, М. Шедловська, С. Орденів, Ю. Харкавлук, Н. Трегуб, Н. Куць, С.В. Ткачук, Кулеша Н.П. та інші [2, с.64].

Узагальнюючи, екологічну свідомість можна визначити як сукупність екологічних знань, переконань, цінностей, емоцій та поведінкових установок, які визначають ставлення людини до природи та її готовність до екологічно відповідальної діяльності.

В залежності від світогляду і ціннісних орієнтацій особистості екосвідомість може бути антропоцентричного, природоцентричного чи екоцентричного типу [3, с.97]. Антропоцентрична екосвідомість вбачає, що людина та її потреби є на першому місці, а природа розглядається, в першу чергу, як ресурс, що використовується для задоволення потреб людства. Природоцентричний тип ставить природу вище людини. Вбачається цінність в кожній живій істоті, незалежно від її корисності для людини. Екоцентричний тип являє собою збалансоване та гармонійне співвідношення між потребами, розвитком людини та довкіллям. Люди з екоцентричною свідомістю розуміють, що людина є частиною екосистеми і несе відповідальність за її збереження [4].

Як зазначає в своїй статті М.В. Шедловська, існують й інші типи екологічної свідомості, однак в їхній основі лежить співвідношення між поняттями "людина – природа – гармонія" [3, с.97].

Розглядаючи феномен екологічної свідомості, важливо також враховувати такі його структурні компоненти як когнітивний, емоційний, поведінковий. Когнітивний компонент включає в себе систему знань про природу, екологічні

закони, проблеми, з якими стикається планета, та потенційні шляхи їх вирішення. Володіння цими знаннями є фундаментом для формування адекватного уявлення про екологічну ситуацію в світі та локально, вказуючи на причини виникнення проблем і можливі наслідки бездіяльності. Емоційний компонент характеризує особисте ставлення людини до природи. Цей компонент включає в себе спектр переживань, пов'язаних зі станом довкілля, відчуття відповідальності за збереження біорізноманіття, а також емпатію до страждань, викликаних екологічними катастрофами. Емоційний зв'язок з природою є потужним мотиватором до екологічно відповідальної поведінки. Поведінковий компонент екологічної свідомості відображає готовність людини до конкретних дій, спрямованих на збереження довкілля, передбачає відповідальну споживацьку поведінку, активну участь в екологічних акціях та ініціативах, що сприяють підвищенню екологічної свідомості в суспільстві [4].

Усвідомленість соціальної та індивідуальної цінності природи, готовність до її захисту відображає рівень екологічної свідомості особистості. Важливо, що цей рівень не є чимось незмінним; він може розвиватися і змінюватися з часом, під впливом досвіду, знань та особистих переконань.

Розуміння сутності та механізмів формування екологічної свідомості є необхідною умовою для розробки ефективних стратегій та програм, спрямованих на екологічну освіту та виховання, формування екологічно відповідальної поведінки.

Джерела впливу на екосвідомість можна умовно поділити на внутрішні та зовнішні.

Внутрішні джерела включають самоосвіту, сімейне виховання та особистий досвід. Самоосвіта надає можливість індивідуально здобувати знання про екологічні проблеми, їх причини та наслідки, самостійно формувати власні цінності та екологічну позицію. Сімейне виховання закладає основи екологічної культури, формуючи звички та моделі поведінки, спрямовані на збереження довкілля, починаючи з раннього віку. Особистий позитивний досвід

взаємодії з природою сприяє формуванню емоційного зв'язку з довкіллям та мотивує до екологічно відповідальної діяльності.

Зовнішні джерела передбачають державні заходи, діяльність неурядових природоохоронних та релігійних організацій, засоби масової інформації та домінуючі суспільні цінності. Державні заходи включають екологічну освіту та виховання у навчальних закладах, роз'яснювальну роботу серед населення, економічне стимулювання екологічно дружніх практик. Неурядові природоохоронні організації проводять активну роботу з охорони природи, пропагують екологічно відповідальну поведінку, залучають громадян до екологічних акцій та ініціатив. Релігійні організації часто підкреслюють моральні аспекти ставлення до природи, сприяючи формуванню екологічної етики. Засоби масової інформації відіграють важливу роль у поширенні екологічних знань та формуванні суспільної думки щодо екологічних проблем [4]

Формування екологічної свідомості та культури є складним, але вкрай важливим завданням. Для досягнення позитивних результатів необхідний багатоаспектний підхід, що передбачає активну участь держави, неурядових організацій, засобів масової інформації та кожного громадянина. Важливо забезпечити ефективне використання всіх доступних засобів і ресурсів для формування екологічно свідомого суспільства, здатного вирішувати екологічні проблеми та будувати стає майбутнє.

Враховуючи обмеженість загальнонаціональних досліджень в Україні, ми провели анкетування з метою визначення рівня сформованості екологічної свідомості, оцінки рівня екологічних знань, цінностей, установок та поведінки населення міста Хмельницького.

Анкетування показало, що 40% опитаних вважають себе добре обізнаними з питань екології, 60% – недостатньо. 92% переконані, що стан довкілля впливає на здоров'я людини, а 63% зазначили, що захист природи є пріоритетом навіть за умов економічних втрат і скорочення робочих місць. Найбільш важливими названо проблеми забруднення річок, озер та підземних

вод, зростання кількості відходів та забруднення повітря. 76% респондентів визнають, що вирішення екологічних проблем це лише частково справа компаній та екологічних організацій, але це, безперечно, є справа кожного з нас. Більшість учасників проявили готовність утеплювати оселі, сортувати відходи, брати участь у громадських екологічних заходах, купувати енергоощадну техніку. Щодо практичних дій, то 68% уникали купівлі надмірно упакованих продуктів, 60 % сортували більшість своїх відходів для переробки, 48% уникали одноразових виробів з пластику, 40% вибирали більш екологічний спосіб пересування, 36% надавали перевагу купівлі місцевих продуктів, 28% скоротили споживання води, електроенергії та купували продукти з екологічним маркуванням. У випадку, коли громадяни ставали свідками забруднення довкілля, 68% старалися пояснити неправильність таких дій, проте 32% ігнорували ситуацію.

На думку респондентів, покращити екологічну ситуацію в Україні може особиста відповідальність кожного, проведення роз'яснювальної, освітньої роботи з формування екологічної свідомості громадян, припинення війни, запровадження обов'язкового сортування сміття та створення заводів для його переробки, запровадження екологічних видів виробництва, екологічні толоки, реалізація ініціатив, що мотивуватимуть людей до зниження негативного впливу на довкілля.

Результати дослідження показали, що громадяни міста Хмельницького усвідомлюють важливість збереження довкілля, але потребують поглиблення знань про екологічні проблеми та шляхи їх вирішення, а також заохочення з боку місцевої влади та суспільства щодо практичної діяльності.

В умовах пошуку ефективних методів формування екологічно свідомого суспільства, театральне мистецтво має унікальний виховний потенціал, оскільки поєднує емоційний, когнітивний і соціальний вплив.

Його ефективність базується на психологічних механізмах емпатії, які сприяють формуванню емоційного зв'язку з природою та мотивують до

екологічно відповідальної поведінки. Проте, попри значний потенціал, театральне мистецтво, часто залишається недооціненим та не виокремлюється як самостійний підхід в екологічній освіті.

Успішний досвід використання театрального мистецтва для екологічної освіти існує у багатьох країнах світу. Яскравим прикладом є організація Eco Drama (Шотландія), яка досліджує способи використання трансформаційної сили мистецтва як каталізатора соціальних та екологічних змін [5]. Їхня вистава "Забутий фруктовий сад" надихає школярів на створення власних шкільних садів. Ще один приклад - організація EMOS (Earth Matters on Stage) - фестиваль-конкурс п'єс, зосереджених на екологічних проблемах (США) [6].

В Україні також існує декілька театрів, які працюють над постановками з екологічною тематикою. Зокрема, Харківський альтернативний незалежний театр "Нафта" активно висвітлює екологічні проблеми через свої постановки, серед яких вирізняються "Альтернатива" (2021), яка розповідає про можливу екологічну катастрофу, та "Оргія кіборгів" (2025), що досліджує тему екоциду в Україні в контексті війни, висвітлюючи руйнівні наслідки воєнних дій для довкілля [7]. Екологічна вистава для дітей "Чао Какао – привіт чистий світ" (2024) Рівненського академічного обласного театру ляльок - перша екологічна вистава, яка вчить дітей важливості сортування сміття та дбайливого ставлення до природи. Після вистави проводяться майстер-класи із створення іграшок з відходів [8]. Львівський театр Лесі Українки у виставі "Птахи" (2025) досліджує наслідки війни для довкілля України через образи червонокнижних птахів [9]. Ці театри використовують мистецтво як потужний інструмент для підвищення екологічної свідомості та залучення широкої громадськості до обговорення актуальних проблем довкілля.

Враховуючи результати нашого дослідження, рекомендуємо активізувати використання театрального мистецтва в освітньому процесі, зокрема, шляхом створення шкільного екологічного театру, проведення екологічних театральних вистав для учнів навчальних закладів та місцевої громади, запрошення професійних театральних колективів з екологічними виставами, участь у

театральних фестивалів екологічної тематики. Проведення зазначених заходів сприятиме формуванню екологічно свідомого покоління, здатного вирішувати екологічні проблеми та будувати стає майбутнє.

Отже, рівень екологічної свідомості населення залишається недостатнім, що зумовлює необхідність пошуку ефективних засобів її підвищення. У цьому контексті театральне мистецтво завдяки своїй здатності впливати на емоції, інтелект і соціальну взаємодію, може виступати дієвим інструментом підвищення рівня екологічної свідомості та культури і формування екологічно свідомого покоління, здатного ефективно вирішувати екологічні проблеми та будувати стає майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Екологічна психологія в Україні – Екологічна свідомість. *Екологічна психологія в Україні – Головна*.
URL: <http://www.ecopsy.com.ua/index.php/laboratoriia/napriamky-doslidzhen1/23-ekolohichna-svidomist> (дата звернення: 10.02.2025).
2. Інтернет-джерело. URL:
<https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9027/1/Peculiarities%20of%20environmental%20awareness%20as%20a%20component%20of%20personality%20formation%20in%20youth.pdf> (дата звернення: 07.02.2025).
3. Шедловська М. Означення та типи екологічної свідомості.
URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Usoc_2011_2_9.
4. Екологія право людина. *Екологія Право Людина*.
URL: <https://epl.org.ua> (дата звернення: 10.02.2025).

5. Eco drama. *Eco Drama*. URL: <https://ecodrama.co.uk> (date of access: 15.02.2025).
6. Home | emos. *EMOS*. URL: <https://www.earthmattersonstage.com> (date of access: 12.02.2025).
7. Оргія кіборгів. *Театр Нафта*. URL: <https://nafta.theater/home/projects/plays/cyborg-orgy> (дата звернення: 07.02.2025).
8. Спектакль Чао, Какао! В Рівненському театрі ляльок. *Рівненський театр ляльок*. URL: <https://teatr.rv.ua/play/chao-kaoko> (дата звернення: 14.02.2025).
Цифровий архів Національного університету «Острозька академія» вітає вас! - Цифровий архів Острозької академії.
9. Ukrinform. У Львові підготували виставу про екологічний апокаліпсис за мотивами комедії Арістофана. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3848997-u-lvovi-pidgotuvali-vistavu-pro-ekologicnij-apokalipsis-za-motivami-komedii-aristofana.html> (дата звернення: 15.02.2025).

ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND SERVICES

УДК 640.43:338.48(477)

Тищук Інна Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент

Волинський національний університет

імені Лесі Українки

Пасічник Михайло Петрович

д. філос. з наук про Землю,

доцент кафедри готельно-ресторанної справи,

туризму і рекреації

Волинський національний університет

імені Лесі Українки,

Пилипчук Максим Миколайович

викладач спеціаліст,

Фаховий коледж технологій бізнесу та права

Волинського національного університету

імені Лесі Українки,

м. Луцьк, Україна

АНАЛІЗ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕСТОРАННОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Анотація: У статті здійснено аналіз сучасного стану та основних тенденцій розвитку ресторанного ринку України у 2024–2025 роках. Визначено, що, попри зростання виручки закладів громадського харчування на 10%,

підвищення фінансових показників обумовлене переважно збільшенням середнього чеку на 17% через інфляційний тиск і зростання собівартості продукції. Водночас спостерігається скорочення відвідуваності на 3%, що зумовлено економічною невизначеністю, зниженням доходів населення та наслідками мобілізації.

Розглянуто зміни у структурі ринку за типами закладів: зменшення попиту на фастфуд, піцерії та класичні ресторани, водночас зростання популярності суши-сегменту та кав'ярень «to-go». Показано, що саме ці формати забезпечили стабільну виручку завдяки гнучкості та орієнтації на швидке обслуговування. Визначено ключові виклики для галузі – кадровий дефіцит, підвищення витрат на оплату праці, енергетичну нестабільність та зниження рентабельності, що зафіксували близько 47% рестораторів.

Окрему увагу приділено зростанню сегменту доставки, який демонструє сталу динаміку завдяки розвитку онлайн-продажів та цифрових сервісів. У статті окреслено основні напрями розвитку ресторанного бізнесу на 2025 рік: цифровізація, оптимізація витрат, розширення форматів доставки, створення програм лояльності та інвестиції у персонал.

Зроблено висновок, що ресторанний ринок України поступово переходить до моделі адаптивного зростання, в основі якої – клієнтоорієнтованість, гнучкість управління та впровадження інновацій у сфері обслуговування.

Ключові слова: ресторанний бізнес, ринок громадського харчування, кейтеринг, економічна адаптація, рентабельність, доставка, тренди 2024–2025.

Ресторанний ринок України у 2024 році продемонстрував помірне відновлення після кількох років турбулентності, спричиненої війною, економічною нестабільністю та демографічними змінами. Незважаючи на складні умови ведення бізнесу, галузь громадського харчування продовжує адаптуватися до нових реалій, впроваджуючи сучасні підходи до управління, оптимізації витрат та формування клієнтського досвіду.

Виручка закладів громадського харчування зросла в середньому на 10%, що свідчить про певне пожвавлення споживчого попиту, хоча зростання здебільшого зумовлене підвищенням цін, а не збільшенням кількості відвідувачів. Водночас ринок стикається з низкою викликів – зниженням відвідуваності, нестачею персоналу, зростанням вартості продуктів та енергоносіїв, а також впливом мобілізаційних процесів.

Аналіз ключових показників розвитку ресторанного бізнесу в Україні дозволяє оцінити поточні тенденції галузі, визначити її найуразливіші сегменти, а також окреслити перспективи подальшої стабілізації та зростання. Зокрема, спостерігається активізація окремих форматів, таких як суші-ресторани та кав'ярні, які демонструють адаптивність до змін у поведінці споживачів і загальних економічних умов.

Результати дослідження показують, що у 2024 році ресторанний сектор України продовжив адаптацію до нестабільних економічних умов та структурних змін у споживчому попиті. Попри загальне зростання виручки на 10%, більшість рестораторів зазначають, що це зростання зумовлене не збільшенням кількості клієнтів, а підвищенням середнього чеку, який зріс приблизно на 17%. Це свідчить про поступове перенесення інфляційного тиску та підвищення собівартості на кінцевого споживача.

Водночас скорочення відвідуваності на 3% демонструє, що споживча активність залишається обмеженою. Серед головних причин – економічна невизначеність, зниження реальних доходів населення, а також фактори мобілізації, які впливають на трудові ресурси та структуру попиту. Найбільше падіння відвідуваності спостерігається у піцеріях, ресторанах та закладах фастфуду (на 7–8%), тоді як суші-сегмент і кав'ярні «to-go» показали стабільність і навіть помірне зростання.

Сегмент суші-ресторанів виявився одним із найбільш динамічних: виручка зросла на 16%, а середній чек – на 10%, це свідчить про збереження інтересу до нішевих форматів і доставки, що залишаються зручними для міського споживача. Кав'ярні також показали позитивну динаміку – виручка зросла на

14%, а середній чек – на 15%. Такі результати пояснюються зміщенням споживчих переваг у бік швидких і доступних форматів харчування, що поєднують мобільність, комфорт і стабільну якість [1].

Важливим викликом для галузі у 2024 році залишається кадровий дефіцит. Через мобілізацію, міграцію та зміну професійних орієнтирів молоді, заклади громадського харчування відчують значний брак кваліфікованого персоналу. Це змушує бізнес підвищувати частку витрат на оплату праці (до 20–30% виручки, а подекуди й понад 40%), а також інвестувати в навчання, автоматизацію процесів і мотиваційні програми.

Фінансові показники також свідчать про певне звуження маржі прибутковості. Майже половина (47%) рестораторів зафіксували зниження рентабельності, а близько 21% працювали на межі беззбитковості, фудкост (частка витрат на продукти) у більшості закладів коливається в межах 30–35%, що є критичним показником для збереження стабільного прибутку [1].

Натомість сегмент доставки продовжує демонструвати стійке зростання: 34% операторів зафіксували збільшення кількості замовлень. Це свідчить про посилення ролі онлайн-продажів, партнерств із сервісами доставки та розширення каналів діджитал-комунікації зі споживачем (табл.1.).

Але, для того щоб не тільки пережити кризу, а й зміцнити свої позиції, ресторатори повинні швидко реагувати на нові обставини, тобто зосередитись на гнучкості та адаптивності. Це може включати адаптацію формату роботи (перехід на доставку або takeaway), зміну меню в залежності від доступних ресурсів та зміну цінової політики відповідно до обставин, при цьому потрібно інвестувати в технології для швидкої зміни умов обслуговування та меню [2].

Загалом, ресторанна індустрія України у 2024 році продемонструвала високу стійкість до зовнішніх викликів і готовність до трансформації.

Основними напрямками подальшого розвитку у 2025 році залишаються:

- оптимізація операційних витрат і цифровізація процесів [3];
- розширення форматів доставки та takeaway;
- розвиток спеціалізованих концепцій (кав'ярні, суші, healthy food);

- формування корпоративних програм лояльності;
- інвестування у персонал і системи управління якістю.

Таблиця 1

Ключові показники розвитку ресторанного ринку України у 2023–2024 роках
(за даними: Restaurant Consulting, Poster POS, 2024)

Показник	2023 рік	2024 рік	Відхилення (+/-)	Коментар
Загальна виручка закладів громадського харчування	100% (базовий рівень)	+10%	+10 п.п.	Зростання за рахунок підвищення цін та середнього чеку
Середній чек	100% (базовий рівень)	+17%	+17 п.п.	Інфляційне зростання, зміна цінової політики
Відвідуваність закладів	100% (базовий рівень)	-3%	-3 п.п.	Зниження через економічну невизначеність та мобілізацію
Рентабельність бізнесу	~25%	~20%	-5 п.п.	47% рестораторів повідомили про зниження рентабельності
Частка фудкосту (витрати на продукти)	28–30%	30–35%	+5 п.п.	Зростання собівартості продуктів та логістики
Частка витрат на	20–25%	20–30%	+5 п.п.	Підвищення

оплату праці		(12% >40%)		зарплат через кадровий дефіцит
Сегмент суші	виручка +10%, чек +8%	виручка +16%, чек +10%	+6 п.п.	Зростання попиту на нішеві кухні та доставку
Сегмент кав'ярень (to-go)	виручка +9%, чек +11%	виручка +14%, чек +15%	+5–6 п.п.	Попит на швидкий формат харчування
Піцерії, бари, фастфуд	виручка +6%	виручка +4%	–2 п.п.	Вплив конкуренції та зниження відвідуваності
Кількість замовлень доставки	стабільна	+34% закладів відзначили зростання	+34 п.п.	Підвищення ролі онлайн-продажів
Кадрова ситуація (збереження персоналу)	—	39% зберегли штат, 28% залучили нових	—	Оптимізація команд і адаптація ринку праці

Таким чином, ринок громадського харчування в Україні поступово переходить до моделі **адаптивного зростання**, де ключову роль відіграють ефективність управління, клієнтоорієнтованість та гнучкість бізнес-моделей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ресторанний ринок України – підсумки 2024 року від Poster. URL: <https://restaurant-consulting.com.ua/> (дата звернення 05.10.2025)
2. Тищук І.В., Пасічник М.П. Трансформація індустрії гостинності в умовах кризових викликів. Теоретичні та прикладні аспекти сталого розвитку регіонів України: наукова монографія. Том 2. Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2025. С. 260-281. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-539-6-38>.
3. Тищук І., Терещук О. Інноваційні технології у готельно–ресторанному бізнесі: ефективність, персоналізація, автоматизація. *Економіка та суспільство*. 2025. (71). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-61>

Zakharova Tetiana

Assistant

Vinnytsia National Agrarian University

Vinnytsia, Ukraine

**INFORMATION AND ANALYTICAL SYSTEMS AS A FACTOR FOR
INCREASING THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF ENTERPRISES
IN THE HOSPITALITY AND TOURISM SECTOR**

Abstract: The report is devoted to the study of the impact of information and analytical systems (IAS) on the efficiency of management of enterprises of the hotel, restaurant and tourism business of Ukraine in the conditions of modern challenges. It was determined that the majority of Ukrainian enterprises of the industry operate without full-fledged integrated digital solutions, which limits their strategic development and competitiveness in the international market. The scientific interest lies not only in the description of technological innovations, but also in the study of the socio-economic consequences of digital transformation. The application of IAS changes the employment structure, requires new skills of personnel, transforms organizational management models. The results of the study have practical significance for owners and managers of tourism enterprises when planning digital transformations, as well as for scientists involved in the development of digital maturity models and strategies for innovative development of the tourism sector of Ukraine.

Keywords: information and analytical systems; digital transformation; hotel and restaurant business; tourism sector; CRM; ERP; BI; artificial intelligence; Tourism 5.0; econometric model; Big Data; performance management; research methods.

The hotel, restaurant and tourism industry in Ukraine continues to adapt to the shock changes caused by the COVID-19 pandemic and a full-scale war. The decline in tourist flows (the number of foreign guests in 2020 almost quadrupled) and a drop in revenues by more than 50% caused crisis challenges that became a catalyst for the intensive digitalization of the industry. In this context, a problem arises: the majority of hospitality establishments in Ukraine still operate without integrated information and analytical systems (IAS) - CRM, ERP, BI, AI - which limits their strategic capabilities and speed of decision-making. The use of digital technologies in business among tourism enterprises in Ukraine demonstrates annual growth of about 72% by 2021, and more than 78% of establishments announced the use of chatbots, mobile applications and other innovations for interaction with customers. According to the OECD department's research, Ukraine ranks 15th out of 100 countries in terms of digital skills and third in Europe, with over 900,000 people taking the Digigram national digital literacy test. These figures indicate the potential for deeper integration of IAS into the hospitality sector, which can strengthen business resilience in times of crisis.

Information and analytical support covers the full range of digital solutions – from CRM and ERP to BI, AI and HR analytics. The sequence of implementation of these systems in Ukraine usually looks like this: first, reservation and sales automation (CRM, ERP), then analytics (BI, Dashboards), and at the final stage – AI modules for forecasting, reputation management, HR analytics, ESG analytics.

Thus, the experience of Ribas Hotels Group demonstrates that the implementation of digital business processes ensures a stable increase in the quality of service and customer loyalty: about 80% of customers return precisely thanks to a digital approach to service [1]. Similarly, a study by Boiko et al. showed that the level of digital interaction with guests has a direct impact on hotel revenues in Kyiv, where spending on digital engagement correlated with revenue, which was confirmed by econometric models [2]. On an industry scale, a study of more than 200 companies showed the flexibility and adaptability of digital systems during periods of

military restrictions - in particular, through chatbots, mobile services and Big Data analytics [2].

At the global level, for example, Marriott, Hilton, AccorHotels networks report an increase in occupancy by 15–20%, an average check by 10–12% and a reduction in logistics costs by up to 30%. Deloitte reports that 57% of hotels have received a significant financial boost due to digital reforms [3]. These indicators also correspond to the experience of international research on Tourism 4.0, where integrated Smart Tourism systems form recommendation mechanisms and support maximum customer satisfaction [4].

Research into the impact of information and analytical systems (IAS) on the efficiency of management of hotel, restaurant and tourism businesses opens up a wide field for scientific research. The modern transformation of the industry demonstrates a gradual transition from traditional management methods to the concept of “Smart Hospitality and Tourism”, where a deep digitalization of business processes plays a key role. This process is considered not simply as the implementation of individual software solutions, but as a comprehensive change in the management paradigm, covering strategic planning, operational activities and interaction with consumers [5].

The evolution of digital technologies in the hospitality industry has a historical and scientific dimension, which researchers describe as a transition from basic electronic reservation systems to modern intelligent solutions using big data and artificial intelligence. If in the initial stages automation was aimed at simplifying accounting and reducing manual work of staff, today IAS are turning into full-fledged analytical platforms. They allow you to forecast demand, adapt pricing policies in real time, conduct in-depth analysis of customer behavior and generate personalized offers that increase consumer loyalty and financial performance of enterprises [4].

An important area of scientific research is the study of the phenomenon of Tourism 5.0, which is characterized by the maximum use of intelligent systems and personalization of tourist services. This involves the integration of various data sources - from social networks and mobile applications to global analytical platforms - into a single information environment that supports decision-making based on

artificial intelligence. For Ukraine, this opens up prospects for a rapid leap in technological development, since a significant part of the market is still at the Tourism 3.0–4.0 stage.

Figure 1 shows the evolution model of Tourism 1.0–5.0 - showing the gradual development of digital technologies in tourism [6-7].

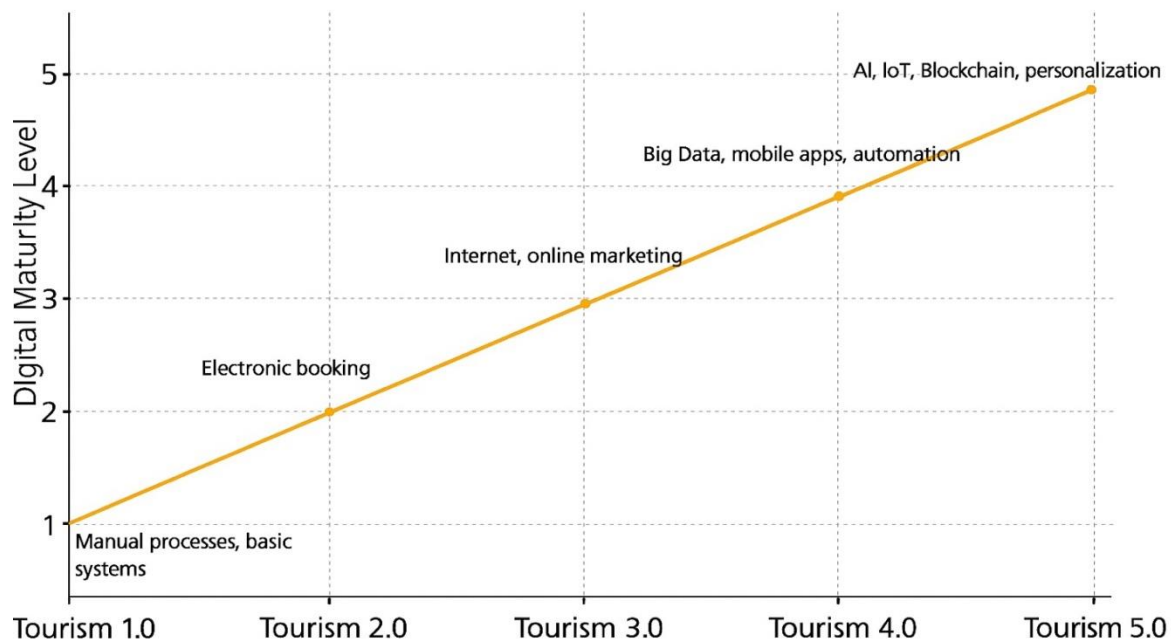

Fig. 1. Tourism 1.0–5.0 evolution model.

The model of the evolution of digital technologies in tourism reflects the gradual transformation of the hospitality industry and tourism services under the influence of innovative information and analytical systems.

Tourism 1.0 is characterized by the dominance of manual management methods and paper document flow. Decisions on reservations, customer registration and marketing activities were made without automated systems, which limited the possibilities of scaling and flexible response to market changes.

Tourism 2.0 is associated with the introduction of the first electronic reservation systems, which simplified the work of administrators and reduced the number of errors when registering customers.

Tourism 3.0 marks the active use of the Internet, the emergence of online bookings, e-commerce and digital marketing. This is a stage of expanding channels of interaction with customers and increasing the transparency of business processes.

Tourism 4.0 involves the integration of mobile applications, Big Data analytics, and automation of most internal operational processes, including inventory management and dynamic pricing.

Tourism 5.0 is the modern and most innovative stage, which uses artificial intelligence, the Internet of Things, blockchain, virtual and augmented reality. These technologies allow you to create personalized tourism products, implement real-time management and form integrated "smart" hospitality ecosystems.

From a management point of view, the movement from Tourism 1.0 to 5.0 is accompanied by an increase in the digital maturity of enterprises, an increase in the speed and accuracy of decision-making, as well as increased customer focus. In practical terms, the Ukrainian market is currently between stages 3.0 and 4.0, but large chain hotels are already integrating elements of Tourism 5.0.

Thus, the development of information and analytical systems in the hotel, restaurant and tourism business has significant scientific potential. It includes economic and mathematical modeling, research into consumer behavior in the digital environment, analysis of the impact of new technologies on organizational structures and management efficiency. Further academic research in this area can not only contribute to improving management practices in Ukraine, but also ensure the integration of the national tourism business into the global ecosystem of smart digital services.

REFERENCES:

1. Veselovska T. Ye. The impact of the war on the restructuring of hotel and restaurant services in Ukraine. *Academic Visions*, (31), 2024. URL: <https://academyvision.org/index.php/av/article/download/1153/102>
2. Korsak R. The development of the hotel and restaurant business in Ukraine under the conditions of European integration. *Development Service Industry Management*, (1), 227-233. URL: <https://dsim.khmnu.edu.ua/index.php/dsim/article/download/317/324>
3. Chepurda L., Chepurda G., Matviychuk L. Experience in the application of innovative technologies in the practice of implementing strategic marketing methods in tourism and hotel and restaurant business. *Innovations and technologies in the field of services and food*, (2 (12)), 2024. P.68-78. URL: <http://www.journals.chdtu.ck.ua/index.php/itsf/article/download/120/106>
4. Boiko V., Solomianiuk N., Boiko L. Digitalization: Implementation in the tourism business of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2022. Vol. 20, No. 4. P. 549–562. DOI: 10.21511/ppm.20(4).2022.42.
5. Hadzynskyi M., Bohdanova I. Implementation of smart solutions in HoReCa sector for Ukraine's hospitality industry. *European Scientists*. 2024. Vol. 12. Available at: <https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel/article/view/192>
6. Pavlenko I., Kolosok A., Kharchenko A. Research of ICT implementation by tourism enterprises in Ukraine. *Economics of Development*. 2023. Vol. 22, No. 1. P. 80–90. Available at: <https://ecdev.com.ua/en/journals/t-22-1-2023/doslidzhennya-rivnya-vprovadzhennya-informatsiyno-komunikatsiynikh-tekhnologiy-pidpriyemstvami-turizmu>
7. UHRA. Ukraine's hotel market adapting to the realities of today and looking for new opportunities. *HFTP News*. 2023. Available at: <https://www.hftp.org/news/4122551/ukraines-hotel-market-adapting-to-the-realities-of-today-and-looking-for-new-opportunities>.

LAW AND INTERNATIONAL LAW

УДК 346.1+340.13

Кулик Олег Ігорович

кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу проблем
модернізації господарського права та законодавства

Державна установа
«Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна

ЩОДО РОЛІ СУДУ ЄС У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БАЛАНСУ МІЖ БІЗНЕС- ІНТЕРЕСАМИ ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИМИ ЦІЛЯМИ

Анотація: Дослідженням виявлено, що роль Суду ЄС у забезпеченні балансу між бізнес-інтересами та публічно-правовими цілями полягає у тому, що інститут позову до Суду ЄС може бути використаний суб'єктами господарювання для досягнення подвійної мети: вирішити конкретний спір та вплинути на публічну політику ЄС у певній сфері через «правову мобілізацію» Суду ЄС до прийняття рішення, яким такий вплив буде забезпечено, зокрема для можливості використання напрацьованої практики іншими суб'єктами господарювання.

Ключові слова: Суд Європейського Союзу, *acquis communautaire*, судовий активізм, стратегічне судочинство, «правова мобілізація».

Суд Європейського Союзу (далі – ЄС) відіграє суттєву роль у тлумаченні законодавства ЄС, щоб забезпечити його однакове застосування в усіх державах-членах; вирішує правові спори між національними урядами та інституціями ЄС та, за певних обставин, вирішує спори фізичних чи юридичних осіб з інституціями ЄС [1]. За таких умов суб'єкти господарювання мають можливість захищати свої бізнес-інтереси, ініціюючи спір, вирішення якого може вплинути на публічну політику всього ЄС. У контексті триваючої євроінтеграції України аналіз ролі Суду ЄС набирає актуальності, адже дасть можливість спрогнозувати майбутній вплив цієї інституції в Україні.

Різні питання, пов'язані з компетенцією Суду ЄС були предметом досліджень низки правників, переважно європейських. З-поміж інших значний науковий внесок у зазначену тему дослідження зробили К. Гленділл (Gledhill) [2], М. Рамсден (Ramsden) [2], А. Стоун Світ (Stone Sweet) [3]. Серед українських вчених увага цьому питанню приділялась Т.В. Комаровою, яка аналізувала питання судового активізму Суду ЄС [4]. Водночас залишаються питання, які потребують подальшого опрацювання, зокрема щодо ролі Суду ЄС у забезпеченні балансу між бізнес-інтересами та публічно-правовими цілями у контексті виявлення позитивного для України досвіду.

Наведене вище вказує на актуальність порушеного питання та доцільність його подальшого опрацювання.

Л. Конант (Conant) та співавтори відзначили, що післявоєнні зобов'язання щодо миру та процвітання, розвитку демократії й функціональні імперативи реалізації єдиного ринку ЄС спонукали Суд ЄС ухвалювати рішення, які «конституціоналізували» ЄС як безпрецедентну наднаціональну політичну структуру, наділивши громадян ЄС суттєвими правами та процесуальними гарантіями [5, с. 2]. Суд ЄС посів провідне місце серед інституцій ЄС, формуючи політику ЄС у певних аспектах. На центральній ролі Суду ЄС та його практики у формуванні ринкової економіки і врегулюванні балансу між органами влади ЄС наголошує А. Стоун Світ (Stone Sweet), визнаючи це однією з найвизначніших рис європейської інтеграції, а тому Суд ЄС може змагатися із

впливом з найпотужнішими національними верховними чи конституційними судами світу [3, с. 2].

Т.В. Комарова звертає увагу, що Суд ЄС активно здійснює захист фундаментальних прав та розвиває свободи внутрішнього ринку ЄС, у зв'язку з чим вчена робить висновок про притаманність Суду ЄС судового активізму, який полягає у виході за межі суто правотлумачної діяльності й здійсненні м'якої правотворчості, розвиваючи недостатньо деталізовані положення права ЄС [4, с. 13]. Е. Мюір (Muir), М. Доусон (Dawson) та Б. де Вітте (de Witte) стверджують, що судовий активізм – це не лише теза про європейські суди, а й теза про ширшу структуру ЄС й погляд на самі основи європейського суспільства [6, с. 9].

У розвиток наведеного М. Блаубергер (Blauberger) та С. Шмідт (Schmidt) пропонують розглянути значення судової практики Суду ЄС *erga omnes* (для всіх) – актуальність рішення Суду ЄС не обмежується конкретним спором, оскільки воно має ефект *erga omnes*. Після того як Суд ЄС надає роз'яснення, його рішення є чинним на всій території ЄС і мають пряму дію для інституцій ЄС і держав-членів, а також для судів держав-членів [7, с. 910-911].

Визначившись із провідною роллю рішень Суду ЄС слід констатувати, що суттєвий вплив на політику ЄС може досягатись не з ініціативи самого суду, чи навіть національного уряду держави-члена ЄС, а через подання суб'єктами господарювання позовів, що пов'язані з захистом їх бізнес-інтересів.

У науці все частіше з'являються дослідження, присвячені тому як різні суб'єкти господарювання використовують європейське право для досягнення своїх інтересів. На думку Л. Конанта (Conant) та співавторів процес європейської інтеграції створив нову структуру можливостей для «правової мобілізації», тобто використання правових інструментів не лише для вирішення конкретного спору, а й для впливу на публічну політику [5, с. 2]. Таке використання інституту позову до Суду ЄС отримало назву *strategic litigation* (стратегічне судочинство чи стратегічні судові процеси). М. Рамсден (Ramsden) та К. Гленділ (Gledhill) визначили, що стратегічне судочинство відрізняється

від традиційних форм судочинства, зокрема, тим, що застосовувана «стратегія» спрямована не тільки на вирішення конкретного спору в інтересах позивача, але й в рівній мірі на розробку принципів, які можуть бути використані іншими суб'єктами, тобто мати ширший вплив, зосереджений на досягненні ширших соціальних ефектів, включаючи створення передумов для зміни суспільних настроїв та здійснення політичних реформ [2, с. 30].

Аналіз ролі Суду ЄС важливий для України, адже цей суд створює прецеденти та формує принципи застосування *acquis communautaire*, що дасть змогу прогнозування інструментів захисту прав українських суб'єктів господарювання на рівні ЄС. На підтримку такої тези можливо привести думку А.В. Шабаліна, що при підготовці національних нормативних актів Україні слід ураховувати практику Суду ЄС, що сприятиме оперативності адаптації національного права до загальноєвропейського права та запровадженню стандартів ЄС в Україні [8, с. 373].

Отже, роль Суду ЄС у забезпеченні балансу між бізнес-інтересами та публічно-правовими цілями полягає у тому, що інститут позову до Суду ЄС може бути використаний суб'єктами господарювання для досягнення подвійної мети: вирішити конкретний спір та вплинути на публічну політику ЄС у певній сфері через «правову мобілізацію» Суду ЄС до прийняття рішення, яким такий вплив буде забезпечено, зокрема для можливості використання напрацьованої практики іншими суб'єктами господарювання.

Оскільки Суд ЄС створює прецеденти та формує принципи застосування *acquis communautaire*, то аналіз його ролі для України сприятиме прогнозуванню інструментів захисту прав українських суб'єктів господарювання на рівні ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Court of Justice of the European Union. *European Union*. URL: <https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and->

bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/court-justice-european-union-cjeu_en (дата звернення: 24.10.2025).

2. Ramsden M., Gledhill K. Defining Strategic Litigation. *SSRN Electronic Journal*. 2019. URL: <https://ssrn.com/abstract=3467034> (дата звернення: 24.10.2025).
3. Stone Sweet A. The European Court of Justice and the Judicialization of EU Governance. *SSRN Electronic Journal*. 2010. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1583345> (дата звернення: 24.10.2025).
4. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія / Т. В. Комарова. – Харків : Право, 2018. – 528 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/e60/monograph_Komarova%20T.V..pdf (дата звернення: 09.10.2025).
5. Conant, L., Hofmann, A., Soennecken, D., Vanhala, L. Mobilizing European law. 2017. URL: https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1560912/1/Vanhala_MobilisingEuropeanlaw_final%20version.pdf (дата звернення: 07.10.2025).
6. Dawson M., De Witte B., Muir E. Judicial Activism at the European Court of Justice. Edward Elgar Publishing, 2013. URL: <https://doi.org/10.4337/9780857939401> (дата звернення: 24.10.2025).
7. Blauburger M., Schmidt S. K. The European Court of Justice and its political impact. *West European Politics*. 2017. Vol. 40, no. 4. P. 907–918. URL: <https://doi.org/10.1080/01402382.2017.1281652> (дата звернення: 24.10.2025).
8. Шабалін А. В. Суд Європейського Союзу (CVRJA): повноваження та деякі питання організації діяльності суду. *Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС : матеріали міжнар. наук.-практ конф., Київ, 8 червня 2018 року* / за ред. проф. Р. С. Мельника, відпов. ред. к.н.ю. Л. Ю. Малюга. Київ : Гельветика. 2018. URL:

https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2020/Kiev-2018-56800849.pdf#page=371 (дата звернення: 24.10.2025).

Савчук Денис Анатолійович

кандидат юридичних наук, ректор

ПЗВО «Кам'янець-Подільський податковий інститут»

ГРОМАДЯНСТВО ЯК КЛЮЧОВА КОНСТИТУЦІЙНА КАТЕГОРІЯ У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. У тезах досліджується громадянство як фундаментальна категорія конституційного права, що встановлює юридичний зв'язок між особою та державою. Окрема увага приділяється ролі громадянства в системі реалізації прав і свобод людини, розглядаються питання безгромадянства та множинного громадянства, а також законодавчі механізми набуття і припинення правового зв'язку з державою.

Ключові слова: громадянство, правовий статус, права людини, безгромадянство, конституційні свободи.

Громадянство можна визначити як юридично оформлений зв'язок між особою та державою, що обумовлює наявність взаємних прав і обов'язків. У межах сучасної системи прав людини громадянство виконує роль основи для реалізації більшості політичних, економічних і соціальних гарантій, закріплених у Конституції та міжнародних актах.

Цей статус надає людині можливість користуватися захистом держави, впливати на її політику через участь у виборах, займати посади у державних органах, а також виконувати обов'язки, передбачені законом. Таким чином, громадянство є своєрідним інструментом включення особи до повноправного членства у національному правовому просторі [1, с. 32].

Однак, на сьогодні актуальною залишається проблема **апатридів** — осіб без громадянства. Вони фактично позбавлені права на правовий захист з боку

будь-якої країни. Це є порушенням міжнародних стандартів, зокрема, положень Загальної декларації прав людини (стаття 15), яка проголошує право кожної особи на громадянство [2, с. 45].

Окремої уваги заслуговує питання **множинного громадянства**, яке викликає певні юридичні суперечності. Відсутність чітко врегульованого механізму породжує низку колізій у правозастосуванні [3, с. 77].

Загалом, громадянство не лише ідентифікує належність особи до держави, а й створює передумови для повноцінної реалізації її прав та свобод. Реформування законодавчих підходів у сфері набуття, припинення та підтвердження громадянства має ґрунтуватися на принципах прав людини та верховенства права. Така політика сприятиме зміцненню демократичних засад державності та підвищенню правової захищеності громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Universal Declaration of Human Rights. 1948. United Nations.
3. Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 № 2235-III.
4. Reshetnikov F. Yu. Citizenship in Constitutional Law: Challenges and Perspectives // Legal Science. – 2020. – No. 3. – P. 75–82.
5. Шевченко І. М. Громадянство та права людини в умовах глобалізації // Публічне право. – 2021. – № 2. – С. 112–118.

Denys Savchuk

PhD in Law, Rector

Kamianets-Podilskyi Tax Institute

CITIZENSHIP AS A CORE CONSTITUTIONAL CONCEPT IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS

Abstract: the paper discusses citizenship as a fundamental concept of constitutional law that establishes the legal affiliation between an individual and the state. The role of citizenship in the exercise of human rights and freedoms is emphasized, including the challenges of statelessness and multiple nationality, as well as legislative procedures for obtaining or terminating this legal status.

Keywords: citizenship, legal status, human rights, statelessness, constitutional freedoms.

Citizenship represents a legally defined relationship between an individual and the state, characterized by the existence of mutual rights and responsibilities. Within the modern framework of human rights, this legal status plays a pivotal role in enabling individuals to exercise a wide range of constitutional, political, and socio-economic entitlements enshrined in national and international legal instruments.

Possessing citizenship ensures that a person is granted full protection under the law, enjoys political participation through electoral rights, and may hold public office or perform state duties. In this sense, citizenship functions as a gateway to full legal inclusion within the national legal and institutional system [1, p. 32].

At the same time, the issue of **statelessness** remains critical. Individuals without any citizenship are often excluded from legal protection and basic rights. This contradicts key international legal standards, notably Article 15 of the Universal

Declaration of Human Rights, which affirms everyone's right to a nationality [2, p. 45].

Another complex and evolving challenge involves **dual or multiple citizenships**. The lack of a clearly established legal framework in this area results in ambiguities and inconsistencies in legal practice [3, p. 77].

In conclusion, citizenship is more than a formal legal designation of belonging to a state. It serves as a foundation for the effective exercise and safeguarding of individual rights and freedoms. Updating and harmonizing legislative procedures concerning the acquisition, confirmation, and revocation of citizenship should be guided by principles of legal certainty, human dignity, and respect for international norms. This would strengthen democratic governance and enhance the legal security of individuals in the modern state.

REFERENCES:

1. Constitution of Ukraine. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 1996. – No. 30. – Art. 141.
2. Universal Declaration of Human Rights, December 10, 1948 // United Nations.
3. Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine" No. 2235-III of January 18, 2001.
4. Reshetnikov F. Yu. The Institution of Citizenship in Constitutional Law: Issues and Prospects // Legal Science. – 2020. – No. 3. – P. 75–82.
5. Shevchenko I. M. Human Rights and Citizenship: International Discourse // Public Law. – 2021. – No. 2. – P. 112–118.

MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE

УДК 658:005.23

Гаркавий Валерій Васильович

к.е.н., доцент

<https://orcid.org/0000-0003-4325-3422>

Руденко Юлія Сергіївна

Корсун Нікіта Олегович

Магістранти

Дніпровський державний

аграрно-економічний університет

м. Дніпро, Україна

ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОГО І ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА НА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ

Анотація: Розглянуто вплив на діяльність господарюючого суб'єкта (підприємства) факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Виокремлено особливості впливу факторів далекого і близького оточення підприємства, тобто середовищ опосередкованого і прямого впливу. Дано детальну характеристику можливих ефективних реакцій менеджменту підприємства на вплив певного фактору. Розглянуто принципово важливі кроки менеджменту підприємства по формуванню і розвитку його внутрішнього середовища.

Ключові слова: Менеджмент, підприємство, середовище, організація, система, чинники, вплив, зміни, реагування.

Організація зазвичай розглядається як складна соціально-економічна система, вивчення якої передбачає поділ на окремі частини, які є співрозмірними між собою в кожному окремому аспекті знань. Такий підхід дозволяє детальніше аналізувати взаємозв'язки та функціонування її елементів і сприяє досягненню глибшого розуміння принципів її роботи.

Система являє собою сукупність елементів, які формують цілісну структуру (в контексті організації – це її структурні й функціональні підрозділи). Ці елементи мають визначені характеристики і тісно взаємодіють один із одним для досягнення спільної мети, яка є спільною та об'єднавчою для всієї системи. Оскільки кожна соціально-економічна система існує задля досягнення певної цілі, то всі її елементи обов'язково повинні спрямовувати свою діяльність на реалізацію підцілей, які, у свою чергу, підпорядковуються загальній меті всієї системи.

Жодна система не може функціонувати ізолювано від оточуючого середовища. Середовище справляє визначальний вплив на поведінку системи та в багатьох моментах коригує її функціонування. З цієї причини система повинна гармонійно інтегруватися в зовнішнє середовище, адаптуючись до його особливостей та змін [1].

Зовнішнє середовище організації (або системи) – це комплекс зовнішніх об'єктів і чинників із певними характеристиками, які взаємодіють із елементами системи. У контексті організації йдеться про ті зовнішні фактори й суб'єкти, що мають вплив на діяльність підприємства та надають ресурси для його функціонування. Варто зазначити, що цілі діяльності цих зовнішніх об'єктів у більшості випадків не збігаються або лише частково збігаються з цілями самої організації. Однак саме взаємодія з цими об'єктами й значною мірою формує поведінку організації, адже вона змушена адаптуватися до зовнішніх умов для власного виживання.

Життєздатність системи напряму залежить від її здатності оперативно та адекватно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі. Чим швидше система

пристосовується до динаміки змін, тим вищим є рівень її адаптивності та стійкості. Саме цей показник, а не розмір чи інші параметри організації, визначає долю системи в майбутньому. Якщо ж система не здатна вчасно і належним чином реагувати на виклики зовнішнього середовища, вона починає вступати в суперечність із ним, що зрештою призводить до неминучого занепаду. У такому разі система втрачає здатність існувати відповідно до своєї основної мети, яка опиняється у протиріччі з умовами та цілями навколишнього середовища. Таким чином, інертність і невміння адаптуватися до змін можуть стати фатальними для будь-якої організаційної структури [2].

Середовище опосередкованого впливу складається з різноманітних чинників, які виникають за межами організації й зазвичай не залежать від внутрішньої ситуації, що встановилася в її межах.

1. Міжнародне середовище охоплює події, що відбуваються поза межами країни, і відкриває перед компаніями можливості для розвитку бізнесу в інших державах. Це середовище впливає на всі інші аспекти зовнішньої сфери. З міжнародного середовища з'являються конкуренти, споживачі, постачальники, а також воно формує нові економічні, технологічні та соціальні тенденції. Наприклад, високоякісні і водночас недорогі японські та південнокорейські автомобілі докорінно змінили ринок автомобілебудування в усьому світі. Чимало компаній-виробників використовують комплектуючі, що постачаються зі країн із дешевою робочою силою, таких як Китай. Сучасний бізнес повинен мислити в масштабах глобального ринку. Менеджери, які раніше брали до уваги виключно внутрішні фактори, тепер змушені адаптуватися до нових міжнародних правил та умов. Високоякісний продукт знайде покупців як у Європі, так і в Азії, однак водночас доведеться конкурувати з виробниками інших країн. Навіть якщо компанія не експортує свої товари, вона все одно зіштовхується із закордонними конкурентами на внутрішньому ринку. Міжнародний ринок є не тільки простором для реалізації продукції, але й важливим джерелом постачання. Наприклад, багато сільськогосподарських

підприємств активно закупають якісну техніку за кордоном, спираючись на переваги міжнародної співпраці.

2. Екологічний вплив передбачає активну участь менеджерів у забезпеченні екологічної рівноваги. Це завдання виходить за межі виконання урядових постанов і охоплює дбайливе та раціональне використання невідновлюваних ресурсів, таких як газ, нафта чи вугілля, до моменту створення або відкриття їх заміників. Особливу увагу слід приділяти вторинному використанню ресурсів та їх переробці. При ефективному управлінні такими важливими екологічними ресурсами, як ліси чи орні землі, можливо не лише зберігати їх обсяг, а й поступово його збільшувати. Менеджери повинні усвідомлювати важливість екологічної відповідальності, оскільки це стає вагомим чинником розвитку бізнесу на сучасному етапі.

3. Економічний вплив узгоджується зі змінами в аспектах виробництва, розподілу й споживання товарів і послуг у різних регіонах діяльності організації. Менеджери мають брати до уваги національні та міжнародні чинники, такі як доступність кредитів, рівень доходів населення, інфляцію валют, показники рефінансування банків у різних країнах, тенденції зміни біржових котирувань і динаміку економічних циклів. Ці показники характеризують макроекономічне середовище і значною мірою визначають стратегію компанії.

4. Політико-правовий вплив передбачає обмеження в процесі ухвалення рішень, що виникають у результаті правових і адміністративних рамок. Він охоплює федеральні та місцеві законодавчі акти, політичні заходи, спрямовані на контроль дій компаній, їхню відповідність встановленим вимогам. Це зобов'язує організації дбати про захист споживачів і навколишнього середовища через дотримання торгових угод, антимонопольного законодавства, реалізацію податкових програм, впровадження мінімального рівня заробітної плати, адміністративне регулювання тощо. Політичні умови тісно пов'язані зі стабільністю країн, де функціонує організація, а також з політикою уряду щодо

бізнесу. Керівникам важливо передбачати значні політичні зміни в країнах їхньої діяльності.

Також необхідно враховувати існування груп впливу, що мають зв'язки із законодавчими чи політичними органами та прагнуть забезпечити, щоб діяльність компаній відповідала суспільним очікуванням і нормам. Особливу популярність здобули рухи проти куріння, за автомобільну і авіаційну безпеку, а також екологічні ініціативи.

5. Соціально-культурний вимір формують демографічні характеристики, норми, традиції та цінності населення країни, де діє організація. Від нього залежить сприйняття товарів споживачами й те, які продукти будуть їм цікавими. Соціально-культурні аспекти також визначають ефективність реклами. Демографічне прогнозування допомагає передбачити зміни бізнес-активності через аналіз даних про кількість чоловіків і жінок, тривалість життя, середній вік населення, приріст населення, реальні доходи родин, освітній рівень, зайнятість тощо.

Демографічні дослідження є важливим джерелом для розробки прогнозних проєктів ухвалення управлінських рішень із врахуванням факторів, що можуть впливати на виробництво. Приклади сучасних тенденцій: негативне ставлення до куріння або підвищений попит на екологічні продукти з низьким рівнем холестерину й без генетично модифікованих інгредієнтів.

6. Технологічний вплив охоплює наукові та технічні інновації як у конкретній галузі, так і в суспільстві загалом. Інновації технологій базуються на створенні нових методів, процесів, продуктів та наукових розробок. За останні десятиліття найбільше змін відбулося у комп'ютерній і телекомунікаційній галузях. Ми перебуваємо у час швидкої технологічної модернізації [3, 4].

Середовище прямого впливу включає в себе фактори, які безпосередньо впливають на організацію в процесі її діяльності.

1. Конкурентна позиція. Оцінка діяльності конкурентів дозволяє правильно визначити власне становище на ринку. Ключові дані, що можуть бути зібрані та проаналізовані щодо основних конкурентів, включають: частку ринку, обсяг

виробництва, ефективність продажів, основні переваги продукції, рівень цін, результативність рекламних кампаній, якість продукції, професійний рівень персоналу та загальний імідж компанії.

2. Споживачі. Аналіз моделей споживчого попиту є критично важливим для організації, оскільки вона функціонує для задоволення потреб своїх клієнтів. Споживач є кінцевим користувачем продукції або послуг організації. Проте клієнти несуть у собі потенційну невизначеність: їхні смаки змінюються, а інтерес до продукції чи послуг компанії може знизитися. При формуванні портрета споживача використовуються чотири види інформації, рис. 1.

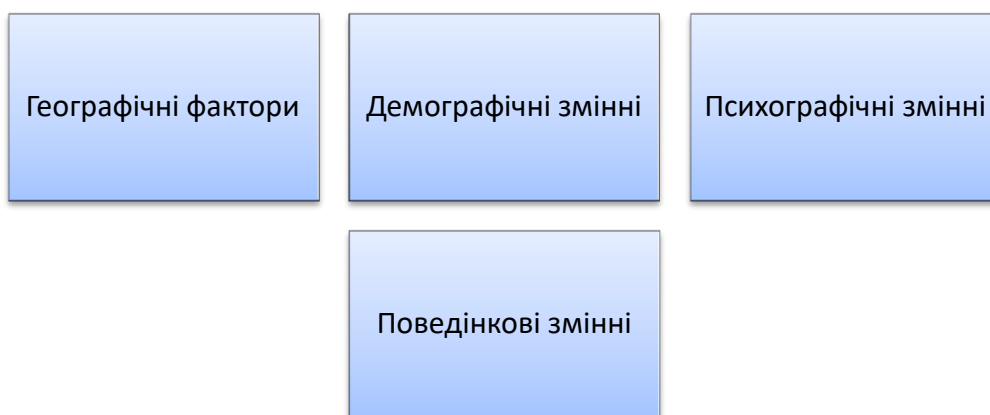

Рис. 1. Види інформації при формуванні портрета споживача

3. Вплив уряду. Організаціям важливо захищати свої інтереси у взаємодії з владою. Для цього виробники часто об'єднуються в галузеві союзи, які представляють їхні спільні інтереси на різних рівнях управління – як на державному, так і на регіональному рівнях. У парламентах ці об'єднання можуть ініціювати створення вигідних умов для виробничої або податкової політики своїх галузей. У розвинених країнах така система дозволяє аграрним виробникам отримувати квоти, дотації чи компенсації від уряду за їхню продукцію.

4. Трудові ресурси є визначальним фактором успіху організації, а її здатність залучати та утримувати кваліфікованих працівників посідає важливу роль у забезпеченні ефективної діяльності. Компанія, яка проявляє турботу про

добробут своїх співробітників, має впливову репутацію в регіоні завдяки багаторічній роботі та здобутій довірі, значно краще справляється із завданням залучення та утримання цінних фахівців у своїх рядах.

Рівень зайнятості на місцевому ринку праці також відіграє помітну роль: залежно від розвитку бізнесового середовища в регіоні кількість освічених і досвідчених кадрів може суттєво змінюватися, що впливає на можливість організації залучити потрібних спеціалістів.

5. Заінтересовані сторони (стейкхолдери) включають осіб та групи, які впливають або заінтересовані в діяльності підприємства. Серед цих сторін виділяють тих, хто безпосередньо чи опосередковано формує рішення керівництва (місцева громада, акціонери, профспілки і так далі).

6. Постачальники та кредитори є одними з основних партнерів компанії, а підтримка міцних і довірливих взаємовідносин з ними становить необхідну умову для стабільного функціонування виробничої діяльності. Успіх організації значною мірою залежить від джерел фінансування, умов надання послуг, постачання матеріалів і технічного обладнання. Менеджменту важливо забезпечити впевненість постачальників і кредиторів у тому, що їхні інвестиції в організацію є надійними і не зазнають втрат, тим самим зміцнюючи довготривалу співпрацю [5, 6].

Внутрішнє середовище, в якому здійснюють свою діяльність менеджери, охоплює цілі, організаційну структуру, завдання, технології, корпоративну культуру, а також усі об'єкти власності компанії, включно зі спорудами, обладнанням та технікою.

Ключовим кроком для аналізу та розуміння системи є визначення та чіткий опис її цілей. Водночас необхідно уникати плутанини між поняттям "ціль" та декларативними заявами. Декларувати можна багато правдоподібних ідей, проте це не означає наявності чіткої мети. Без конкретного уявлення про ресурси та спосіб її досягнення, а отже, без стратегії реалізації, жодне таке твердження не стане повноцінною метою. У реальному житті ми нерідко

стикаємося з нереалістичними цілями, декларативними заявами чи заміною бажаного дійсним.

Керівник організації має суворо дотримуватися принципу відповідності між цілями та доступними ресурсами. Він зобов'язаний не лише сам дотримуватись цього правила, але й вимагати його виконання від підлеглих. Для цього управлінець має володіти здатністю швидко та об'єктивно оцінювати реальні можливості досягнення озвучених завдань, особливо якщо ці завдання походять від підлеглих.

Цілі та стратегія – нероздільні поняття. Неможливо побудувати ефективну стратегію без чіткого визначення мети, як і неможливо сформулювати правдиву мету без глибокого опрацювання стратегічних рішень. Мета – це стан, до якого прагне організація, враховуючи впливи існуючого зовнішнього середовища та внутрішніх обмежень (передусім ресурсних), з очікуваною реакцією системи у майбутньому.

Залежно від важливості для організації цілі поділяються на такі типи:

- Вирішальні – це ті, які визначають саму суть існування організації. Їх недосягнення прирівнюється до краху та фактичного припинення сутності організації в її нинішній формі.

- Бажані – необхідні для поліпшення роботи організації. Часткове недосягнення таких цілей є допустимим. Однак якщо спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості неповністю реалізованих цілей, це може бути ознакою кризового стану, що наближає організацію до занепаду.

- Можливі – орієнтовані на підвищення престижу організації. Якщо фіксується постійне покращення у досягненні цих цілей, це свідчить про активний розвиток і процвітання структури.

Цілі організації – це усвідомлені й спільно визначені орієнтири, які об'єднують групу людей. Завдяки організації цей колектив має змогу спільно досягати того, що було б неможливо виконати індивідуально. Процес планування відіграє ключову роль: управлінці формулюють цілі та донесуть їх до всіх членів колективу.

Варто зазначити, що цілі організацій можуть суттєво відрізнятися залежно від їхнього типу. Наприклад, підприємства переважно зосереджуються на виробництві товарів чи наданні послуг із врахуванням специфічних вимог щодо витрат та прибутковості. Це відображається в таких ключових параметрах як рентабельність і продуктивність. З іншого боку, державні установи, освітні заклади та некомерційні організації не орієнтовані на отримання прибутку, але значну увагу приділяють контролю витрат. Їхні цілі переважно пов'язані з наданням конкретних видів послуг у межах затверджених бюджетних рамок.

Структура організації передбачає логічний взаємозв'язок між управлінськими рівнями та функціональними сферами. Вона створюється у такій формі, щоб забезпечувати максимально ефективне досягнення визначених цілей. Поняття функціональної області стосується певного типу робіт, які виконує підрозділ задля успішного функціонування організації в цілому.

Завдання в організації – це конкретна робота, її певна частина або серія процедур, які мають бути здійснені у встановлений спосіб і у визначений термін. У рамках ухваленної управлінської структури кожна посада включає комплекс завдань, які забезпечують необхідний внесок у досягнення загальних цілей організації.

Технологія в організаційній діяльності – це складне поєднання професійних навичок, технічного обладнання, інфраструктурних рішень, інструментів і спеціалізованих знань. Усе це використовується з метою здійснення бажаних трансформацій у матеріальних ресурсах, інформації чи людських процесах.

Важливою конкурентною перевагою сучасних організацій є корпоративна культура. Внутрішня культура повинна гармонійно відповідати як вимогам зовнішнього середовища, так і стратегічним цілям компанії. У випадках такої відповідності зацікавлені й мотивовані працівники стають основою ефективно функціонуючої організації.

Корпоративна культура - це сукупність базових цінностей, переконань, негласних домовленостей і норм, які поділяють усі члени організації. Вона

являє собою систему спільних припущень і уявлень про те, що і як здійснюється у компанії, яка поступово стає зрозумілою працівникам під час вирішення як внутрішніх, так і зовнішніх проблем. Усвідомлення культурних традицій допомагає новим членам організації правильно думати, відчувати, розуміти оточуючих.

В деяких організаціях, наприклад, існує припущення про те, що люди за своєю природою не люблять працювати й прагнуть уникати виконання обов'язків. Менеджмент таких компаній суворо контролює дії працівників, обмежує їхню свободу, а колеги ставляться одне до одного з недовірою.

Натомість культура більш прогресивних організацій базується на іншому припущенні: кожна людина прагне якісно виконувати свої обов'язки. У таких компаніях працівники мають більше свободи і відповідальності, довіряють одне одному й працюють спільно для досягнення цілей [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михайлів М. М. Управління змінами в діяльності підприємства. Рукопис. Львів, 2022.
2. Мальська М. П., Мандюк Н. Л., Занько Ю. С. Управління діяльністю підприємств корпоративного типу (АТ і ТзОВ): підручник. Київ : Книгарня «Є», 2023. 290 с.
3. Черчик Л. М., Левицький В. В. Стратегічний менеджмент: конспект лекцій. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. 165 с.
4. Гаркавий В. В. Розвиток здатності організації справлятися зі змінами. Трансформація економіки України в умовах глобальних викликів: актуальні проблеми, сучасні реалії, стратегії розвитку: монографія/за заг. ред. Л. М. Курбацька. Дніпро: 2022. С. 254-273.
5. Гаркавий Валерій. Теоретичні основи розробки стратегії сталого розвитку сільського господарства. International Science Journal of Management,

Economics & Finance. Vol. 2, No. 4, 2023, pp. 56-64. doi: 10.46299/j.isjmef.20230204.07.

6. Гаркавий Валерій. Особливості управління сільськогосподарським виробництвом в сучасних умовах. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2025; 4(5): 74-82.
7. Асєєва Ю. О. Вплив зміни управлінської культури на розвиток організації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Психологія*. 2024. Вип. 3. С. 108–112.

Добровольський Євгеній Валерійович

аспірант кафедри маркетингу,
менеджменту та підприємництва
Національний університет
«Києво-Могилянська Академія»

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ РИТЕЙЛУ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ФОРМАТІВ

У післявоєнний період розвиток української економіки передбачає переорієнтацію на інноваційні та гнучкі моделі управління. Серед усіх секторів саме ритейл виявився найбільш адаптивним до нових умов: мережі продовжили роботу навіть в умовах воєнних ризиків, перебудували логістику та впровадили гібридні формати функціонування. Це спричинило необхідність глибокої трансформації системи управління персоналом, оскільки традиційні HR-моделі виявилися недостатньо ефективними в умовах високої невизначеності.

Гібридні формати поєднують елементи фізичної, дистанційної та цифрової присутності працівників і споживачів. У таких умовах ефективність персоналу залежить від рівня залученості, гнучкості та психологічної стійкості. За *Deloitte* (2024), до 70 % ритейлерів світу визначають “переосмислення моделей праці й управління командою” ключовим пріоритетом бізнесу [1]. Звіт *McKinsey* (2020) вказує, що до 2030 року понад 60 % операційних процесів у ритейлі стануть гібридними, а впровадження штучного інтелекту та аналітики персоналу дає зростання продуктивності на 30 % [2].

Формування системи управління персоналом у таких умовах пов’язане з інтеграцією технологічних рішень, поведінкових інструментів і людиноцентричних підходів. Поведінкова економіка (Thaler & Sunstein, 2008) доводить, що “м’яке підштовхування” (*nudge*) через коректно спроектовані

сигнали та контекст може ефективніше впливати на поведінку працівників, ніж жорсткі механізми контролю [3]. Управлінці ритейлу все частіше використовують елементи поведінкового дизайну в щоденній комунікації — від мотивуючих повідомлень до гейміфікованих систем зворотного зв'язку.

1. Поведінкові та технологічні виміри гібридної HR-системи

Сучасна HR-система повинна виходити за межі традиційної адміністрації та орієнтуватися на поведінкові механізми залучення. На основі досліджень Deci та Ryan (2017) практика самодетермінації дозволяє формувати мотиваційне середовище, де працівники відчують автономію та значущість своєї ролі [7]. Водночас Souza et al. (2023) доводять, що впровадження поведінкової аналітики в ритейлі знижує плинність кадрів на 15–20 % [4].

У гібридних організаціях формуються нові ролі — цифрові координатори, логістичні аналітики, омніканальні консультанти. Для таких команд традиційні методи мотивації втрачають ефективність, адже працівники цінують емоційний комфорт і гнучкість графіка. Отже, актуальним стає використання **емпатійного лідерства**, де менеджер виконує роль наставника, а не контролера. Дослідження Harvard Business Review (2023) підтверджує, що команди з емпатійними керівниками мають продуктивність на 21 % вищу, ніж інші [8].

2. Основні компоненти гібридної HR-моделі.

1. **Цифрова інтегрованість.** Єдність даних та інформаційних потоків у рекрутингу, навчанні та оцінюванні. HR-аналітика стає інструментом операційної ефективності та моніторингу емоційного стану персоналу.
2. **Мікроадаптивна мотивація.** За OECD (2022), системи з короткими циклами зворотного зв'язку підвищують лояльність працівників без збільшення фінансових витрат [5].
3. **Внутрішній маркетинг.** Працівники стають внутрішніми амбасадорами бренду. Від їх задоволеності роботою залежить якість обслуговування та довіра споживачів.

4. **Людяність та Industry 5.0.** Європейська комісія (2021) наголошує на необхідності поєднання технологічних інновацій з етичними принципами людяності та стійкості [6].

3. Український контекст повоєнного відновлення

Україна виступає лабораторією економічної адаптації: після 2022 року ритейл забезпечив понад 12 % зайнятості в міських регіонах та став основним роботодавцем для внутрішньо переміщених осіб (PwC Ukraine, 2024) [9]. Гібридні HR-системи дозволяють компаніям підтримувати високу гнучкість, залучаючи працівників з різних регіонів і часових зон. Окрім економічного виміру, це сприяє соціальній інклюзії та регіональній стійкості.

В умовах післявоєнної відбудови людяність стає стратегічною перевагою. HR-менеджмент виконує подвійну роль — забезпечення продуктивності та емоційного добробуту команд. Завдяки психологічній підтримці та цифровим інструментам навчання компанії зменшують рівень вигорання на 30–40 % (за внутрішніми опитуваннями Deloitte Ukraine, 2024).

4. Висновки

Гібридизація ринку праці та цифрова трансформація ритейлу змінюють сутність управління персоналом. Нові моделі HRM ґрунтуються на аналітиці поведінки, емоційному інтелекті та людиноцентричному менеджменті. Формування системи управління персоналом у гібридному ритейлі вимагає:

- інтеграції технологічних інструментів з поведінковими механізмами мотивації;
- розвитку емпатійного лідерства та культури зворотного зв'язку;
- розширення соціальної функції HR через інклюзію та етичне лідерство.

Поєднання цифрової аналітики з гуманістичними принципами створює нову якість менеджменту в українському ритейлі — інноваційного, гнучкого й людяного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Deloitte. *2024 Retail Industry Outlook*. Deloitte Insights, 2024. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/consumer-business/articles/retail-distribution-industry-outlook.html>
2. McKinsey & Company. *Future of Retail Operations: Winning in a Digital Era*. McKinsey & Company, 2020. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/retail/our-insights/future-of-retail-operations>
3. Thaler R. H., Sunstein C. R. *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness*. Yale University Press, 2008. DOI: 10.12987/9780300122237
4. Souza D. et al. *Digital HRM in Retail: Behavioral Analytics and Employee Engagement*. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 2023, 72: 103381. DOI: 10.1016/j.jretconser.2023.103381
5. OECD. *Behavioral Insights for Organizations: Human Factors in Digital Transformation*. OECD Publishing, 2022. DOI: 10.1787/ba2a7f04-en
6. European Commission. *Industry 5.0: Towards a Sustainable, Human-Centric and Resilient European Industry*. Brussels: European Commission, 2021. DOI: 10.2777/308407
7. Deci E. L., Ryan R. M. *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. New York: Guilford Press, 2017. ISBN 9781462538966
8. Harvard Business Review. *Why Empathetic Leaders Perform Better*. HBR Press, 2023. URL: <https://hbr.org/2023/05/why-empathetic-leaders-perform-better>
9. PwC Ukraine. *The Future of Work in Postwar Ukraine*. PwC Ukraine, 2024. URL: <https://www.pwc.com/ua/en/publications/2024/future-of-work-ukraine.html>

Кудінов Вадим Анатолійович

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
завідувач кафедри інформаційних технологій

Шуляк Богдан Андрійович

студент 1 курсу

Національна академія внутрішніх справ

м. Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ КІБЕРСТРАХУВАННЯ БАЗ ДАНИХ В ОСВІТНІХ УСТАНОВАХ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Анотація: створено та науково обґрунтовано Концепцію впровадження кіберстрахування баз даних в освітніх установах системи МВС України, яка включає чітко визначену мету, завдання та принципи функціонування, організаційну структуру взаємодії між освітніми установами, страховими компаніями та державними регуляторами; надано рекомендації щодо поетапного впровадження Концепції, починаючи з пілотних проєктів та інтеграції кіберстрахування у загальну систему управління ризиками; сформульовано пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів України у частині стандартизації кіберполісів та створення сприятливих умов для розвитку ринку; створено перелік мінімальних обов'язкових вимог до кіберзахисту баз даних, відповідність яким має бути обов'язковою умовою для отримання страхового полісу, що підвищить загальний рівень захисту.

Ключові слова: Концепція, кіберстрахування, бази даних, кібератаки, освітні установи, МВС України

Вступ. Сьогодні відбувається активна цифровізація освітнього середовища закладів вищої освіти (далі – ЗВО) системи МВС України шляхом

впровадження сучасних платформ, які пов'язані з онлайн-навчанням та веденням електронного документообігу. Це підвищує ефективність освітнього процесу та зменшує витрати часу/ресурсів на підтримку його функціонування, але ставить на порядок денний вирішення важливого питання щодо надійного захисту його інформаційних ресурсів. Однак, незалежно від застосованих заходів, завжди існує ймовірність реалізації фінансових, технічних та репутаційних ризиків унаслідок кібератак. Тому сьогодні *актуальною* є проблема впровадження ефективних механізмів для кіберстрахування баз даних, які зберігаються в цифровому форматі в освітніх установах системи МВС.

Ціль роботи. Основною метою цього дослідження є створення та наукове обґрунтування Концепції впровадження кіберстрахування баз даних в освітніх установах системи МВС України, спрямованої на мінімізацію фінансових та репутаційних втрат від кіберризиків та підвищення рівня кіберстійкості в умовах цифрової трансформації. Для досягнення поставленої мети в дослідженні використовувався комплексний підхід, що поєднує загальнонаукові, логічні та спеціальні методи (аналізу, синтезу, дедукції, індукції, порівняльно-правовий, формально-логічний, моделювання, системно-структурний, статистичний).

Результати та обговорення. Сучасні онлайн-платформи для здійснення освітнього процесу намагаються гарантувати достатній рівень безпеки баз даних, але вони унеможливають повну відсутність ризиків, зокрема у випадках хакерських атак чи технічних збоїв. За даними Microsoft, Україна стала однією з країн, організації та користувачі яких зазнавали найбільше кібератак у першій половині 2025 року. На країну припало близько 9,5% від загальної кількості постраждалих у європейському регіоні [1]. Заклади освіти, лікарні та місцеві органи влади все частіше стають мішенями через зберігання конфіденційних даних і обмежені ресурси на кіберзахист. Кількість кібератак на освітні заклади у світі значно зросла в останні роки. За статистикою компанії

Check Point за 2025 рік, більш ніж 3,5 тисяч атак щотижня націлені на освітній сектор [2].

В Україні ситуація також викликає занепокоєння. Наприкінці червня 2025 року очільник Мінцифри Михайло Федоров розповідав, що Україна щомісяця зазнає близько 100 тисяч кібератак [3]. При цьому кількість кібератак на освітній сектор постійно зростає [4].

У відповідь на зростання кіберзагроз, Президент України Зеленський В. підписав законопроект, який формує принципи з кіберзахисту держінформресурсів [5]. Цим законом передбачено функціонування системи оцінювання стану кіберзахисту також в закладах вищої освіти. Жовтень в Україні традиційно відзначається як Місяць кібербезпеки – період, присвячений підвищенню цифрової обізнаності громадян. У 2025 році кампанія проходить під гаслом «Захист починається з тебе» і включає практичні поради для щоденного захисту в Інтернеті [6]. Практичні поради щодо сучасного забезпечення кібербезпеки в освітніх установах розглянуті в роботах [4, 7].

Таким чином, увага до практичних питань забезпечення кібербезпеки в освітніх установах в Україні є достатньо високою, а практика кіберстрахування освітніх закладів станом на сьогодні відсутня.

Кіберстрахування (страхування кіберризиків або cyber insurance) – це страховий продукт для захисту бізнесу та фізичних осіб від ризиків, пов'язаних із користуванням Інтернетом, зберіганням та обробкою даних в електронному вигляді, роботою з ІТ-інфраструктурами [8]. У цьому контексті страхування баз даних – це фінансовий механізм, який дозволяє закладам освіти, які користуються онлайн-платформами для ведення навчальних журналів і зберігання іншої важливої документації, захистити себе від фінансових втрат у разі витоку або знищення даних [9].

Комплексне рішення страхування від кіберзагроз та кіберризиків дозволяє компенсувати можливі втрати від пошкодження, руйнування або крадіжки корпоративних та клієнтських даних, а також подолати кризу в бізнес-діяльності, яка може виникнути внаслідок дії кіберризиків [8]. Поліси

кіберстрахування як страхові продукти не мають регламентованих характеристик, у різних компаній вони мають свої умови та ліміти відповідальності. Відтак, для таких страхових полісів характерні кілька важливих аспектів:

- 1) **типи ризиків, які покриваються страховкою:** втручання зловмисників, фізичні пошкодження серверів, технічні збої, а також інші ситуації, що можуть призвести до втрати чи пошкодження даних;
- 2) **страхова сума:** визначається в залежності від обсягу даних, які потребують страхування, а також вартості відновлення інформації після можливих збитків;
- 3) **процес подачі та обробки заявок на відшкодування:** якщо стався інцидент, що призвів до втрати даних, важливо, щоб застрахована сторона могла швидко звернутися до страхової компанії та отримати відшкодування на відновлення роботи онлайн-системи.

Слід зазначити, що у зв'язку з відсутністю законодавчої бази кіберстрахування в Україні врегульовувати права та обов'язки між страхувальником та страховиком можливо лише за відповідним договором (у 2021 році обсяг страхових виплат внаслідок атак вірусами зріс у 4 рази, а ринок кіберстрахування зростає щорічно на 25-50%) [9]. Укладання зазначеного договору починається з комплексної оцінки закладу освіти та його систем. В основному такі договори покривають збитки страховика на відновлення даних та збитки перед третіми особами (наприклад, моральні збитки), але в розширеному варіанті можуть охоплювати витрати на кризовий менеджмент.

Сьогодні в Україні існують окремі страхові компанії, які пропонують спеціалізовані поліси для кіберстрахування, що в перспективі може бути модифікованою послугою і для закладів вищої освіти. Основною проблемою залишається визначення обсягів збитків та доказ причинно-наслідкового зв'язку між страховим випадком і заявленими збитками, а тому найскладнішим об'єктом страхування є бази даних.

Аналіз міжнародного досвіду кіберстрахування дозволяє нам зробити висновок, що для успішної організації кіберстрахування баз даних в освітніх установах системи МВС України необхідне виконання двох умов:

1. *Посилення регулювання.* Створення чіткого законодавчого визначення відповідальності за недбале зберігання персональних даних (аналог GDPR) для створення фінансового стимулу.
2. *Стандартизація кіберзахисту.* Впровадження обов'язкових мінімальних стандартів кібергігієни (захист баз даних, автентифікація), як необхідної умови для придбання полісу.

Виходячи з аналізу міжнародних практик, пропонуємо *Концепцію впровадження кіберстрахування* для закладів вищої освіти системи МВС України, яка буде відповідати умовам та запитам українського ринку. Вважаємо, що ця Концепція стане основою для створення шаблонів, які можуть бути адаптовані українськими страховими компаніями для забезпечення кібербезпеки в зазначених освітніх установах, оскільки жодна компанія наразі подібних послуг не надає. А тому може бути реалізована тільки у формі персоналізованої послуги для окремого закладу освіти.

Мета Концепції впровадження кіберстрахування – створення та наукове обґрунтування організаційно-правової моделі впровадження кіберстрахування баз даних в освітніх установах системи МВС України, спрямованої на мінімізацію фінансових, репутаційних та операційних втрат від кіберризиків та підвищення рівня кіберстійкості освітнього процесу в умовах цифрової трансформації.

Завдання Концепції впровадження кіберстрахування – для досягнення поставленої мети необхідно, на наш погляд, розв'язати такі завдання, а саме:

1. Провести комплексний аналіз сучасного стану кіберзахисту баз даних та існуючої нормативно-правової бази в системі МВС України.
2. Визначити ключові кіберризики («ransomware», витік персональних даних, DDos-атаки) та їхню потенційну фінансову оцінку, специфічну для освітніх установ.

3. Розробити методологію оцінки вразливостей та розрахунку страхових премій для баз даних з урахуванням специфіки освітньої діяльності.
4. Сформувати структуру та основні положення уніфікованого договору кіберстрахування для освітніх установ системи МВС України, що включають покриття першої та третьої сторони.
5. Обґрунтувати організаційний механізм взаємодії між освітніми установами, страховими компаніями та Держспецзв'язком у разі настання страхового випадку (регулювання врегулювання збитків).
6. Запропонувати модель управління кіберризиками, яка передбачає обов'язкове дотримання мінімальних стандартів кібергігієни як передумови для укладення страхового договору.
7. Сформулювати рекомендації щодо необхідних змін у відомчих документах МВС України та законодавстві України для впровадження кіберстрахування баз даних як інструменту фінансового захисту.

Розроблена Концепція базується на таких *основних принципах*:

1. *Принцип превентивності*: кіберстрахування розглядається не лише як механізм компенсації збитків, а як інструмент стимулювання проактивного захисту. Освітня установа повинна дотримуватися мінімальних стандартів безпеки, щоб мати право на страхування.
2. *Принцип фінансової відповідальності*: чітке розмежування фінансової відповідальності між державою (захист критичної інфраструктури) та освітньою установою (фінансове покриття власних операційних ризиків).
3. *Принцип двосторонньої інтеграції*: Концепція має забезпечувати інтеграцію: а) *горизонтальну* (узгодження зі стандартами кібербезпеки Держспецзв'язку, ДСТУ); б) *вертикальну* (узгодження з освітніми та фінансовими нормами МВС України).
4. *Принцип економічної доцільності*: вартість страхового полісу повинна бути економічно виправданою та меншою за потенційний збиток від кіберінциденту.

5. *Принцип узгодженості з міжнародним досвідом:* запропоновані механізми страхування мають відповідати найкращим світовим практикам (ЄС, США) у частині покриття, оцінки ризиків та врегулювання збитків.

Ключовим етапом є оцінка потенційних кіберризиків, що можуть загрожувати базам даних ЗВО [10]. Основні кіберризики для ЗВО системи МВС України: 1) витік або викрадення персональних даних учасників освітнього процесу; 2) атаки типу «ransomware»; 3) шахрайства з фінансовими документами; 4) помилки в обробці даних через програмні збої або недотримання політик безпеки. Враховуючи ці ризики, для ЗВО системи МВС України визначимо базове покриття, якого буде достатньо для компенсації основних витрат на відновлення даних і юридичні витрати.

Це покриття має включати наступні елементи:

- 1) компенсацію на відновлення баз даних та відновлення роботи освітніх платформ у разі кібератаки;
- 2) покриття витрат на юридичну допомогу у разі витоку персональних даних, порушення GDPR чи інших правових норм;
- 3) витрати на відшкодування за знищення чи викрадення фінансових документів (наприклад, зловмисні транзакції);
- 4) покриття штрафів у разі порушення Закону «Про захист персональних даних» або інших нормативних актів.

Вартість страхування для ЗВО системи МВС України буде визначатися кількома факторами: 1) кількість учасників освітнього процесу; 2) обсяг даних та фінансової документації; 3) рівень кіберризиків.

Таким чином, для ефективної реалізації системи кіберстрахування в ЗВО системи МВС України пропонується створити такий *алгоритм впровадження* (покрокову процедуру), яка включатиме наступні етапи:

1. *Оцінка існуючих ризиків та створення стратегії захисту:*

1) проведення аудиту кібербезпеки закладу освіти, оцінка вразливих місць в інфраструктурі та системах збереження даних;

2) розробка політик безпеки для персоналу та здобувачів вищої освіти щодо захисту персональних даних та фінансових записів.

2. *Визначення відповідальних осіб за кібербезпеку в закладі освіти, які будуть контролювати виконання всіх норм і процедур захисту.*

3. *Імплементація технологій для кібербезпеки:*

1) встановлення комплексу технологій захисту інформаційних систем, таких як шифрування даних, багатофакторна автентифікація, оновлення програмного забезпечення;

2) впровадження системи моніторингу безпеки, яка буде відслідковувати потенційні загрози в режимі реального часу.

4. *Вибір та укладання договору з українською страховою компанією:*

1) створення договору, який визначатиме умови покриття ризиків, суму страхування та порядок виплат;

2) обрання страхової компанії, яка має досвід роботи в секторі освіти або в секторі кіберстрахування.

5. *Навчання персоналу та здобувачів вищої освіти:*

1) організація тренінгів для адміністрації та науково-педагогічних працівників закладу освіти щодо кібербезпеки та правильного використання технічних засобів;

2) проведення тренінгів для здобувачів вищої освіти про загрози в Інтернеті, захисту персональних даних та діям у разі підозри на кібератаки.

6. *Регулярні перевірки та оновлення політик:* проводити регулярні перевірки ефективності системи кібербезпеки та страхування.

Окреслена Концепція впровадження кіберстрахування може бути перспективною за умови виділення на це субвенції з державного бюджету. Слід також зазначити, що розвиток кіберстрахування ЗВО неможливий без об'єднаних зусиль страхових компаній, Департаменту кіберполіції Національної поліції України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання задля протидії кіберзагрозам тощо.

Також важливим є напрям співпраці страхових компаній між собою (забезпечення перестраховування у критичних випадках) та із зарубіжними колегами з метою обміну досвідом та удосконалення механізму надання подібних послуг.

Висновки. За умов прискореної цифрової трансформації усіх сфер суспільного життя в Україні, кіберстрахування – це новий та актуальний тренд сучасного бізнесу. Зі збільшенням кількості кібератак в Україні можливість страхування баз даних є гарантією мінімізації збитків організацій від зазначених кіберінцидентів. Особливо актуальним це стало для освітньої галузі з інтенсивним використанням навчальних онлайн-платформ та веденням електронного документообігу.

Міжнародний досвід свідчить про те, що страхування кіберризиків не лише дає можливість компенсувати збитки, але й стимулює розробку більш досконалих заходів безпеки, що також є важливим для розвитку цифрових технологій у сфері освіти. Однак для забезпечення належного рівня страхового покриття необхідно створити в Україні чітке нормативно-правове регулювання, яке б враховувало специфіку освітніх установ та особливості їхньої фінансової діяльності, зокрема, освітніх установ системи МВС України.

Підхід до впровадження страхування у цьому напрямі є перспективним, тому окремі українські страхові компанії вже мають досвід кіберстрахування, але подібну практику для освітніх установ ще не впроваджують. Інноваційними є розробки полісів, які покриватимуть не тільки фінансові втрати, але й витрати на відновлення роботи освітніх платформ після кібератак, а також можливість надання консультацій і допомоги в розслідуванні таких кіберінцидентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузьменко О. Україна посіла п'яте місце у світі та третє в Європі серед країн, які найчастіше ставали об'єктами кібератак (дата публікації: 17.10.2025). *Dev.ua* : [сайт]. URL: <https://dev.ua/news/ukraine-posila-piate->

mistse-u-sviti-ta-tretie-v-yevropi-sered-krain-iaki-naichastishe-stavaly-
obiekty-kiberatak-1760682433 (дата звернення: 25.10.2025).

2. Щорічний звіт компанії Check Point «The State of Cyber Security 2025». *Datastream* : [сайт]. URL: <https://www.datastream.com.ua/ua/news/shhorichnij-zvit-kompanii-check-point-«stan-kiberbezpeki-u-2025-roczii»> (дата звернення: 25.10.2025).
3. Михайлов Д. Українські держресурси зазнають близько 100 тисяч кібератак щомісяця – Федоров (дата публікації: 18.06.2025). *Суспільне Новини* : [сайт]. URL: <https://suspilne.media/1045747-ukrainski-derzresursi-zaznaut-blizko-100-tisac-kiberatak-somisaca-fedorov/> (дата звернення: 25.10.2025).
4. Кількість кібератак на освітній сектор зростає: як ефективно протидіяти їм (дата публікації: 23.04.2025) *ESET* : [сайт]. URL: <https://www.eset.com/ua/about/newsroom/blog/data-protection/kilkist-kiberatak-na-osvitniy-sektor-zrostaye-yak-efektyvno-protydiyat-yim/> (дата звернення: 25.10.2025).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформації та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури : Закон України від 27 берез. 2025 р. № 4336-IX // *Голос України* від 19 квіт. 2025 р. № 77.
6. Місяць кібербезпеки: прості поради і новий курс від Google для захисту в мережі. *INSPECT* : [сайт]. URL: <https://inspect.in.ua/misyacz-kiberbezpeky-v-ukrayini/> (дата звернення: 25.10.2025).
7. Жуковська С. Забезпечення кібербезпеки в освітніх установах: обізнаність, правила, стратегія. Журнал «*Фахова передвица освіта*» : [сайт]. URL: <https://osvitafrp.com.ua/2025/02/07/zabezpechennia-kiberbezpeky-v-osvitnikh-ustanovakh-obiznanist-pravy-la-stratehiia/> (дата звернення: 25.10.2025).
8. Страхування кіберризиків. Cyber insurance. *FORINSURER* : [сайт]. URL: <https://forinsurer.com/theme/48> (дата звернення: 25.10.2025).

9. Кіберстрахування: що це і чому це важливо для бізнесу та освітніх організацій? *INSURANCE* : [сайт]. URL: www.insurance.ua (дата звернення: 18.10.2025).
10. Назарова І. В. Фінансові ризики у галузі освіти: аналіз і методи управління. *Економіка та управління*. 2016. № 4(7). С. 35-40.

Халимон Анастасія
Мармаза Олександра Іванівна

РОЗРОБЛЯННЯ ПЛАНУ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Стратегічний менеджмент в освіті – це комплексний підхід до управління освітнім закладом, який передбачає аналіз зовнішнього середовища, визначення довгострокових цілей, розробляння стратегічного плану для досягнення цих цілей та контроль за його реалізацією. Основна мета стратегічного менеджменту полягає у досягненні конкурентних переваг та забезпеченні стійкого розвитку освітньої організації.

Для цілеспрямованого управління розвитком закладу освіти необхідно розробити план цієї діяльності.

Спочатку доцільно з'ясувати необхідну інформацію про заклад освіти, зокрема:

- Сучасний стан: які сильні та слабкі сторони, можливості та загрози?
- Цінності та місія: які основні цінності сповідує заклад, яка його місія?
- Цілі розвитку: яких результатів хоче досягти заклад у майбутньому?
- Ресурси: які фінансові, людські та матеріальні ресурси є в розпорядженні?
- Зацікавлені сторони: хто є основними зацікавленими сторонами (учні, батьки, вчителі, адміністрація, громада), які їхні очікування?

Типовий план роботи з управління розвитком закладу освіти включає такі етапи:

1. Аналіз поточної ситуації: SWOT-аналіз (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats); оцінка ефективності існуючих процесів; виявлення проблемних зон.

2. Визначення місії, цінностей і стратегічних цілей: формулювання або уточнення місії та цінностей закладу; визначення конкретних, вимірних, досяжних, актуальних і обмежених у часі (SMART) цілей;

3. Розроблення концептуальної основи стратегії розвитку: вибір стратегічних напрямів розвитку; з'ясування конкретних заходів для досягнення цілей; визначення відповідальних осіб та термінів виконання.

4. Реалізація стратегії: моніторинг виконання плану; коректування плану за необхідності; залучення всіх учасників освітнього процесу до реалізації стратегії.

5. Оцінка ефективності плану: регулярна оцінка досягнутих результатів; внесення змін до плану за результатами оцінки.

План розвитку закладу освіти включає такі напрями роботи та заходи.

- Навчально-виховний процес: впровадження нових педагогічних технологій, розробка інноваційних навчальних програм, організація додаткових освітніх послуг.

- Управління персоналом: підвищення кваліфікації педагогічних працівників, створення системи мотивації персоналу, розвиток лідерських якостей у педагогів. - Матеріально-технічна база: модернізація навчальних кабінетів, оснащення школи сучасним обладнанням, створення комфортного освітнього середовища.

- Взаємодія з батьками: розширення форм співпраці з батьками, створення батьківських університетів, залучення батьків до участі в житті школи.

- Маркетинг та PR: просування позитивного іміджу закладу, створення сайту та активних сторінок у соціальних мережах.

Управління розвитком закладу освіти слід здійснювати на основі ключових принципів:

- системний підхід. Усі компоненти системи освіти взаємопов'язані;
- орієнтація на результати. Важливо не просто діяти, а досягати конкретних результатів;

- залучення всіх учасників освітнього процесу. Успіх розвитку залежить від активної участі всіх членів шкільної спільноти;

- гнучкість. План розвитку повинен бути готовий до коректування;

- безперервність. Розвиток закладу освіти – це безперервний процес.

Основними інструментами управління розвитком є: стратегічне планування, яке дозволяє визначити довгострокові цілі і шляхи їх досягнення; бюджетування, що забезпечує ефективне використання фінансових ресурсів; моніторинг і оцінка, які дозволяють відстежувати прогрес і вносити необхідні корективи; проєктний менеджмент, що допомагає ефективно управляти розвитком.

Доцільно також врахувати ще деякі рекомендації. Так, необхідно залучати до розробки плану всіх зацікавлених сторін. Це допоможе забезпечити підтримку і сприяти успішній реалізації плану. Треба регулярно оцінювати ефективність плану. Це дозволить вчасно виявити проблеми і внести необхідні зміни. Важливо завжди бути готовими до змін, оскільки освітній ландшафт постійно змінюється, тому план розвитку також повинен бути гнучким. Необхідно створити позитивну атмосферу в закладі. Це допоможе залучити людей до спільної роботи і досягти кращих результатів.

Отже, стратегічний менеджмент – це комплексний процес прийняття управлінських рішень, спрямований на довгострокове ефективне функціонування та розвиток освітньої організації в динамічному середовищі. Він передбачає аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища закладу, формулювання місії, візії та цілей, розробку концепції стратегії, їх реалізацію та оцінку результатів розвитку й досягнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мармаза О. І. Управління розвитком закладу освіти на засадах програмноцільового підходу. Role of science and education in sustainable development: Monograph. T. Edited by Magdalena Wierzbik-Strońska, Galyna

Buchkivska.. Katowice : Publishing House of Katowice School of Technology, 2021. P. 473 – 481.

2. Ошнec O. Стратегія управління сучасною школою: основні завдання та ресурси розвитку. Директор школи. № 7 – 8, 2018. С. 41 – 46.

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

УДК 616-03.07:615.2

Коваленко Ольга Олександрівна

к. н. держ. упр., доцент кафедри громадського
здоров'я та мікробіології

Буравльова Євгенія Олегівна

Забарна Тетяна Василівна

Студенти стоматологічного факультету

Приватний вищий навчальний заклад

Київський медичний університет

м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ БІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ ДОБАВОК (БАДІВ) У СТОМАТОЛОГІЧНОМУ ЛІКУВАННІ: КОМПЛЕКСНИЙ ОГЛЯД ТА НАУКОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація: У сучасному стоматологічному лікуванні спостерігається інтеграція принципів нутриціології та системної медицини, де біологічно активні добавки (БАДи) відіграють роль важливого елементу профілактичних та допоміжних терапевтичних програм. Цей огляд систематизує науково обґрунтовані напрямки застосування БАДів у стоматології, виходячи з їхньої здатності впливати на системний гомеостаз.

Розглянуто три ключові механізми дії: 1. Нутритивна підтримка твердих тканин та кісткової регенерації: Акцентовано на ролі Вітаміну D (регуляція абсорбції Кальцію та Фосфору), Кальцію, Фосфору (структурні компоненти

гідроксіапатиту) та Вітаміну K2 (участь у карбоксилюванні остеокальцину для інтеграції Кальцію в кістку). 2. Протизапальна та антиоксидантна терапія пародонту: Підкреслено значення Вітаміну С (синтез колагену ясен), Омега-3 ПНЖК (попередники резолвінів, що завершують запалення) та Коензиму Q10 (антиоксидантний захист). 3. Модуляція мікробіому (Пробіотики): Обговорюється використання оральних пробіотиків (*Lactobacillus reuteri*, *Streptococcus salivarius*) для конкуренції з патогенами та зниження ризику карієсу та пародонтиту.

Особлива увага приділена критичній оцінці та безпеці БАДів, необхідності вибору сертифікованої продукції (GMP-стандарти) та індивідуального підходу, заснованого на діагностиці дефіцитних станів. Зроблено висновок, що БАДи є потужним доповненням до професійного лікування для досягнення довготривалих результатів у рамках превентивної та персоналізованої стоматології.

Ключові слова: біологічно активні добавки, стоматологія, лікування, БАД.

Стоматологія сьогодні виходить за рамки механічного лікування, інтегруючи принципи загальної медицини та нутриціології. У цьому контексті біологічно активні добавки (БАДи) набувають значення як невід'ємний елемент профілактичних програм і допоміжної терапії. БАДи – це концентрати природних або ідентичних натуральним біологічно активних речовин, призначені для оптимізації раціону, корекції дефіцитних станів та підвищення функціональної активності органів і систем, включаючи ротову порожнину [4].

Застосування БАДів у стоматології ґрунтується на розумінні, що здоров'я зубів і пародонту тісно пов'язане з системним гомеостазом — балансом мінерального обміну, імунної відповіді та мікробіому [1]. Вони не замінюють професійне лікування, але є потужним доповненням для досягнення довготривалих результатів.

Основні напрямки та механізми дії БАДів

Нутритивна підтримка твердих тканин та кісткової регенерації

Здоров'я зубної емалі та альвеолярної кістки критично залежить від мінерального обміну [1, 8]. Достатнє постачання ключових нутрієнтів є життєво необхідним для ремінералізації емалі та загоєння кістки.

Вітамін D (Кальциферол) відіграє центральну роль. Він регулює абсорбцію Кальцію та Фосфору у кишківнику і їхнє транспортування до кісткових структур [1, 9]. Цей вітамін необхідний для мінералізації кісткової тканини (альвеолярного відростка) та дентину. Дефіцит Вітаміну D асоціюється з підвищеним ризиком карієсу, оскільки ослаблює емаль, та підвищує тяжкість пародонтиту [6, 9]. Його використання важливе для прискорення загоєння після хірургічних втручань, як-от імплантація чи видалення зубів [9].

Кальцій та Фосфор є основними структурними компонентами гідроксіапатиту, що формує емаль та дентин [1, 8]. Вони необхідні для процесів ремінералізації емалі після кислотних атак. Нестача цих мінералів може призвести до карієсу, а у важких випадках — до втрати зубів [8]. Вітамін K2 (Менахінон) працює синергічно з Вітаміном D, беручи участь у карбоксилюванні остеокальцину — білка, необхідного для зв'язування кальцію та його інкорпорації в кісткову матрицю [1]. Це важливо для покращення інтеграції імплантатів та запобігання резорбції кістки при пародонтиті. Додатково, Магній підтримує міцність емалі та може застосовуватися для зняття м'язового тонусу при бруксизмі.

Протизапальна та антиоксидантна терапія пародонту

Запальні захворювання ясен, такі як гінгівіт і пародонтит, супроводжуються окислювальним стресом. БАДи можуть активно зменшувати запалення та сприяти регенерації сполучної тканини.

Вітамін C (Аскорбінова кислота) є критично важливим кофактором для синтезу колагену — основного компонента сполучної тканини ясен та пародонтальної зв'язки [1]. Дефіцит Вітаміну C призводить до підвищеної проникності судин, кровоточивості ясен і є ключовим фактором розвитку цинги [8]. Омега-3 Поліненасичені жирні кислоти (ЕПК і ДГК) мають потужний

протизапальний ефект, оскільки є попередниками резолвінів та протектинів - молекул, які активно завершують запальний процес. Їх застосування допомагає зменшити запалення та глибину пародонтальних кишень у комплексній терапії.

Коензим Q10 (Убіхінон) виступає як сильний антиоксидант, що покращує мітохондріальну функцію та енергозабезпечення клітин ясен. Доведено його здатність зменшувати кровоточивість та набряк ясен. Крім того, широко використовуються рослинні екстракти та ефірні олії (тимол, евкаліптол, ментол) у складі БАДів та засобів гігієни, оскільки вони мають доведену антибактеріальну та протизапальну дію [2].

Модуляція мікробіому (Пробіотики)

Дисбаланс мікрофлори є ключовим чинником у розвитку як карієсу, так і пародонтиту. Оральні пробіотики (наприклад, штами *Lactobacillus reuteri*, *Streptococcus salivarius*) є перспективним напрямком. Вони конкурують з патогенними мікроорганізмами (*Streptococcus mutans*, що викликає карієс, та *Porphyromonas gingivalis*, що сприяє пародонтиту) за поживні речовини та місця прикріплення на слизовій. Деякі штами також продукують бактеріоцини — речовини, що безпосередньо пригнічують ріст патогенів. Пробіотики використовуються для зниження ризику карієсу, нормалізації мікрофлори після антибіотикотерапії та як допоміжний засіб для лікування гінгівіту [3, 7].

На відміну від лікарських засобів, БАДи в більшості країн світу регулюються як продукти харчування, що вимагає критичного підходу до їхнього використання [4]. Хоча ефективність окремих нутрієнтів (як-от Вітамін D і Кальцій) для загального здоров'я є доведеною, клінічна ефективність багатьох комерційних комплексних БАДів може бути не підтверджена масштабними рандомізованими дослідженнями. Існує ризик невідповідності заявленого складу фактичному та забруднення шкідливими домішками, тому обов'язковим є вибір лише сертифікованої продукції, що пройшла незалежний контроль якості (наприклад, GMP-стандарти) [5].

Важливо розрізняти системне та місцеве застосування. Наприклад, Фторид олова (SnF_2) та Цетилпіридину хлорид, які входять до складу деяких

ополіскувачів чи паст, мають високу категорію безпечності та доведену ефективність у зменшенні нальоту і гінгівіту при місцевому використанні [2].

Висновки

Інтеграція БАДів у стоматологічну практику є важливим трендом, що базується на принципах превентивної та персоналізованої медицини. Вони є потужним інструментом для профілактики дефіцитних станів, підтримки регенерації після втручань та контролю за запальними процесами. Успіх застосування БАДів вимагає індивідуального підходу, заснованого на діагностиці дефіцитів, та обрання виключно високоякісних продуктів під контролем фахівця (стоматолога та/або дієтолога).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Burt B. A. Diet and dental health; a study of relationships: United States, 1971-74. 1982. [PubMed]
2. Мазур І. П., Мазур П. В. Клінічна ефективність засобів індивідуального догляду за ротовою порожниною на етапах лікування хвороб пародонта. Oral and General Health Том 6, №2, 2025. [Джерело доступу] <http://www.mif-ua.com/archive/article/54648>
3. Профілактика стоматологічних захворювань: підруч. для студ. вищих мед. навч. закл. / Л. Ф. Каськова, Л. І. Амосова, О. О. Карпенко [та ін.]; за ред. проф. Л. Ф. Каськової. — Х.: Факт, 2011. — 392 с.: іл. ISBN 978-966-637-697.
4. Парадокси терапії біологічно активними, або дієтичними, добавками. В. І. Вдовиченко, Т. В. Острогляд. Журнал «Раціональна фармакотерапія» Вип. №2(43). С. 18-21
5. Osama O. Ibrahim What you must know about dietary supplements and its legal regulations. EC Nytrition 13/8(2018)6551-562.
6. Поворознюк В. В., Мазур І. П., Новошицький В. Є. «Обґрунтування застосування комплексних препаратів вітаміну D та кальцію в

парадонтології». Журнал: Проблеми остеології, Том 16, № 2, 2013. С. 24-27.

7. Mishra A, Saurabh S. “EvoraPlus Oral Probiotic Tablet: New paradigm for Caries Prevention in Children” (Int J Clin Pediatr Dent, 2024; 17(9):1044-1048).
8. Shenoy R: Role of nutritional supplements on oral health in adults – A systematic review. figshare. 2023. 10.6084/m9.figshare.22709857.v1
9. Stein S. H., Tipton D. A. Vitamin D and its impact on oral health – an update // J Tenn Dent Assoc. – 2011. – №91 (2). – P. 30-33.

Lazaruk O. V.

Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of the Department
Bukovyna State Medical University,
Chernivtsi, Ukraine

Lazaruk T. Yu.

Candidate of Medical Sciences
West Vascular Center, Chernivtsi, Ukraine

STUDY OF PROTEIN CHARACTERISTICS IN TISSUES OF DUCTAL BREAST CARCINOMA

Abstract. Breast carcinoma remains one of the most urgent problems in modern oncology. This study investigates oxidative protein modifications in invasive ductal breast carcinoma tissues as indicators of hypoxic changes and tumor metabolism. Using the bromophenol blue method according to Mikel Calvo, we analyzed morphological samples from 162 patients. Digital histological images were processed in ImageJ to determine the R/B ratio, reflecting the relationship between “acidic” and “basic” proteins. The results showed that epithelial cells of carcinoma contain more “basic” proteins (blue staining), while stromal structures demonstrate a predominance of “acidic” proteins (red staining), indicating biochemical heterogeneity within the tumor microenvironment.

Keywords: ductal breast carcinoma; oxidative protein modification; ImageJ analysis; tumor stroma; amino and carboxyl groups

The relevance of breast carcinoma as a medical problem is beyond doubt. Understanding the processes that occur within a tumor is of great importance. Oxidative modification of proteins in ductal breast carcinoma may indicate tissue

hypoxia, the presence of free radicals, or the tumor's ability to produce specific individual proteins [1]. Hypoxic changes can arise as a result of neoplastic processes in unaffected tissues or due to proliferative activity within tumor tissues. They often occur as a consequence of invasive growth or metastasis of the carcinoma [2].

Oxidative protein modification reflects alterations in the ratio between amino- and carboxyl groups. In any case, changes in the balance between amino, carboxyl, or hydroxyl groups of proteins lead to modifications in their structural and functional properties [3, 4].

The aim was to study the characteristics of proteins with “acidic” and “basic” groups and to determine their ratio using the immunohistochemical method with bromophenol blue according to Mikel Calvo [1].

The study was based on morphological data from 162 cases of invasive ductal breast carcinoma. Histological material (both surgical and biopsy samples) was sent to the pathological department for histological verification. All patients were inpatient treatment at the Chernivtsi Regional Clinical Oncology Center.

From standard microscopic slides, digital images were obtained using a microscope equipped with a camera. These images were then analyzed using ImageJ software designed for histological research, and a secondary parameter—the R/B ratio—was calculated.

The color difference between the stromal and parenchymal structures of the carcinoma reflects variations between amino and carboxyl groups. In epithelial carcinoma cells, compared to the stroma, the structures predominantly show a blue hue, which indicates a higher content of “basic” proteins and a predominance of amino groups. In contrast, the stromal components exhibit a more reddish tone, indicating a greater presence of “acidic” proteins containing carboxyl groups.

REFERENCES:

1. Journal of the National Comprehensive Cancer Network. (2022). Breast Cancer, Version 3. 2022, NCCN Clinical Practice Guidelines in Oncology. JNCCN, 20(6), 691–722.
2. International Collaboration on Cancer Reporting (ICCR). (2024). Dataset for reporting of the invasive carcinoma of the breast: recommendations from the International Collaboration on Cancer Reporting. Histopathology.
3. Xiao, C., Guo, Y., Xu, Y., et al. (2024). Clinicopathological characteristics and survival analysis of different molecular subtypes of breast invasive ductal carcinoma achieving pathological complete response through neoadjuvant chemotherapy. World Journal of Surgical Oncology, 22, 250.
4. Japanese Breast Cancer Society. (2023). The Japanese Breast Cancer Society clinical practice guidelines for pathological diagnosis of breast cancer, 2022 edition. Breast Cancer, 31, 8–15.

MILITARY SCIENCES, NATIONAL SECURITY AND STATE BORDER SECURITY

УДК 351.86:614.8:005.334(477)(045)

<https://doi.org/10.64828/conf-70-2025-ca1025068>

Ящук Петро Володимирович

старший викладач кафедри психології

та інклюзивної освіти,

методик природничо-математичних дисциплін

і технологій Хмельницького обласного інституту

післядипломної педагогічної освіти

імені Анатолія Назаренка

м. Хмельницький, Україна

<https://orcid.org/0009-0009-9367-0604>

ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ІНТЕГРАЛЬНА КАТЕГОРІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ, КРИЗ І ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

Анотація.

Матеріал розкриває сутність вітальної безпеки як інтегральної категорії збереження життя в умовах воєнних конфліктів, кризових ситуацій і терористичних загроз. Обґрунтовано її значення як базової складової національної безпеки, спрямованої на забезпечення фізичного, психічного, соціального й духовного захисту людини. Вітальна безпека розглядається як цілісна система умов, механізмів і стратегій життєзбереження, що об'єднує

медичний, психологічний, правовий, освітній і соціальний виміри. Наголошено, що в умовах воєнних дій та інформаційно-гібридних загроз вона трансформується у філософію життєстійкості, засновану на гідності, самозбереженні та внутрішній мотивації до виживання. Показано, що вітальна безпека узгоджується з концепцією “**human security**”, у межах якої центральним суб’єктом безпеки визнається людина. Визначено основні напрями інтеграції принципів вітальної безпеки у державну політику, систему освіти, охорони здоров’я, психологічну підтримку та кризове управління. Підкреслено роль міжвідомчої координації, превентивних заходів і формування навичок самозахисту як основи суспільної стійкості. Автор робить висновок, що вітальна безпека є не лише засобом збереження життя, а й новою етикою виживання, яка формує гуманітарну міцність держави та визначає перспективи її розвитку в умовах глобальних викликів XXI століття.

Ключові слова: вітальна безпека; національна безпека; життєстійкість; human security; самозбереження; криза; воєнні загрози.

Вступ.

Сучасний світ перебуває у стані постійних кризових трансформацій, де воєнні конфлікти, терористичні акти, техногенні катастрофи й інформаційні війни створюють безпрецедентні виклики для виживання людини [1, с. 22–25; 13, с. 11–14]. У цих умовах виникає потреба у переосмисленні поняття безпеки — не лише як державної функції, а як особистісної та суспільної здатності зберігати життя, здоров’я, гідність і потенціал розвитку [16, с. 97–99]. Саме таке бачення втілює концепція вітальної безпеки, що поєднує медико-психологічні, соціальні, освітні та правові підходи до захисту людини [17, с. 7–8]. Її актуальність особливо зростає в умовах війни проти України, коли питання збереження життя, психоемоційної рівноваги та суспільної стійкості набувають екзистенційного значення [18, с. 369–371].

Вітальна безпека є не лише предметом наукового осмислення, а й практичною парадигмою дій — системою цінностей, механізмів і стратегій, що

забезпечують адаптацію людини до кризових обставин [16, с. 100–102]. Вона розглядає безпеку як багатовимірний процес, у якому головним об'єктом і суб'єктом виступає людина [2, с. 3–4]. У контексті наведеного, дослідження вітальної безпеки відкриває новий гуманітарний вимір національної безпеки, де збереження життя стає не лише обов'язком держави, а спільною відповідальністю суспільства [16, с. 115–117].

Виклад основного матеріалу

Вітальна безпека — це не просто концепт або міждисциплінарна категорія сучасної науки, а системна парадигма збереження життя, здоров'я, гідності та потенціалу розвитку людини в умовах багатофакторних загроз [16, с. 97–99]. У структурі національної безпеки вона набуває статусу фундаментальної складової, адже охоплює цілісну сукупність умов, механізмів і стратегій життєзбереження, що формують людську стійкість перед фізичними, психологічними, інформаційними та соціальними ризиками [6, с. 18–20; 9, с. 33–35]. У сучасному світі, де воєнні конфлікти, терористичні акти, екологічні катастрофи та техногенні аварії стали частиною повсякденності, поняття вітальної безпеки трансформується у філософію життя, засновану на гідності, самозбереженні та відповідальності за власне існування [17, с. 8–9; 18, с. 372–373].

У воєнно-політичному вимірі вітальна безпека є показником стійкості суспільства до руйнівних впливів війни та терору [18, с. 373–375]. Агресія проти України, гібридні атаки та інформаційні диверсії засвідчили, що питання безпеки не обмежуються армією чи силовими структурами [16, с. 110–112]. Національна безпека сьогодні невіддільна від безпеки кожного громадянина [1, с. 26–27; 3, с. 5–6], його здатності мислити, відчувати, діяти адекватно та виживати в умовах кризових ситуацій. На цій основі, вітальна безпека виступає системоутворюючим елементом національної стійкості, що поєднує медичну, психологічну, соціальну, правову й освітню складові у єдину модель життєзбереження [16, с. 115–117].

Ключовими її компонентами є самозбереження, самозахист, адаптаційна стійкість і внутрішня мотивація до виживання [7, с. 25–26; 8, с. 515–517; 15, с. 92–93]. У кризових обставинах — від бойових дій до терористичних атак — саме ці механізми визначають, чи зможе людина витримати психологічний тиск, організувати свою поведінку та допомогти іншим [17, с. 8–9]. Вітальна безпека не зводиться до фізіологічного виживання, вона інтегрує когнітивні, емоційні, поведінкові та духовно-моральні аспекти людського буття [9, с. 34–36]. Усвідомлення небезпеки, здатність до критичного мислення, регуляція страху й тривоги, емпатія та моральна відповідальність — усе це формує внутрішню програму життєстійкості, завдяки якій людина не лише уникає загибелі, а й зберігає свою людяність у нелюдських обставинах.

З філософсько-психологічної точки зору вітальна безпека є проявом екзистенційного прагнення людини до життя [16, с. 119–120]. Вона передбачає гармонізацію внутрішнього і зовнішнього простору безпеки: від біологічного інстинкту самозбереження — до усвідомленого морального вибору жити, допомагати, діяти [17, с. 8–9]. У цьому контексті поняття «вітальний протект» — захист життя у всіх його вимірах — стає не лише метафорою, а системною категорією державної політики та гуманітарного розвитку [16, с. 120–122]. Під час воєнних криз вітальна безпека проявляється у волонтерському русі, самовідданості медиків, психологічній підтримці військових і цивільних, здатності спільнот мобілізуватись для збереження людського потенціалу.

Психофізична стабільність особи — це ядро вітальної безпеки. Людина, яка розуміє алгоритми дій у небезпечних ситуаціях, здатна регулювати емоції, приймати рішення в умовах ризику й відповідальності, є головним ресурсом державної безпеки [6, с. 18–19; 4, с. 12–14]. Система освіти, охорони здоров'я, соціального захисту й громадянського суспільства повинні спільно формувати ці компетентності [16, с. 121–123]. Поняття вітальної безпеки узгоджується з міжнародним підходом **“human security”**, який зміщує фокус безпеки від державних інституцій до конкретної людини, визначаючи її центральним суб'єктом і основним пріоритетом захисту [1, с. 22–25; 2, с. 3]. У світовій

науковій традиції концепція “human security” акцентує на збереженні життя, гідності та свободи особистості, що повністю співзвучно філософії вітальної безпеки, спрямованої на всебічне забезпечення людського існування в умовах сучасних загроз.

Під час воєнного стану особливого значення набуває міжвідомчий підхід до захисту життя. Вітальна безпека стає базою координації між секторами — оборонним, медичним, освітнім, соціальним, інформаційним [3, с. 7–8; 10, с. 5–7]. Вона інтегрує превентивні заходи, кризові алгоритми й посткризову реабілітацію, спрямовану на відновлення психоемоційного стану, здоров'я та працездатності людини [16, с. 122–123]. Завдяки такому системному підходу можливо не лише вижити, а й зберегти потенціал розвитку нації [18, с. 374–376].

Терористичні акти, масові обстріли, інформаційна війна й гібридні атаки демонструють, що сучасна війна ведеться не лише за території, а за свідомість, емоції та ідентичність людини [13, с. 12–14; 18, с. 373–375]. Тому вітальна безпека — це не лише бронежилет і сховище, а й інформаційна грамотність, цифрова гігієна, психологічна підготовка та моральна зрілість [16, с. 118–120; 17, с. 8–9]. Людина, здатна критично сприймати інформацію, не піддаватись паніці, дотримуватись правил поведінки під час тривоги, зберігати гідність у полоні чи евакуації — це втілення вітальної стійкості, яка підтримує націю навіть тоді, коли інституції ще не встигають реагувати.

Вітальна безпека має і стратегічний вимір — вона є основою гуманітарної політики держави та складовою системи національної безпеки [6, с. 19–20; 12, с. 5–7]. Держава, що інвестує у людське життя, освіту, здоров'я, психологічну підтримку та розвиток спільнот, зміцнює не лише обороноздатність, а й довіру громадян [16, с. 122–124]. Без цієї довіри неможливо забезпечити стабільність у часи війни, тероризму чи післявоєнної відбудови [18, с. 375–376]. Саме тому концепт вітальної безпеки має бути закріплений на рівні стратегічних документів державної політики, включно з доктриною національної безпеки, освітніми стандартами та медико-психологічними програмами.

Актуальність вітальної безпеки у ХХІ столітті зумовлена не лише війною в Україні, а й глобальними цивілізаційними кризами — пандеміями, міграційними потоками, зміною клімату, цифровими загрозами [1, с. 25–27; 11, с. 6–8]. Вони показали, що людство потребує нової системи координат, де головним пріоритетом є життя, а не лише виживання. Вітальна безпека у цьому сенсі стає новою етикою виживання — етикою відповідальності, співчуття, взаємодопомоги й наукового осмислення життя як найвищої цінності [17, с. 9; 9, с. 36–37].

Висновки

Таким чином, вітальна безпека постає як нова інтегративна парадигма гуманітарного та безпекового мислення, що об'єднує біологічні, психологічні, соціальні й духовно-моральні аспекти існування людини [16, с. 97–99; 9, с. 34–35]. Вона не зводиться до сукупності захисних дій чи алгоритмів реагування, а визначає саму сутність людського життя в умовах постійної взаємодії зі світом загроз [17, с. 8–9]. Її головна мета — не лише забезпечити фізичне виживання, а й зберегти особистісну цілісність, гідність, моральну силу та здатність до саморозвитку навіть у стані кризи [18, с. 375–376].

Вітальна безпека є водночас особистісною якістю, суспільною компетенцією та державною стратегією. Вона вимагає системної взаємодії між усіма секторами — медичним, освітнім, оборонним, соціальним, інформаційним, — що забезпечують захист життя людини від комплексних загроз. Її розвиток передбачає формування нової культури безпеки, у якій знання, відповідальність, емпатія та готовність до дії поєднуються в єдиний механізм життестійкості.

Зміцнення вітальної безпеки сприяє підвищенню стійкості держави загалом, адже духовно зріла, психологічно підготовлена й соціально активна особистість стає головним ресурсом національної безпеки [16, с. 124–125]. У цьому контексті особливого значення набуває інтеграція принципів вітальної безпеки у стратегії розвитку охорони здоров'я, освіти, цивільного захисту, інформаційної політики та соціальної підтримки населення є пріоритетом

державної політики [6, с. 19–20; 3, с. 8–9]. Вона має бути закріплена в державних доктринах, стандартах професійної підготовки, навчальних програмах і практиках кризового реагування.

В умовах воєнного стану, терористичних загроз і гібридних атак вітальна безпека стає не лише науковим поняттям, а практичним інструментом виживання. Її сутність проявляється в готовності людини діяти усвідомлено, допомагати іншим, зберігати психологічну рівновагу й довіру до життя навіть у найскладніших обставинах. Це внутрішній щит людяності, який не дозволяє зламати дух, викорінити цінності чи зруйнувати гідність.

Отже, зміцнюючи вітальну безпеку, ми зміцнюємо націю — її духовну міць, соціальну згуртованість і державну стійкість [16, с. 125; 18, с. 376]. Саме вона стає основою гуманітарної сили, здатної протистояти будь-яким формам насильства, руйнувань чи дегуманізації. У цьому — запорука перемоги, відновлення й сталого розвитку майбутнього, де життя і гідність кожної людини визнаються найвищими категоріями національної безпеки та ключовим критерієм цивілізаційного прогресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. United Nations Development Programme (UNDP). (1994). *Human Development Report 1994: New dimensions of human security*. Oxford University Press.
<https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostats.pdf>
(дата звернення: 22.10.2025).
2. United Nations General Assembly. (2012). *Follow-up to paragraph 143 on human security of the 2005 World Summit Outcome* (A/RES/66/290).
<https://docs.un.org/en/a/res/66/290> (дата звернення: 22.10.2025).
3. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). (2015). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030*.

<https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030> (Дата звернення: 22.10.2025).

4. World Health Organization (WHO). (2019). *Health Emergency and Disaster Risk Management (Health-EDRM) Framework*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241516181> (дата звернення: 22.10.2025).
5. Кодекс цивільного захисту України. (2012, із наступними змінами). Верховна Рада України. *Code of Civil Protection of Ukraine* (офіц. ред.). https://disasterlaw.ifrc.org/sites/default/files/media/disaster_law/2022-02/Code%20of%20Civil%20Protection%20of%20Ukraine%20%28English%20Version%29.pdf (Дата звернення: 22.10.2025). Актуальна картка акта: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/anot/en/5403-17> (дата звернення: 22.10.2025).
6. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII. (2018). Верховна Рада України. Офіц. текст і довідка: <https://old.helsinki.org.ua/en/articles/law-of-ukraine-on-national-security/> (дата звернення: 22.10.2025).
7. Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28. <https://www.tc.columbia.edu/faculty/gab38/faculty-profile/files/americanPsychologist.pdf> (Accessed: 22 October 2025).
8. Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513–524. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513>
9. Masten, A. S. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York, NY: Guilford Press. <https://www.guilford.com/books/Ordinary-Magic/Ann-Masten/9781462557660> (Accessed: 22 October 2025).
10. UNDP Human Development Report Office. (n.d.). *Human security: Background papers and briefs*. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994> (Accessed: 22 October 2025).

11. UNDRR & WHO. (2020–2021). *Linking Health-EDRM and disaster risk reduction to build resilient health systems* (Policy briefs/working papers). <https://www.undrr.org/media/80208/download> (Accessed: 22 October 2025).
12. DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance. (2017). *The Security Sector Legislation of Ukraine*. https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Security%20Sector%20Legislation%20Ukraine%202017_eng.pdf (Accessed: 22 October 2025).
13. UNDP. (2023). *Journey to Extremism in Africa: Pathways to Recruitment and Disengagement (Updated findings)*. New York: UNDP. <https://apnews.com/article/098f5a2cf237f92d3d1217fade5caf0b> (Accessed: 22 October 2025).
14. Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11315249/> (Accessed: 22 October 2025).
15. Hagger, M. S. (2015). Conservation of resources theory and the ‘strength’ model of self-control: Conceptual overlap and commonalities. *Stress and Health*, 31(2), 89–94. <https://research-repository.griffith.edu.au/bitstreams/88153a63-8da1-4de0-8588-6760d7066f4f/download> (Accessed: 22 October 2025).
16. Рижов, І. М., & Ящук, П. В. (2025). *Vital security paradigm in the new millennium: Coordinate system and state-of-the-art*. *Journal of Law and Political Sciences*, 46(3, Special Issue), 94–127. (Jordan: JLPS). <https://doi.org/10.5281/zenodo.13901063> (дата звернення: 22.10.2025).
17. Ящук, П. В. (2025). Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій [*The discourse of human vital security in wartime and crisis transformations*]. *Creative Space*, 7–9. <https://doi.org/10.61718/crp31.01> (дата звернення: 22.10.2025).
18. Рижов, І. М., & Ящук, П. В. (2025). Прифронтові території та вітальна безпека: виживання, самозбереження і робота з населенням [*Frontline territories and vital security: Survival, self-preservation and work with the population*]. *Національні інтереси України*, 10(15), 368–376.

[https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10\(15\)-368-376](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10(15)-368-376) (дата звернення:
22.10.2025).

PEDAGOGY AND EDUCATION

УДК[159.9+316]:373.3/.5.07:005

Бандалет Ольга Олександрівна

студентка

Білоус Руслана Миколаївна

кандидатка психологічних наук,

доцента

Херсонський державний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті висвітлено питання соціально- психологічних особливостей управління закладом загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. Сформульовано рекомендації для здійснення ефективного управління закладом загальної середньої освіти в умовах сьогодення.

Ключові слова: управління персоналом, психологічний клімат , емоційне вигорання, професійна деформація, лідерство.

Постановка проблеми. Сучасні умови воєнного стану в Україні створюють безпрецедентні виклики для системи загальної середньої освіти. Керівники закладів освіти змушені одночасно забезпечувати безпеку учасників освітнього процесу, організовувати якісне навчання в умовах постійної нестабільності та підтримувати психологічну стійкість педагогічного колективу й учнів. Така багатовимірність завдань вимагає нових підходів до

управління, де поряд із адміністративними діями важливу роль відіграють соціально- психологічні фактори: формування згуртованої команди, підтримка сприятливого психологічного клімату, попередження емоційного вигорання як керівників, так і педагогів, професійної деформації директорів і учителів, розвиток лідерства. Проблеми антикризового управління закладами освіти знайшли своє відображення в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених (Л. Г. Бляхман, О. П. Кавтиш, Т. М. Сорочан). Дослідуючи суть і завдання управління в кризових ситуаціях, учені прийшли висновку, що таке управління відрізняється від звичайного специфічними прийомами й методами.

Сорочан Т. М., досліджуючи антикризовий менеджмент, зазначає, що «керівник має діяти як координатор і мотиватор: підтримувати команду, демонструвати впевненість, зберігати спокій, щоб колектив не піддався паніці. Діяти швидко, своєчасно, компетентно, відповідально» [4]. Водночас наукові дослідження, що комплексно висвітлюють особливості управління закладом загальної середньої освіти саме в умовах воєнного стану, є обмеженими. Недостатньо розроблені практичні рекомендації щодо психологічної підтримки керівників та персоналу, ефективної організації освітнього процесу в ситуації постійних ризиків і стресових факторів. Це зумовлює потребу в ґрунтовному аналізі соціально- психологічних аспектів управлінської діяльності керівників шкіл, розробленні дієвих стратегій та методів роботи, що забезпечать стабільність функціонування закладів освіти й збереження професійного потенціалу педагогічних колективів у надзвичайних обставинах.

Виклад основного матеріалу. Управління закладом загальної середньої освіти в умовах воєнного стану набуває комплексного характеру, поєднуючи адміністративні, організаційні та соціально-психологічні аспекти. Сучасні реалії вимагають від керівника не лише забезпечення безперебійного функціонування освітнього процесу, а й створення умов для збереження психоемоційного здоров'я всіх учасників освітнього середовища. Дослідження, проведені в Україні з 2022 року і пізніше, фіксують високі рівні тривоги, порушення сну та емоційного виснаження серед освітян, а також зростання

потреби в психологічній підтримці у школах. Особливими стресорами для керівників закладів загальної середньої освіти в умовах війни є: загроза безпеці учасників освітнього процесу (постійний ризик обстрілів, повітряних тривог, необхідність швидкого реагування на надзвичайні ситуації; відповідальність за евакуацію та збереження життя дітей і працівників); нестабільність в організації навчання (часті зміни формату навчання: змішане/офлайн/онлайн, перебої з електропостачанням, інтернет зв'язком, труднощі з дотриманням навчальних програм у непередбачуваних умовах); дефіцит кадрових і матеріальних ресурсів (виїзд учителів за кордон чи в інші регіони України, брак фінансування для ремонту укриттів, забезпечення технічних засобів навчання); психоемоційне навантаження (постійна тривога за колектив та власну родину, робота в умовах підвищеної відповідальності та невизначеності); комунікаційні виклики (необхідність підтримувати ефективний зв'язок з органами управління освіти, батьками, громадістю; вирішення конфліктів, що виникають через різні очікування та страхи); додаткові адміністративно-правові вимоги (посилений документообіг: звітність про різні заходи, потреби, відвідування); збереження якості освіти та мотивації персоналу (підтримка професійного тону педагогів, профілактика емоційного вигорання, забезпечення психологічної підтримки учнів та педагогів). У сукупності ці чинники створюють багатовимірний стрес, що потребує розвитку кризових управлінських навичок, навичок швидкого прийняття управлінських рішень і системної психологічної підтримки як для керівника, так і для всього колективу. За результатами опитування керівників закладів загальної середньої освіти щодо визначення стилю керівництва за К. Левіним в умовах воєнного стану 60% директорів обрали авторитарний стиль, так як умови воєнного стану вимагають швидкого ухвалення рішень, чіткої ієрархії та підпорядкування, жорсткий контроль за діяльністю колективу, регламентацію дій, що забезпечує оперативність під час надзвичайних ситуацій(повітряні тривоги, евакуації, перебої навчального процесу). 40% керівників ЗЗСО обрали демократичний стиль, так як цей стиль залучає колектив до обговорення рішень, підтримує

відкрити комунікацію та взаємоповагу, сприяє збереженню командного духу, підвищенню мотивації та психологічної стійкості персоналу в умовах стресу. Відсутність ліберального стилю повністю виправдано умовами війни: дозвільний підхід не забезпечує необхідного рівня контролю та безпеки. Комбінація поєднання авторитарного та демократичного стилів в умовах війни дозволяє швидко приймати рішення в екстремальних умовах, водночас підтримувати певний рівень участі педагогічного колективу в прийнятті управлінських рішень, а також зберігати позитивний психологічний клімат педагогічних колективів. 40% опитаних керівників мають емоційне виснаження, яке проявляється у переживаннях, зниженні емоційного тону, підвищенні психічної виснаженості, втраті інтересу та позитивних почуттів до оточуючих, відчуття «пересиченості» роботою, незадоволеністю життям загалом. 60% керівників закладів загальної середньої освіти продемонстрували низький та середній рівні деперсоналізації, тобто мотивація керівників до виконання своїх професійних обов'язків висока, тому вони не зважаючи на воєнний стан в нашій державі, працюють на результат. Редукція професійних досягнень демонструє ступінь задоволення керівників собою як особистістю, так і своїм професіоналізмом. 80% директорів ЗЗСО демонструють високий і середній рівні редукції. 20% керівників демонструють низькі рівні редукції, як наслідок це зниження професійної мотивації щодо виконання службових обов'язків. Дослідження рівня тривожності керівників закладів за методикою Спілбергера-Ханіна дозволяють зробити висновки щодо реактивної тривожності директорів та особистісної. Серед опитаних 90% керівників ЗЗСО мають середній рівень реактивної тривожності, що свідчить про адекватну реакцію директорів на стресові ситуації. 10% директорів демонструють високий рівень реактивної тривожності, так як мають надмірну емоційну чутливість до стресової ситуації. За результатами дослідження особистої тривожності 80% керівників ЗЗСО виявили середній рівень, що свідчить загалом про адаптивний стан їхньої нервово-емоційної сфери, достатню здатність контролювати напруження та підтримувати ефективність діяльності

навчального закладу навіть за умов підвищеного стресу, притаманного періоду воєнного стану. За результатами дослідження за методикою Л. Уманського, адаптованою О. Фідлер соціально-психологічного клімату колективів, 80% адміністративних команд демонструють сприятливий СПК (високий рівень довіри та згуртованості між собою). Ключовим чинником ефективності управління стає лідерство керівника. У кризових умовах лідерство проявляється у здатності швидко приймати рішення, мотивувати команду, підтримувати моральний дух, демонструвати впевненість та емпатію. Лідерський стиль, заснований на партнерстві й співучасті, підвищує рівень залученості педагогічного колективу до прийняття управлінських рішень та сприяє збереженню професійної стабільності.

На основі отриманих результатів був проведений кореляційний аналіз задля виявлення взаємозв'язків між рівнем емоційного вигорання і ефективністю роботи керівника. Коефіцієнт кореляції Пірсона=-0.11. Можемо зробити висновок: напрямок негативний, так як за наявності вигорання у керівника ефективність його роботи трохи знижується. Між вигоранням і ефективністю роботи ($|r| \approx 0.1$), зв'язок є, але невеликий. Маємо також слабкий позитивний показник кореляції із особистої тривожності =0.34. Такий механізм часто є ефективним для керівника, який намагається знизити емоційну напругу, отриману в стресових обставинах. Отже, помірна тривожність стимулює до кращої роботи, тобто виступає ефектом мобілізації. Негативна, хоч і слабка кореляція за шкалою «реактивна тривожність»=-0.21 засвідчує, що підвищена миттєва тривожність знижує продуктивність праці керівника ЗЗСО. Отже, використання зазначених психометричних інструментів дозволяє отримати об'єктивні та детальні дані про рівень стресу та емоційного вигорання серед адміністративного персоналу закладів . Ці дані є основою для розробки ефективних заходів щодо підтримки психічного здоров'я працівників та оптимізації організаційної культури в умовах воєнного стану.

Висновок. Отже, соціально-психологічні особливості управління закладом загальної середньої освіти в умовах воєнного стану полягають у поєднанні

адміністративної гнучкості, турботи про безпеку та цілеспрямованої підтримки емоційної стійкості всіх учасників освітнього процесу. Реалізація зазначених підходів забезпечує не лише безперервність навчання, а й зміцнення людського потенціалу закладу, що є запорукою його успішного функціонування у кризових ситуаціях. Дослідження соціально-психологічних особливостей управління закладом загальної середньої освіти в умовах воєнного стану засвідчило, що ефективність роботи закладу значною мірою залежить від здатності керівника поєднувати адміністративні рішення з психологічною підтримкою педагогічного колективу, учнів та їхніх батьків. Забезпечення безпечного освітнього середовища, формування сприятливого психологічного клімату, профілактика емоційного вигорання та розвиток лідерства виступають ключовими чинниками стабільного функціонування школи в кризових обставинах. Практична реалізація цих підходів вимагає гнучких управлінських стратегій, використання сучасних методів командної взаємодії та постійного моніторингу психоемоційного стану працівників. Застосування рекомендованих соціально-психологічних заходів сприятиме збереженню професійного потенціалу керівника, педагогічного колективу, підвищенню стресостійкості всіх учасників освітнього процесу та забезпеченню безперервності навчання, що є запорукою стійкого розвитку закладу освіти навіть у надзвичайних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вознюк Л. Особливості управління закладами загальної середньої освіти в умовах воєнного стану.// *Нова педагогічна думка*. 2022. №3. С. 9-13.
2. Вознюк Л., Доброгорський О. Особливості освітнього менеджменту в умовах воєнного стану.// *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти «Публічне управління та адміністрування»*. 2022. № 1 (2). С. 48-53.
3. Максименко М., Котеньова О. Правове забезпечення ефективного управління закладом загальної середньої освіти в умовах воєнного стану.// *Український педагогічний журнал*. 2023. № 3. С. 23-31.

4. Сорочан Т. М. Антикризіві поради керівників навчального закладу.// *Управління освітою*. 2009. №11. С. 108-111.

Барвинська Ольга Олександрівна

вчитель англійської мови

Комишанська загальноосвітня

школа I-III ступенів №26

Херсонської міської ради

Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Анотація.

Використання цифрових технологій у навчальному процесі сьогодні стає невід'ємною частиною сучасної освіти, особливо під час викладання іноземних мов. Оцінювання знань і навичок здобувачів освіти за допомогою цифрових інструментів є ефективним засобом не лише для моніторингу успішності, але й для формування ключових компетентностей, необхідних у сучасному світі. Цифрові платформи, тести, інтерактивні завдання сприяють індивідуалізації навчання, розвитку критичного мислення, самостійності й комунікативних здібностей здобувачів освіти, що підвищує їхню готовність до глобальної комунікації та професійного розвитку. Тому використання різноманітних методів і форм контролю є ключовим для підвищення цих компетентностей.

Ключові слова: цифрові технології, оцінювання знань, ключові компетентності, професійний розвиток.

Сьогодні цифровізація відкрила нові можливості для оцінювання знань і навичок учнів. Вони дозволяють педагогам використовувати інтерактивні та індивідуалізовані підходи, які враховують потреби кожного учня. В епоху

цифрових технологій виникають нові можливості, які дозволяють урізноманітнити оцінювання, зробити його гнучкішим та індивідуалізованим. Оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти є невід’ємною складовою освітнього процесу, тому концептуальні зміни в українській освітній системі неможливі без перегляду та реалізації принципово нових підходів до оцінювання ключових і предметних компетентностей здобувачів освіти. Використання цифрових інструментів для оцінювання створює умови для розвитку таких компетентностей, як цифрова грамотність, критичне мислення, комунікація та співпраця.

Розглянемо ключові аспекти цієї теми.

По-перше, для забезпечення високої якості освіти важливо враховувати кілька ключових факторів:

Професійна компетентність викладачів – якісна освіта залежить від кваліфікації та педагогічних навичок викладачів, їх здатності застосовувати сучасні методи навчання.

Застосування сучасних технологій – інтерактивні, інформаційні та мультимедійні технології, які підвищують ефективність навчального процесу та роблять його доступнішим.

Якісні навчальні матеріали – доступ до актуальних та науково обґрунтованих матеріалів, що сприяє поглибленому розумінню предмета.

Оцінювання знань і навичок – а саме, знайти ефективні методи контролю та оцінювання, які будуть допомагати відстежувати успіхи учнів і вчасно коригувати процес навчання.

Інтерактивність і залучення здобувачів освіти – активна участь яких у навчальному процесі та застосування практичних завдань яких сприяють кращому засвоєнню знань.

Ці складові допомагають створити ефективне освітнє середовище, орієнтоване на результативне навчання.

У сучасному освітньому середовищі цифрові технології відіграють важливу роль у процесі навчання та оцінювання. Використання онлайн-

ресурсів для опитування та оцінювання знань, умінь і навичок учнів на уроках іноземної мови стає все більш популярним.

Найбільш ефективним засобом контролю знань, умінь і навиків здобувачів освіти є тестування. «Тест» у перекладі з англійської мови трактується як «досвід», «спроба». Тест містить серію відносно коротких випробувань, сукупність стандартизованих завдань (питань, завдань, ситуацій). Результат виконання тестів дає можливість надійно, а, головне, об'єктивно виміряти знання, уміння та навички здобувача освіти, виявити його рівень розвитку та особистісні характеристики.

Тестова форма контролю набула широкого використання і в системах дистанційного навчання.

Найбільш популярними платформами для проведення тестувань оцінювання ключових та предметних компетентностей здобувачів освіти є:

Всеукраїнська школа онлайн (ВШО) - платформа для дистанційного та змішаного навчання учнів 5-11 класів, а також методичної підтримки вчителів. Вона містить відеоуроки, тести та матеріали для самостійної роботи. Платформа забезпечує рівний, вільний і безоплатний доступ до якісного навчального контенту, що відповідає чинним державним освітнім програмам. ВШО також підтримує мобільні додатки, що дозволяє учням користуватися ресурсами на різних пристроях. Для тестування знань учнів ВШО пропонує інтерактивні тести, які можна використовувати як для поточного, так і для підсумкового контролю. Це робить процес оцінювання швидким та ефективним, сприяючи покращенню якості освіти.

Платформа для автоматичної перевірки домашніх завдань «**Just Class**».

Можливості цього ресурсу:

- автоматично перевіряє й оцінює виконані домашні завдання;
- зберігає оцінки в особистому кабінеті вчителя й учнів;
- вправи гейміфіковані: кожна містить аудіо, відео чи фото та цікаву навчальну механіку, яка занурює учнів у навчальний процес;

- допомагає припинити списування в класі: учителі можуть встановити дедлайн і час на виконання домашніх завдань, щоб учні не встигали шукати правильні відповіді в інтернеті або радитися з однокласниками;

- можна приховати показ правильних відповідей після здачі завдання, щоб учні не ділилися ними із паралельними класами тощо.

Онлайн-тести **«На Урок»**. Це платформа для створення онлайн-тестів і опитувань, яку можна використовувати для оцінки знань учнів, підготовки до іспитів або просто для внутрішньої самооцінки. Онлайн-тестування – це зручно, просто і дуже ефективно.

За допомогою автоматичного оцінювання можна отримати зворотний зв'язок про те, що учні знають і на які питання їм потрібно витратити більше часу.

«Classtime» - це помічник вчителя, що збагачує урок миттєвою візуалізацією рівня розуміння та прогресу усього класу в живому часі. Здобувачі освіти приєднуються до тестування без реєстрацій або з власним Google акаунтом.

«Mentimeter» - інструмент для створення інтерактивних презентацій та опитувань, який дозволяє отримувати миттєвий зворотний зв'язок від учнів.

Ідеально підходить для використання у тестуванні знань завдяки своїм численним функціям:

Інтерактивні опитування: можна створити опитування з вибором варіантів відповіді, відкритими питаннями, шкалами та іншими типами запитань, щоб оцінити знання учнів у реальному часі.

Миттєвий зворотний зв'язок: надає можливість отримати миттєві результати та проаналізувати відповіді учнів під час презентації, що дозволяє швидко оцінити рівень розуміння матеріалу.

Анонімність: Учні можуть відповідати анонімно, що сприяє більш відкритому та чесному зворотному зв'язку.

Mentimeter допомагає зробити процес тестування інтерактивним, цікавим та ефективним, що сприяє кращому засвоєнню знань учнями.

«**Ready To**» — це платформа, яка надає інструменти для створення та проведення тестувань, а також для збору та аналізу результатів. Вона дозволяє вчителям ефективно оцінювати знання, уміння та навички учнів. Ця платформа для створення інтерактивних уроків та тестів, яка підтримує різні формати завдань, включаючи відео та аудіо.

«**Wizer.Me**» — платформа для створення інтерактивних робочих листів, яка дозволяє створювати захоплюючі та інтерактивні завдання для учнів. «Wizer.Me» допомагає зробити процес тестування інтерактивним, цікавим та ефективним, що сприяє кращому засвоєнню знань учнями.

Платформа «**Quizlet**» дозволяє слідкувати за прогресом своїх учнів і залучати їх до нової справи з оцінювання.

«**Quizizz**» – інструмент не тільки для закріплення і перевірки знань учнів, а й прекрасна можливість дистанційного навчання, оскільки дає можливість учням виконати тест або опитування як паралельно з усім класом, так і в будь-який зручний для нього час. Можна використовувати тести, створені в «Quizizz», як домашнє завдання. Всі результати тестів, які проходять учні, відображаються в особистому кабінеті вчителя. Перевага сервісу «Quizizz» полягає в тому, що здобувачі освіти мають можливість відповідати на питання в своєму індивідуальному темпі, оскільки на екрані гаджета з'являються і питання, і варіанти відповідей, і учень може переходити до наступного питання, не чекаючи на відповіді інших учасників. Таким чином, цей сервіс допомагає провести аналіз роботи і виявити прогалини в знаннях учнів. Так, сервіс дає інформацію вчителю про поточний стан процесу навчання.

Використання цифрових технологій для оцінювання: переваги та можливості:

- **Миттєвий зворотний зв'язок .** Цифрові інструменти дають здобувачам освіти змогу одразу отримувати результати та рекомендації, що сприяє ефективнішому засвоєнню матеріалу.

- **Диференційоване оцінювання.** Адаптивні тести та завдання дозволяють враховувати індивідуальні особливості та рівень підготовки кожного учня.
- **Аналітика та звітність.** Цифрові інструменти надають учителям детальну аналітику результатів, що допомагає виявляти прогалини та коригувати навчальний процес.
- **Залучення учнів.** Використання інтерактивних та ігрових форматів оцінювання підвищує мотивацію та залученість здобувачів освіти.

Цифрові технології змінюють процес оцінювання з одноразової перевірки знань на безперервний моніторинг прогресу учнів. Створення тестів є багатофункціональним процесом, який дозволяє швидше зрозуміти, як краще далі працювати зі здобувачем, а також допомагає викладачу скоригувати процес навчання.

Цифрові технології значно змінюють підходи до оцінювання знань і навичок на уроках іноземної мови, роблячи процес навчання більш динамічним та персоналізованим. Вони сприяють розвитку ключових компетентностей, зокрема;

інформаційно-цифрової - астосування різноманітних цифрових інструментів для оцінювання розвиває навички роботи з технологіями та пошуку інформації;

критичне мислення - інтерактивні завдання на аналіз, синтез та оцінювання інформації формують здатність учнів до критичного осмислення матеріалу;

комунікативної та соціокультурної, що робить учнів не тільки успішними в навчанні, а й готовими до сучасних викликів у глобалізованому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гладун М. Сучасні онлайн інструменти інтерактивного навчання як технологія співробітництва. *Електронне наукове фахове видання "Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету"*. 2018. №4. С.33-43. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25818/1/M_Gladun_M_Sablina_OEEMU_FITU.pdf
2. Методичні рекомендації щодо формування інформаційно-цифрової компетентності педагогічних працівників. ДУ «Український інститут розвитку освіти». Київ. 2021. URL: <https://uied.org.ua/wpcontent/uploads/2022/07/metodychni-rekomendacziyi-z-rozvytku-czyfrovoyi-kompetentnosti.pdf>
3. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації": Розпорядження КМУ від 03.03.2021р.№167-р. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/kabmin-skhvaliv-kontseptsuyu-rozvitku-tsifrovikh-kompetentnostey-do-2025-roku>
4. Толочко С. В. Цифрова компетентність педагогів в умовах цифровізації закладів освіти та дистанційного навчання. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2021. № 13 (169). С. 28–35. URL: https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/2801/1/visnik_block_%2313_169_176str_40ekz-1.pdf

Бутова Лілія Володимирівна

вчитель

Херсонська загальноосвітня школа №15

Херсонської міської ради

м. Херсон, Україна

МЕТОД ПРОЄКТІВ У ПРОГРАМІ СПРИЯННЯ НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ

Анотація. У статті обґрунтовано потенціал методу проєктів у програмі сприяння науковій творчості учнів як інтегративної технології, що поєднує розвиток дослідницьких умінь із вивченням іноземної мови, формуванням навичок ХХІ століття, використанням цифрових інструментів (Canva, Miro), комплексним оцінюванням та рефлексивними практиками. Представлено теоретичні підвалини методу від Дж. Дьюї та W. H. Kilpatrick до сучасних освітніх підходів українських науковців С. Сисоєвої та О. Пометун також вимог Концепції НУШ.

Запропоновано модель організації навчально-дослідницького проєкту з англійської мови (EFL/CLIL) у старших класах, рубрики комплексного оцінювання (самооцінка, взаємооцінка, оцінка вчителя) та інструменти рефлексії. Окреслено ризики впровадження та способи їх подолання. У висновках показано, що метод проєктів є дієвим механізмом розвитку наукової творчості та готовності учнів до застосування англійської мови в реальних комунікативно-дослідницьких ситуаціях.

Ключові слова: метод проєктів, наукова творчість учнів, англійська мова, CLIL, фасилітація, Canva, Miro, комплексне оцінювання, самооцінка, взаємооцінка, рефлексія, НУШ, навички ХХІ століття.

Проектна діяльність повертає навчання до його «природної логіки». Учні пізнають світ через реальні завдання, розв'язують проблеми, творять смисли та продукують суспільно значущі результати. Ще Дж. Дьюї наполягав, що якісна освіта спирається на «діяльнісний досвід», який має соціальний зміст і веде до особистісного зростання [1]. На цій основі W.H. Kilpatrick детально описав метод проєктів як цілісну навчальну одиницю, де вмотивована мета, реальна продукція, співпраця та рефлексія формують новий тип учнівської активності – усвідомленої, дослідницької та соціально корисної [7].

В українському контексті метод проєктів органічно відповідає стратегічним орієнтирам Концепції «Нова українська школа»: компетентнісному підходу, інтеграції змісту, діяльнісним методам, навчальній автономії та формуванню навичок XXI століття – креативності, критичного мислення, комунікації й колаборації [4; 8]. Це робить проєкти релевантним інструментом програми сприяння науковій творчості учнів, оскільки дозволяє поєднати дослідницьку складову зі змістом навчальних предметів, у нашому випадку – іноземної мови [3; 6].

Сучасні цифрові середовища Canva, Miro знижують «вхідний бар'єр» для дослідницько-проєктної діяльності. Надають готові шаблони для планування, аналізу, візуалізації й презентації даних, забезпечують співпрацю в режимі реального часу, підтримують е-портфоліо й прозорість оцінювання. Тим самим технології стають не самоціллю, а каталізатором педагогічної творчості й учнівського дослідництва [9; 10].

Витоки методу проєктів сягають філософії прагматизму Дж. Дьюї, де досвід мислиться як взаємодія особистості й середовища, навчання – як реконструкція досвіду через розв'язання реальних проблем. В такій рамці «проєкт» – це цілісна діяльність, що має усвідомлену мету, план, продукт і рефлексію [1].

Українська педагогічна думка розвивала ідеї проєктної організації уроку в координатах інтерактивних технологій, діялісного й компетентнісного підходів. О. Пометун підкреслює, що інтерактивні методи поєднують навчання

зі спільною діяльністю, проблемністю, комунікацією й рефлексією, що повністю узгоджується з логікою проєкту [5].

С. Сисоєва наголошує на творчій компетенції – створенні інноваційних, соціально значущих продуктів, адекватних віковим можливостям і освітнім цілям [2]. Ці підходи сьогодні інституціоналізовані в НУШ як «педагогіка партнерства» й навчання через діяльність [4].

«З погляду навичок ХХІ століття проєкт є точкою зборки: критичне мислення реалізується через постановку дослідницьких запитань і роботу з даними, креативність – через дизайн продуктів, комунікація – через багатомовну презентацію, колаборація – через розподіл ролей і фасилітовану взаємодію» [8].

Усі ці компоненти є суттєвими для наукової творчості як здатності новаторські поєднувати знання, інструменти й методи задля отримання оригінальних результатів, що мають пізнавальну та соціальну цінність [2].

Тематика проєктів у межах програми сприяння науковій творчості учнів має бути ретельно підібраною з огляду на її відповідність сучасним викликам, міжпредметну інтеграцію, соціальну значущість і відповідність державним освітнім стандартам. Такі проєкти не лише актуалізують зміст навчання, але й забезпечують досягнення очікуваних результатів, передбачених програмами з іноземної мови. Згідно з положеннями Концепції Нової української школи (2016) та методичними рекомендаціями О. Карпюк, кожен учнівський проєкт повинен відповідати п'яти ключовим критеріям:

- практична значущість: результати проєкту мають бути корисними не лише для окремого класу, а й для всієї шкільної спільноти або місцевої громади;

- проєкт обов'язково повинен мати дослідницьку складову, що передбачає збирання, обробку, аналіз і інтерпретацію даних;

- результатом проєкту мають бути мовленнєві продукти, створені англійською мовою – це можуть бути презентації, інфографіка, відео, постери тощо;

- проєкти повинні відповідати етичним нормам, бути безпечними як з точки зору взаємодії учасників, так і з точки зору контенту;

- реалістичність: тематика проєкту має відповідати наявним ресурсам, часовим рамкам та рівню підготовки учнів [4; 3].

У цьому контексті змінюється й роль учителя – він перестає бути єдиним джерелом знань і трансформується в дизайнера навчального середовища, фасилітатора, модератора процесів співпраці й критичного мислення. Учитель не диктує рішення, не нав'язує алгоритми, а створює умови для самостійного пошуку, рефлексії та командної взаємодії, спрямованої на вирішення соціально значущих проблем. Як зазначає О. Пометун [6], педагог у такій моделі ставить рамки, забезпечує ресурси, підтримує автономію учнів і навчає їх мислити про власне мислення – проте не «забирає» в них інтелектуальну ініціативу. Цей підхід відображає філософію «педагогіки партнерства», закладену в Концепції Нової української школи [4], де учень є повноправним суб'єктом освітнього процесу, а не об'єктом впливу.

Ключовими діями учителя-фасилітатора стає дизайн освітніх проєктів. Педагог не лише допомагає учням сформулювати проблемне питання, але й визначає очікувані результати, планує часову структуру реалізації, розробляє матрицю ролей (наприклад: research lead, data analyst, designer, presenter) та критерії оцінювання [2]. Ще одним важливим елементом є мовна підтримка. Вчитель забезпечує учнів мовними фреймами для гіпотез, аргументації, формулювання висновків, презентацій, що суттєво підвищує якість англomовної продукції. Наприклад, використання конструкцій We hypothesize that..., Our findings suggest..., This implies that... допомагає учням структурувати мовлення відповідно до академічного жанру [3].

Особлива увага приділяється управлінню командною роботою, адже проєктні завдання реалізуються у групах. Учитель організовує протоколи взаємодії, чек-листи у Miro, навчає учнів проводити короткі командні зустрічі у форматі stand-up (5-7 хвилин), на яких уточнюються поточні завдання, обговорюється прогрес і вирішуються організаційні питання [10].

Не менш важливою функцією є так зване мікровикладання – короткі інтервенції учителя, спрямовані на пояснення окремих елементів за потреби. Це можуть бути міні-уроки з граматики, візуалізації даних, побудови презентацій або використання спеціалізованої лексики [5].

Природним продовженням фасилітаційної ролі вчителя у проєктно-дослідницькому навчанні є використання цифрових інструментів, які забезпечують технологічне підґрунтя для організації всіх етапів освітнього процесу – від планування до публічного представлення результатів. Цифрові платформи, зокрема Miro та Canva, у цьому контексті виконують чотири ключові функції: планування, колаборації, візуалізації та презентації/поширення, створюючи єдину логіку цифрового потоку у проєктній діяльності. Вони не замінюють педагога, а посилюють його можливості як фасилітатора.

Так, платформа Miro особливо ефективна для етапу планування та співпраці. Учні можуть використовувати шаблони канви проєкту, які охоплюють ключові компоненти роботи: Goal – Data – Tasks – Roles – Timeline, створювати дорожні карти, Kanban-дошки, розподіляти ролі в команді, фіксувати завдання через чек-листи. Усі ці дії реалізуються у форматі спільної роботи в реальному часі, де учасники можуть залишати коментарі, запускати таймери спринтів, голосувати за рішення через dot-voting та інтегрувати результати з Google Drive. Особливо важливими є функції створення концепт-карт, візуалізації дизайну дослідження, storyboard-сценаріїв презентацій [10].

На етапі візуалізації та створення підсумкового продукту ключову роль відіграє платформа Canva, яка дозволяє учням виготовляти постери досліджень, інфографіки, наукові брошури, слайд-деки, короткі відео з субтитрами – усе це з можливістю спільного редагування та збереження версій. Canva надає доступ до банків освітніх іконок, шаблонів діаграм, а також містить готові шаблони для академічного постера, science fair, lab report, що істотно полегшує оформлення результатів. Для публічної презентації проєктів можна створювати

онлайн-портфоліо класу або виставкову сторінку у вигляді class website чи one-pager [9].

У межах проєктного підходу оцінювання стає невіддільною частиною освітнього процесу, вбудованою у всі його фази – від планування до рефлексії. Вчитель як фасилітатор не просто фіксує досягнення, а допомагає учням усвідомлювати власний прогрес, коригувати стратегії, співставляти зразки та результати, що й становить сутність формувального й метакогнітивного підходу.

Підсумковий продукт оцінюється за чітко визначеною рубрикою, яка охоплює п'ять аспектів: дослідницьку якість, аналітику, мовлення, дизайн і вплив. Аналітична складова передбачає правильні обчислення, доречність обраних графіків, обґрунтованість інтерпретацій без надмірних узагальнень. У мовленнєвому аспекті акцент робиться на точності термінології, логічній структурі тексту-презентації, використанні академічних конструкцій.

Важливим виміром виступає самооцінка та взаємооцінка, які активізують рефлексивну діяльність учнів. У процесі самооцінювання учні заповнюють чек-листи типу «Я навчився/лась...», працюють з візуальними шкалами впевненості, пишуть короткі міні-есе про свій внесок у проєкт і труднощі, з якими стикалися, а також зіставляють свої роботи зі зразками (exemplars), що сприяє розвитку навичок самокорекції та оцінного мислення.

У результаті оцінювання стає не лише механізмом перевірки, а повноцінним інструментом розвитку мислення, взаєморозуміння й академічної чесності.

На завершальному етапі проєктної діяльності ключову роль відіграє рефлексія – процес, який не просто завершує цикл навчання, а перезапускає його, створюючи підґрунтя для глибшого осмислення, трансформації досвіду і вдосконалення власних стратегій. Такий підхід повністю узгоджується з класичною логікою циклічної рефлексії, закладеною Дж. Дьюї [1], та підтримує принципи сучасного формувального оцінювання, орієнтованого на розвиток метакогнітивних навичок [6].

Ефективна рефлексія у проєктному середовищі базується на застосуванні простих, але регулярних інструментів, які вбудовуються у щоденну практику. Одним із таких інструментів є щоденник дослідження (research log), який ведеться англійською мовою та містить ключові записи за датами: що було зроблено, які труднощі виникли, які фрагменти даних можна вважати доказами – так звані evidence snippets.

У ситуаціях, коли письмова рефлексія є обтяжливою або неформатною, корисними стають відео-щоденники чи аудіо-замітки – короткі англомовні самозвіти, у яких учні вільно діляться своїми спостереженнями, емоціями, запитаннями до себе. Це не лише знижує мовленнєвий бар'єр, а й робить рефлексію автентичною частиною комунікативної практики, орієнтованої на розвиток fluency.

Підсумковим елементом рефлексії може виступати міні-есе англійською мовою «What I learned about doing research in English», у якому учень фіксує не лише фактологічні знання, а й метанавички, зокрема стратегії збору даних, ведення переговорів у команді, використання англомовних джерел, інструментів візуалізації тощо.

Метод проєктів – це не окремий «вид діяльності», а спосіб організації навчання, який робить учня дослідником, партнером і творцем соціально корисних рішень. У програмі сприяння науковій творчості проєкти створюють природний простір для інтеграції дослідницьких умінь і вивчення іноземної мови, розвивають критичне мислення, креативність і співпрацю, готують до комунікації англійською у реальних контекстах. Цифрові інструменти Canva та Miro забезпечують прозорість процесу, естетику й ефективність презентування; комплексне оцінювання і регулярна рефлексія перетворюють «оцінку результату» на «інструмент зростання». Тому проєктна організація навчання є дієвим механізмом формування наукової творчості, громадянської зрілості та мовної готовності учнів XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Досвід і освіта. / Д. Дьюї; пер. Марія Василечко – Львів: Кальварія. 2003. 83 с.
2. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. – Київ: Міленіум, 2006. 344 с.
3. Карпюк О.Д. Англійська мова: Підручник для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів (7-й рік навчання) – Тернопіль: «Видавництво Астон», 2015. 224 с.
4. Концепція «Нова українська школа». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення..)
5. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. – Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
6. Пометун О.І., Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2014. С. 7-19.
7. Kilpatrick, W. H. (1918). The Project Method. Teachers College Record, 19(4), С. 319-335
8. Trilling, B., Fadel, C. 21 st Centwy Skills: Learning for Life in Our Times. John Wiley & Sons 2009. 256 p.
9. Canva for Education. (2024). Official Website. <https://www.canva.com/education/>
10. Miro Education. (2024). Collaborative Learning Tools. <https://miro.com/education/>

Ганець Анна

учитель вищої категорії, старший учитель,

Криворізька гімназія «Інтелект»

Криворізької міської ради,

м. Кривий Ріг

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ БАЗОВОЇ ШКОЛИ

Сучасний освітній процес в Україні характеризується активним і бурхливим розвитком освіти. Насамперед він пов'язаний з реалізацією Концепції Нової української школи, яка стала ключовим фактором реформування шкільної освіти за останні роки, ефективним і надійним засобом інноваційного розвитку суспільства. Однією із головних проблем процесу розвитку сучасної освіти є вдосконалення методів та засобів навчання, які використовуються під час вивчення різних навчальних предметів.

Пошук і розробка активних методів навчання є характерними для всієї сучасної педагогіки, психології, дидактики. Сьогодні вже не викликає сумніву той факт, що використання новітніх інтерактивних технологій не тільки сприяє розвитку пізнавальної діяльності школярів, а й великою мірою забезпечує їх пізнавальну активність. Одним із таких активних групових методів навчання є навчальна гра. Останнім часом, стверджують науковці і вчителі-практики, ігрова технологія стає однією з найважливіших організаційних форм педагогічного процесу. Вона дозволяє певною мірою підсилити навчально-виховну діяльність школи, органічно включаючи у сферу її діяння практично всіх здобувачів освіти. Виховний та розвивальний ефект гри визначається тими сприятливими обставинами, в яких перебувають її учасники. У першу чергу гра містить чудові можливості для міжособистісної взаємодії її учасників. Крім

того, правильно і доречно організована гра впливає не тільки на уяву й мислення школярів, але й на їх емоційний стан, комунікативні якості і ставлення до навчання.

Аналіз наукової літератури щодо забезпечення ефективної організації пізнавальної діяльності здобувачів освіти свідчить про досить низький рівень сформованості у них умінь і навичок, необхідних для забезпечення ефективного процесу пізнання. Останнім часом більшість дослідників (Т. Крамаренко, Н. Федорова [2], А. Токарєва [3] та ін.) вказують на те, що позитивний приріст в оперуванні вміннями й навичками здобувачів освіти з року в рік практично майже не зростає. Це не може позитивно впливати на продуктивність засвоєння навчального матеріалу, формування навичок активної навчальної діяльності школярів. А з іншого боку, не дає змоги переважній більшості учнів сповна реалізувати свої потенційні ресурси, одержати базу для переходу на більш високі рівні розвитку своїх пізнавальних можливостей.

Вивчення й узагальнення досвіду роботи вчителів свідчить про відсутність у практиці сучасних закладів освіти виваженої і цілеспрямованої програми забезпечення навчального процесу різноманітними ігровими формами і прийомів, які б утворювали систему використання ігрових технологій під час засвоєння змісту конкретних навчальних дисциплін або інтегрованих курсів. Особливо це стосується уроків вивчення природи, які, як свідчать наші спостереження, не відзначаються різноманітністю, оригінальними, нетрадиційними видами і формами роботи. Монотонність і традиційність таких уроків не тільки не сприяє мотивації дітей до пізнавального процесу, а й призводить до їх виснаження і втоми, перетворює урок на нецікаве заняття. При цьому переважно страждають пасивні діти, які ніяк не можуть долучитися до системної пізнавальної діяльності. У той же час учителі можуть ефективно використовувати під час проведення занять ігрові технології, які, поєднуючись з іншими видами роботи (спостереженнями, бесідами, дослідними

експериментами тощо), перетворюють урок на цікаве, розвивальне, пізнавальне, змістовне заняття.

Ігри здійснюють вплив на формування і виховання особистості загалом. І не випадково, вони як суспільне явище, привернули до себе увагу представників різних галузей знань: педагогіки, психології, філософії, мистецтвознавства, медицини та ін. І які б не виникли концепції, усі судження сходились на тому, що ігрова діяльність супроводжується великим духовним піднесенням і хвилюваннями, адже гра – одне з найдивовижніших явищ культури людей [1, с. 48]. Погоджуємося з думкою дослідників, які відзначають, що основні особливості навчальних ігор школярів – їх змагальний, творчий, колективний характер. У них виявляється уміння діяти за команду в умовах, що невинно змінюються. Ігрові технології дають можливість більш ефективно і легше розвивати пізнавальні здібності дітей, розвивати їх мислення, просторову уяву, фантазію, пам'ять та увагу.

Аналіз методичної літератури дає можливість нам сформулювати важливий висновок: використання в освітньому процесі ігрових форм дає можливість: покращити ставлення учнів до навчання та до навчальної дисципліни, підвищити рівень мовної компетентності дітей; сприяти розвитку ряду особистісних характеристик, зокрема, рівня пам'яті та уваги; покращити самопочуття, активність та настрій школярів протягом навчального заняття та активізувати їх пізнавальну діяльність у навчальному процесі; стабілізувати стан нервової системи та рівень тривожності учнів; позитивно вплинути на міжособистісні стосунки, зокрема, підвищити рівень групової згуртованості школярів. Як свідчить наш досвід роботи, уміле і доречне використання в освітньому процесі різноманітних ігор робить навчання цікавим, привабливим, сприяє створенню бадьорого творчого настрою, полегшує засвоєння навчального матеріалу. Використання ігрових технологій, за допомогою яких розв'язується те чи інше навчальне завдання, посилює інтерес до вивчення навчальної дисципліни, забезпечує ефективний інтелектуальний розвиток

здобувачів освіти, що в кінцевому результаті сприятиме інноваційному розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ігрові технології в молодшому віці / за ред. П. О. Жунусова, З. О. Бедишева. *Успіхи сучасного природознавства*. Київ, 2014. № 3. С. 148–151.
2. Крамаренко Т. Г., Федорова Н. М. Використання інтерактивних технологій навчання в сучасній школі. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 402–405. URL: <https://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/1.1/96.pdf>
3. Токарева А. В. Шляхи інтеграції серйозних відеоігор у навчальний контекст. *Вісник Кременчуцького національного у-ту ім. Михайла Остроградського*. 2018. Вип. № 2, ч. 2: Педагогічні науки. С. 121–126.

Єфименко Наталія Романівна

методист

Редченко Людмила Володимирівна

завідувач відділенням

Дорогейко Любов Іванівна

Коростиленко Людмила Петрівна

викладачі

Полтавський базовий медичний фаховий коледж

м. Полтава, Україна

РОЛЬ МЕТОДИЧНОЇ СЛУЖБИ КОЛЕДЖУ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ МЕДИЧНОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ

Анотація : У статті проаналізовано ключову функцію методичної служби як стратегічного центру забезпечення якості та інноваційного розвитку в умовах фахової передвищої медичної освіти.

Визначено, що в умовах швидкої діджиталізації та постійного оновлення медичних протоколів, методична служба виходить за межі традиційного контролю і перетворюється на спільноту професійного навчання.

Доведено, що ефективна методична робота є запорукою підготовки компетентних та конкурентоспроможних медичних фахівців, здатних адаптуватися до викликів сучасної системи охорони здоров'я.

Ключові слова: методична служба, медичний фаховий коледж, компетентнісний підхід, симуляційне навчання, наставництво, діджиталізація, якість освіти.

У бурхливому потоці сучасних освітніх трансформацій, що невідпинно змінюють обличчя академічного світу, методична служба коледжу виступає не

просто допоміжним підрозділом, а справжнім архітектором і каталізатором якісних змін. Її роль у сучасному освітньому процесі є багатогранною і стратегічно важливою, особливо в контексті викликів, які постали перед Україною. Це вже не лише про збір та систематизацію навчальних матеріалів; це про створення динамічного середовища для професійного зростання викладачів, впровадження інноваційних методик, забезпечення якості освіти та формування майбутнього фахівця, здатного долати будь-які перепони.

Передусім, методична служба є центром інновацій та впровадження новітніх технологій. У світі, де знання застарівають із надзвичайною швидкістю, а технології розвиваються експоненціально, викладачі мусять постійно оновлювати свої підходи до викладання. Методична служба бере на себе місію пошуку, адаптації та впровадження передових педагогічних практик. Це може бути освоєння елементів дуальної освіти, впровадження симуляційного навчання, що є особливо актуальним для медичних коледжів, або ж інтеграція розширених сервісів Google та інших цифрових інструментів в освітній процес. Саме методична служба організовує тренінги, майстер-класи, навчальні семінари, де педагоги можуть не лише дізнатися про нові методики, а й практично їх опанувати. Вона стає тією платформою, де відбувається обмін досвідом, де народжуються нові ідеї та де передовий досвід окремих викладачів стає надбанням усього коледжу. Особливо цінною є її роль у розвитку цифрової компетентності викладачів, що стало життєво необхідним в умовах дистанційного навчання та віртуалізації освітнього простору.

Іншим фундаментальним аспектом є забезпечення безперервного професійного розвитку педагогічних кадрів. Успішний викладач – це той, хто постійно вчиться і вдосконалюється. Методична служба відповідає за планування та координацію підвищення кваліфікації педагогів, допомагаючи їм обирати актуальні курси, вебінари та конференції. Вона здійснює методичний супровід атестації педагогічних працівників, допомагаючи їм готувати методичні розробки, формувати портфоліо та презентувати свої досягнення. Ця підтримка є критично важливою для стимулювання викладачів до досягнення

вищих кваліфікаційних категорій та педагогічних звань. Створюючи атмосферу постійного навчання та взаємопідтримки, методична служба сприяє формуванню спільноти професіоналів, де кожен відчуває себе частиною єдиної команди, здатної долати будь-які виклики. Вона також є тим органом, що здійснює експертну оцінку методичних розробок, забезпечуючи їх високий якісний рівень та практичну цінність.

Крім того, методична служба відіграє ключову роль у моніторингу та підвищенні якості освітнього процесу. Це не просто про збір статистичних даних, а про глибокий аналіз ефективності викладання, відповідності змісту навчання сучасним вимогам та запитам ринку праці. Методисти відвідують заняття, аналізують їх, надають конструктивний зворотний зв'язок викладачам, допомагаючи їм удосконалювати свою педагогічну майстерність. Вони аналізують результати контрольних оцінювань, ліцензійних іспитів (таких як ЄДКІ) та ЗНО (НМТ), виявляючи проблемні зони у підготовці здобувачів освіти та розробляючи заходи для їх усунення. Завдяки цій роботі забезпечується не лише відповідність освіти державним стандартам, а й постійне підвищення її якості, що є критично важливим для підготовки конкурентоспроможних фахівців. Саме методична служба генерує аналітичні звіти, які стають основою для прийняття управлінських рішень щодо розвитку освітньої системи коледжу.

Особливо актуальною є роль методичної служби в адаптації освітнього процесу до умов війни та повоєнного відновлення. Вона розробляє методичні рекомендації щодо організації дистанційного навчання в умовах відсутності світла та інтернету, інтеграції психологічної підтримки для здобувачів освіти, що пережили травматичний досвід, та впровадження програм, що відповідають новим викликам країни. Це може бути, наприклад, розробка курсів з домедичної допомоги в умовах бойових дій, психологічної реабілітації або відновлення критичної інфраструктури. Методична служба виступає своєрідним "мозковим центром", який швидко реагує на зміни та забезпечує гнучкість освітнього процесу, дозволяючи коледжу ефективно функціонувати

навіть у найскладніших умовах. Вона координує зусилля викладачів щодо оновлення змісту програм, враховуючи потреби військового та післявоєнного часу, що є запорукою релевантності освіти.

Нарешті, методична служба є важливим інструментом стимулювання творчої активності та особистісної самореалізації як викладачів, так і здобувачів освіти. Вона не лише заохочує викладачів до експериментів та пошуку нових форм роботи, а й допомагає їм реалізовувати ці ідеї. Через методичні семінари, конкурси педагогічної майстерності, заохочення до публікацій та участі в науково-практичних конференціях, методична служба створює сприятливі умови для творчої реалізації педагогів. Це, у свою чергу, передається студентам, які бачать приклад активного, творчого та вмотивованого викладача. Методична служба також відіграє роль у підтримці студентської науково-дослідницької діяльності, допомагаючи їм обирати теми досліджень, знаходити наукових керівників, оформлювати роботи та презентувати їх. Вона є своєрідним містком між традиційними формами навчання та інноваційними підходами, що дозволяють розкрити потенціал кожного учасника освітнього процесу. Її діяльність сприяє створенню середовища, де кожен викладач може стати ментором, а кожен студент – дослідником, що врешті-решт веде до формування компетентних, креативних та адаптивних фахівців, готових до викликів сучасної професійної діяльності та успішної відбудови країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар Н. В. Методична служба як ключовий елемент забезпечення якості фахової передвищої освіти. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки, (3), 2023. – с. 45–52.

2. Григоренко О. С. Цифрова трансформація методичної роботи в умовах сучасного коледжу. Відкрите освітнє середовище: сучасні аспекти, (1), 2024. – с. 78–85.
3. Демченко Л. П., Калугін І. В. Роль методичної служби у професійному розвитку педагогів закладів фахової передвищої освіти. Проблеми сучасної педагогіки, (2), 2022. – с. 112–119.
4. Кравченко, П. В. Методична робота в умовах дистанційного навчання: виклики та інновації. Педагогіка і сучасність, (4), 2023. – с. 67–74.
5. Савченко В. А. Методична служба як центр інноваційного розвитку педагогічного колективу коледжу. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка, Соціальна робота, (1), 2021. – с. 99–104.

Коноваленко Тетяна Вячеславівна

вихователь

Комунальний заклад дошкільної освіти

(ясла-садок) № 39

Криворізької міської ради

м. Кривий Ріг, Україна

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Анотація. У статті розглянуто сутність, мету та основні завдання екологічного виховання дітей дошкільного віку. Підкреслено значення формування екологічної свідомості з раннього дитинства як основи гармонійної взаємодії людини з природою. Описано форми, методи та засоби екологічної освіти в дошкільному закладі, зокрема спостереження, дослідницько-пошукову діяльність, екологічні ігри, проекти, екскурсії та свята природи. Розкрито роль вихователя у становленні екологічних цінностей у дітей та важливість партнерської взаємодії з батьками. Особливу увагу приділено використанню сучасних технологій і впровадженню STEAM-підходу як ефективного інструменту інтеграції природничих, технічних і творчих компонентів у процес екологічного виховання. Зроблено висновок, що екологічна освіта в дошкільному віці є ключовою передумовою формування відповідальної, свідомої особистості та сталого розвитку суспільства.

Ключові слова: екологічне виховання, дошкільна освіта, екологічна свідомість, STEAM-освіта, сталий розвиток, вихователь, екологічні цінності, інтеграція освіти, природа, дошкільник.

У сучасному світі, де наслідки глобального потепління, забруднення довкілля та зменшення біорізноманіття дедалі більше впливають на людство, питання екологічного виховання стає надзвичайно важливим. Розвиток екологічної свідомості слід починати з дошкільного віку, адже саме в дошкільному періоді формуються основи сприйняття світу, моральні цінності та любов до природи й усього живого.

Дошкільний заклад виступає першою соціальною інституцією, де дитина починає осягати навколишній світ не лише через гру, але й завдяки різноманітній діяльності, спостереженням та набутому досвіду. Саме тому екологічне виховання у межах дошкільної освіти є не просто окремим напрямом, а невід'ємною складовою освітнього процесу, спрямованого на формування гармонійного співіснування між людиною і природою.

Мета і завдання екологічного виховання

Основна мета екологічного виховання полягає у розвитку в дошкільнят екологічної свідомості, культури поведінки та відчуття відповідальності за охорону навколишнього середовища.

Основні завдання:

- формувати елементарні знання про природу, її явища, взаємозв'язки між живими організмами;
- виховувати любов і дбайливе ставлення до всього живого;
- розвивати вміння спостерігати, порівнювати, робити висновки;
- навчати дітей практичним навичкам природоохоронної поведінки (не ламати гілки, не смітити, доглядати за рослинами, годувати птахів тощо);
- формувати емоційно-позитивне ставлення до природи через мистецтво, казку, пісню, малюнок.

Інтеграція екологічного виховання в освітній процес

Ефективність екологічного виховання базується на його системному інтегруванні в усі аспекти діяльності дитини, включаючи навчання, гру, працю, художню творчість та спілкування.

Під час занять, спрямованих на пізнавальний розвиток, діти отримують знання про природні явища, спостерігають за змінами в різні пори року, а також засвоюють навички встановлення взаємозв'язків між причинами та наслідками. У процесі художньої діяльності вони виражають красу природи через малюнки, аплікації та ліплення.

Трудова діяльність передбачає залучення дітей до догляду за кімнатними рослинами, земельними ділянками садка, а також участь у створенні годівничок для птахів. Ігрова активність сприяє формуванню перших екологічних понять завдяки інтерактивним іграм, таким як «Еко-патруль», «Знайди друзів природи» та «Захисти дерево».

Розвиток мовлення відбувається через ознайомлення з екологічними казками, віршами, загадками та прислів'ями про природу.

Інтегрований підхід сприяє не лише засвоєнню знань, а й формуванню емоційного зв'язку з довкіллям, який є основою відповідального ставлення до нього.

Форми і методи екологічного виховання

У дошкільному закладі застосовуються різноманітні методи, серед яких основними є:

- Спостереження за природою. Цей метод відзначається високою ефективністю, оскільки сприяє формуванню уважності, цікавості та допитливості у дітей.
- Дослідницько-пошукова діяльність. Прості експерименти з елементами природи, такими як вода, ґрунт чи насіння, активізують пізнавальну діяльність.
- Екологічні ігри. Цей підхід дозволяє у доступній формі пояснити дітям природні явища та важливість дотримання правил екологічної поведінки.

- Проектна діяльність. Розробка міні-проектів, таких як «Посади дерево», «Наш город» або «Пташина їдальня», сприяє розвитку самостійності та почуття відповідальності.
- Екскурсії та прогулянки. Безпосередній контакт з природою допомагає дітям набути практичний досвід і глибше зрозуміти навколишній світ.
- Свята природи. Події на кшталт «Дня Землі», «Свята весни» чи «Тижня довкілля» об'єднують дітей, педагогів та батьків у досягненні спільних екологічних цілей.

Роль вихователя та взаємодія з батьками

Вихователь відіграє ключову роль як провідник дитини у пізнанні довкілля. Результативність екологічного виховання значною мірою залежить від рівня професіоналізму педагога, його креативності та особистого ставлення до екологічних принципів. Завдання педагога полягає не лише у наданні знань, але й у демонстрації зразків екологічної поведінки через власні дії, такі як раціональне використання природних ресурсів, сортування відходів і підтримання чистоти у навколишньому середовищі.

Особливу увагу слід приділяти співпраці з батьками. Коли родина активно підтримує екологічні ініціативи дошкільного закладу та долучається до спільних заходів типу «Посади дерево разом» чи «Чисте подвір'я», створюється єдиний виховний простір. У такому середовищі діти краще засвоюють екологічні цінності та формують стійкі моделі відповідальної поведінки щодо природи.

Використання сучасних технологій

Екологічне виховання сьогодні активно інтегрується з сучасними технологіями, що додає навчальному процесу нових можливостей. Інтерактивні презентації, відеозаняття, мультфільми з екологічною тематикою роблять навчання більш захопливим і зрозумілим. Все частіше застосовується STEAM-

підхід, який дозволяє дітям досліджувати природні явища через експерименти, моделювання та творчі проєкти.

Сучасна освітня система поступово переформатовує підходи, переходячи від пасивного сприйняття знань до дослідницько-творчого навчання, де кожна дитина стає активним учасником процесу пізнання. Одним із найефективніших інноваційних підходів є STEAM-освіта (Science — наука, Technology — технології, Engineering — інженерія, Art — мистецтво, Mathematics — математика).

STEAM-методологія в дошкільній освіті представляє собою інтегрований підхід до навчання, який синтезує природничі науки, технології, інженерне мислення, мистецтво та математику в цілісну освітню систему. У рамках екологічного виховання ця методика сприяє розвитку у дітей практичних навичок дослідження оточуючого світу, стимулюючи їх до самостійного формулювання висновків та становлення активної позиції щодо охорони довкілля.

Основні цілі впровадження STEAM у екологічне виховання:

- розвиток дослідницької та експериментальної діяльності дітей;
- формування логічного, критичного і креативного мислення;
- залучення дітей до практичних природоохоронних дій;
- поєднання науки і творчості для глибшого розуміння природи.

Переваги STEAM-підходу для екологічного виховання:

- діти не просто слухають, а діють і досліджують;
- формується відповідальне ставлення до природи через особистий досвід;
- активізується пізнавальний інтерес і творче мислення;
- розвиваються командна робота та комунікація;
- поєднуються знання з різних сфер у єдину систему.

Отже, методика STEAM сприяє формуванню екологічної освіти як більш інтерактивного, практично орієнтованого та сучасного процесу, забезпечуючи дітям можливість не тільки освоювати теоретичні знання, але й використовувати їх на практиці для захисту навколишнього середовища.

Висновки

Екологічне виховання слід розглядати не лише як окремий складник педагогічного процесу, але як цілісну філософію виховання, яка спрямована на гармонійне співіснування людини з природним середовищем. Цей підхід сприяє формуванню у дошкільників почуття любові, відповідальності та турботи про довкілля, що є важливими компонентами свідомої особистості. У сучасній педагогіці особлива роль належить вихователю, який має усвідомлювати свою відповідальність за розвиток не лише інтелектуальних, а й екологічних цінностей у дитини.

Інтегруючи екологічне виховання у систему дошкільної освіти, ми закладаємо фундамент для сталого розвитку суспільства та забезпечення збереження природних ресурсів нашої планети задля добробуту майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беленька Г. В. (2017). Екологічне виховання дітей дошкільного віку: теорія і методика. Київ: Світич.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). (2021). Київ: МОН України.
3. Гончаренко С. У. (2011). Педагогічні основи екологічного виховання в дошкільному закладі. Харків: Основа.
4. Дичківська І. М. (2019). Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав.
5. Козак Л. В. (2020). Формування екологічної культури дітей у процесі дошкільної освіти. Львів: Світ.
6. Лисенко Н. М. (2022). STEAM-підхід у дошкільній освіті як засіб розвитку екологічної компетентності. Педагогічні інновації: теорія і практика, №1, 45–52.

7. Пономарьова Н. М. (2018). Екологічна освіта і виховання дітей у дошкільному навчальному закладі. Дніпро: Ліра.
8. Титаренко О. І. (2021). Інтеграція екологічного виховання у зміст сучасної дошкільної освіти. Дошкільна освіта, №3, 22–27.
9. UNESCO. (2020). Education for Sustainable Development: A Roadmap. Paris: UNESCO Publishing.
10. Юрченко О. В. (2019). Використання інтерактивних технологій у формуванні екологічної свідомості дошкільників. Проблеми сучасної освіти, №2, 87–92.

Коржевич Світлана Євгеніївна

методист

Комунальний заклад

«Зачепилівський будинок дитячої

та юнацької творчості»

Зачепилівської селищної ради

Берестинського району

Харківської області

селище Зачепилівка, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Заклад позашкільної освіти покликаний розвивати творчі здібності та таланти дітей, організовувати дозвілля вихованців, забезпечувати самореалізацію та профорієнтацію. В умовах сьогодення заклад вимушений працювати за дистанційною формою навчання. У статті йдеться про особливості організації навчання в закладі позашкільної освіти за дистанційною формою.

Ключові слова: дистанційна форма, сервіс, інтерактивний, онлайн, інтерфейс.

Останні кілька років Україна живе в напружених умовах й педагогічним працівникам доводиться приймати виклики від життя та шукати нові підходи до організації якісного освітнього процесу. З 2022 року, коли в наш дім прийшла повномасштабна війна, постала нова проблема: як організувати процес навчання, доступний усім здобувачам освіти і, головне, безпечний?

Розпорядженнями та наказами органів управління у сфері освіти щороку в закладах освіти Зачепилівської селищної ради організовується освітній процес за дистанційною формою.

Коли педагоги закладів загальної середньої освіти вже мали значний досвід організації дистанційного навчання, то педагоги позашкільного закладу освіти, які до цього мали змогу проводити заняття здебільшого у змішаній формі, враховуючи специфіку позашкілля, повинні були підбирати такі платформи для занять, які б різнилися від шкільних буденних уроків та покликані були розвивати здібності вихованців, забезпечуючи якість знань, а також участь у масових заходах селищного, обласного, всеукраїнського та міжнародного рівнів, які проводяться в заочному та дистанційному форматах.

Дистанційне навчання — це сукупність інформаційних технологій та методик викладання, які передбачають здобуття освіти без фізичної присутності здобувачів освіти у закладі освіти. Воно має як свої переваги, так і ряд недоліків. Переваги полягають в тому, що вихованці за наявності відповідного технічного забезпечення можуть підключатися до заняття з будь-якого куточку світу, де знаходяться в даний момент. Недоліки ж виявляються у тому, що не всі діти мають доступ до гаджетів, осінньо-зимовий період супроводжувався блекаутами, ми постійно живемо в режимі повітряних тривог. В цьому випадку дистанційна форма передбачає асинхронний режим занять: керівники гуртків надають завдання у створених групах, розміщують на офіційному сайті закладу та сторінці у Facebook.

Створено Youtube-канал закладу, де розміщуються майстер-класи від керівників гуртків художньо-естетичного напряму:
<https://youtu.be/0TT4JBvgjdA>

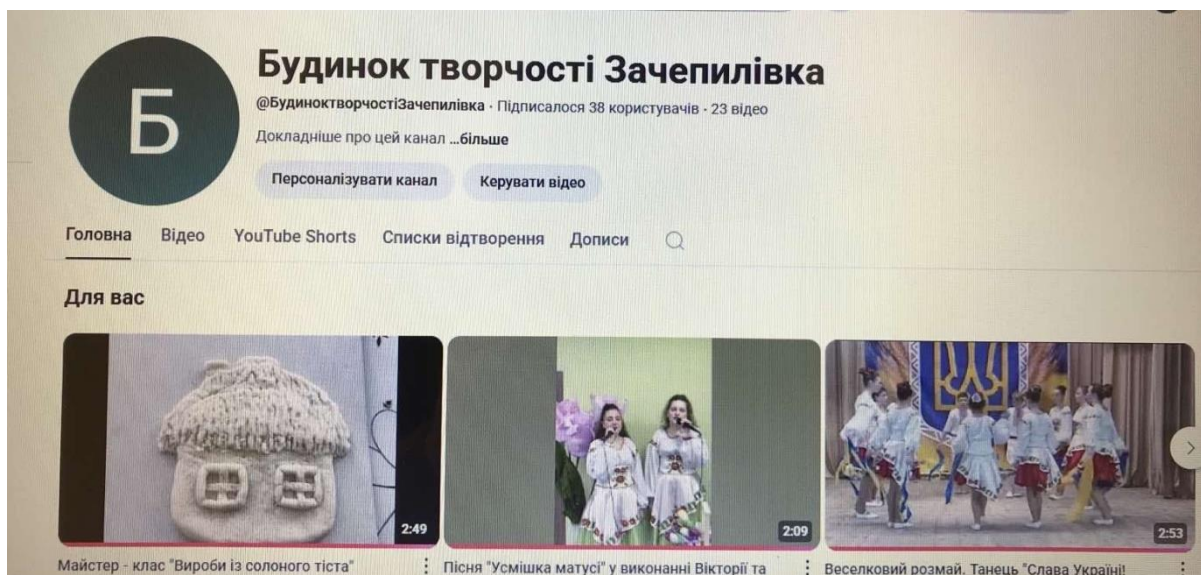

Рис. 1. Зразок сторінки Youtube-каналу позашкільного закладу.

Як же обрати освітню платформу, ресурси та інструменти для організації дистанційного навчання для вихованців позашкільного закладу?

З переліком платформ для онлайн-навчання, які рекомендує МОН України педагоги закладу знайомляться на початку нового навчального року. Щороку з'являються нові платформи, більш удосконалені та адаптовані до найкращої роботи з ними.

При виборі платформи, інструментів та ресурсів для дистанційного навчання необхідно звертати увагу на ряд основних критеріїв:

- наскільки ресурс та онлайн-інструмент допомагає досягнути очікуваних результатів навчання;
- універсальність – можливість використовувати ту саму платформу для всіх занять;
- зрозумілість інтерфейсу для дітей різного віку;
- можливість використовувати на пристроях з різними операційними системами;
- безпечність – варто мінімізувати платформи, що збирають персональні дані дітей та педагогів. [2]

Перша платформа, яку педагоги використовували для організації дистанційних занять - ZOOM. Але згодом познайомилися зі ще одним сервісом

- Google Meet і дійшли висновку, що він зручніший для проведення занять. А саме через те, що це сервіс, де можливо проводити зустрічі, необмежені в часовому просторі, зручний у користуванні, безпечний. Зустріч можна запланувати на майбутнє, або почати відразу. Слід лише копіювати посилання на зустріч та надіслати його учасникам. Під час проведення заняття керівник гуртків має змогу демонструвати підготовлений навчальний матеріал у вигляді презентації або виводити на екран різноманітні освітні ресурси, які дають змогу синхронно працювати усім вихованцям.

Але, щоб зацікавити вихованців, однієї платформи для занять замало. Заняття педагога мають спланувати та організувати так, щоб із вихованцями був максимальний зворотній зв'язок, щоб діти мали змогу не лише відповідати усно, а й виконувати цікаві письмові завдання. З цією метою можна використовувати інтерактивну дошку Jamboard - безкоштовний інтерактивний сервіс від Google, що допоможе без зайвих зусиль передати власні ідеї, працювати та допрацьовувати цікаві креативні рішення спільними зусиллями. Базується він на хмарних технологіях, тож користуватися ним можна з будь-яких пристроїв в режимі реального часу. Багато в чому сервіс схожий на дошку для малювання маркерами.

На відміну від звичайної дошки, Jamboard не має обмежень за розміром вільного місця та кількістю учасників, які можуть одночасно малювати на ній. До того ж усе, що намальовано на онлайн-дошці, можна зберегти на Google Drive: матеріали записані на Google Jamboard, нікуди не зникнуть із часом [3].

Даним сервісом зручно користуватися на заняттях гуртків науково-дослідницького, соціально-реабілітаційного, еколого-натуралістичного напрямів. Наприклад, на початку заняття вихованці через інтерактивну дошку можуть виразити свої емоції, розгадувати кросворди, ребуси, складати пам'ятки тощо, як підсумок заняття проводити рефлексію.

Є дуже багато варіантів використання сервісу Jamboard під час дистанційних занять. Ця дошка має дуже зручний інструментарій для

використання: є перо, лазерний вказівник, можна стерти неправильну відповідь, закріпити створені нотатки, прикріпити зображення тощо.

Керівник гуртка створює завдання, ділиться посиланням зі своїми вихованцями, надсилаючи його у групу Вайбер і під час дистанційного заняття діти, розгадуючи ребуси, мають можливість написати слово-відгадку на онлайн-дошці, а потім перевірити відповіді.

Результати роботи під час дистанційного навчання в період воєнного стану втішають – маємо переможців та призерів масових заходів різних рівнів: обласного, всеукраїнського, міжнародного.

Рис. 2. Вихованець хореографічного гуртка з нагородами.

Наші вихованці активно приймають участь в усіх заходах і радіють кожній нагороді. А попереду нас чекають нові звершення та перемоги. Але головна перемога – це Перемога над підступним російським загарбником. І я вірю, що

вона незабаром буде і всі наші вихованці повернуться до занять офлайн, а набутий досвід дистанційної освіти обов'язково згодиться в майбутньому, бо ми будемо цифрову державу. Тож, до нових звершень і до Перемоги! І все буде Україна!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Освіта: шкільна освіта // Освіта.ua. URL: <https://osvita.ua/school/> (дата звернення: 25.10.2025).
2. Міністерство освіти і науки України // Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/> (дата звернення: 25.10.2025).
3. Таємниці роботи з інтерактивною дошкою Jamboard // Naurok.com.ua. URL: <https://naurok.com.ua/post/taemnici-roboti-z-interaktivnoyu-doshkoyu-jamboard> (дата звернення: 25.10.2025).

Кучугурна Наталя Анатоліївна

Вчитель англійської мови

Криворізька гімназія №117

Криворізької міської ради

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ТА СВІДОМОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація: у статті висвітлюється значення розвитку критичного мислення на уроках англійської мови як одного з ключових компонентів формування компетентної, самостійної та відповідальної особистості учня. Обґрунтовано необхідність інтеграції вправ і завдань, які стимулюють аналіз, порівняння, оцінювання, аргументацію та самостійне прийняття рішень у процесі вивчення іноземної мови. Розглянуто дидактичні підходи, методи та інструменти, що сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, зокрема використання відкритих запитань, проєктних завдань, рольових ігор, дебатів, аналізу візуального та медіаконтенту. Акцент зроблено на створенні мовного середовища, яке не лише сприяє оволодінню англійською мовою, а й розвиває здатність мислити гнучко, логічно, незалежно та творчо. Показано, як критичне мислення на уроці іноземної мови впливає на формування ціннісних орієнтирів учнів, комунікативну культуру та готовність до участі в житті демократичного суспільства.

Ключові слова: критичне мислення, англійська мова, особистість учня, НУШ, пізнавальна активність, комунікативна компетентність, інтерактивні методи, аргументація, мовленнєва діяльність, сучасний урок.

Формування компетентної, самостійної, відповідальної особистості є пріоритетним завданням сучасної освіти, а особливо Нової української школи, що орієнтована на учня, його потреби та майбутнє. Критичне мислення у цьому контексті є не лише інструментом опрацювання інформації, а й основою усвідомленого сприйняття світу, здатності до аналізу, оцінювання, прийняття рішень, висловлення власної думки та поваги до поглядів інших. Урок англійської мови, як середовище активної комунікації, аналізу ситуацій, інтерпретації текстів і творчої взаємодії, є ідеальним простором для розвитку цих навичок. З огляду на це, інтеграція методик критичного мислення в навчання іноземної мови відкриває нові можливості для формування в учнів не лише мовленнєвої компетентності, а й здатності міркувати, рефлексувати, співставляти та діяти усвідомлено.

Сучасний урок англійської мови не обмежується вивченням лексики чи граматичних структур. Він є інтерактивним майданчиком, де діти можуть моделювати ситуації, дискутувати, вирішувати проблеми, вести дослідження, створювати проекти та творчі продукти. У контексті розвитку критичного мислення значущу роль відіграють методи, що активізують самостійне та аналітичне мислення: це кейс-методи, дебати, метод «Fishbowl», технологія «Шість капелюхів мислення», робота з контроверсійними питаннями, метод «Точка зору», SWOT-аналіз, кластеризація, створення асоціативних карт, вивчення текстів із подальшим аналітичним обговоренням і порівнянням позицій. Під час уроків учні аналізують автентичні тексти, коментують поведінку героїв, порівнюють культурні реалії, оцінюють альтернативні точки зору, формулюють власну думку, аргументують її, ведуть діалоги, у яких навчаються не лише говорити, а й слухати й чути.

На практиці досягти цього можна через систему вправ, які стимулюють учня мислити: від інтерпретації візуальних матеріалів до створення власних мініпроектів. Робота з відео та медіаконтентом набуває особливого значення, оскільки сучасні діти мислять візуально. Учням пропонується перегляд коротких відеофрагментів англomовного контенту, після чого вони виконують

завдання на критичне осмислення побаченого: ідентифікують головну ідею, визначають авторську позицію, виявляють упередження, аргументують власну думку щодо теми. Під час обговорення теми «Environment» учні розглядають різні погляди на екологічні проблеми, аналізують причини кліматичних змін, пропонують рішення на основі вивченого лексичного матеріалу, створюють постери, презентації, записують відеозвернення англійською мовою. Такі завдання поєднують мовленнєву практику з аналізом інформації, дослідженням, аргументацією та творчим оформленням результату.

Особливу увагу варто приділити роботі з автентичними текстами – як письмовими, так і аудіо. Під час опрацювання статей, історій, інтерв'ю, есе учням пропонується з'ясувати основні тези, зіставити з іншими джерелами, визначити мету автора, спрогнозувати розвиток подій, сформулювати власну позицію. Такі завдання розвивають не лише розуміння мови, а й здатність її аналізувати. У роботі з літературними текстами використовується технологія «рольових діалогів», де учні входять у роль персонажів, висловлюють їхню позицію, ведуть дебати на тему подій чи рішень героїв. Це формує емоційний інтелект, розвиває емпатію, сприяє глибшому розумінню тексту.

Проектна діяльність також є дієвим інструментом розвитку критичного мислення. Теми проектів орієнтовані на реальне життя, соціальні виклики, проблеми сучасності. У процесі їх реалізації учні самостійно визначають завдання, добирають джерела, аналізують інформацію, планують структуру, розподіляють обов'язки, готують презентацію й захищають свої ідеї. Робота в групах сприяє навчанню співпраці, вмінню вислухати й переконувати, толерантності до інших думок. Такі проекти як «My Dream School», «How to Be Safe Online», «Healthy Lifestyle», «Our Eco-Town», «Youth and Social Media» дозволяють інтегрувати мову, знання про світ і вміння працювати з інформацією в єдиний навчальний досвід.

Не менш важливо впроваджувати критичне мислення на етапі рефлексії. Після кожного уроку учням варто пропонувати висловити свою оцінку не лише знань, а й процесу. Використовуються такі запитання, як: «Що я зрозумів/ла?».

«Що було для мене новим?», «Що здивувало?», «З чим я не погоджуюсь і чому?», «Як це можна застосувати в житті?». Такі рефлексивні вправи допомагають учням усвідомлювати свій навчальний досвід, бачити зв'язки, оцінювати власні дії, розвивати навичку самокорекції й формувати метапізнання.

У контексті цифровізації освіти критичне мислення розвивається й через онлайн-інструменти. Платформи як Edpuzzle, Padlet, Nearpod, Flip, Wakelet дозволяють інтегрувати візуальний і текстовий контент, створювати простори для спільної роботи, аналітичного мислення, обміну думками. Учні створюють цифрові історії, комікси, відеоесе, блоги, у яких рефлексують над проблемами, дискутують, створюють навчальний контент. Така діяльність поєднує мовленнєву продукцію, візуальне мислення й логічну побудову висловлювань, що є основою критичного сприйняття світу.

Учитель англійської мови в такому підході виступає не лише мовним наставником, а й модератором пізнання, фасилітатором дискусій, організатором інтелектуального простору. Він створює ситуації відкритого мислення, підтримує активність, стимулює сумніви й пошук істини, навчає учня не давати швидких відповідей, а задавати запитання. Такий підхід змінює роль учня — він більше не пасивний споживач знань, а активний дослідник, учасник діалогу, творець змісту.

Під час вивчення теми “Food and Healthy Habits” у 6 класі було реалізовано мініпроект “My Healthy Menu”, у межах якого учні мали не лише вивчити лексику та граматичні структури, пов'язані з харчуванням, а й критично осмислити власні щоденні звички. На першому етапі учні аналізували типовий раціон, визначали корисні та шкідливі продукти, працювали з таблицями й інфографікою. Далі у парах вони створювали власне меню на тиждень, обґрунтовуючи вибір продуктів відповідно до принципів здорового харчування. Під час презентації кожна група відповідала на запитання однокласників, проводила самооцінку своєї роботи. Такий підхід дозволив поєднати мовленнєву практику з рефлексією, оцінкою інформації з різних джерел і

формуванням відповідального ставлення до свого життя. Ще одним прикладом роботи з критичним мисленням став урок у 7 класі за темою “Global Problems – Local Solutions”, під час якого учні аналізували відеофрагменти та тексти про глобальні екологічні проблеми, обговорювали різні точки зору щодо відповідальності людини перед природою. У другій частині уроку учні у групах розробляли власні мінірішення екологічних проблем у межах школи або громади, формували заклики англійською мовою, створювали постери та короткі усні звернення. Така діяльність активізувала навички аналізу, співпраці, планування, аргументації, а також дала змогу учням побачити себе як частину відповідального суспільства. Критичне осмислення теми було підсилене рефлексією в кінці заняття, де учні відповідали на запитання про нові ідеї, які виникли під час роботи, і про зміни у власному ставленні до довкілля.

Отже, критичне мислення як частина уроку англійської мови — це не додатковий компонент, а основа формування особистості, здатної мислити, комунікувати, брати на себе відповідальність, робити вибір і діяти у складному світі. Розвивати критичне мислення іноземною мовою — означає готувати учня до життя не лише як громадянина своєї держави, а й як свідомого учасника глобальної спільноти. Саме такий підхід дає можливість поєднати вивчення мови з вихованням, навчання — з мисленням, особистість — із цінностями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беляєва, О. М. Критичне мислення як компонент комунікативної компетентності в навчанні англійської мови / О. М. Беляєва // Іноземні мови. – 2020. – № 3. – С. 28–34.
2. Пометун, О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – Київ : А.С.К., 2004. – 192 с.
3. Пасека, С. С. Формування критичного мислення на уроках англійської мови / С. С. Пасека // Англійська мова та література. – 2021. – № 5. – С. 16–20.

4. Кушнір, І. А. Методика формування критичного мислення в учнів основної школи засобами інтерактивного навчання на уроках англійської мови / І. А. Кушнір // Педагогічні науки: теорія і практика. – 2022. – № 1(45). – С. 143–147.
5. Halvorsen, A. Incorporating Critical Thinking Skills Development into ESL/EFL Courses / A. Halvorsen // The Internet TESL Journal. – Vol. XI, No. 3, March 2005. – URL: <http://iteslj.org/Techniques/Halvorsen-CriticalThinking.html>

Лобойко Тетяна Анатоліївна
вчитель української мови і літератури
Комунальний заклад
«Козачолопанський ліцей»
Дергачівської міської ради

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В КОНТЕКСТІ НУШ

Анотація. У роботі проаналізовано теоретичні засади та визначені найбільш ефективні методичні стратегії й прийоми, спрямовані на системне формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови та літератури.

З'ясовано, що ключові компетентності стають наріжним каменем освітнього процесу, адже вони є тими універсальними навичками, які дозволяють людині бути успішною протягом усього життя.

Ключові слова: ключові компетентності, уроки української мови і літератури, НУШ, критичне мислення, самореалізація.

Актуальність проблеми.

Сучасний світ вимагає від випускника школи не лише знань, а й уміння ефективно їх застосовувати у швидкозмінних життєвих ситуаціях. Цей запит знайшов своє відображення у реформі української освіти, орієнтованій на компетентнісний підхід та концепцію Нової української школи (НУШ). Ключові компетентності стають наріжним каменем освітнього процесу, адже вони є тими універсальними навичками, які дозволяють людині бути успішною протягом усього життя.

Уроки української мови та літератури (УМЛ) традиційно займають центральне місце у формуванні національної свідомості, культури мовлення та критичного мислення. Однак їхня роль сьогодні значно розширюється: вони мають стати потужною платформою для інтегрованого розвитку всіх ключових компетентностей, визначених Державним стандартом.

Мета статті.

Проаналізувати теоретичні засади та визначити найбільш ефективні методичні стратегії й прийоми, спрямовані на системне формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови та літератури.

Завдання статті.

1. Уточнити сутність поняття «ключові компетентності» в контексті викладання УМЛ.
2. Розкрити специфіку формування комунікативної, інформаційно-цифрової та культурної компетентностей.
3. Описати практичні методи та технології, що сприяють розвитку компетентності «навчання впродовж життя» та соціально-громадянської компетентності.

Розділ 1. Теоретичні основи компетентнісного підходу в УМЛ

1.1. Компетентність vs. Знання

Компетентнісний підхід базується на ідеї про те, що знання мають бути функціональними. Компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Уроки УМЛ є унікальним інструментом, оскільки вони формують не лише предметні компетентності (правопис, аналіз тексту), а й надпредметні – ключові, які є універсальними для всіх сфер життя.

1.2. Ключові компетентності, які пріоритетно формуються на уроках УМЛ

Згідно з рамкою НУШ, уроки української мови та літератури мають найбільший потенціал для формування таких ключових компетентностей:

1. Спілкування державною мовою (є базовою, предметною та ключовою водночас).
2. Інформаційно-комунікаційна компетентність (ІКК).
3. Навчання впродовж життя.
4. Соціальна та громадянська компетентності.
5. Культурна компетентність.
6. Екологічна грамотність і здорове життя (через зміст текстів та літературних творів).

Розділ 2. Практичні стратегії формування ключових компетентностей

2.1. Формування комунікативної компетентності

Комунікативна компетентність є стрижневою для уроків УМЛ. Вона охоплює не лише грамотність, а й здатність ефективно взаємодіяти, висловлювати власну думку та вести діалог.

Метод / Прийом	Реалізація на уроці	Результат (Компетенція)
----------------	---------------------	-------------------------

Дебати та дискусійні клуби	Обговорення	проблемних питань літературних творів (наприклад, "чи є Гриць Бобренко справжнім зрадником?" у "Марусі Чурай").
Здатність аргументувати, толерантність до різних поглядів, публічний виступ.		

"Захист власної позиції" Складання монологу або есе-доказу із чіткою структурою (теза – аргументи – висновок). Логіка викладу, уміння структурувати мовлення.

Інтерв'ювання Рольові ігри: інтерв'ювання літературного героя, автора або "експерта" з певної теми. Діалогічне мовлення, уміння ставити відкриті запитання.

2.2. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності (ІКК)

В епоху інформаційного шуму та фейків, ІКК стає критично важливою. Уроки УМЛ пропонують ідеальний матеріал для її формування.

Метод / Прийом	Реалізація на уроці	Результат (Компетенція)
----------------	---------------------	-------------------------

Медіаграмотність Аналіз новинних заголовків на предмет маніпуляцій, пошук першоджерел, розрізнення фактів та суджень. Критичне оцінювання інформації, ідентифікація фейків.

Цифрове оповідання (Digital Storytelling) Створення учнями відеороликів, буктрейлерів, подкастів або інтерактивних презентацій за мотивами прочитаних творів. Робота з цифровими інструментами (редактори, платформи), синтез тексту, аудіо та візуалу.

Робота з мережевими джерелами Порівняння Wikipedia, наукових статей та блогів про життя письменника. Визначення достовірності та авторитетності джерела. Навички пошуку та фільтрації інформації.

2.3. Формування культурної компетентності

Культурна компетентність – це здатність розуміти та цінувати надбання національної та світової культури, а також здатність до самовираження.

- Літературно-мистецькі проекти: Створення тематичних виставок, колажів, музичних плейлистів до творів ("Саундтрек до життя героя"). Це сприяє інтеграції літератури з музикою, образотворчим мистецтвом та історією.
- Вивчення контексту: Аналіз літературних творів через призму історичного та культурного контексту епохи (костюми, побут, філософія).
- Рецензування: Написання рецензій на фільми-екранізації, театральні вистави або нові літературні твори, що розвиває естетичний смак та вміння аргументовано оцінювати мистецтво.

Розділ 3. Наскрізні компетентності та інтеграція

3.1. Компетентність «Навчання впродовж життя»

Ця компетентність включає здатність до самоорганізації, самоконтролю та самостійного пошуку знань.

Метод / Прийом	Реалізація на уроці	Результат (Компетенція)
----------------	---------------------	-------------------------

Проектна діяльність	Довготривалі індивідуальні або групові проекти (наприклад, "Створення інтерактивної карти місць, пов'язаних з Іваном Франком"). Планування, визначення цілей, розподіл ресурсів, самоконтроль етапів роботи.
---------------------	--

Метод "Перевернутий клас" Учні самостійно опановують частину теоретичного матеріалу (правило, біографію) вдома та готують його презентацію або пояснення для однокласників на уроці. Відповідальність за власне навчання, уміння навчати інших.

Рефлексія та самооцінювання Використання щоденників рефлексії, чек-листів, критеріїв оцінювання, які учні застосовують до своїх робіт.

Об'єктивна самооцінка, здатність бачити точки зростання.

3.2. Соціальна та громадянська компетентності

Ці компетентності формуються через вивчення літератури як дзеркала суспільних процесів та активну участь у колективних завданнях.

- Моделювання суспільних ситуацій: Аналіз морально-етичних дилем, з якими стикаються герої (наприклад, вибір між обов'язком і почуттям у творах Т. Шевченка чи І. Нечуя-Левицького).
- Громадянська позиція: Складання петицій, відкритих листів або резолюцій від імені героїв або з приводу подій, описаних у творі.
- Групова робота: Регулярне виконання складних завдань у малих групах, що вимагає розподілу ролей, узгодження дій та відповідальності за спільний результат.

3.3. Реалізація міжпредметних зв'язків

Для повноцінного розвитку компетентностей необхідна інтеграція.

- Історія: Аналіз історичної достовірності подій у творах (наприклад, "Чорна рада" П. Куліша).
- Мистецтво: Порівняння літературних образів із живописними або музичними (портрети героїв у живописі, музичні інтерпретації).
- Географія: Складання ментальних карт або географічних маршрутів героїв творів.

Висновки.

Формування ключових компетентностей на уроках української мови та літератури є не просто вимогою часу, а й необхідною умовою для підготовки конкурентоспроможного, свідомого та відповідального громадянина.

Українська філологія має унікальний потенціал: через багатство мови та глибину літературних образів вона здатна формувати не лише знання, а й ціннісні орієнтири, критичне мислення та здатність до ефективної комунікації.

Перспективи подальших досліджень

Необхідним є розроблення чітких, уніфікованих критеріїв оцінювання рівня сформованості ключових компетентностей на уроках УМЛ, а також створення методичних посібників із покроковими інструкціями для впровадження інтегрованих, компетентнісно орієнтованих технологій навчання.

Додаток. Практична карта компетентнісного завдання

Компетентність: Соціальна та громадянська, ІКК, Спілкування державною мовою. Тема (Література): Драматургія І. Котляревського / Т. Шевченка. Завдання: Створити "Кодекс етичної поведінки" для української громади ХІХ століття на основі конфліктів та моральних дилем, представлених у вивченому творі. Використовувати сучасні цифрові інструменти (Canva, Google Docs) для оформлення. Критерії оцінювання: 1) Точність цитування та інтерпретації твору; 2) Логіка та послідовність подання правил (комунікативна); 3) Якість цифрового оформлення (ІКК); 4) Здатність до співпраці (соціальна).

Тези до статті «Формування ключових компетентностей на уроках української мови та літератури в контексті НУШ»:

1. Актуальність компетентнісного підходу. Перехід української освіти до компетентнісного підходу (НУШ) визначає ключові компетентності як універсальні навички для успіху у 21 столітті, що вимагає переосмислення традиційної ролі уроків української мови та літератури (УМЛ).
2. Стрижнева роль комунікації. Комунікативна компетентність є базовою і формується через застосування інтерактивних методів (дебати, дискусії, рольові ігри, інтерв'ювання), що розвивають не лише грамотність, а й уміння аргументувати та вести діалог.
3. ІКК як захист від маніпуляцій. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності на уроках УМЛ має пріоритетне значення для розвитку

медіаграмотності, критичного оцінювання джерел, розрізнення фейків та суджень. Ефективними є методи "Цифрового оповідання" (створення буктрейлерів, подкастів).

4. Культура як інтеграція. Культурна компетентність реалізується через міжпредметну інтеграцію (історія, мистецтво), написання рецензій та створення літературно-мистецьких проєктів, що сприяють розумінню національної та світової спадщини.
5. Навчання впродовж життя через самоорганізацію. Компетентність "навчання впродовж життя" розвивається завдяки впровадженню проєктної діяльності, методу "перевернутого класу" та системного самооцінювання, що прищеплює учням відповідальність за власний освітній маршрут.
6. Соціалізація через літературу. Соціальна та громадянська компетентності формуються шляхом аналізу морально-етичних дилем героїв, моделювання суспільних ситуацій та активної групової роботи, що вчить співпраці, розподілу ролей та відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. [Електронний ресурс].
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. — К.: Департамент, 2018. — 112 с.
3. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. — К.: А.С.К., 2017. — 350 с.
4. Химинець В. В. Інноваційні освітні технології: Монографія. — Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2018. — 360 с.
5. Освітня програма Нової української школи (НУШ). Концептуальні засади реформування середньої школи. [Електронний ресурс].

6. Овчарук О. В. Компетентності як ключовий фактор оновлення змісту освіти. // Шлях освіти. – 2019. – № 1. – С. 13-18.
7. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як стратегічний пріоритет розвитку освіти. // Освіта України. – 2017. – № 3. – С. 5-10.
8. Спірін О. М. Інформаційно-комунікаційна компетентність учителя: сутність, структура, формування. – К.: Знання, 2019. – 220 с.
9. Тихомирова Т. С. Розвиток критичного мислення учнів на уроках української літератури. Методичний посібник. – Х.: Основа, 2020. – 156 с.
10. Шевченко Л. І. Методика викладання української мови в школі. Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2018. – 400 с.

Lytvynenko Alla

Dnipro Lyceum №144,

Dnipro, Ukraine

INTEGRATING AI-POWERED TOOLS IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

Abstract: This article aims to show how AI-powered Tools and digital platforms can be used in the EFL classroom: the ways AI can be applied to meet learners' and educators' needs and AI opportunities in teaching and learning English.

Key words: Artificial Intelligence, AI-powered tools, interactive visual boards, language teaching, language learning.

Nowadays, learners have become more technology addicted and less motivated to study hard. Most of them are Generation Alpha children. Generation Alpha began being born in 2010, the year the iPad was launched, Instagram was created, and App was the word of the year- and so from their earliest years, our learners have been screenagers. They are considered to be “digital natives” and depend heavily on technology and the internet. They suffer reduced attention spans and have difficulties with social interaction.

How can educators and learners benefit from technologies? The answer is to use technologies and digital devices to learners' advantage. Teachers should frame the lessons in terms of learners' needs and provide students with powerful digital educational resources in order to support their effective learning and boost students' motivation for working hard while using gadgets for valuable communication with peers. The activities are to be involving and correspond to learners' interests and preferences, encouraging learners to engage more in the curricula material and therefore learn better.

We recommend applying interactive virtual boards activities in teaching and learning process as one of the crucial suggestions. Using interactive virtual boards will definitely motivate and involve students to participate in productive activities. It is an incredibly helpful tool for developing 21st century learning, literacy and life skills of your learners.

An interactive virtual board is quite effective as a virtual substitute for a physical whiteboard but with digital enhancements, and it can provide excellent support for student engagement and collaboration online. Interactive virtual boards are versatile tools because they are cloud-based real-time collaborative web platforms with online sticky note services which enable users to interact dynamically and digitally irrespective of their physical location.

There is a wide range of virtual boards to opt for as: Miro, Mural, Lucid (Lucidchart/LucidSpark), ExplainEverything, ConceptBoard, GoConqr, Milanote, Lino, Figjam. However, choosing an online board might be challenging. The best way is to try some of them and find out which one or ones meet educators' and students' needs. An efficient online whiteboard should have the right features to help enhance learners' collaboration, productivity and performance.

Interactive virtual boards can be used by teachers of different subjects, at any lesson stage, at home or in the classroom, online or offline, by language learners of different learning styles, abilities, needs and age. Language learners will have the opportunity to do individual tasks or contribute to creating interesting projects in pairs or groups. Using interactive virtual whiteboards will foster students' engagement and boost learners' confidence and commitment.

It looks like these days young generation is also obsessed with using AI. In recent years AI has been permeating various spheres of everyday life. We are sure AI has been remarkably transforming and reshaping our world. How can AI support the development of younger generation?

The evolution of AI in education has also been shaped by changing educational paradigms and pedagogical approaches. From traditional classroom-based instruction

to online and blended learning models, AI has played a pivotal role in supporting diverse teaching and learning environments.

At present, AI technologies are increasingly integrated into language teaching methodologies, offering educators and learners a range of tools and resources to enhance language acquisition and proficiency. These technologies leverage machine learning algorithms, natural language processing, and speech recognition to provide personalized learning experiences tailored to individual learners' needs and preferences [2].

When discussing integration of AI into educational process we need to mention different AI technologies and systems: 1) learner-facing, used by pupils to learn, 2) teacher-facing, used by teachers to help AI in teaching activities, for example grading, and 3) system-facing, which is used by administrative staff to manage and examine pupil data [3].

Language teaching and learning present multiple opportunities for using AI-powered technologies. Even prior to the development of generative AI tools like ChatGPT, we have seen many successful applications developed using AI to create adaptive learning pathways for language learners. Generative AI tools now provide incredible potential for language practice [1].

AI-powered tools used by language teachers are various language learning apps, language generation AI, chatbots, automated grading or speech recognition software, text-to-speech tools, data and learning analytics or virtual and augmented reality.

How can educators effectively incorporate AI tools into their teaching? AI-powered tools offer a range of opportunities for educators:

- generating lesson plans, various educational resources, engaging and interactive activities,
- transforming educational materials according to students' learning styles, their abilities or needs,
- creating assessment materials and quizzes,
- grading or assessing learners' work,
- correcting learners' errors or suggesting improvements,

- providing individualized feedback,
- analysing learners' performance data and adapting learning materials to individual needs, providing personalized learning experience,
- do administrative tasks such as managing and analysing student data etc.

AI-powered tools offer effective instruments for language teaching and learning. There is a wide range of AI platforms to opt for. We would like to acquaint you with some tools that have gained our traction.

1. Grammarly

Grammarly is a writing assistant that uses AI to help users improve their writing by checking for grammar, spelling, punctuation, and style issues. It also provides suggestions for improving clarity, conciseness, and tone, and can even detect plagiarism [4].

2. Naturalreader

Is profesional Text-to-speech program that converts text into spoken audio. It can read aloud PDFs, websites, and books using natural AI voices. Applying Naturalreader enables to:

- convert any text to MP3 for offline listening,
- choose from over 200 AI voices in over 90 languages, with accents and dialects to match every preference,
- make reading accessible with features designed for dyslexia, ADHD, and visual impairments,
- use AI Voice Cloning to create your own multilingual voice, AskAI to instantly summarize, take notes, and extract key terms and Smart Text Filtering to skip headers, footers, citations, and other interruptions [16].

3. TTSMP3

We can transform English texts into high-quality, AI-generated speech effortlessly and at no cost. This platform deals for enhancing e-learning experiences, enriching presentations, powering YouTube videos, and making your website more accessible. Advanced AI voices deliver natural-sounding speech in various languages, complete with authentic accents. The spoken text can be effortlessly saved

as an MP3 file. There is a range of voices to select from to ensure the tone and style perfectly match users' needs. Moreover, there is an ability to control pauses, emphasis, pitch, and speed [15].

4. ElevenLabs

Eleven Labs is a text to speech AI voice generator that offers realistic and natural voice customization to any video. It has countless voice-generation options that streamline the use of voice in videos. Here are some key features:

- AI Speech to Text - Text-to-speech software,
- AI Dubbing - create speech in any language,
- AI Sound Effects - generate audio,
- AI Voice Clone - custom voices [14].

5. Audacity

The Audacity is audio editing and recording software. Audacity aims to provide a powerful and versatile tool for anyone to manipulate audio, regardless of their experience level. The software encourages users to explore their creativity and take risks with their audio projects. Audacity's free and open-source nature fosters collaboration and allows for community-driven development and innovation. This tool lets users record, edit, and enhance their own voice, supports noise reduction, multi-track, and export to WAV/MP3 [13].

6. Vocaroo

Vocaroo is a free, web-based tool that allows users to record and share voice messages online. It's simple to use, requiring no sign-up or login, and enables users to record audio using their device's microphone. The recorded audio can then be saved, downloaded, shared via a unique URL or embedded in websites and emails.

Vocaroo is popular among educators for various activities such as giving feedback, creating audiobooks, and facilitating digital storytelling. Students can also use it to practice pronunciation or engage with course material in a different way [12].

7. Diffit

Diffit is an AI-powered tool for teachers to create differentiated learning materials. It allows educators to adapt text to different reading levels, generate relevant resources on any topic, and create student-ready activities. It helps teachers personalize learning experiences by tailoring content to individual student needs, saving them time on lesson preparation. Diffit allows teachers to export generated content into various formats like PDFs, Google Forms, and interactive slides, making it easy to integrate into classroom activities. Teachers use Diffit to get “just right” instructional materials, saving tons of time and helping all students to access grade level content [11].

8. Edcafe

Edcafe AI is a powerful AI toolkit designed for educators to effortlessly generate and organize high-quality instructional and learning content using AI. This tool provides:

- Content Creation:

Edcafe AI simplifies the process of creating instructional materials by generating content based on user input (text, links, documents).

- Flashcards:

It can generate flashcards for vocabulary and key concepts, aiding in knowledge retention.

- Lesson Plans:

Edcafe AI can create structured lesson plans with clear objectives, engaging hooks, and differentiated activities.

- Assessments:

It helps generate quizzes and automatically grades assignments, providing feedback and insights.

- Interactive Content:

Edcafe AI can create interactive elements like quizzes and chatbots to enhance student engagement.

- Customizable Chatbots:

It offers customizable chatbots for on-demand student support and feedback.

- Data-Driven Insights:

The platform provides dashboards that track student progress and engagement, offering insights for targeted support.

- Resource Organization:

Edcafe AI offers a library-like space for educators to organize and manage their AI-generated content.

- Accessibility Features:

Features like text-to-speech and image generation make content more accessible for diverse learners [10].

9. Edpuzzle

Edpuzzle is an online platform that transforms videos into interactive lessons by allowing teachers to add questions, audio notes, and other interactive elements. It enables teachers to assess student understanding in real-time and personalize learning experiences through video. Edpuzzle allows teachers to:

- create classes, assign video lessons, and track student progress,
- edit videos by cropping, cutting, and trimming them to focus on specific content,
- embed various question types (multiple choice, open-ended, true/false) and audio notes at any point within the video,
- provide detailed analytics on student progress, including time spent on the video, answers to questions, and overall performance.

Edpuzzle supports videos from various platforms like YouTube, TED, Vimeo, and National Geographic, as well as user-uploaded videos [9].

10. Napkin

Napkin helps you transform your existing text content into visuals like diagrams, charts, scenes, and images. This tool generates the most relevant visuals based on the text and we can choose the one that best expresses our ideas. Napkin visuals are fully editable, so you can adjust content and style to maximize their impact. Visuals created in Napkin can be used anywhere. The created visuals can be easily exported and integrated into presentations created in Google Slides, Canva, or PowerPoint [8].

11. TurboLearn AI

TurboLearn AI is an AI-powered tool designed to improve students' academic performance, such as automating their foreign language learning processes by generating notes, flashcards, and quizzes from lecture recordings, PDFs, and other study materials. It essentially acts as an AI note-taker, summarizing information and creating study aids to simplify learning [7]. This tool turns any audio, video or PDF into instant notes, flashcards, quizzes and chatbots. TurboAI can be integrated into various applications and platforms to provide advanced machine learning and natural language processing functions [6].

12. Twee

These AI-powered tools make lesson planning effortless! With over 30 AI tools for teachers, you can create materials in seconds. From reading and vocabulary to writing, speaking, and grammar, explore a range of ESL tools designed to save time and bring your lessons to life. Twee also provides features for automated grading, workflow management, and integration with other educational tools [5].

The integration of Artificial Intelligence in educational system has incredibly transformed teaching and learning process. These days teachers are equipped with diverse variety of AI-powered tools and digital resources to upgrade their teaching and improve learners' academic performance. Applying AI-powered tools has a lot of advantages for both educators and learners. Nevertheless, we should be aware of some concerns such as bias, accuracy, copyright, decreasing learners' creativity and critical thinking.

REFERENCES:

1. Edmett A., Ichaporia N., Crompton H., Crichton R. Artificial intelligence and English language teaching: Preparing for the future. Second edition. London: British Council, 2024. DOI: <https://doi.org/10.57884/78EA-3C69>

2. Loor M. A. M., Solorzano D. M. A., Moreira A. K. V. Integration of Artificial Intelligence in English Teaching. 2024. DOI: https://doi.org/10.37811/cli_w1046
3. Pokrivčáková S. Preparing Teachers for the Application of AI-Powered Technologies in Foreign Language Education. *Journal of Language and Cultural Education*, 2019, vol. 7, pp. 135–153. DOI: <https://doi.org/10.2478/jolace-2019-0025>
4. Grammarly. URL: <https://app.grammarly.com/> (дата звернення: 25.10.2025).
5. Twee. URL: <https://twee.com/> (дата звернення: 25.10.2025).
6. Turbo AI. URL: <https://www.turbo.ai/> (дата звернення: 25.10.2025).
7. TurboAI. URL: <https://www.turboai.net/> (дата звернення: 25.10.2025).
8. Napkin AI. URL: <https://www.napkin.ai/> (дата звернення: 25.10.2025).
9. Edpuzzle. URL: <https://edpuzzle.com/> (дата звернення: 25.10.2025).
10. Edcafe AI. URL: <https://app.edcafe.ai/> (дата звернення: 25.10.2025).
11. Diffit. URL: <https://web.diffit.me/> (дата звернення: 25.10.2025).
12. Vocaroo. URL: <https://vocaroo.com/> (дата звернення: 25.10.2025).
13. Audacity. URL: <https://www.audacityteam.org/> (дата звернення: 25.10.2025).
14. ElevenLabs. URL: <https://elevenlabs.io/> (дата звернення: 25.10.2025).
15. TTSMF3. URL: <https://ttsmp3.com/> (дата звернення: 25.10.2025).
16. Natural Readers. URL: <https://www.naturalreaders.com/> (дата звернення: 25.10.2025).
17. McCrindle. Generation Alpha Defined. URL: <https://mccrindle.com.au/article/topic/generation-alpha/generation-alpha-defined/> (дата звернення: 25.10.2025).
18. D-PREP International School. 4 Strategies to Effectively Raise Generation Alpha Kids. URL: <https://www.dprep.ac.th/4-strategies-to-effectively-raise-generation-alpha-kids/> (дата звернення: 25.10.2025).

Макасеєва Тетяна Олександрівна

директор

Комунальний заклад дошкільної освіти

(ясла-садок) №39

Криворізької міської ради

м. Кривий Ріг, Україна

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РАННЬОЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розкрито сутність, завдання та основні засади ранньої профорієнтації дітей дошкільного віку. Розглянуто значення дошкільного дитинства як важливого етапу у формуванні первинних уявлень про світ професій, трудові навички та позитивне ставлення до праці. Подано орієнтовні напрями роботи вихователя у формуванні трудових інтересів і професійних нахилів у дітей.

Ключові слова: профорієнтація, дошкільник, праця, професійне самовизначення, вихователь, трудове виховання.

Сучасна освіта спрямована на формування особистості, спроможної до усвідомленого вибору життєвого шляху, професії та самовираження у спільноті. Питання професійної орієнтації не повинно бути відкладене до старших класів школи, адже її бази закладаються ще у дитинстві дошкільного віку. Саме в цей етап формуються початкові уявлення про світ праці, виникає зацікавленість окремими видами діяльності, зароджується шанування людей різноманітних професій.

Дошкільний вік є критично важливим періодом у розвитку дитини, протягом якого відбувається активне пізнання навколишнього середовища та

формування основних світоглядних уявлень. Саме у цей час закладаються морально-трудова якість та визначаються первинні уявлення про сутність і значення праці. Діти починають усвідомлювати важливість дорослих професій, розуміючи, що кожен вид діяльності відіграє значущу роль у суспільстві. Саме різноманітні спеціальності сприяють створенню добробуту та зручностей у повсякденному житті.

Згідно з положеннями Базового компоненту дошкільної освіти (редакція 2021 р.), одним із пріоритетних завдань сучасного закладу дошкільної освіти є формування у дітей позитивного ставлення до праці, розвитку елементарних трудових умінь, пізнавального інтересу до світу професій. Рання профорієнтація виступає складовою системи виховання, що сприяє соціалізації дитини, розвитку її здібностей, самостійності, відповідальності.

Ця проблема набуває особливого значення в сучасному суспільстві, яке гостро потребує творчих, ініціативних і наполегливих особистостей, які вирізняються здатністю до інноваційного мислення. Для того щоб у перспективі дитина змогла здійснити свідомий вибір професійного шляху, необхідно з раннього віку створювати відповідні передумови. До таких передумов належать розвиток пізнавального інтересу до праці, формування уявлень про різноманітність професій та виховання поваги до трудової діяльності.

Під ранньою профорієнтацією дошкільників мають на увазі систему педагогічних заходів, спрямованих на виховання позитивного ставлення до праці, стимулювання інтересу до різних видів трудової діяльності, а також ознайомлення з професіями дорослих через ігрову, пізнавальну й практичну активність.

Науковці (О. Кононко, В. Сухомлинський, Л. Божович, С. Рубінштейн) підкреслюють, що саме у дошкільному віці формується мотиваційна сфера особистості, у якій важливе місце посідає ставлення до праці. Знання про професії не є самоціллю — вони повинні викликати емоційний відгук, розуміння значущості кожної праці для суспільства.

Основна мета ранньої профорієнтації — створити умови для формування у дітей позитивного ставлення до праці та інтересу до світу професій.

Основні завдання:

1. Ознайомлення дітей з різноманітними професіями, їхньою важливістю в житті людини та суспільства.
2. Формування поваги до праці дорослих і результатів їхньої роботи.
3. Розвиток базових трудових вмінь і навичок через ігрову діяльність, трудові завдання та проєкти.
4. Заохочення дитячої цікавості, спостережливості й самостійності.
5. Активне залучення родини до процесу профорієнтаційного виховання.

Основні напрями реалізації профорієнтаційної роботи в ЗДО

Рання профорієнтація реалізується через різні види діяльності:

- Ігрову діяльність: сюжетно-рольові ігри ("Перукарня", "Будівництво", "Пошта", "Крамниця") допомагають дітям моделювати професійні ситуації;
- Пізнавальну діяльність: тематичні заняття, екскурсії, перегляд пізнавальних мультфільмів про професії;
- Практичну діяльність: праця в природі, самообслуговування, творчі майстерні, спільні з дорослими справи;
- Проєктну діяльність: колективні проєкти ("Професії моїх батьків", "Хто працює у нашому садочку", "Сучасні професії");
- Співпрацю з родиною: бесіди з батьками, презентації професій, майстер-класи, фотоколажі "Моя родина у світі праці".

Роль вихователя у процесі профорієнтації

Вихователь виконує функцію ключового організатора та натхненника у процесі профорієнтаційної діяльності. Його роль полягає не лише в наданні інформації про різні професії, але й у створенні умов для практичного ознайомлення дітей зі світом праці. Педагог покликаний формувати у вихованців емоційно-позитивне ставлення до трудової діяльності, а також

сприяти розвитку таких якостей, як працелюбність, спостережливість, допитливість і здатність до ефективної співпраці.

Особливе значення надається прикладу дорослих, оскільки діти засвоюють трудову культуру через спостереження за роботою педагогів, технічного персоналу та батьків. З огляду на це, вихователь має демонструвати повагу до будь-якої форми праці та її результатів, сприяючи таким чином формуванню у дітей відповідного ставлення.

Висновок. Рання профорієнтація в дошкільному закладі є важливою складовою гармонійного розвитку дитини. Вона слугує фундаментом для майбутнього професійного самовизначення, сприяє вихованню любові до праці та усвідомленню її цінності для суспільства. Ефективність цієї роботи залежить від системного підходу, співпраці між освітнім закладом і родиною, а також творчості педагогів.

Розвиваючи у дошкільників інтерес до праці ще змалку, ми допомагаємо їм у майбутньому зробити обдуманий і успішний вибір професійного шляху. Отже, ключовим завданням сучасного педагога є створення умов для формування в дітей інтересу до трудової діяльності, ознайомлення їх із різними професіями та закладання основ професійного самовизначення через гру, навчальні відкриття й практичну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України : нова редакція. Київ, 2021.
2. Кононко О. Л. *Соціально-моральний розвиток особистості дошкільника*. Київ : Освіта, 2019.
3. Савченко О. Я. *Дошкільна педагогіка*. Київ : Либідь, 2020.
4. Левіна Т. В. *Формування трудової діяльності у дітей дошкільного віку*. Харків : Основа, 2018.

Піранська Світлана Вікторівна
Кондратенко Надія Сергіївна
Кондратенко Вячеслав Олександрович
викладачі

Миролюбівської гімназії
Криворізького району
Дніпропетровської області

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТАЛАНТУ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ

Анотація: Ця доповідь присвячена актуальним проблемам збереження та розвитку обдарованості дітей в екстремальних умовах воєнного часу. Методом дослідження є аналіз нагальних викликів, які постають перед системою освіти та сім'ями, а також розробка ефективних стратегій підтримки талановитої молоді. Розглядаються психологічні, педагогічні та соціальні аспекти впливу війни на когнітивний та емоційний розвиток обдарованих дітей. Особливо увага приділяється адаптивним моделям дистанційного навчання, створенню безпечного освітнього середовища та формуванню психологічної стійкості. Пропонуються практичні рекомендації для педагогів, психологів та батьків, спрямовані на забезпечення безперервного розвитку обдарованих дітей та збереження інтелектуального потенціалу нації в умовах військової агресії.

Ключові слова: обдарованість, діти, воєнний час, збереження, розвиток, психологічна підтримка, освітні стратегії, виклики, рішення, стійкість.

Обдаровані діти – це не лише надія на краще майбутнє, а й крихкий ресурс, який потребує особливої уваги та підтримується у мирний час. В умовах війни, коли повсякденне життя руйнується, а світ навколо сповнений невизначеності

та загрози, виклики для таких дітей багаторазово загострюються. Втрата доступу до спеціалізованих освітніх програм, психологічні травми, що можуть блокувати когнітивний розвиток, та зупинити безпечний простір для творчої самореалізації – це лише частина труднощів, з якими стикаються талановиті діти у тіні військових дій. Саме тому питання збереження та розвитку обдарованості дітей у воєнний час стає невідкладним пріоритетом. Це вимагає комплексного підходу: від створення дистанційних освітніх платформ та індивідуальних менторських програм для забезпечення психологічної підтримки, яка допоможе дитині впоратися зі стресом і травмами. Важливо також залучати батьків, педагогів та волонтерів, які повинні розпізнати та підтримати унікальні можливості дитини, створюючи для неї острівці стабільності можливостей смаку посеред хаосу. Інвестуючи в обдарованих дітей зараз, ми інвестуємо у відновлення та майбутнє нашої країни.

Обдаровані діти часто характеризуються високою емоційною чутливістю, інтенсивністю переживання, перфекціонізмом та глибоким усвідомленням навколишнього світу. В умовах воєнного стану ці риси можуть повернутися до джерела значного стресу та вразливості:

Гіперчутливість та емпатія: Здатність обдарованих дітей глибоко відчувати чужі емоції та несправедливість перетворюється на нестерпне переживання колективного болю, страху та втрати. Вони можуть гостріше сприймати новини, бачити всі події в глобальному контексті, що призвело до підвищення тривожності, панічних атак та депресивних станів.

Перфекціонізм та самокритичність: У мирний час ці якості мотивують до високих досягнень. Під час війни вони можуть викликати нестерпне відчуття провини за «недостатність» своїх дій, безсилля перед обличчям катастрофи або почуття, чого вони не очікують від дорослих чи суспільства.

Екзистенційні питання: Обдаровані діти часто страждають до глибоких роздумів про життя, смерть, сенс створення. Війна примушує їх стикатися з цими питаннями раніше і у більшій жорстокій формі, викликаючи шок,

відчай та втрату життєвої перспективи. Вони можуть відчувати глибокий внутрішній конфлікт між бажанням творити та руйнівною реальністю.

Як зазначила психолог доктор Елен Девон: «Висока чутливість обдарованих дітей, що є їхньою силою у мирний час, стає їхньою ахіллесовою п'ятою під час кризи. Вони не просто бачать війну – вони її відчують своїм єством».

Вплив військового стану на пізнавальну діяльність обдарованих учнів.

Пізнавальна діяльність обдарованих потребує стабільного, стимулює дітей середовище та доступ до ресурсів. Війна руйнує ці умови, створюючи серйозні перешкоди для навчання та розвитку:

Проблеми з концентрацією: Постійний стрес, тривога, перебої зі сном, сирена та загроза життєдіяльності значно знижують здатність до зосередження, пам'яті та аналітичного мислення. Швидке перемикання уваги на негативну небезпеку стає позитивним.

Зміна пріоритетів: Академічні досягнення чи творчі проекти можуть відійти на другий план, поступившись базовим потребам безпеки та виховання. Інтерес до навчання може згаснути, або ж навчання може сприйматися як відволікання від важливих подій.

Обмеження доступу до освіти: Зруйновані школи, переміщення, досить стабільного інтернет-зв'язку та кваліфікованих педагогів ускладнюють або неможливлують продовження якісної освіти. Це створює "освітні прогалини", які важко заповнити.

"Інформаційне перевантаження": Обдаровані діти, як правило, активно шукають і аналізують інформацію. Під час війни це можна призвести до постійного моніторингу новин, що посилює тривогу і відволікає від конструктивної пізнавальної діяльності, змушуючи їх рефлексувати над жахливими подіями замість творчого вирішення завдань.

Соціальні та емоційні наслідки війни для обдарованих учнів.

Війна впливає на всі сфери життя, а соціально-емоційний розвиток обдарованих дітей розвивається чи не найбільше. Їхня потреба у глибоких зв'язках та розумінні стає особливо гострою.

Відчуття ізоляції: Їх глибокі переживання та рефлексії можуть бути незрозумілими для однолітків, які менш чутливі або зайняті іншими, більш прагматичними проблемами. Це посилює почуття самотності та відчуженості.

Втрата соціальних зв'язків: Переміщення, розпад родини, відсутність можливості спілкуватися зі старими друзями веде до втрати звичного соціального кола та системи підтримки. Формування нових зв'язків у стресових умовах є вкрай складним.

Тривожні розлади та депресія: Постійний страх, втрата близьких, руйнування майбутнього можуть призвести до серйозних психологічних проблем, включаючи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), obsесивно-компульсивні розлади та клінічну депресію.

Зміни в поведінці: Від регресії (повернення до дитячих звичок) до агресії, апатії або гіперактивності. Деякі діти можуть стати замкнутими та відстороненими, інші – сильно активними у волонтерстві, намагаючись відновити контроль відчуття.

Втрата віри в майбутнє: Обдаровані діти, які раніше планують своє життя далеко вперед, можуть втратити мотив до планування та розвитку через невизначеність і руйнування, що їх оточують. Ця втрата сенсу може бути згубною. «Найбільший жорстокий урок війни для обдарованої дитини – це усвідомлення крихкості світу та несправедливості. Цей урок може назавжди змінити їхнє сприйняття себе та своїх можливостей», – підкреслює дитячий психолог Анна Ковальчук.

Стратегії соціально-психологічної підтримки обдарованої особистості в умовах воєнного стану.

- Створення безпечного та підтримуючого освітнього середовища.

Підтримка обдарованих дітей під час війни є важливою для збереження

їхнього потенціалу та сприяння їх психологічному виживанню. Вона вимагає багатогранного підходу з боку батьків, педагогів та держави.

- Забезпечення базової безпеки та стабільності. Це першочерговий крок. Регулярний розпорядок дня, можливість передбачуваності, стабільне місце проживання створюють контроль відчуття та знижують рівень тривоги.
- Психологічна допомога та емоційна підтримка кваліфікованих психологів, доступ арт-терапії, групові заняття для обдарованих дітей, де вони можуть відчувати, що їх переживання зрозумілі. Спеціалісти мають бути ознайомлені з психологією обдарованості та наслідками травми. Важливо навчити дітей висловлювати свої емоції.
- Адаптовані освітні програми: Гнучкі навчальні плани, дистанційне навчання з індивідуальних потреб, можливість продовжувати вивчення складних предметів, але з розумінням можливих перебоїв. Заохочення до самостійного навчання та досліджень. Створення можливостей для прояву таланту.
- Крім того, у кризових умовах важливо давати обдарованим дітям можливість використовувати свої здібності. Це може бути участь у волонтерських проектах, де потрібні їхні аналітичні чи творчі навички, віртуальні олімпіади, конкурси, де вони можуть знову відчувати свою компетентність та цінність.
- Підтримка соціальних зв'язків: Організація онлайн-груп, менторських програм, де обдаровані діти можуть спілкуватися з однолітками та дорослими, які поділяють їхні інтереси. Це додатково долати відчуття ізоляції та надає підтримку.
- Розвиток стійкості (resilience): Навчання стратегіям подолання стресу, формування позитивного мислення, пошук сенсу та мети навіть у складних умовах. Важливо допомогти їм знайти внутрішні ресурси та адаптуватися.

Ключові компоненти підтримуючого освітнього середовища для обдарованих дітей у воєнний час.

1. Безпека. Забезпечення фізичної та психологічної безпеки, створення стабільності острівців, де дитина відчуває себе захищеною.
2. Індивідуалізація. Персоналізовані навчальні траєкторії, що враховують темп, інтереси та поточний психоемоційний стан дитини.
3. Стимуляція. Доступ до складних завдань, матеріалів, проєктів, що живлять інтелектуальний голод обдарованих, навіть у дистанційному форматі.
4. Емоційна підтримка. Регулярні консультації психолога, групова підтримка, навчання емоційної регуляції та вираженню почуттів.
5. Соціалізація. Можливості для спілкування з однолітками-однодумцями, участь у спільних проєктах, формування спільноти.
6. Гнучкість. Здатність системи освіти адаптуватися до мінливих умов, пропонувати та підтримувати різні формати навчання.

Висновок.

Обдарованість в умовах воєнного стану – це не лише виклик, а й унікальна можливість. Загострюючи проблеми, війна також може проявити надзвичайну стійкість, адаптивність та глибоку емпатію цих дітей. Наше завдання – не дати цим юним талантам згаснути під тягарем особливості. Створення безпечного та стимулюючого середовища, де унікальні потреби враховуються, є інвестицією в їх майбутнє та у майбутнє у всій країні. Підтримуючи обдарованих дітей сьогодні, ми закладаємо фундамент для відновлення та процвітання України завтра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Когут У., Сікора О., Вдовичин Т. Виклики навчання та викладання в умовах війни. Молодь і ринок. № 6 (204). (2022). С. 83–88.

2. Квітко Н. М., Хренова В. В., Захаріна, М. І. Інклюзивне навчання та зменшення кваліфікаційного розриву в умовах війни. Академічні візії. 2024. № 27. С. 1–13.
3. Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С., Максименко О., Нікольська Н., Шпарик, О.
4. Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій. Український педагогічний журнал. 2022. № 2. С. 5–18.
5. Guerre Ukraine-Russie: Pourquoi tant d'étudiants africains et indiens étaient dans le pays. URL: <https://www.bbc.com/afrique/region-60605584> (дата звернення 18.02.2023)
6. Підтримка освіти і науки України під час війни / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/pidtrimkaosviti-i-nauki-ukrayini-pid-chas-vijni>

Піць Леся Степанівна

Гораль Марія Богданівна

викладачі англійської мови

Гораль Юліана Олегівна

студентка IV курсу спеціальності

«Науки про Землю»

Піць Вікторія Ігорівна

студентка II курсу спеціальності

«Менеджмент»

КЗ ЛОР «Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу»

м. Дрогобич, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА САМОУПРАВЛІННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ

Анотація: у статті розглянуто значення сприйняття й розуміння в процесі професійного спілкування. Акцент зроблено на ролі ділового спілкування як важливої складової діяльності фахівця, що передбачає врахування індивідуальних особливостей особистості та пріоритет інтересів. Визначено форми спілкування та підкреслено важливість опрацювання професійних комунікативних ситуацій у межах формальної, неформальної й інформальної іншомовної освіти. Проаналізовано структуру іншомовної комунікативної компетентності студента фахового коледжу, яка включає лінгвістичні, комунікативні та прагматичні компетенції. Наголошено, що мотивація, розуміння, рефлексія та здатність до самоуправління є ключовими чинниками формування іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, мотивація, рефлексія, самоуправління, професійна комунікація.

У викладанні англійської мови технологія розвитку критичного мислення, технологія рефлексивної практики, технологія проблемного навчання, проєктна технологія показують стабільний позитивний результат.

Студенту необхідне вміння критично мислити. Критичне мислення визначається як спрямоване рефлексивне мислення в процесі набуття власних знань, яке включає пошук шляхів раціонального вирішення проблем, аналіз і синтез, оцінку чужої та власної інформації, виявлення корисних аспектів.

Технологія розвитку критичного мислення передбачає цілеспрямоване формування низки навичок:

- 1) фокусуючих (визначення проблем, виділення цілей);
- 2) навичок збору інформації;
- 3) навичок запам'ятовування;
- 4) навичок організації інформації (виявлення подібностей і відмінностей, класифікація, представлення нової інформації);
- 5) навичок аналізу (визначення основних ідей і понять, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, встановлення ієрархії, ідентифікація помилок);
- 6) навичок генерування (підсумовування ідей, передбачення, пошук деталей, ілюстрація прикладами);
- 7) навичок інтегрування (комбінування інформації, її реконструкція);
- 8) навичок оцінювання.

Структура даної педагогічної технології включає три фази:

- 1) фаза виклику (evocation), на якій активізуються знання, що мають відношення до теми, стимулюється інтерес і реалізуються навички цілепокладання;
- 2) фаза реалізації змісту (realization of meaning), під час якої відбувається осмислення нового матеріалу;
- 3) фаза рефлексії (reflection), яка включає інтерпретацію та оцінку нової інформації і створення осмисленого контексту. Ці фази необхідно враховувати

при формулюванні завдань, наприклад, при роботі з текстом: на передтекстовому, текстовому і післятекстовому етапах.

Рефлексивна практика є важливою складовою пізнавальної діяльності студентів і веде до самостійного управління процесом оволодіння іноземною мовою. Необхідно відзначити, що дана технологія актуалізує позицію «я — викладач», оскільки дозволяє здобувачу освіти вибудовувати власний освітній маршрут. Володіючи сформованим умінням рефлексивної оцінки, студент здатний здійснювати моніторинг власної діяльності, оцінювати досягнення, визначати труднощі, ставити цілі для подальшого розвитку.

Крім того, здобувачів освіти слід навчати наступній стратегії: «знаємо», «хочемо дізнатися», «дізналися». Перспективними також можна вважати такі інструменти рефлексії, як анкети, опитувальники, графіки прогресу, листи самооцінки тощо.

До основних рефлексивних умінь належать такі: вміння виявляти та описувати труднощі, розкривати їх причини; вміння звертатися до свого досвіду пізнавальної діяльності; вміння описувати обрані способи дій; вміння проводити самоаналіз і самооцінку своїх розумових дій; вміння виходити в рефлексивну позицію: усвідомлювати цілі своєї навчально-пізнавальної діяльності, виявляти її зміст, поєднувати отримані результати з поставленими цілями; усвідомлювати методи і прийоми інтелектуальної діяльності; вміння оцінювати ефективність різних форм своєї пізнавальної діяльності.

Одним з ефективних методів формування рефлексивного мислення є технологія портфоліо. Мовний портфель є навчальним засобом і визначається як «пакет документів, в яких його власник протягом тривалого часу фіксує свої досягнення і досвід в оволодінні мовою, отримані кваліфікації, а також окремі види виконаних ним робіт». Використання цієї технології в навчанні іноземної мови дозволяє з одного боку, розвивати здатність до самооцінки, вміння аналізувати та оцінювати процес власного розвитку, з іншого — є інструментом автономного вивчення мови, засобом накопичення досвіду через індивідуальну добірку досягнень.

Формування комунікативної компетентності передбачає використання технології інтерактивного навчання, яка базується на моделюванні ситуацій реального спілкування та організації взаємодії студентів у групі з метою спільного вирішення комунікативних завдань. Адже у співпраці з чиеюсь допомогою людина може вирішити більш складні завдання, ніж самотійно. Завдання, отже, повинні бути орієнтовані як на індивідуальну і фронтальну, так і на парну та групову роботи.

Самоуправління - цілеспрямована зміна, де мету собі ставить здобувач освіти, який сам керує своїми формами активності: спілкуванням, поведінкою, діяльністю і переживаннями. Самоуправління слід відрізнити від саморегуляції. Самоуправління - процес творчий, він пов'язаний зі створенням нового, зустріччю з незвичайною ситуацією або протиріччям, необхідністю постановки нових цілей, пошуком нових рішень і засобів досягнення цілей.

Саморегуляція - це теж зміни, але здійснюються в рамках існуючих правил, норм, стереотипів. Функція саморегуляції інша - закріпити те, що придбано в ігровому процесі самоуправління. Таким чином, самоуправління і саморегуляція - не два різних процеси, а дві сторони активності особистості, діалектична єдність мінливого і стійкого в безперервному розвитку суб'єктивного світу людини.

Повний цикл самоуправління включає наступне:

1. Аналіз протиріч, або орієнтування в ситуації, — здобувач освіти формує суб'єктивну модель ситуації, відповідаючи на питання, які ставить сам собі.
2. Прогнозування — це спроба зазирнути в майбутнє, передбачити хід подій або бажані дії.
3. Цілепокладання. В основі цілепокладання лежить прогноз. Цілепокладання — це процес створення системи цілей, співвіднесення їх між собою і вибору пріоритетних.
4. Планування — здобувач освіти формує модель засобів досягнення мети і послідовності їх застосування. Відповідно до цілей плани можуть бути стратегічними, тактичними, оперативними.

5. Критерії оцінки якості. Систему оцінок бажано підготувати до початку практичних дій і вчинків, а в ході дій їх краще коригувати. Поспішне вироблення критеріїв може призвести до того, що вони виявляться недостатньо обґрунтованими або просто помилковими, а це може привести до зовсім інших результатів, ніж було спочатку задумано.

6. Прийняття рішення — це перехід від плану до дій, це самонаказ: почати діяти!

7. Самоконтроль — збір інформації про те, як йде виконання плану в реальному спілкуванні, поведінці, діяльності.

8. Корекція — зміна реальних дій, поведінки, спілкування, переживань, а також самої системи, самоврядування.

У підвищенні якості вивчення іноземної мови велику роль відіграє організація самої діяльності студентів, яка складається з отримання достатніх відомостей про можливості вибору певної діяльності, постановки цілей, розподілу часу, оволодіння найбільш ефективними прийомами самоуправління.

Здатність до самоуправління — один із шляхів, що підвищують ефективність навчання спілкуванню іноземною мовою. У своїй професійній діяльності фахівець постійно стикається з різними ситуаціями спілкування. Спілкування — процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що породжується потребами спільної діяльності і включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини.

Існує багато видів спілкування, але основну роль для фахівця відіграє ділове спілкування, коли враховуються особливості особистості, характеру, віку, настрою, але інтереси справи при цьому більш значущі. Спілкування може відбуватися в різних формах, наприклад, таких як листування, електронні види зв'язку, телефонні розмови, наради, особисті зустрічі. Найчастіше фахівець стикається з ситуаціями усного спілкування. Ці ситуації відіграють важливу роль, оскільки він безпосередньо спілкується з колегами.

Різні ситуації спілкування, пов'язані з професійною діяльністю фахівця, необхідно опрацьовувати в рамках формальної, неформальної та інформальної

іншомовної освіти. Це допоможе студентам при подальшій роботі на виробництві, адже часто у них немає досвіду професійного спілкування, а набувають його шляхом власних спроб і помилок. Здатність до самоуправління при вивченні іноземної мови допоможе їм у подальшому успішно брати участь у професійній комунікації.

Структура іншомовної комунікативної компетентності студента фахового коледжу включає: групу лінгвістичних компетенцій (мовна, мовленнєва), комунікативних компетенцій (професійно-комунікативна та міжкультурна), прагматичних компетенцій (інформаційно-технологічна та самоосвітня).

Отже, для того щоб сформувати ці компетенції, фахівцю необхідні: мотивація, розуміння іншомовної інформації, рефлексія (самооцінка) у навчанні іноземної мови, здатність до самоуправління в процесі вивчення іноземної мови.

Таким чином, розвиток іншомовної комунікативної компетентності студентів фахового коледжу можна окреслити як сукупність мотивації, розуміння, рефлексії та здатності до самоуправління. Все це в комплексі формує іншомовну комунікативну компетентність майбутнього фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Василенко О. В. Неформальна освіта дорослих: нове соціально-освітнє явище / О. В. Василенко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2013. – Вип. 7. – С. 35-44.
2. Науменко У.В. Інноваційні методи навчання англійської мови у вищій школі в умовах модернізації. Молодий вчений. 2018. №3.1 (55.1) березень. С. 118-121.
3. Нікітченко О.С., Тарасова О.А. Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови: навчально-практичний посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2017. 104 с.

4. Освіта і наука України в умовах воєнного стану / Інформаційно-аналітичний збірник. - Київ, 2023.- 64 с.

Рожков Олександр Миколайович

аспірант кафедри професійної освіти та
технологій сільськогосподарського виробництва

Глухівського НПУ ім. О. Довженка

<https://orcid.org/0009-0008-2492-321X>

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проектна діяльність у контексті вищої освіти — це метод навчання, що передбачає виконання студентами конкретних завдань, орієнтованих на створення реальних продуктів або рішень на основі вивчення теоретичних аспектів дисципліни. Проекти можуть мати різні форми: індивідуальні чи колективні, короткострокові чи довгострокові, теоретичні або практичні.

Як зазначає О. Пехота, «суть проектної діяльності полягає в тому, щоб студенти здобували знання не у формі готових істин, а в процесі самостійного пошуку, дослідження і створення власного продукту» [1, с. 45].

Ключовою характеристикою проектної діяльності є її орієнтація на результат і практичну діяльність. Такий підхід дає студентам можливість не лише засвоїти теоретичний матеріал, але й безпосередньо застосовувати його, що сприяє більш глибокому розумінню предмета.

Самостійна робота — це важливий компонент освітнього процесу в закладах вищої освіти, що дає можливість студентам розвивати свої інтелектуальні та організаційні здібності, здобувати навички самоосвіти, самоконтролю і самоорганізації. Вона включає як традиційні форми роботи (реферати, курсові роботи), так і нові методи, такі як проектна діяльність, дослідницька робота та інші.

Самостійна робота сприяє формуванню у студентів здатності до пошуку інформації, аналізу, критичного мислення та самовираження. Вона забезпечує глибоке осмислення матеріалу та розвиває здатність до прийняття самостійних рішень у професійній діяльності.

Проектна діяльність є важливим засобом удосконалення самостійної роботи студентів, оскільки вона передбачає значну частку інтелектуальної активності і творчості, що стимулює студентів до глибокого занурення в тему і самоорганізації. Проект надає можливість для самостійного вибору завдання, що мотивує студентів до активнішої участі в навчальному процесі.

Як підкреслює І. І. Іванюк, «проектні технології в освіті є засобом, що не лише сприяє засвоєнню знань, але й формує досвід самостійного набуття нових знань» [2, с. 78].

Переваги проектної діяльності для самостійної роботи студентів:

- Поглиблення знань. Студентам необхідно самостійно досліджувати теми, що допомагає закріпити теоретичні знання на практиці. Вони мають можливість вивчати додаткові джерела інформації, знаходити нові методи вирішення проблем.
- Розвиток навичок самоконтролю та самоорганізації. Для успішної реалізації проекту студенту потрібно чітко планувати свій час, ставити реалістичні цілі, виконувати завдання у встановлені терміни, що сприяє розвитку організаційних навичок.
- Мотивація до навчання. Проектна діяльність дає студентам змогу працювати над цікавою та практично значущою проблемою, що сприяє зростанню мотивації до навчання та активної участі в освітньому процесі.
- Розвиток комунікаційних та колабораційних навичок. Багато проектів передбачають командну роботу, що розвиває вміння працювати в колективі, вести переговори, делегувати завдання, а також ефективно обговорювати результати.

Проектна діяльність складається з кількох етапів, кожен з яких вимагає значної самостійної роботи.

1. Постановка проблеми. Студент разом із викладачем формулює мету та завдання проєкту. Це перший етап, на якому необхідно визначити проблему, яку потрібно розв'язати. Студент має глибоко розібратися в темі, здійснити попереднє дослідження та обрати методи для вирішення проблеми.

2. Планування проєкту. На цьому етапі важливо сформулювати стратегію виконання, визначити етапи роботи, розподіл завдань (якщо це колективний проєкт), встановити терміни виконання та ресурси, необхідні для реалізації. Студенту необхідно розподілити час для кожного етапу і визначити пріоритети.

3. Збір інформації та дослідження. Студент виконує самостійний пошук необхідної інформації, аналізує наявні джерела, перевіряє їх достовірність. Цей етап є надзвичайно важливим для розвитку аналітичного мислення та здатності до глибокої критичної оцінки матеріалів.

4. Реалізація та виконання завдань. Студент застосовує отримані знання на практиці, створюючи кінцевий результат проєкту (дослідження, презентація, модель тощо). Цей етап передбачає інтенсивну самостійну роботу, де студенту потрібно демонструвати високий рівень самодисципліни та відповідальності.

5. Презентація результатів. На фінальному етапі студент презентує результати своєї роботи перед аудиторією (викладачем, одногрупниками, чи іншими фахівцями). Це допомагає розвивати публічні виступи, вміння аргументувати свої думки та приймати критику.

Хоча проєктна діяльність є дуже ефективним методом удосконалення самостійної роботи, її впровадження в освітній процес стикається з певними труднощами:

- Низька мотивація студентів. Частина студентів не готова до самостійної роботи на високому рівні, вони можуть бути недостатньо мотивовані для виконання складних завдань.

- Невизначеність у плануванні. Відсутність чітких критеріїв оцінювання проєктів і не завжди зрозумілі вимоги до результатів можуть ускладнити роботу студентів.

– Обмежені ресурси. Для виконання складних проєктів студентам можуть бракувати необхідних матеріалів, технічних засобів або часу для повноцінної реалізації ідеї.

– Необхідність в підготовці викладачів. Викладачі повинні бути підготовлені до супроводу проєктної роботи, мати відповідні навички для моніторингу та коригування ходу роботи студентів.

Проєктна діяльність є потужним інструментом для удосконалення самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах. Вона сприяє розвитку аналітичного, критичного і творчого мислення, покращує навички планування та організації часу, формує здатність до ефективної роботи в команді та вирішення комплексних завдань. Однак для ефективного впровадження проєктної діяльності необхідно забезпечити відповідні ресурси, підготовку викладачів та чітке планування навчального процесу. Студентам потрібно надавати достатню підтримку та мотивацію для успішного виконання проєктів.

Рекомендується активно інтегрувати проєктну діяльність у різні дисципліни навчального плану, забезпечити належне методичне супроводження та створити сприятливе середовище для самостійної роботи студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пехота О. М. *Освітні технології: навчально-методичний посібник*. Київ : А.С.К., 2002. 256 с.
2. Іванюк І. І. *Проєктні технології в освіті: теорія і практика*. Київ : Педагогічна думка, 2010. 184 с.
3. Вовк Б. І. Самостійна робота майбутніх інженерів-викладачів як одна з умов формування самоосвітньої компетентності. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми, 2014. № 7 (41). С. 179–187.

Руденко Любов Вікторівна

вчитель початкових класів

комунальний заклад

«Козачолопанський ліцей»

Дергачівської міської ради

Харківської області

сел. Козача Лопань, Україна

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У даній статті розглядаються питання розвитку творчих здібностей учнів засобами сучасних педагогічних технологій. Підкреслюється значення інноваційних підходів у навчально-виховному процесі, що сприяють формуванню креативного мислення, самостійності, розвитку та активності школярів, які необхідні в сучасному світі.

Ключові слова: Творчі здібності, педагогічні технології, інноваційне навчання, креативність, НУШ, розвиток особистості, творчий потенціал.

Сучасна школа повинна формувати гармонійно розвинену, ініціативну, творчу особистість. Учень отримує не лише знання, а також вміння творчо їх застосовувати у реальному житті. Тому питання розвитку творчих здібностей учнів набуває особливої актуальності в умовах реформування освіти та впровадження Концепції Нової української школи (НУШ).

Розвиток творчості школярів неможливий без зміни ролі вчителя — із транслятора знань він перетворюється на наставника, організатора пізнавальної діяльності, новатора. У цьому контексті важливим є використання сучасних

педагогічних технологій, які створюють умови для самовираження й розвитку індивідуального потенціалу учня.

До ефективних технологій, що сприяють розвитку творчих здібностей, креативності належать:

1.Проектні технології ,які дають можливість учням самостійно шукати інформацію, планувати діяльність, створювати власний продукт. Проектна робота стимулює творче мислення, ініціативу, уміння працювати в команді. Дає можливість самовираження всім учасникам проекту.

2.Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

Використання цифрових інструментів, інтерактивних платформ, віртуальних лабораторій розширює освітній простір і мотивує учнів до творчої діяльності через сучасні форми подання матеріалу, робить навчання цікавим та сучасним. Має можливість враховувати індивідуальні та психологічні особливості школярів.

3.Технологія критичного мислення.

Допомагає школярам аналізувати інформацію, формулювати власну думку, аргументовано висловлювати позицію, що є важливою складовою творчого підходу до розв'язання проблем. Діти навчаються розрізняти факти й думки, перевіряти джерела, знаходити докази, шукати нестандартні рішення.

4.Ігрові та тренінгові технології.

Гейміфікація навчального процесу активізує пізнавальну діяльність, розвиває уяву та здатність до нестандартного мислення. Ігри пробуджують інтерес і бажання вчитися, через гру діти взаємодіють між собою, розвивають комунікативні навички. Це інструмент розвитку,мотивації,взаємодії,що робить урок живим та сучасним.

5.Технологія «перевернутого класу».

Забезпечує можливість самостійного засвоєння базової інформації вдома і творчого її осмислення на уроці шляхом дискусій, практичних завдань і мініпроектів. Ця технологія враховує індивідуальні особливості учнів, розвиває

самостійність та відповідальність. Формує активну, свідому та мотивовану особистість, розвиває критичне мислення, самостійність і співпрацю

Успішний розвиток творчих здібностей також залежить від створення сприятливого освітнього середовища, у якому учень відчуває психологічний комфорт, має змогу вільно висловлювати ідеї та отримує підтримку з боку вчителя. Сучасний вчитель повинен весь час навчатися та розвиватися, щоб бути цікавим своїм учням.

Отже, сучасні педагогічні технології є не лише засобом підвищення якості освіти, а й потужним інструментом розвитку творчого потенціалу школярів. Їх ефективне використання формує компетентну, активну, креативну особистість, здатну до самореалізації в умовах динамічного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 1.Концепція Нової української школи. – Київ: МОН України, 2016. – 34 с. – С. 12.
2. 2.Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – Київ: А.С.К., 2004. – 192 с. – С. 45–47, 101–104, 110–111.
3. 3.Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник. – Київ: Алатон, 2020. – 256 с. – С. 38, 72, 89.

Shapoval Yuliia

Candidate of Pedagogic Sciences

Balakliia Pedagogical Professional College

<https://orcid.org/0000-0003-2033-5652>

Martirosian Emiliia

student

Balakliia Pedagogical Professional College

Balakliia, Ukraine

SPEAKING BLOCK AND HOW TO OVERCOME IT AT ENGLISH CLASSES AT COLLEGE

Annotation: the article explores the speaking block, defining it as a common psychological barrier and a mental response to fear that hinders confident communication. It details the block's manifestations, including psychological symptoms and physical. The authors define the core causes and action strategies for overcoming this barrier. The text concludes that conquering the Speaking Block is essential for boosting self-esteem and professional career development.

Key Words: speaking block, low self-esteem, psychological barrier, performance anxiety, social anxiety, self-doubt deep breathing, negative experiences, confidence, preparation, communication skills, fear of judgment.

Speaking is one of the most important forms of human communication, yet many people face major difficulties known as speaking blocks. The term “speaking block” is considered to be a mental or emotional barrier that keeps people from expressing themselves clearly and confidently in front of others. Speaking blocks can affect anyone: students that give speeches, professionals at different meetings, performers on stage, or even casual conversations. It is often followed by anxiety,

self-doubt, insecurity and fear of judgment. Understanding what speaking block is and learning ways and strategies to overcome is very important for personal growth, career development, and healthy communication with other people

Speaking block is not a physical condition, but it is a psychological one. It can be exhibited in several ways: hesitation, forgetting words, dry mouth, trembling voice, avoiding eye contact or even sometimes complete silence. For some people, it can happen from time to time under high pressure. For others, it becomes a constant challenge. The underlying causes are different, but common triggers often include fear of failure, negative past experiences, lack of confidence, low self-esteem, or social anxiety. Many people feel very nervous because they constantly doubt what they're saying and worry about what others might think of them.

The most common cause is performance anxiety, mostly known as "stage fright." This fear activates the body's response, making it difficult to think properly or speak smoothly. Another significant cause is perfectionism, which makes a person to believe that every word must be perfectly said or every sentence must have no mistakes otherwise he or she will be judged by others. Negative past experiences can also cause problems, such as being laughed at or criticized for wrong or slow speaking. It can create lasting mental blocks.

Cultural and social factors can also be of great importance. Sometimes people feel like they can't share their thoughts openly, especially when their opinions differ from others. This can make them be afraid or unsure about speaking up.

Scientists have devised a number of methods to overcome this fear. Most of them focus on building confidence and reducing fear. One of the most helpful things is to prepare well before speaking. When you know the subject you intend to speak about well, it's easier to feel more confident and it is less likely that the person will have a psychogenic stupor during the speech. Practicing in front of a mirror or with a friend can also help getting used to the words and feel more comfortable. Deep breathing is known to be one of the best techniques to calm nerves and mind down. Taking slow, deep breaths can help the body relax and make mind clearer. It's also important to change the way you talk to yourself. Instead of thinking negative

thoughts like “I’ll definitely fail,” try telling yourself something more positive, like “I’m ready and I can do this” or “It is not a problem if I mess up, all humans can make mistakes”. The small steps mentioned above can cause a big change. Speaking in low-pressure situations, like small groups or with close friends can be very helpful and once you are more comfortable with that, slowly work your way up to bigger audiences. Joining a public speaking class or group can give a person practice and support. And finally, remember that no one speaks perfectly all the time. Making small mistakes is normal, and it doesn’t mean you failed. What matters most is that you share your message and keep trying.

However, overcoming the fear of free communication is not the task only for learners. To prevent students from being afraid to speak English in class, a college teacher must deliberately work on creating a safe learning environment and structuring tasks carefully.

Firstly, the teacher must establish a non-judgmental environment by actively supporting all attempts at communication and treating mistakes as natural, essential steps in the language learning process, thereby lowering students’ fear of criticism.

Secondly, to reduce performance anxiety (stage fright), the teacher should gradually introduce speaking tasks, starting with small, easy exercises in pairs or small groups before moving on to presentations or whole-class discussions.

Finally, the instructor must consistently praise fluency and effort over perfect grammar, helping students shift their focus from the fear of making a mistake to the successful expressing their message.

To sum up, speaking block is a common but surmountable difficulty. It is not a sign of weakness or lack of education but a natural body response to fear. With the right methods such as preparation, practice, mindset shifts, and support of a teacher anyone can learn how to speak more confidently. Overcoming the speaking block not only improves communication skills but helps boost self-esteem and empowers individuals. In a world where the ability to speak up is incredibly important, breaking through this barrier can open doors to new opportunities and deeper human connection

REFERENCES:

1. Fear of public speaking: How can I overcome it? URL: <https://www.mayoclinic.org/health/fear-of-public-speaking/AN01979>
2. Public Speaking Anxiety: What Is It and Tips to Overcome It. URL: <https://psychcentral.com/anxiety/public-speaking-anxiety>
3. Overcome your public speaking anxiety with these 10 tips. URL: <https://www.betterup.com/blog/public-speaking-anxiety>
4. How to Cope with Public Speaking Anxiety. URL: https://www.practice-space.org/confidence_building/resource-8-how-to-cope-with-public-speaking-anxiety

Скибіна Марина Валентинівна

вихователь

Комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 39

Криворізької міської ради

м. Кривий Ріг, Україна

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. У статті висвітлюється важливість патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Розкрито виховні завдання, за допомогою яких може бути досягнута мета патріотичного виховання дітей дошкільного віку.

Ключові слова: дошкільний вік, діти дошкільного віку, патріотизм, патріотичне виховання.

Актуальність проблеми. Зважаючи на події, що відбуваються в Україні, повномасштабну війну, складну економічну та суспільно-політичну ситуацію, все більшої актуальності набуває виховання у дітей та молоді почуття патріотизму, національної приналежності, відданості своїй країні та її захисту, формування відчуття гідності та гордості за свою країну, а також активної громадянської позиції.

Патріотизм на сучасному етапі це те, що формує нову генерацію українського суспільства, трансформує громадянську свідомість, моральні цінності, об'єднує, мобілізує суспільство, сприяє розквіту національної самосвідомості. Для цього необхідно реалізувати систему національно-патріотичного виховання [9, с. 14-16].

Саме в дошкільному віці найсприятливішою є емоційно-психологічна дія на дитину, бо образи сприйняття дійсності, культурного простору дуже яскраві і сильні, і тому вони залишаються в пам'яті надовго, що дуже важливо у

вихованні патріотизму. Саме з раннього дитинства починається формуватися національна свідомість й самосвідомість, прищеплюються моральні ідеали та ціннісні орієнтири.

Завданнями вихователів є виховання в малюків любові до рідного краю, до землі, де народилися, формування тих характерних рис особистості, які стануть у нагоді у подальшому житті, допоможуть їм стати людьми, громадянами суспільства; виховування любові і поваги до рідного дому, дитячого садка, рідної вулиці, міста; виховання почуття гордості за досягнення країни, любові і поваги до захисників країни; виховання товариськості, цінності родинного життя, духовного повсякденного буття, уважного ставлення до людей; зацікавлення доступними для них явищами суспільного життя.

Аналіз сучасних досліджень та публікацій. До проблем виховання молодого покоління на засадах патріотизму в різні часи зверталися класики педагогічної науки (Г.Сковорода, К. Ушинський, О.Огієнко, С.Русова, А.Макаренко, В.Сухомлинський, Г. Ващенко та ін.). Дослідники, що вивчали проблеми національно-патріотичного виховання дошкільників, вказують на його важливість та значущість, і наголошують на системності роботи у даному напрямку (Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, С. Русова та ін.). Українську національну ідею, духовність, демократизм та гуманність у вихованні передають у своїх працях М. Боришевський, А. Бойко, М. Євтух, В. Москалець, А. Погрібний, М. Стельмахович та ін. Національно-патріотичне виховання дітей крізь призму традицій та звичаїв українського народу розглядають у своїх працях С. Гринчук, Н. Лисенко, О. Савченко, Б. Ступарик, М. Чепіль, К. Чорна та ін.

Дану проблему обговорюють на сторінках фахових видань та методичних посібників А. Богуш, А. Дем'янчук, Т. Куцова, І. Кравченко, І. Литвин, О. Марчик, О. Трифонова та ін. Про виховання патріотичних почуттів у своїх працях дослідили А. Богуш, Н. Гавриш, В. Плахтій, Л. Шкрєбтієнко та ін.

Мета статті: висвітлити важливість патріотичного виховання дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних проблем дошкілля відповідно до сучасних освітніх стандартів є виховання у дітей основ патріотизму, громадянськості, історичних і культурних цінностей рідної країни.

Закон України «Про дошкільну освіту» визначає одну з важливих педагогічних задач: «виховання в дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля» [1].

В дошкільному віці формуються духовність, моральні почуття, сприйняття світу, усвідомлення свого «Я», розвивається ціннісне ставлення до Батьківщини. Основою у вихованні громадянських почуттів є накопичення дошкільнятами соціального досвіду життя в рідній країні, засвоєння прийнятих у суспільстві норм поведінки, розвиток інтересу до історії і культури рідної країни, формування позитивного ставлення до її минулого і сучасного [5].

Патріотичне виховання – це складний педагогічний процес, результатом якого є формування уявлень, поглядів, переконань, патріотичної позиції у дітей. Саме в дошкільному віці відбуваються соціальна адаптація, життєве визначення, становлення особистості, формування основних моральних якостей дитини. Тому виховання патріотизму дітей є одним з основних завдань дошкільного навчального закладу [8, с.13].

Перед вихователями ДНЗ поставлено завдання: сформувати у дітей громадянськість, любов і гордість за свою Батьківщину через побудову оптимальної педагогічної системи, спрямованої на формування цивільно-патріотичних якостей дошкільників.

Патріотичне виховання – ціленаправлена діяльність вихователя і вихованця, спрямована на формування у дітей тих моральних якостей, що залучають їх до основ національної культури, природи рідного краю, виховує емоційно-дієве ставлення, почуття причетності, прихильності до оточуючих.

Мета патріотичного виховання дошкільників полягає в тому, щоб виховати переконаного патріота, люблячого свою Вітчизну, відданого їй, готового служити їй своєю працею і захищати її інтереси.

Головною метою дитячого садочку в патріотичному вихованні дошкільнят виступає закладання основ моральної особистості з активною життєвою позицією, і з творчим потенціалом, здатної до самовдосконалення, гармонійної взаємодії з іншими людьми.

Почуття патріотизму багатогранне: любов до рідного міста, гордість за свій народ, відчуття своєї нерозривності з оточуючим світом, бажання зберігати і примножувати багатства своєї країни.

Основні завдання педагогів у патріотичному вихованні дошкільнят:

- розширення уявлень про місце людини в соціумі, про необхідність дотримання морально-етичних норм суспільства;
- формування позитивного образу Батьківщини та рідної домівки;
- ознайомлення з символами держави (герб, прапор, гімн);
- розвиток відповідальності і гордості за досягнення своєї країни;
- формування дбайливого відношення до оточуючого середовища;
- виховання любові до праці;
- виховування любові до своєї родини, свого дому, дитячого садочку, своєї вулиці, місцевості;
- зацікавлення культурою українського народу, його історичним минулим, мовою, звичаями, традиціями;
- формування почуття власної гідності як представників свого народу;
- навчання дотримання культури поведінки у щоденному житті;
- виховання толерантного ставлення до представників інших національностей, їх традицій [6, с.5].

Ці завдання необхідно вирішувати на заняттях, під час гри, вдома, що сприятиме вихованню в дошкільників патріотичних почуттів, формуванню взаємин з дорослими і однолітками.

Для цього в ДНЗ необхідно створити цілісну систему всебічного розвитку особистості майбутнього громадянина-патріота України. З цією метою дошкільнят необхідно ознайомлювати з культурою, традиціями та звичаями українського народу, формувати у них почуття причетності до історії та майбутнього свого краю, що пробуджує і формує патріотичні почуття.

Також необхідно створити матеріальну та навчальну бази (дібрати та розробити ігри, конспекти занять, наочність, обладнання тощо).

Для ефективності патріотичного виховання в кожній групі необхідно створити відповідне розвивальне середовище:

- створити куточки національної та народної символіки;
- дібрати вірші про Україну, Київ, Кривий Ріг, природу, Батьківщину;
- зібрати український фольклор: народні прикмети, прислів'я, легенди, загадки, заклички, колисанки, народні ігри, тощо;
- підібрати українські пісні;
- скласти дидактичні ігри, що закріплюють знання про рідний край та його природу;
- підібрати ілюстрації, плакати, карту України;
- доповнити українським національним одягом, рушниками, посудом.

Куточки необхідно естетично оформити і розташувати у світлому, зручному для огляду місці, візуально відокремити від ігрових центрів, постійно змінювати і поповнювати.

Дошкільники повинні знати назву рідної країни, її столицю, рідне місто, його визначні місця, природу, національність людей, які в ній проживають, видатних людей, мистецтво, традиції, звичаї.

Засвоєнню цих знань сприяє перегляд ілюстрацій, слайдів, відеофільмів, читання художніх творів, розповіді дорослих, фотографії, екскурсії, малювання, ігри-подорожі. Дітям розповідають про символіку країни, де і коли вони можуть їх побачити.

До змісту патріотичного виховання дошкільнят входить:

- ознайомлення з культурними надбаннями, народними святами, традиціями, народним декоративно-прикладним мистецтвом, усною народною творчістю, музичним фольклором, народними іграми;

- знайомство з сім'єю: історією родини, іменами членів сім'ї, родичів, з поняттями «предки», «родовід», «сімейні традиції»;

- з дитячим садочком: персоналом, іграми, іграшками, традиціями; зі своїм містом, його культурою, історичними аспектами, видатними постатями та пам'ятками;

- спостереження за об'єктами природи в різні пори року;

- творча продуктивна, ігрова діяльність дітей, де вони вчаться співчувати, турбуватися про людину, рослини, тварин, допомагають дорослим [2, с.18].

Ефективними методами і формами організації патріотичного виховання є:

- екскурсії рідним містом, історичними пам'ятками, визначними місцями;

- розповіді вихователя та цікавих людей;

- узагальнюючі заняття;

- демонстрація ілюстрацій;

- читання та інсценування за творами художньої літератури;

- зустрічі з батьками у дитячому садочку та за його межами;

- проведення виховних заходів разом з родинами.

Для дитячого садка особливого значення набуває педагогічна діяльність, спрямована на розвиток у дітей інтересу і любові до рідного краю і вміння відображати все це в продуктивній діяльності, на навчання основам праці та формування уявлень про соціальні проблеми, на виховання духовно-моральних почуттів, на виховання поваги і любові до свого дому, знайомих і друзів.

У дошкільному дитинстві складається потенціал для подальшого пізнавального, вольового і емоційного розвитку дитини, формується духовно-моральна основа особистості, емоції, почуття, мислення, механізми соціальної адаптації в суспільстві, відбувається усвідомлення себе в навколишньому світі.

На цьому етапі життя дитина отримує яскраві враження, які можуть залишатися у пам'яті на все життя. Саме у цей час варто починати патріотичне

виховання, коли дитина найкраще усвідомлює емоційну складову, тому любитиме свою Вітчизну, свій рідний дім усе життя.

На початкових етапах розвитку особистості дитини перші прояви почуття патріотизму проявляються в бажанні брати участь у всіх корисних справах. Патріотичні почуття малюків визначається піклуванням про навколишнє середовище, про старших, дбайливе ставлення до надбань минулого. Діти здатні керуватися високими соціальними мотивами і відчувати свою приналежність до загальної культури українського народу [7, с.13].

Під час знайомства з природою рідного краю, педагог звертає увагу на її красу, розмаїття, багатство, на її особливості, які звірі живуть в лісах, за яким деревом можна відразу визначити Україну (верба і калина), які квіти ростуть на полях (кульбабки, волошки, маки).

Головною метою цих занять виховати в дітей любов до рідної країни з її багатого та різноманітною природою. З цією метою доцільно проводити спостереження, екскурсії, нескладні досліди, разом з дошкільниками працювати на ділянках, складати розповіді за картинами, читати та інсценувати твори художньої літератури, відпочивати на галявині з проведенням цікавих ігор, вчитися охороняти природу.

Важливим напрямком патріотичного виховання дошкільнят є формування уявлень про людей рідної країни, прищеплення поваги до героїв війни, ветеранів, до пам'яті загиблих воїнів, що захищали Вітчизну. Щоб сформувати духовно - моральні взаємини, принципи загально - людської моралі (чесність, справедливість, милосердя, доброта) доцільно залучати дітей до участі в різноманітних благодійних святах, заходах («Листівки доброти», «Кошик до Великодня», «Ліки для бійців»). Такі акції вчать дітей нести добро людям.

Вихователь розповідає про людей, які прославили нашу країну - художників, композиторів, письменників, винахідників, вчених, мандрівників, філософів, лікарів. На конкретних прикладах, через конкретних людей знайомить дошкільнят з «характером» українського народу (творчими

здібностями, пісенністю, гостинністю, доброзичливістю, чутливістю, вмінням захищати свою країну).

Педагоги повинні запрошувати відомих людей, фахівців, чиї справи гідні наслідування та популяризації і можуть стати прикладом для малят. Цікавими і повчальними є заняття, що прищеплюють повагу до різних професій та праці. З цією метою доречними будуть розповіді про професії батьків. Провідною думкою цих занять є працьовитість українців, як їх національна риса.

Ефективним засобом патріотичного виховання є знайомство дошкільнят з рідним містом. Успішність цього можливе лише за умови їх активної взаємодії з навколишнім світом через гру, спілкування, працю, навчання, різні види діяльності, що відповідають дошкільного віку.

Підґрунтям формування у дитини любові до рідних місць є і участь її в суспільно-корисній праці, і громадянська відповідальність батьків, близьких. Від бажання бачити красу рідного краю починається любов до Батьківщини. Вихователі і батьки повинні формувати емоційну сферу дитини, її моральні принципи, переконання судження, ставлення до одногрупників, розширювати і узагальнювати знання, уміння і навички, а також формувати почуття любові до країни, правильне відношення до людей та своїх обов'язків.

Народознавство ще один важливий напрямок патріотичного виховання. У кожного народу є традиції, усна народна творчість, які передають з покоління в покоління. Всі моральні цінності, вчать цінувати добро, дружбу, взаємодопомогу, працьовитість, вчать бути патріотом, формують особистість.

Дошкільникам розповідають про культуру, побут, звичаї, культурні і матеріальні цінності родини і народу, пояснюють зв'язок людини з минулими і майбутніми поколіннями, формують розуміння смислу життя, інтерес до родинних і народних традицій [4].

Досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління (шанування старших, піклування про дітей, відзначання пам'ятних дат, як вітатися, як ходити в гості) є важливим у вихованні дітей.

Щоб зацікавити дітей життям свого народу, його історією та культурою, природою, необхідно активізувати художньо-мовленнєву діяльність у повсякденному житті, на спеціальних заняттях, ознайомлювати з народними традиціями, виховувати до них повагу [3]. Український фольклор формує особистість, вчить бути патріотом, розрізняти добро і зло, сприяє розвитку дитини.

Виховання любові до рідного краю, рідного дому, сім'ї проходить через такі форми роботи як: родинне дерево сім'ї, родинне дерево групи; екскурсії по видатним місцям Криворіжжя (з використанням комп'ютерних презентацій).

Створення родинних дерев сім'ї розширює уявлення дітей про свою родину, свої корені. Для цього підбираються дидактичні ігри, збираються розповіді дітей про свою сім'ю. А далі батьки разом з дітьми складають родинні дерева. Наступним етапом цієї роботи стане створення Родинного дерева групи, яке ляже в основу портфоліо групи.

Основні напрямки розвитку й використання народного досвіду з родинного виховання та спілкування у вихованні дошкільнят:

- формувати знання про народні звичаї, традиції;
- разом з батьками вивчати і використовувати у родинному спілкуванні кращі зразки мовленнєвої взаємодії з дітьми: українські колискові пісні, забавлянки, примовляння.

Любов до Вітчизни починається зі ставлення малюка до родини, до самих близьких людей – матері, батька, бабусі, дідуся, братів і сестер. Цю першооснову варто пов'язати з рідним домом, з рідними людьми, з родиною. Патріотизм починається з того, що бачить дитина перед собою з самого малку, що відчуває, чому радіє.

Завдяки систематичній роботі з патріотичного виховання педагоги послідовно й системно формують у дошкільнят уявлення про добро, зло, совість, людяність тощо.

Всю роботу необхідно планувати в трьох напрямках: робота вихователя, робота з дітьми, робота з сім'єю.

Напрями формування патріотичного ставлення: 1) ставлення до природи рідного краю, рідної країни; 2) ставлення до людей; 3) ставлення до моральних цінностей, традицій, звичаїв, культури; 4) ставлення до державного устрою.

В сучасних складних соціально-політичних умовах кожен із цих напрямків може стати змістом патріотичної виховання дітей, і кожен зможе зробити свій внесок в соціалізацію особистості дитини, за умови врахування особливостей її розвитку [10].

Висновки. Патріотизм – одне з найбільш глибоких людських почуттів. Його розуміють як відданість і любов до Вітчизни, до свого народу, гордість за їхнє минуле й сьогодення, готовність до її захисту.

Знання свого родоводу, історичних та культурних надбань предків необхідне не лише для піднесення національної гідності, а й для використання кращих традицій у практиці виховання підростаючого покоління.

Саме в цьому віці, коли дошкільник дуже чутливий до емоційних впливів і схильний до наслідування, необхідно поступово розкривати йому зміст народної і світової спадщини через мистецькі твори, етику людських взаємин, сформувані перший практичний досвід прояву душі стосовно рідних та близьких людей, рідного дому, отчого краю з його природою, історією і традиціями, рідної мови, – усього, з чого для кожного починається Вітчизна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти /Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л. та ін.. - К.: Видавництво, 2012.-26 с.
2. Бех І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
3. Богуш А.М. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку/ А.М. Богуш. – К., Знання 2006. – С. 31-36.
4. Богуш А.М.Українське народознавство в дошкільному закладі: Навч.посіб. /А.М.Богуш, Н.В.Лисенко – К.: Вища школа, 2002. – с.407.

5. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / за ред. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с
6. Гавриш Н., Крутій К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. Дошкільне виховання. 2015. №8. С. 2–7
7. Глущенко А.Г. Вікові особливості школярів і завдання патріотичного виховання. Початкова школа. 1996. №5. С. 8 –14.
8. Гусєв В.Г. Особливості патріотичного виховання учнів 10-річного віку. Проблеми навчання і виховання. 2004. №1. С. 13-15.
9. Кузьмук Л. Плекаємо патріотів. Досвід організації роботи з педагогами та батьками. Дошкільне виховання. 2018. №8. С. 14-16
10. Поніманська Т.І. Моральне виховання дошкільників. – К., 1993.

Сорочан Лілія Федорівна

доктор філософії, старший викладач
кафедри англійської мови з методикою викладання
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна

Шапвалова Тетяна Андріївна

магістрант факультету іноземних мов
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна

РОЗВИТОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ 5-Х КЛАСІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація: Сучасна освітня парадигма зазнає суттєвих змін під впливом інтенсивного розвитку цифрового середовища, яке стало невід'ємною частиною життя підлітків. У роботі досліджується актуальність інтеграції медіаграмотності в освітній процес учнів 5-х класів на уроках англійської мови. Проаналізовано психолого-педагогічні особливості учнів раннього підліткового віку, що зумовлюють більш активне застосування інноваційних методів навчання на уроках англійської мови. Розглянуто практичні аспекти впровадження таких методів, як створення власного медіапродукту, аналіз трендів та інтеграція цифрових інструментів, що сприяють розвитку критичного мислення та формуванню медіаграмотності учнів раннього підліткового віку.

Ключові слова: медіаграмотність, ранній підлітковий вік, учні 5-х класів, англійська мова, критичне мислення, інноваційні методи навчання.

Протягом останніх років новітня система навчання в Україні вже зазнала докорінних змін і продовжує зазнавати все нових оновлень, що пов'язано зі стрімким розвитком цифрових технологій. Оцифрування усіх галузей та сфер людського життя призвело до безпосередньої залежності від інноваційних технологій, в тому числі і для учнів 5-х класів, для яких цифрове середовище стало природним простором для спілкування онлайн (Telegram, Viber, Instagram тощо), дистанційного навчання (Zoom, Meet) та розвитку. Проте, окрім беззаперечних переваг, як показує практика, це середовище породжує низку викликів, серед яких особливої уваги потребують інформаційне перевантаження, маніпулятивні практики та ризики поширення оманливої інформації.

Задля активного формування всебічного розвитку особистості вищезазначені фактори стали підставою для більш ґрунтовного розгляду проблеми. На думку сучасних науковців, які спеціалізуються на вивченні даної теми, під поняттям “медіаграмотності” розглядають “сукупність знань, навичок, умінь, що сприяють усвідомленому сприйманню, критичному аналізу та ефективному використанню медійної інформації” [2, с. 112-113].

Важливою умовою вдалої інтеграції медіаграмотності в освітній процес є відповідність методів та вправ до психолого-педагогічних властивостей учнів. Розвиток медіаграмотності стає надзвичайно важливим саме для учнів 5-го класу, оскільки відповідає рівню розвитку та сприйняттю дітей цього віку. Вони переживають початок підліткового періоду, який характеризується суттєвими фізіологічними та психологічними змінами. Згідно зі словами провідних психологів [1,3], до ключових змін цього етапу належать:

- Когнітивний розвиток, який створює основу для впровадження медіаосвіти - перехід від конкретно-операційного мислення до абстрактного зумовлює зародження вміння критичного аналізу медіа та виявлення прихованих причинно-наслідкових зв'язків [1, с. 74-76].

- Внутрішня мотивація, зниження якої змушує шукати інноваційні методи заохочення у навчанні, які відповідали би потребам дітей [4, с. 1698-1699].
- Соціальна активність, у якій помітно зростає значення однолітків, що відкриває можливості для впровадження спільної роботи та групових активностей [3, с. 95-97].

Саме врахування психолого-педагогічних особливостей учнів раннього підліткового віку зумовлюють широку інтеграцію медіаграмотності в освітній процес на уроках англійської мови. Враховуючи те, що цифровий простір є найактивнішим джерелом отримання інформації, завданням вчителя стає розробити такий комплексний підхід, який дозволяв би не лише розвивати мовні навички, але й формувати критичне сприйняття цифрового контенту серед сучасних підлітків та відповідати потребам та інтересам учнів цього віку.

Процес застосування медіаграмотності досить складний, тому з метою ефективного розвитку медіаграмотності учнів 5 класів ЗЗСО у навчальному процесі на уроках англійської мови доцільно використовувати як традиційні, так і різноманітні інноваційні методи:

- Метод критичного аналізу [7, с. 158]: спрямований на розвиток навичок деконструкції медіатексту. Учні вчаться ставити групу питань до будь-якого медіатексту (Who is the author? What is the purpose? What values are shown?) для того аби виявити його основні компоненти.
- Метод створення власного продукту [8]: активна діяльність, під час якої учні на практиці застосовують отриманні знання від критичного аналізу шляхом розробки власного медіапродукту — рекламного ролика, новини, оголошення англійською мовою.
- Інтерактивні ігри та квізи: використання ігрових механік підвищує залученість учнів, а сам інструмент допомагає повторити та перевірити знання у цікавому для дітей форматі.
- Метод інтеграції цифрових інструментів: спрямований на застосування онлайн-ресурсів (YouTube, Canva, Quizizz) для створення сучасного

освітнього середовища. Такі інструменти зазвичай урізноманітнюють урок та навчають безпечній діяльності в цифровому суспільстві.

Складно уявити учня, який би сьогодні не мав новітнього гаджету або не володів би базовими навичками його використання. У контексті вищесказаного активне використання інноваційних методів на уроках англійської мови у 5 класах ЗЗСО не лише відповідає психолого-педагогічним особливостям учнів раннього підліткового віку, але й відповідає реаліям сучасного підлітка, що підтверджується новітніми дослідженнями. Згідно з американськими даними за 2024 рік, ігрові та інтерактивні формати набувають значної популярності серед підлітків: 85% американських школярів регулярно грають у відеоігри, а 41% робить це щодня. Підтвердження цього дослідження можна знайти і в глобальному масштабі - англійську мову використовують понад 33,5% користувачів під час перегляду сайтів, відео, ігор або іншої цифрової діяльності [5].

Переглянувши статистику досліджень, можна зробити висновок про те, що потенціал впровадження інноваційних методів, зокрема ігрових та інтерактивних форматів, є значним [4, 6, 8]. Ці підходи мають стати особливо ефективними. Але важливим елементом інтеграції повинен стати елемент наближення до цифрових реалій учнів. Створення атмосфери, схожої на середовище соціальних мереж чи ігрових платформ, дозволяє не лише підвищити залученість п'ятикласників, але й цілеспрямовано розвивати їхню медіаграмотність англійською мовою.

Такий комплексний підхід спрямований на практичне створення медіапродуктів, аналіз актуального цифрового контенту та використання сучасних інтерактивних платформ, наскрізне застосування яких дозволяє не лише розвивати іншомовні навички на уроках англійської мови, але й має стати інструментом, спрямованим на розширення можливостей формування критичного мислення, креативності та медіаграмотності. Інноваційні методи навчання варто застосовувати для підвищення мотивації серед учнів, що, в

свою чергу, покращить засвоєння інформації та дозволить сформувати систему знань з медіа дисципліни.

Наведемо приклади того, яким чином можна інтегрувати інноваційні методи під час уроку англійської мови учнів 5-го класу. Одним із шляхів інтегрування методу створення власного продукту може стати тема «It's tasty!», під час якої учні створюють відео-оголошення або міні рекламу для соцмереж про здорову страву. Ця вправа не вимагає особливих здібностей, але за її допомогою діти активно розвивають мовні навички і формують критичне мислення, а саме: школярі вчаться відрізняти достовірну інформацію; усвідомлювати вплив візуального контенту, їм надається можливість самовираження - створювати переконливі медіаповідомлення, що цілком відповідає їхній віковій потребі в творчій реалізації.

Також досить цікавими та ефективними на етапі рефлексії є метод аналізу трендів, який можна використовувати під час обговорення хобі. Для виконання даної вправи обов'язково має бути вірусне відео з TikTok чи YouTube, за допомогою якого учні вчаться розуміти механіки популярності контенту, розпізнавати емоційний вплив інформації і виокремлювати маніпулятивні техніки. Цей метод розвиває критичне сприйняття медіатекстів, необхідне для безпечної поведінки в цифровому просторі.

При вивченні будь-якої теми особливу популярність набирають вправи, які пов'язані з наочністю. Тому серед п'ятикласників варто виділити ще один метод - інтеграцію цифрових інструментів, що потребують більш ретельного та уважного вивчення та опрацювання матеріалу, зокрема проведення інтерактивних квізів на платформах Quizizz чи Kahoot!. Таким чином цей формат не лише допомагає механічно закріпити іншомовну лексику чи граматику, а й всебічно розвиває вміння швидко сприймати та аналізувати інформацію, приймати правильні рішення.

Кожен з цих методів має свій унікальний та неповторний потенціал. Таким чином, поєднання цих методів на уроках англійської мови - це логічний крок, що не суперечить сьогоденню та веде до створення освітнього середовища, у

якому п'ятикласники можуть на практиці, цікаво та безпечно розвивати навички критичного мислення, цифрової творчості та безпечної комунікації, які необхідні для життя в сучасному інформаційному суспільстві, та водночас вдосконалити свої комунікативні компетентності англійською мовою.

Отже, психолого-педагогічний портрет учня 5-го класу включає в себе наступні особливості: важливим складником є конкретно-операційне мислення та здатність до абстрагування, що робить їх сприйнятливими до формування навичок критичного аналізу; недостатньо стійка увага, через що учні легко відволікаються на зовнішні подразники, що сприяє позитивному впливу інноваційних методів навчання; емоційна сфера зумовлена нагальною потребою у визнанні з боку ровесників, що можна використати через створення та обговорення власного медіаконтенту в безпечному середовищі.

Таким чином, поєднання традиційних та інноваційних методів навчання англійської мови у 5 класах ЗЗСО підвищує внутрішню мотивацію учнів, наближає навчання до реалій цифрового життя та забезпечує розвиток ключових компетентностей таких як критичний аналіз, розпізнавання впливу, цифрова грамотність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бедлінський О. І., Бедлінський В. О. Психологічні особливості організації провідної діяльності підлітків: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. 136 с.
2. Медіакультура особистості: соціально-психологічні підходи: навч. посіб. О. Т. Баришполець, Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко, О. Є. Голубєва, В. В. Різун та ін.; за ред. Л. А. Найдьонової, О. Т. Баришпольця. Київ: Міленіум, 2009. 440 с.
3. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу: монографія. Кривий Ріг, 2014. 312 с.

4. Gnambs T., Hanfstingl B. The Decline of Academic Motivation during Adolescence: An Accelerated Longitudinal Cohort Analysis on the Effect of Psychological Need Satisfaction. *Educational Psychology*. 2016. T. 36. № 9. C. 1698—1712.
5. Gottfried J., Sidoti O. Teens and video games today. Pew Research Center: 09.05.2024. URL: <https://www.pewresearch.org/internet/2024/05/09/teens-and-video-games-today>
6. Jolls T., Thoman E. Literacy for the 21st Century: An Overview & Orientation Guide to Media Literacy Education. Part I: Theory. CML MediaLit Kit. Los Angeles: Center for Media Literacy, 2008. 54 c.
7. Masterman L. Teaching the Media. London: Comedia Publishing Group, 1985. 315 c.
8. English is no longer the biggest language on Steam as Chinese gamers embrace PC gaming. GamesRadar: 25.08.2025. URL: <https://www.gamesradar.com/games/english-is-no-longer-the-biggest-language-on-steam-as-chinese-gamers-embrace-pc-gaming-even-harder-after-black-myth-wukong>

Федченко Руслана Володимирівна

Викладач

Гайворонський професійний аграрний ліцей
м. Гайворон, Кіровоградська область, Україна

ІНСТРУМЕНТИ ШІ В ОСВІТІ ДЛЯ КРЕАТИВНОСТІ: ГЕНЕРАЦІЯ ТЕКСТІВ, ЗОБРАЖЕНЬ, МУЗИКИ

Анотація: У статті аналізується феномен генеративного штучного інтелекту (ШІ) як інноваційного інструменту для розширення людської креативності. Розглянуто ключові платформи та їх можливості у трьох основних сферах: генерації тексту, зображень та музики. Особлива увага приділяється практичному застосуванню цих технологій в освітньому процесі – від створення персоналізованих навчальних матеріалів до стимулювання творчого мислення учнів. Стаття також піднімає питання етичних викликів, пов'язаних з авторством та автентичністю контенту, створеного ШІ, і пропонує шляхи їх вирішення.

Ключові слова: генеративний ШІ, креативність, ШІ-генерація, DALL-E, ChatGPT, Suno AI, освіта, інновації.

Штучний інтелект традиційно асоціювався з аналізом великих даних, автоматизацією рутинних завдань та прогнозуванням. Однак, з появою та стрімким розвитком генеративних моделей, ШІ вийшов за межі суто аналітичних функцій і став повноцінним учасником творчого процесу. Сьогодні інструменти ШІ здатні створювати оригінальний контент – тексти, зображення, відео, музику, – що робить їх революційними помічниками для художників, письменників, музикантів та, що особливо важливо, для освітньої сфери. Ця стаття має на меті надати комплексний огляд сучасних ШІ-інструментів для

креативності та проаналізувати їхній потенціал та виклики, які вони несуть для сучасної освіти.

2. Інструменти ШІ для генерації креативного контенту.

Сучасні генеративні моделі можна умовно поділити на три основні категорії за типом контенту, який вони створюють.

2.1. Генерація тексту: від ідеї до готового твору.

Інструменти, що базуються на великих мовних моделях (LLM), здатні створювати зв'язні, логічні та стилістично різноманітні тексти. Вони навчаються на величезних масивах даних, що дозволяє їм імітувати людську мову та відповідати на складні запити.

Ключові інструменти:

- **ChatGPT (OpenAI), Gemini (Google):** Це багатофункціональні чат-боти, які можуть писати есе, вірші, сценарії, резюме, розробляти навчальні плани та створювати діалоги.
- **Jasper, Copy.ai:** Спеціалізовані інструменти для копірайтингу та маркетингу, що допомагають генерувати комерційні тексти, пости для соціальних мереж та заголовки.

Приклад використання в освіті:

- **Студентські есе та реферати:** Студент може використати ChatGPT, щоб отримати план есе на тему "Вплив індустріальної революції на європейське мистецтво" або створити чернетку вступу та висновку, а потім доповнити їх власними думками та аналізом.
- **Створення дидактичних матеріалів:** Викладач може попросити Gemini згенерувати п'ять різних тестів для перевірки знань з певної теми, або розробити сценарій для рольової гри на уроці історії. Це значно економить час та дозволяє урізноманітнити навчальний процес.

2.2. Генерація зображень: візуалізація ідей

Ці інструменти трансформують текстові описи (промпти) у високоякісні візуальні зображення. Вони відкривають безмежні можливості для

ілюстраторів, дизайнерів та художників, а також для візуалізації складних концепцій.

Ключові інструменти:

- **Midjourney:** Відомий своєю здатністю створювати естетично привабливі та високохудожні зображення.
- **DALL-E 3 (OpenAI):** Інтегрований у ChatGPT, дозволяє створювати зображення безпосередньо в чаті, що значно спрощує процес.
- **Stable Diffusion:** Модель з відкритим кодом, яка дозволяє користувачам налаштовувати її під свої потреби.

Приклад використання в освіті:

- **Ілюстрації для презентацій та проєктів:** Учитель біології може згенерувати зображення "мітохондрія, намальована аквареллю в стилі стимпанк" для своєї презентації, щоб зацікавити учнів.
- **Креативні завдання:** На уроці літератури студенти можуть отримати завдання створити візуальну ілюстрацію до уривка з роману, використовуючи DALL-E. Це допомагає розвинути уяву та поглибити розуміння тексту.

2.3. Генерація музики: нове звучання креативності

Музичні ШІ-інструменти дозволяють створювати оригінальні композиції, мелодії та звукові ефекти, ґрунтуючись на текстових описах, або навіть з нуля.

Ключові інструменти:

- **Suno AI:** Один з найпопулярніших інструментів, що дозволяє генерувати пісні з вокалом та інструментальним супроводом на основі текстових промптів.
- **Mubert:** Створює безперервні музичні потоки для різних завдань (фон, медитація, ігри).

Приклад використання в освіті:

- **Саундтрек до навчального проєкту:** Студенти, які працюють над відеопрезентацією, можуть використати Suno AI для створення унікального саундтреку, що відповідає настрою та темі їхньої роботи.
- **Уроки музики:** Викладач може продемонструвати можливості ШІ для створення музики, щоб стимулювати інтерес учнів до композиції. Наприклад, попросити ШІ згенерувати мелодію в стилі Баха, а потім обговорити її особливості та відмінності від оригінальних творів.

3. Етичні виклики та перспективи

ШІ-інструменти відкривають безпрецедентні можливості, але також ставлять перед нами нові виклики. Серед них:

- **Авторство та плагіат:** Хто є автором твору, якщо його створив ШІ? Як відрізнити оригінальну роботу студента від тієї, що згенерована? Це вимагає розробки нових академічних політик.
- **Зниження критичного мислення:** Надмірне використання ШІ може призвести до пасивного споживання інформації та зниження навичок самостійного аналізу та креативності.
- **Етичне використання:** Важливо навчити студентів відповідальному використанню ШІ, не як заміни власного інтелекту, а як інструменту для його посилення.

4. Висновок

Генеративний ШІ – це не просто технологічний тренд, а фундаментальний зсув у підходах до творчості та освіти. Замість того, щоб сприймати ці інструменти як загрозу, освітяни мають навчитися використовувати їх для розширення можливостей учнів. Впровадження ШІ-інструментів в освітній процес дозволяє персоналізувати навчання, підвищити залученість та розвивати у студентів навички, необхідні для майбутнього – вміння працювати з технологіями, формулювати точні запити та критично оцінювати отримані результати. Майбутнє належить тим, хто зможе гармонійно поєднати людську креативність з можливостями штучного інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Honeyman J., Miller J. The New Normal: Adapting to Digital Education. *Journal of Educational Technology and Research*. 2025. Vol. 45, No. 3. P. 112–128.
2. Лаврентьєва Г. П., Мартиненко О. В. *Цифрові технології в освіті: виклики та перспективи*. Київ : Освіта України, 2021.
3. Wissner K. Pedagogical approach using generative AI to enhance students' learning of music history. *Taylor & Francis Online*. 2024.
4. Taleb N. N. *Antifragile: Things That Gain from Disorder*. New York : Random House, 2012.
5. UNESCO. COVID-19 Educational Disruption and Response. 2020. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (дата звернення: 25.10.2025).
6. Fullestop. The Role of Generative AI in Education: Use Cases, Benefits, and Challenges in 2025. 2025. URL: <https://www.fullestop.com/blog/generative-ai-in-education-use-cases-benefits-and-challenges> (дата звернення: 25.10.2025).
7. Srivastava S., Ghorpade S. The Impact of Technology on Student Engagement in Online Learning. *International Journal of Research in Business and Social Science*. 2021. Vol. 10, No. 2. P. 245–257.
8. The QAA. Examples of Generative AI tools and resources. 2025. URL: <https://www.qaa.ac.uk/sector-resources/generative-artificial-intelligence/examples-of-generative-ai-tools-and-resources> (дата звернення: 25.10.2025).
9. University of San Diego Online Degrees. 39 Examples of Artificial Intelligence in Education. 2025. URL: <https://onlinedegrees.sandiego.edu/artificial-intelligence-education/> (дата звернення: 25.10.2025).

Ходак Тетяна Вікторівна
Дамзін Ольга Сергіївна
Григорцевич Аліна Валеріївна
Асистенти
Вінницький національний медичний
університет ім. М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна

НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація: Незалежне оцінювання є ключовим механізмом забезпечення об'єктивності та справедливості в освітньому процесі, оскільки дозволяє усунути суб'єктивний фактор, забезпечує рівні умови для всіх учасників оцінювання та сприяє підвищенню якості освіти через стандартизовані підходи до перевірки знань, умінь і навичок.

Ключові слова: оцінювання, освітній процес, якість освіти

Незалежне оцінювання знань студента — це об'єктивний інструмент вимірювання якості освіти, який дозволяє уникнути суб'єктивізму викладачів, забезпечує рівні умови для всіх здобувачів освіти та сприяє формуванню справедливої системи контролю знань. В системі освіти основне місце належить саме здобувачу освітньої програми. Студенту необхідно якісно засвоїти знання та практичні навички попри чималий обсяг інформації. Враховуючи розвиток технічного прогресу, викладачі намагаються пристосуватися до змін в системі викладання. Для отримання позитивних результатів навчання, окрім забезпечення навчальними матеріалами та висококваліфікованим викладацьким складом, важливими є саме когнітивні здібності здобувача освіти, мотивованість та стресостійкість.

Студент сьогодні повинен володіти здатністю кодувати і відтворювати інформацію, зосереджуватися на основному, вміти аналізувати отриману інформацію, вміти комунікувати у суспільстві, застосовувати отримані знання.

Перераховані вище навички якісно можуть бути сформовані у людини зі стійкою мотивацією, адекватною самооцінкою, контрольованим відчуттям тривоги, швидким відновленням після втоми. Такі студенти можуть успішно долати всі виклики для досягнення академічних цілей та зберігати інтерес до професійного розвитку.

Основними чинниками впливу на успішність студента зі сторони викладача є: чітке пояснення та зворотній зв'язок, сучасні та ефективні методи викладання для кращого розуміння матеріалу, планування навчального процесу, його корекція за потреби, готовність до оновлення знань і професійного розвитку, особисті якості, а саме тактовність, доброзичливість, справедливість.

Викладачу який і сам працює в стані постійного інформаційного та емоційного навантаження, потрібно зберігати об'єктивність оцінювання знань студента. Тому, що саме це дозволить підтримати зацікавленість у вивченні предмету. Така об'єктивність дозволяє студенту адекватно порівнювати себе з іншими здобувачами, професійно рости і розвиватися. Щоб зберегти мотивованість, яка як відомо, з часом знижується, але яка вкрай необхідна для стійкого успішного результату навчання, потрібно забезпечити незалежне від суб'єктивної оцінки викладача оцінювання вихідних знань з даної теми. Для цього на допомогу може прийти саме використання штучного інтелекту. Таким чином, викладач зосереджується більше на якісному викладанні матеріалу. Це збереже час на детальний розбір теми і авторитет викладача, збільшуючи довіру та прихильність.

З огляду на досить юний вік студентів, які на оцінку можуть реагувати досить гостро, сприймаючи її як оцінку особистості в цілому, а не конкретних знань з даної теми, застосування незалежного оцінювання є одним зі шляхів збереження зацікавленості предметом вивчення у студентів, стимулює

студентів до самостійної роботи, глибшого осмислення навчального матеріалу та формує відповідальне ставлення до процесу здобуття знань.

Отже, незалежне оцінювання виступає важливим чинником підвищення академічної доброчесності, оскільки унеможлиблює упереджене ставлення, корупційні прояви чи фальсифікацію результатів. У довгостроковій перспективі така система сприяє не лише особистісному зростанню студентів, а й підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної освіти в міжнародному просторі. Тому, варто підтримувати впровадження незалежного оцінювання не лише у вступі, а й упродовж усього навчання у вишах.

Чекардін Юрій Миколайович

Директор

Манченківської ЗОШ І-ІІІ ступенів

Люботинської міської ради

Харківської області

РОЛЬ КЕРІВНИКА У СТВОРЕННІ УСПІШНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Анотація: У статті обґрунтовано роль керівника як ключової фігури в створенні успішного освітнього середовища загальноосвітнього навчального закладу; розкрито роль керівника закладу освіти в безпосередньому управлінні освітнім середовищем. Розглянуті концепції управління освітніми установами. Подано характеристику успішного освітнього середовища та залежність його від сформованості організаційної культури керівника, його володіння загальними та професійними компетентностями відповідного рівня Державного стандарту. Розкрито роль організаційної культури керівника у забезпеченні партнерства між державою і громадянськістю.

Ключові слова: Керівник закладу освіти, реформування системи освіти, сучасна школа, забезпечення якості освіти, компетентність.

В умовах швидких соціально-економічних та політичних змін, змінюються вимоги до якості освіти, оновлюються зміст та технології навчання, змінюються організаційні та економічні умови діяльності закладів освіти. Забезпечення якості освіти на рівні закладу освіти є одним із ключових завдань.

У Законі України «Про освіту» однією із засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності визначено «забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності». Під терміном «якість освіти» законодавець

розуміє відповідність результатів навчання вимогам, визначеним законодавством, відповідними освітніми стандартами та/або угодою про надання освітніх послуг. «Якість освітньої діяльності» ж означає рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що сприяє здобуттю особами якісної освіти та відповідає вимогам, установленим законодавством і/або угодою про надання освітніх послуг.

Керівник закладу освіти здійснює безпосереднє управління закладом і несе відповідальність за освітню, фінансово-господарську та іншу діяльність закладу освіти. Керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень:

- організовує діяльність закладу освіти;
- вирішує питання фінансово-господарської діяльності закладу освіти;
- призначає на посаду та звільняє з посади працівників, визначає їх функціональні обов'язки;
- забезпечує організацію освітнього процесу та здійснення контролю за виконанням освітніх програм;
- забезпечує функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти;
- забезпечує умови для здійснення дієвого та відкритого громадського контролю за діяльністю закладу освіти;
- сприяє та створює умови для діяльності органів самоврядування закладу освіти;
- створює у закладі освіти безпечне, здорове та інклюзивне чи спеціальне освітнє середовище із забезпеченням універсального дизайну та розумного пристосування [1].

Актуальність теми дослідження. Особливостями сучасного розвитку українського суспільства є зосередження на системних соціально-економічних перетвореннях та входження до європейської спільноти як рівноправного партнера. Інтеграція вітчизняної системи освіти до європейського й світового освітнього просторів є тривалим процесом, який передбачає формування таких характерних ознак, як гуманістичність, спрямованість на саморозвиток,

інноваційність, особистісна орієнтація сучасних освітніх систем тощо, та забезпечується створенням досконалої та ефективної системи її управління.

Реформування системи освіти завжди починається з певних змін в управлінні освітою та управлінні навчальними закладами. Тому ефективність освітніх процесів значною мірою залежить від ефективності управлінської діяльності. У західній теорії управління освітніми установами є чотири основні концепції управління.

Перша з них виникла на початку XX ст. Вона ґрунтується на критерії економічної ефективності освітньої установи. В рамках цієї концепції освітня організація розглядається як замкнута, механістична, раціональна система, управління якою націлено на забезпечення її ефективності. Друга концепція ґрунтується на критерії педагогічної ефективності. Вона спирається на положення психологічної науки, а в аналітичному плані базується на аналізі досвіду адміністраторів навчальних закладів, які орієнтовані на принципи біхевіоризму. Освітню організацію представники цієї концепції розглядають як напіввідкриту, органічну, природну систему, управління якою спрямоване на інтеграцію складових елементів із метою оптимізації її функціонування. Акцент у цій моделі робиться на людських стосунках і управлінській поведінці.

Третя модель управління базується на критерії гнучкості. У концептуальному плані вона спирається на теорії управління розвитком, розвитку організаційних структур, теорії випадковості, інституціонального розвитку. Прихильники цієї концепції розглядають освітню організацію як відкриту й адаптивну систему. В процесі управління такою системою основне значення надається ситуаційним змінним зовнішнього середовища з метою забезпечення її політичної гнучкості.

Четверта модель управління базується на критерії релевантності. В її основі — положення екзистенціалізму, діалектичного методу, критичного реалізму і теорії людських стосунків. У рамках цієї моделі освітня організація розглядається як цілісна система елементів, що взаємодіють у процесі

управління якою фахівці спираються на свідомість і критичність суб'єктів, суперечливість і спільність цілей у контексті культурної релевантності. Найбільш сучасними, і не тільки за часом їх створення, вважають нині моделі управління, що базуються на критеріях гнучкості та культурної релевантності [2].

В умовах реформування системи освіти одним із ключових завдань, яке стоїть перед закладами загальної середньої освіти є підвищення якості освіти. Відповідальність за якість освіти у закладах загальної середньої освіти, в першу чергу покладається на керівників цих закладів, які відіграють основну роль в організації всього освітнього процесу та мають сприяти впровадженню новітніх методів навчання, технологій та педагогічних стратегій спрямованих на забезпечення якості освіти, яка відповідає стандартам освіти. Керівники мають налаштувати у школі систему управління, щоб вона безпосередньо впливала на якість освіти та стала підґрунтям для постійного її підвищення. Наразі, в контексті сучасних викликів пов'язаних з пандемією, військової агресії Російської Федерації, питання визначення ролі керівника загальноосвітньої школи в управлінні якістю освіти, його підготовки до управління якістю освіти є важливими та потребують нових підходів для створення сучасної, ефективної та конкурентоспроможної системи освіти. Адже керівник, який володіє навичками управління якістю, може визначати стратегічні і тактичні цілі у сфері якості освіти, сприяти раціональному використанню ресурсів, оптимізації процесів та підвищенню ефективності діяльності закладу освіти. Керівник закладу освіти відіграє важливу роль у забезпеченні якості освіти. Відповідно до статті 26 Закону України «Про освіту» саме він здійснює безпосереднє управління закладом і несе відповідальність за діяльність закладу освіти та в межах наданих йому повноважень: організовує діяльність закладу освіти; здійснює добір та розстановку кадрів вирішує питання фінансово-господарської діяльності закладу освіти; забезпечує організацію освітнього процесу та здійснення контролю за виконанням освітніх програм; забезпечує функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти; забезпечує

умови для здійснення дієвого та відкритого громадського контролю за діяльністю закладу освіти; створює у закладі освіти безпечне, здорове та інклюзивне чи спеціальне освітнє середовище. Керівник закладу освіти є лідером, який визначає напрямок розвитку, створює сприятливі умови для роботи команди та навчання учнів, а також забезпечує відповідність освітнього процесу сучасним стандартам.

Сучасна школа – достатньо складна система, яка має свою власну структуру, статут, контингент учителів та учнів, вимагає високоорганізованої системи управління. Проблема управління навчальним процесом є однією з найактуальніших у педагогічній теорії та практичній діяльності загальноосвітнього навчального закладу. Її успішне вирішення потребує ґрунтовного осмислення сутності управління навчальним процесом, його структури, функцій. Управління, як важливий компонент в системі навчально-виховної діяльності школи, покликане створити умови для успішного формування всебічного розвитку особистості школяра, забезпечити її позитивну спрямованість на основі власної активності.

Керівник сучасного освітнього закладу - центральна фігура всього освітнього процесу. Висока якість надання освітніх послуг неможлива без компетентного кваліфікованого директора, який володіє основами управління, психології, економіки та є лідером, менеджером, експертом. Сьогодення вимагає особливого підходу до підготовки майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу до управлінської діяльності.

Місія директора – створення сприятливого середовища для динамічної взаємодії освітніх процесів і розвитку в учнів готовності до змін. Модель менеджера освіти: Мета управлінської діяльності керівника школи полягає у визначенні способів подолання невідповідностей між стандартом освіти та розвитком в учнів готовності до змін. Досягнення цієї мети можливе за умови, якщо керівник навчального закладу має чітке уявлення про ті завдання, які виконує.

Для створення успішного освітнього середовища закладу освіти керівник повинен володіти загальними компетентностями відповідного рівня Державного стандарту:

1) Здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку (громадянська компетентність);

2) Здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, налагоджування соціальної взаємодії, співробітництва з колегами, попереджування та розв'язання конфліктів (соціальна компетентність);

3) Здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження (культурна компетентність);

4) Здатність до системного та критичного мислення, аналізу та синтезу інформації з різних джерел, бачення комплексного розвитку подій, спроможності особистості адекватно і глибоко пізнавати оточуючий світ:

природне і соціальне середовище, самого себе (когнітивна компетентність);

5) Здатність до генерування нових ідей, виявлення та розв'язання проблем, ініціативності та підприємливості (підприємницька компетентність).

Володіти професійними компетентностями.

1) Забезпечення стратегічного управління розвитком закладу освіти:

- нормативно-правова компетентність;
- компетентність стратегічного управління закладом освіти;
- компетентність стратегічного управління персоналом;

2) Забезпечення управління якістю освітньої діяльності:

- компетентність забезпечення якості освітньої діяльності та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти;

- компетентність організації діяльності закладу освіти на засадах зовнішньої системи забезпечення якості освіти;

3) Забезпечення партнерської та мережевої взаємодії:

- лідерська компетентність;
- емоційно-етична компетентність;
- компетентність педагогічного, соціального та мережевого партнерства;

4) Організація безпечного і здорового освітнього середовища:

- здоров'язберезувальна компетентність;
- інклюзивна компетентність;
- проектувальна компетентність;

5) Забезпечення власного безперервного професійного розвитку:

- інноваційна компетентність;
- здатність до навчання впродовж життя;
- інформаційно-цифрова компетентність [3].

Висновок. Підсумовуючи сказане, зазначимо, що за наявності високої професійної компетентності керівника школи можливо сформувати колектив одностайців серед педагогів, батьків, громадськості, спрямувати їхню діяльність на розв'язання найважливіших проблем школи.

Сучасні суспільні та політичні процеси обумовили потребу в створенні в Україні громадянського суспільства та формуванні нової форми державно-громадського управління освітою, що, безумовно, внесло зміни до структури, функцій та завдань суб'єкта державного управління освітою. Вирішальним етапом проведення управлінського циклу є оцінювання досягнутого стану, характеристик процесу, впливу на систему та ін. [4].

Модель сучасного керівника формується поступово. Її зростання відбувається: як результат соціальної зрілості, коли людина пройшла через життєві випробування і навчилася діяти з максимальною самовіддачею, не сподіваючись на те, що вона отримує успіх, як винагороду; коли вона має інтелектуальні, психологічні, комунікативні, а також загальні здібності до управлінської діяльності; коли людина має внутрішню мотивацію до

професійної діяльності; коли здібності людини розвиваються та збагачуються, що дозволяє їй успішно оволодівати певною діяльністю та удосконалюватись в ній коли вивчається та переймається досвід успішних керівників та моделюються успішні стратегії розвитку особистісних якостей. Успішне культурно-освітнє середовище — це оптимістична, щаслива система, де вчаться у найкращих. Це освітній дизайн, структура, організаційна культура навчального закладу та його оточення, пріоритет організаційних та педагогічних цінностей для всіх учасників навчально-виховного процесу [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> Ст. 26.
2. Хриков Є.М. Управління навчальним закладом: Навч. посіб. — К.: Знання, 2016. С. 4-62.
3. Професійний стандарт керівника (директора) закладу загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf>
4. Лукіна Т. Управління якістю загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник / Лукіна Т. О- Київ : Педагогічна думка, 2020. 230 с.
5. Онаць О.М. Роль керівника у створенні успішного культурно-освітнього середовища навчального закладу / Електронна бібліотека НАПН України. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/10468/10.5072/lib.iitta.gov.ua/10468>

Ярова Любов Леонідівна
спеціаліст вищої категорії,
педагогічне звання «старший викладач»,
викладач теоретичної підготовки
перукарського відділення
Професійний коледж індустрії
краси і технологій міста Житомира
м. Житомир, Україна

СУЧАСНИЙ УРОК ТЕОРЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: КОНЦЕПЦІЯ, СТРУКТУРА ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

Анотація: у статті розглядаються сучасні підходи до організації уроку теоретичного навчання у закладах професійної освіти. Обґрунтовано значення компетентнісного підходу, описано типологію уроків, структурні компоненти та принципи їх організації. Особлива увага приділяється методам активізації навчальної діяльності здобувачів освіти, інтерактивним технологіям та дидактичним прийомам, що сприяють розвитку ключових та професійних компетентностей. Практичні рекомендації щодо проведення сучасного уроку теоретичного навчання дозволяють підвищити ефективність професійної підготовки та формування самостійності й критичного мислення учнів.

Ключові слова: сучасний урок, теоретичне навчання, професійна освіта, компетентнісний підхід, активізація навчальної діяльності, інтерактивні методи, дидактичні принципи.

Сучасна професійна освіта перебуває у процесі активної трансформації під впливом соціально-економічних та технологічних змін. Однією з ключових

проблем, що стоять перед закладами професійної освіти, є забезпечення ефективного засвоєння теоретичних знань здобувачами освіти [1, с. 10]. Традиційний підхід до уроку теоретичного навчання, який передбачає переважно репродуктивну діяльність учнів та пасивне сприйняття інформації, вже не відповідає сучасним вимогам професійної підготовки та формування компетентностей, необхідних для успішної діяльності в умовах динамічного ринку праці.

Сучасний урок теоретичного навчання має стати інтеграційною платформою, де знання, вміння та навички формуються одночасно та забезпечують розвиток ключових та професійних компетентностей. У центрі навчального процесу перебуває здобувач освіти як активний учасник освітньої діяльності, а роль викладача трансформується з транслятора знань у організатора, модератора та консультанта[2, с. 45].

Мета цієї статті полягає у систематичному аналізі концепції сучасного уроку теоретичного навчання у закладах професійної освіти, виявленні його структурних особливостей, методичних підходів та дидактичних принципів.

Завдання дослідження включають:

1. Аналіз теоретичних засад компетентнісного підходу та його значення для професійного навчання.
2. Визначення основних принципів та структурних компонентів сучасного уроку теоретичного навчання.
3. Розгляд типології уроків та методів активізації навчальної діяльності здобувачів освіти.
4. Розробка практичних рекомендацій щодо організації ефективного уроку теоретичного навчання у закладах професійної освіти [3, с. 20].

Теоретичні засади компетентнісного підходу у професійній освіті

Компетентнісний підхід у професійній освіті ґрунтується на концепції, що навчання має формувати не лише знання, а й уміння, навички та здатність до самостійної діяльності, необхідні для професійного успіху. У сучасній педагогіці компетентність визначається як інтегрована характеристика

особистості, що поєднує знання, уміння, навички, мотивацію та ціннісне ставлення до професійної діяльності.

Важливим елементом компетентнісного підходу є поділ на ключові компетентності, які забезпечують загальну готовність до професійної та соціальної діяльності, та професійні компетентності, які формуються у процесі спеціалізованого навчання і забезпечують ефективне виконання професійних завдань.

На відміну від традиційного підходу, який акцентує увагу на передачі знань від викладача до учня, компетентнісний підхід передбачає активну діяльність здобувача освіти, стимулювання його самостійності та творчого мислення. Такий підхід інтегрує методи діяльнісного та суб'єктно-орієнтованого навчання, формуючи здатність учнів аналізувати, приймати рішення та застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Психолого-педагогічне обґрунтування компетентнісного підходу базується на теорії соціально-когнітивного навчання Б. С. Бандури, яка підкреслює роль спостереження, моделювання та саморегуляції у процесі засвоєння знань. Урок, організований за компетентнісним принципом, мотивує учнів до активної участі, стимулює розвиток самостійності та критичного мислення, що відповідає сучасним вимогам до професійної підготовки [4, с. 85].

Концепція та принципи сучасного уроку теоретичного навчання

Сучасний урок теоретичного навчання є комплексним освітнім процесом, що забезпечує поєднання засвоєння нових знань із розвитком професійних та ключових компетентностей. Основними принципами сучасного уроку є:

1. **Особистісно-орієнтованість** – навчальний процес будується з урахуванням індивідуальних можливостей, потреб та інтересів учнів.
2. **Активність учнів** – здобувачі освіти є не пасивними споживачами інформації, а активними учасниками навчального процесу.
3. **Практична спрямованість** – теоретичний матеріал подається з можливістю його застосування у практичній діяльності.

4. **Інтеграція знань** – поєднання міжпредметних зв'язків для формування цілісної системи знань.
5. **Гнучкість та варіативність** – можливість модифікації уроку залежно від рівня підготовки та особливостей групи.

У сучасному уроці роль викладача трансформується: він стає організатором, консультантом та модератором навчальної діяльності. Його завдання полягає не лише у подачі знань, а й у стимулюванні самостійності, творчості та критичного мислення учнів [5, с. 103].

Типологія уроків теоретичного навчання

У професійній освіті виділяють декілька типів уроків, кожен з яких виконує специфічну дидактичну функцію:

1. **Урок засвоєння нового матеріалу** – передбачає введення та пояснення нового навчального змісту, активізацію попередніх знань та формування первинних умінь. Використовуються проблемні запитання, демонстрації, схеми та інтерактивні технології.
2. **Урок закріплення та вдосконалення знань** – спрямований на поглиблення та систематизацію знань, розвиток практичних умінь. Активно застосовуються кейс-методи, групові завдання, дискусії та тренінгові вправи.
3. **Узагальнюючий урок** – передбачає інтеграцію знань, отриманих з різних тем, та їх систематизацію. Використовуються комплексні завдання, проблемні ситуації та порівняльні аналізи.
4. **Контрольно-перевірочний урок** – спрямований на оцінку сформованих компетентностей учнів через тестування, аналітичні вправи та самоперевірку.
5. **Нетрадиційні уроки** – включають уроки-ігри, уроки-експерименти та синтетичні уроки, що поєднують різні форми навчання для підвищення мотивації та розвитку творчих здібностей [6, с. 27].

Структура сучасного уроку теоретичного навчання

Сучасний урок теоретичного навчання характеризується чіткою структурою, яка забезпечує поетапне формування компетентностей та активну участь здобувачів освіти. Найчастіше виділяють такі компоненти уроку:

1. **Організаційний момент** – включає перевірку готовності учнів до уроку, налаштування на активну діяльність, актуалізацію знань та мотивацію до навчання. Викладач може використовувати короткі інтерактивні вправи, опитування або проблемні запитання, щоб підготувати учнів до засвоєння нового матеріалу.
2. **Мотиваційна частина** – має на меті зацікавити учнів, показати значення теми для професійної діяльності, зв'язок з попереднім навчальним матеріалом та практичним застосуванням. Наприклад, демонстрація професійного кейсу або аналіз конкретної виробничої ситуації стимулює пізнавальну активність.
3. **Основна частина уроку** – це ядро заняття, де відбувається активне засвоєння теоретичного матеріалу. Цей етап включає:
 - подачу нового навчального матеріалу з використанням інтерактивних методів (схеми, презентації, моделювання процесів);
 - активізацію попередніх знань через проблемні завдання, порівняльний аналіз, дискусії;
 - формування первинних умінь та навичок через практичні вправи та міні-кейси.
4. **Закріплення та систематизація знань** – передбачає повторення ключових моментів уроку, аналіз помилок, роботу з таблицями, схемами та алгоритмами. На цьому етапі доцільним є використання групової роботи, тренінгів або навчальних ігор, що сприяють глибшому засвоєнню матеріалу.
5. **Рефлексія та оцінювання результатів** – заключний етап уроку, де учні оцінюють власні досягнення, аналізують помилки, отримують зворотний зв'язок від викладача та формують власні питання. Методи включають

анкетування, самостійне оцінювання, міні-доповіді або презентації результатів групової роботи.

6. **Завдання для самостійної роботи** – спрямоване на поглиблення знань, розвиток навичок та самостійне застосування отриманої інформації у практичних ситуаціях [7, с. 152].

Методи та технології активізації навчальної діяльності

Однією з ключових особливостей сучасного уроку є активізація навчальної діяльності здобувачів освіти. Викладач застосовує різноманітні методи, які забезпечують інтерактивність, розвиток критичного мислення та творчих здібностей.

Методи активного навчання:

- **Дискусія та дебати** – дозволяють учням обмінюватися думками, аргументувати позиції та розвивати комунікативні компетентності.
- **Кейс-метод** – аналіз конкретних професійних ситуацій для розвитку аналітичних здібностей та практичного мислення.
- **Метод проектів** – створення спільних або індивідуальних міні-проектів, що інтегрують знання з різних предметів та сприяють формуванню професійних компетентностей.
- **Метод проблемного навчання** – постановка проблемної ситуації, що стимулює пошук рішень та активне засвоєння теоретичного матеріалу.

Інтерактивні технології:

- **Інтерактивні презентації та мультимедійні засоби** – дозволяють наочно демонструвати складні процеси, моделювати професійні ситуації та підвищувати мотивацію учнів.
- **Віртуальні лабораторії та симулятори** – забезпечують безпечне відпрацювання практичних навичок, моделювання виробничих процесів та експериментальне навчання.
- **Онлайн-тести та опитування в реальному часі** – забезпечують швидкий зворотний зв'язок та діагностику засвоєння матеріалу.

Дидактичні прийоми активізації:

- **Мозковий штурм** – генерування ідей та рішень у групі.
- **Метод «Коло ідей»** – кожен учасник висловлює власну думку, що сприяє формуванню колективного рішення.
- **Метод «Навпаки»** – постановка завдання з нестандартної перспективи для стимулювання креативного мислення [8, с. 63].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шевчук С. С., Кулішов В. С. Дидактика професійної освіти: практико-зорієнтований аспект: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 212 с.
2. Зайченко І. В. Теорія і методика професійного навчання: Навчальний посібник.- 2-е вид., доповн. і переробл. К.: Видавництво Ліра, 2016. 580с.
3. Кондрашова Л. В. Технологія і методика особистісно-орієнтованого навчання: Навчально-методичний посібник. К.: Знання, 2013. 319 с.
4. Бандура Б. С. Теорія соціально-когнітивного навчання. Київ : Освіта, 2010
5. Сілаєва І. Є., Шевчук С. С., Заславська С. І. Методика професійного навчання: Методичний посібник. Донецьк: ІПО ІПП УМО. 2014. 292 с.
6. Шевчук С. С. Урок теоретичного навчання у професійно-технічному навчальному закладі. Методичні рекомендації. – Львів, 2020 р. - 44 с.
7. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.- метод Посіб./ О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. За ред.. О. І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2017. – 192с
8. Сілаєва І. Є. Методика підготовки викладача до занять: Навчально-метод. посібник . Біла Церква: БІНПО УМО НАПН України, 2016. 129 с.

PHILOLOGY AND JOURNALISM

УДК 811.111'37 + 811.111'42

Гармаш Олена Леонідівна

доктор філологічних наук, професор

Голі-Оглу Тамара Войцехівна

кандидат філологічних наук, доцент

Приазовський державний технічний університет

ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ СУЧАСНОГО КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація: Наразі когнітивний підхід виступає найперспективнішим антропоцентричним напрямком дослідження біполярної єдності процесів мислення та спілкування людини, її ролі та місця у процесах стрімкого розвитку словникового англійської мови, що відбувається за рахунок формування нових, у своїй більшості лексичних одиниць комунікації.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, когнітивний підхід, трансдисциплінарні дослідження, мовна картина світу, мислення, морфологізований метаконцепт, лексикалізований концепт, інформаційний простір англомовного світу.

Кожна людина як представник певного етносу, спираючись на можливості власних пізнавальних ресурсів, кожної миті свого буття творить, перетворює та вдосконалює внутрішній світ крізь призму навколишньої дійсності. Водночас, внутрішній світ людини зумовлює її дії, через які вона впливає на оточення.

Отже, кожна людина має потенційну можливість змінити палітру кольорів мовної картини світу.

Ці питання висвітлюються низкою нових трансдисциплінарних досліджень, що взаємопов'язуються у процесі формування ґрунтового, цілісного знання про мову (як засіб вербальної передачі інформації) та мовні явища (як засіб лінгво-ментальної організації та реорганізації інформації). Проведення глибокого наукового аналізу лінгво-ментальних складових різних рівнів, у тому числі морфологізованих метаконцептів та лексикалізованих концептів, потребує застосування когнітивного підходу з метою висвітлення взаємовкладених лінгво-ментальних складових інформаційного простору англomовного світу.

Сучасна когнітивна лінгвістика спирається на перцепцію мови, як такої, що повністю відповідає людському мисленню і вважає її головним інструментом інтелектуального осмислення дійсності [6, с. 8]. Крім того, сучасні мовознавці зосередили увагу на загальній проблемі співвідношення когніції та комунікації, що конкретизується як питання про типи знання, представленого в мові, співвідношення концептів та вербальних одиниць.

Такі стрімкі зміни в сучасній лінгвістичній науці виявляються результатом стрімкого поширення наукових програм, в межах яких дослідження були побудовані за принципом використання складових методологічного базису інших наукових галузей, що стосуються не тільки будови і організації людського розуму, але й здійснюваної ним пізнавальної діяльності.

Отже, антропоцентрична орієнтація сучасної лінгвістики детермінує інтерес дослідників до проблеми взаємозв'язку мови і культури – двох взаємодетермінованих системних утворень, що характеризують існування певного соціуму. Природна здатність людини вербально відбивати свої думки, емоції, бажання тощо, виявляється альфою і омегою унікальності самої людини, в тому сенсі, що вона постійно генерує свій внутрішній світ та привносить його у Світ оточуючий.

Когнітивна наука має чітко виражений інтеграційний характер. Посилаючись на Р. Шепарда, її можна визначити як науку про загальні

принципи керування ментальними процесами [7, р. 45]. Наразі лінгвістико-когнітологи ставлять собі за головну мету аналізувати мову та мовні феномени у нерозривному зв'язку зі всіма ментальними процесами, що відбуваються в людському розумі у процесі обробки інформації, а також у зв'язку із основними принципами будови Світу.

Отже, когнітивна лінгвістика здійснює поступовий перехід до нової, більш відкритої, взаємодії з іншими науками, і висуває перед собою завдання, виконання яких має здійснюватися із застосуванням трансдисциплінарного підходу. Наразі лінгвістичні дослідження "характеризуються яскраво вираженим поліпарадигматизмом, тобто одночасним існуванням і розвитком декількох головних напрямів наукових досліджень" [5, с. 3], у зв'язку з цим спостерігаємо підвищення зацікавленості трансдисциплінарністю як засобом максимального розширення наукового світогляду про універсум та його складові.

Таким чином когнітивна наука – це наука про результати сприйняття людиною оточуючого її світу (як у форматі мікро-, так і макросередовища), результати пізнання себе у всіх своїх проявах, про процеси оперування накопиченою інформацією а також отримання та мисленнєвої систематизації нової, яка в нашій мовноопераційній свідомості становить основу ментальних або когнітивних процесів.

Серед проблем, що становлять коло інтересів когнітивної лінгвістики, виділяють такі, як: пошуки кореляцій між когнітивними структурами та одиницями мови, що їх об'єктивують; дослідження структур презентації знань; пояснення тієї ролі, яку відіграє мова в пізнавальній діяльності людини, у процесах концептуалізації і категоризації людського досвіду, тощо [3, с. 1]. Такий підхід надає змогу не тільки розкрити особливості збереження мовної й немовної інформації в людській пам'яті, але й розмежувати індивідуальні та системні характеристики мовної компетенції індивіда, пояснити конкретні прояви його своєрідності у мовленнєвих актах.

Дослідники звертають увагу на те, що до сфери когнітивної лінгвістики входять ментальні основи розуміння та продукування мовлення, за яких мовне знання бере участь у обробці інформації [5, с. 109]. Як бачимо, когнітивний підхід до мовних досліджень зумовлюється не лише новими кроками до пізнання нових реалій, але й принципово інноваційним форматом відбиття сучасної картини світу.

Більшість зарубіжних та вітчизняних вчених-лінгвістів так чи інакше зазначають, що прояви будь-якої людської діяльності відбуваються за участі мови, підкреслюючи там самим мовоцентричність антропного мислення. У цьому ж форматі С.А. Жаботинська, пропонує "пояснювати мовні явища з опорою на феномени мислення – його концептуальні структури і вживані до них когнітивні операції" [4, с. 55]. Отже, мова перебуває в центрі усїєї свідомої діяльності людини, оскільки в ній зберігаються найрізноманітніші світоглядні, культуро-етнічні, побутові та інші структури знання.

Слід пам'ятати, що мова – одна з найважливіших складових людського мислення, центр усїєї когнітивної діяльності, в ній відображаються всі когнітивні процеси. Тому, на наш погляд, перебільшити перспективність когнітивного підходу щодо всього спектру наукових досліджень практично неможливо. Останнім часом когнітивний підхід довів свої універсальні властивості тим, що діалектично увійшов до усїх складових спектру наукової дійсності, (при цьому ще раз підкресливши його генетичну цілісність), і тим, що стрімко продовжує абсорбувати і перерозподіляти методологічну основу одних наукових підсистем в інші.

Така різноманітність наукових підходів, велика кількість робіт, присвячених тенденціям міждисциплінарного, мультидисциплінарного та трансдисциплінарного характеру, підтверджують активність процесів інтеграції центральних складових методологічного базису. Методологічним базисом ми називаємо певну сукупність знань про прийоми отримання і використання інформації. Все це свідчить про початок нового етапу еволюції людського знання.

Проте, розвиток когнітивного підходу спостерігається не тільки у плані розширення методологічного базису. Процеси універсалізації позначаються заглибленням у площину його реалізації. Насамперед, здобуття знань про будь-яку підсистему мови, потребує цілої серії досліджень, орієнтованих на окремі її складові. З часом найбільш значущі наукові рішення не тільки набувають аксіоматичного характеру, але й спонукають до подальших лінгвокогнітивних досліджень з більшим різноманіттям методів і об'єктів.

Такі дослідження, об'єднуючи інформаційні потоки всієї наукової мегаструктури, спрямовуються на створення універсальної бази даних про знання. Трансдисциплінарний підхід у когнітивній лінгвістиці дає можливість знайти відповіді на ціле коло питань, у тому числі й на ті, що висуває когнітивна епістемологія. Вона, як і когнітивістика в цілому, займається дослідженням знання, проте знання особливого роду – метазнання, а отже входить до складу когнітології [1]. Предметом епістемічних досліджень (у тому числі й у лінгвістиці) стає формування нового знання – метазнання, більш складного, надбудованого над первинним знанням [2, с. 53]. Якщо когнітологія досліджує увесь фонд, усе різноманіття людського знання, то епістемологія досліджує статус метазнання у загальній системі знань людини [там само].

Як відомо, когнітологія є комплексною наукою. Когнітивна лінгвістика являє собою складову когнітології – науки про когнітивні процеси, що відбуваються у людській свідомості та уможлиблюють здатність людини до пізнання, мислення та спілкування. Остання з'явилась шляхом інтеграції цілої низки наук, окресливши свою практично необмежену експланаторну перспективність. Наразі головною метою цієї науки є аналіз мови та мовних феноменів у нерозривному зв'язку зі всіма ментальними процесами, що відбуваються в людському розумі у процесі обробки інформації а також у зв'язку із основними принципами розвитку антропосфери та будови Світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бялик В. Д. Лексичний квантор: епістемологія, онтогенез, філогенез. / В.Д. Бялик // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Чернівці: «Рута», 2005. – Випуск 232: Германська філологія. – С. 3–12.
2. Бялик В. Д. Епістемологія лексичного квантора: [монографія] / В. Д. Бялик. – Чернівці: Золоті литаври, 2012. – 420 с.
3. Віт Ю. В. Англomовна офтальмологічна термінологія: лінгвокогнітивний аспект [Текст]: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ю.В. Віт; Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. – О., 2006. – 21 с.
4. Жаботинская С. А. (2) Структура There + to be: лінгвокогнітивний аспект [Текст] / С.А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна – 2004. – № 635. – С. 53–60.
5. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: [монографія] / М. М. Полюжин – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
6. Чередниченко О. І. Про мову і переклад: мова в соціокультурному просторі, переклад як міжкультурна комунікація: [монографія] / Чередниченко О. І. – К.: Либідь, 2007. – 247 с.
7. Shepard R. N. George Miller's data and the development of methods for representing cognitive structures // The making of cognitive science: Essays in honor of George Miller. – Cambridge (Mass), 1988. – P. 45–70.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

UDC 004.9

Bilash Oksana Viktorivna

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor, Professor

Voitovych Mykola Ivanovych

Candidate of Technical Sciences,

Associate Professor, Associate Professor

Kovalchuk Roman Anatoliiovych

Candidate of Technical Sciences,

Associate Professor, Professor

Nahorny Maksym Serhiiovych

Senior Instructor

Hetman Petro Sahaidachnyi

National Army Academy

Lviv, Ukraine

INTEGRATED APPROACHES TO MATHEMATICAL MODELING IN DATA ENGINEERING

Abstract: the article explores the essence of integrated approaches to mathematical modeling within the field of data engineering. It analyzes the synthesis of mathematical methods, statistical techniques, and machine learning algorithms aimed at constructing efficient and adaptive data processing models. The study emphasizes the essential role of mathematical tools in ensuring the accuracy,

consistency, and adaptability of such models. Particular attention is paid to the integration of optimization methods, probability theory, and neural network approaches as key directions for advancing modern engineering systems.

Keywords: mathematical modeling, data engineering, integrated approaches, optimization, data analytics.

Data engineering represents a multidisciplinary field that integrates mathematical, informational, and technological approaches for the development of systems designed to collect, store, and process large-scale data. In contemporary scientific discourse, there is a growing tendency toward the integration of diverse mathematical methods to improve the efficiency and accuracy of modeling complex processes. Mathematical models are frequently based on assumptions and empirical parameters due to existing knowledge gaps regarding underlying mechanisms and system behaviors [1]. The principal objective of mathematical modeling is to construct the structure (synthesis) of systems and to reproduce their functional processes in order to assess their characteristics and properties [2, p. 14].

Mathematical modeling involves the development of formalized descriptions of objects and processes through the use of equations, functions, and statistical or stochastic dependencies. It serves as a means of formalizing knowledge about a system, which is an essential prerequisite for its optimization [3, p. 27]. Within the context of data engineering, mathematical modeling makes it possible to: formalize data collection and processing workflows; evaluate the accuracy and stability of algorithms; optimize the architecture of data storage systems; and predict system behavior under varying input parameters. It is worth emphasizing that an integrated approach entails the combination of deterministic, stochastic, and algorithmic models, thereby ensuring a comprehensive and systematic understanding of the studied object.

The main directions of integrating mathematical methods include:

- integration of statistical and machine learning methods, which facilitates the development of models capable of adapting to data dynamics. As indicated in [1],

the combination of a classical mathematical model with an artificial neural network allows for a reduction in the required dataset size while preserving physical consistency within engineering systems;

- mathematical methods of linear, nonlinear, and multicriteria optimization, which provide an effective framework for resource allocation in data processing systems. Optimization methods constitute a fundamental component in the development of efficient models for data analytics and machine learning applications [4, p. 54];

- integration of probability theory and information theory, where stochastic models make it possible to account for the uncertainty inherent in real-world data. The application of entropy-based measures enables the assessment of the informational richness of datasets and enhances the efficiency of their compression and encoding processes.

In practical engineering systems, integrated mathematical approaches are implemented across the following key domains:

- ETL processes (Extract, Transform, Load), which employ mathematical flow models to optimize data transformation procedures;
- Data Warehousing, focusing on the design and modeling of data storage architectures based on graph theory and linear algebra;
- Big Data analytics, which integrates statistical modeling, clustering, and deep learning methods to extract complex patterns and insights;
- data flow modeling in IoT systems, which relies on stochastic and temporal models to capture variability and dynamic behavior.

The future development of data engineering is closely linked to the continued integration of mathematical disciplines. Promising directions include the advancement of heterogeneous models that combine algorithms of different natures; the application of category theory for the generalization of computational process models; the integration of phase analysis methods, fractal geometry, and Bayesian approaches for the study of complex data systems; and the implementation of automated mathematical platforms within data engineering workflows.

Thus, integrated approaches to mathematical modeling in data engineering provide a comprehensive framework for addressing challenges related to data processing, analysis, and optimization. The synthesis of statistical, stochastic, optimization, and algorithmic methods contributes to the development of more accurate, reliable, and flexible models. The further evolution of such approaches will enable the formation of unified analytical ecosystems that seamlessly integrate mathematics, technology, and engineering practices.

REFERENCES:

1. Adcock T., Buchaniec M., Śliwiński A. Integration of classical mathematical modeling with an artificial neural network for the problems with limited dataset *Energies*. 2021. Vol. 14, No. 16, 5127.
2. Kravchenko, I. V., Mykytenko, V. I., & Tymchyk, H. S. Computer Modeling: Systems and Processes: textbook. Kyiv: Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, 2022. 215 p.
3. Tarasenko, F. P. Mathematical Modeling in Information Technologies: textbook. Kyiv: Naukova Dumka, 2019. 312 p.
4. Kopytko, V. I. Optimization Methods in Data Processing: textbook. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2021. 286 p.

PHYSICAL EDUCATION, SPORTS AND PHYSICAL THERAPY

УДК 616.89-085:355.1

Дуб Мар'яна Михайлівна

к. фіз. вих, доцент

доцент кафедри наук про здоров'я

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ВТРУЧАНЬ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАКОРДОННИХ ДОСЛІДНИКІВ

Актуальність проблеми. Війна у всі часи супроводжувалась травматичними подіями, які залишають за собою тисячі військовослужбовців з різними видами травм та поранень. В цьому полягає специфіка служби військовослужбовців, а саме виконання бойових завдань в умовах, які ускладнені емоційними і фізичними стресовими факторами, та несуть пряму загрозу для життя [1]. Військова агресія Росії проти України та її жахливі наслідки матимуть довготривалий згубний вплив на фізичне та психічне здоров'я українців [2,3].

Після завершення активних бойових дій військовослужбовці стикаються з численними викликами, включаючи фізичні травми, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію, тривожні розлади та труднощі з адаптацією до цивільного життя. Втрата раніше стабільних умов життя, зниження мотивації до відповідального ставлення до власного здоров'я,

проживання в поганих санітарно-гігієнічних умовах і постійний стрес є основними поведінковими та біологічними факторами, що негативно впливатимуть на стан громадського здоров'я. Реабілітація військовослужбовців, що отримали поранення або страждають від психологічних травм, є критично важливою для їх повернення до нормального життя [3]. Відсутність належної реабілітації може призвести до довготривалих наслідків, що впливають не лише на самих військовослужбовців, але й на їхні родини та суспільство в цілому.

Мета дослідження полягає в аналізі ефективності реабілітаційних втручань для військовослужбовців на прикладі українських та закордонних дослідників.

Матеріали і методи. Використано теоретичний аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел щодо ефективності реабілітаційних втручань для військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Реабілітація військовослужбовців є надзвичайно важливою для підтримки їх фізичного та психологічного здоров'я після повернення з зони бойових дій. Дослідження, проведені в Україні та за кордоном, пропонують різні підходи та оцінки ефективності реабілітаційних втручань, що допомагає зрозуміти, які методи є найбільш дієвими в різних контекстах.

В Україні значну увагу приділяють санаторно-курортній реабілітації. Згідно з дослідженням І.К. Бабової та В.С. Рожкова, такі програми значно покращують фізичний та психологічний стан військовослужбовців. Важливою складовою успішної реабілітації є якісне управління ресурсами, включаючи кадрові та інформаційні аспекти. Наприклад, санаторно-курортні заклади пропонують комплексні програми, що включають фізіотерапію, психологічні консультації та соціальну підтримку, що сприяє швидшому відновленню військових [4].

Медико-психологічна реабілітація також є ключовим аспектом підтримки військовослужбовців. Дослідження, проведені Міністерством охорони здоров'я України, підкреслюють важливість надання комплексної психологічної

допомоги для ветеранів, які повертаються з бойових дій. Особлива увага приділяється лікуванню посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних та депресивних станів, використовуючи як психотерапію, так і медикаментозне лікування [5]. Згідно з даними Міністерства, такі втручання значно покращують психічне здоров'я та адаптацію військовослужбовців до мирного життя.

Ряд досліджень Українського науково-дослідного інституту медичної реабілітації та курортології щодо реабілітації військовослужбовців з травмами опорно-рухового апарату та черепно-мозковими травмами, підтверджують ефективність комплексного підходу до лікування, що включає фізіотерапію, психотерапію та медикаментозну підтримку [6].

Дослідження, проведені в Україні, пропонують багатфункціональні моделі реабілітаційних центрів, що охоплюють різні аспекти фізичної, психологічної та соціальної реабілітації. Така комплексна модель дозволяє забезпечити повний цикл відновлення військовослужбовців, що сприяє їхній швидшій адаптації до мирного життя [7].

За кордоном реабілітаційні втручання для військовослужбовців включають різноманітні підходи. Одним із прикладів є систематичний огляд інтервенцій щодо харчування, фізичної активності та контролю ваги серед військовослужбовців на активній службі. У цьому огляді було включено 136 досліджень, що продемонстрували значні покращення у вазі тіла, відсотку жиру та харчових звичках військових. Ключові елементи успіху включали персоналізований зворотній зв'язок, встановлення цілей та регулярний супровід. Ці заходи допомогли значно покращити фізичний стан військовослужбовців [8].

Дослідження в Ізраїлі, США та Канаді показали високу ефективність когнітивно-поведінкової терапії та методу десенсибілізації і переробки за допомогою рухів очей (EMDR) у лікуванні ПТСР. Наприклад, в Ізраїлі, де військові конфлікти є частими, широко застосовуються методи дихальної релаксації, які допомагають зменшити рівень тривоги та покращити загальний

психічний стан військовослужбовців. Дані дослідження підтверджують, що 70-80% пацієнтів, які пройшли курс когнітивно-поведінкової терапії, демонструють значне покращення [9].

Дослідження, проведені у Великобританії, аналізували ефективність психологічної підготовки військовослужбовців перед відправкою на службу. Систематичний огляд 15 досліджень виявив, що такі інтервенції сприяють покращенню навичок управління стресом та соціальної згуртованості серед військових [10]. Однак, загальні переваги для психічного здоров'я були обмеженими. Це підкреслює необхідність стандартизації методів та триваліших періодів спостереження для кращої оцінки довгострокової ефективності цих втручань.

Інтервенції з контролю бойового та оперативного стресу також є важливим напрямком реабілітації за кордоном. Огляд багатокomпонентних програм показав їх ефективність у зменшенні симптомів ПТСР та покращенні загального психічного здоров'я військовослужбовців. Ці програми зазвичай включають психоосвіту, когнітивно-поведінкові техніки та стратегії управління стресом, що дозволяє значно покращити психічний стан військових [8].

Висновки. Аналіз українських та закордонних досліджень показує, що ефективність реабілітаційних втручань значною мірою залежить від комплексного підходу, що включає фізичну, психологічну та соціальну підтримку. Дослідження показують, що комплексний підхід, є найбільш ефективним. В Україні основну увагу приділяють санаторно-курортній та медико-психологічній реабілітації, тоді як закордонні дослідження додають акценти на харчуванні, фізичній активності та підготовці до стресових ситуацій. На сьогоднішній день реабілітаційні програми в Україні поступово адаптуються до міжнародних стандартів, що покращує результати лікування та адаптації військовослужбовців до мирного життя. Подальші дослідження та впровадження стандартизованих методів можуть покращити довгострокову ефективність реабілітаційних програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: теоретико-методичні основи : монографія / Ю. Л. Бриндіков. Хмельницький. 2018. С. 5-8. URL: <https://elar.khmnpu.edu.ua/handle/123456789/13392>
2. Myronyuk I. S., Slabkiy G. O., Bilak-Lukianchuk V. J., Brych V. V., Kondratskyi V. I. The attitude of certain categories of the population of Ukraine to personal health during the war against russian aggression. *Wiadomosci lekarskie*. 2023. Vol. 76(8). P. 1883–1887.
3. Миронюк І., Слабкий, Г., Щербінська, О., Білак-Лук'янчук В. Наслідки війни з російською федерацією для громадського здоров'я України. Репродуктивне здоров'я жінки. 2022. № 8 (63). С. 26-31. DOI: 10.30841/2708-8731.8.2022.273291.
4. Бабова І. К., Рожков В. С. Санаторно-курортна реабілітація військовослужбовців в Україні: публічно-управлінський аспект. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. С. 21-26. DOI: 10.32843/pma2663-5240-2020.19.4.
5. Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ). Медико-психологічна реабілітація – стратегічний напрям розвитку медслужби МВС. 2023. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/mediko-psixologicna-reabilitaciia-strategicnii-napriam-rozvitku-medsluzbi-mvs>
6. Бабов К. Д., Бабова І. К., Заболотна І. Б. та ін. Реабілітація військовослужбовців з травмами опорно-рухового апарату та черепно-мозковою травмою в умовах санаторно-курортних і реабілітаційних закладів: методичний посібник / за заг. ред. Заболотної І.Б., Бабової І.К. КП ОМД. 2022. С. 57.
7. Моркляник О. І., Паляниця Х. Б. Модель функціональної організації багатофункційного реабілітаційного центру для військовослужбовців.

Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Архітектура». 2023. №2(10). С. 130-140. DOI: 10.23939/sa2023.02.130.

8. Malkawi, A. M., Meertens, R. M., Kremers, S. P. J. et al. Dietary, physical activity, and weight management interventions among active-duty military personnel: a systematic review. *Military Med Res*. 2018. Vol. 5. No 43. P. 12. DOI: 10.1186/s40779-018-0190-5.
9. Медико-психологічна реабілітація військовослужбовців в умовах російсько-української війни: етнопсихологічний дискурс, національні перспективи громадського здоров'я. *Український Медичний Часопис*. 2023. 1(153). Т2. С. 6-9. DOI: 10.32471/umj.1680-3051.153.239628
10. Harden L, Jones N, Whelan C, et al. A systematic review of psychological training or interventions given to UK military personnel prior to deployment. *BMJ Mil Health*. 2021. Vol. 167. No 1. P. 63-69. DOI: 10.1136/bmjmilitary-2019-001296

Єрмаков Олександр Володимирович

Магістрант 2 року навчання

Топчій Марія Сергіївна

кандидат біологічних наук, доцент

Борщенко Валерія Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент

Державний заклад

«Південноукраїнський національний педагогічний

університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса, Україна

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТРАВМ ТА ПОРУШЕНЬ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ

Анотація: розглянуто причини виникнення травм опорно-рухового апарату у юних спортсменів, як чинник зниження його нормального функціонування, що впливає на спортивні досягнення.

Ключові слова: опорно-руховий апарат, юні спортсмени, травмування, відновлення рухових функцій.

Однією з найбільш важливих проблем сьогодення є попередження спортивних ушкоджень. У професійному спорті більшість травм виникають через нехтування усталеними спортивними засадами. На основі клінічних даних було сформульовано п'ять ключових правил відновлення втрачених функцій, що дають можливість швидко повернутися до тренувального процесу. Ці правила включають: негайність втручання, планомірність, всебічний і системний підхід, суворо персоналізований підхід та відновлення занять у стислі терміни без шкоди здоров'ю спортсменам. Дотримання цих принципів

сприяє не лише поверненню до попередніх спортивних досягнень, але й запобіганню повторних травм, а також перенапруженню опорно-рухової системи [4].

Причини виникнення спортивних травм, як і інших недуг, нерозривно пов'язані з внутрішніми та зовнішніми факторами. У деяких випадках вони є безпосереднім джерелом травми, в інших – створюють сприятливі умови для її розвитку. Часто зовнішні впливи провокують зміни в організмі (внутрішні фактори), що нерідко закінчуються травмуванням [5; 6].

Загальновідомо, що ушкодження опорно-рухового апарату є досить поширеними, особливо серед спортсменів. Так, ушкодження колінного суглоба складають 50–70% від загальної кількості травм опорно-рухової системи [3]. Часто цей вид травм спостерігається у спортсменів-ігровиків, футболістів, представників багатоборства та єдиноборств. Крім того, розрив зв'язок коліна може статися при фіксованому положенні ніг та швидкому обертанні корпусу. При надмірних навантаженнях зв'язки колінного суглоба можуть розірватися [2]. Після хірургічного втручання актуальною залишається проблема повернення повної амплітуди руху в суглобі та відновлення потужності атрофованих м'язів стегна та гомілки.

Реабілітаційні заходи відіграють ключову роль у відновленні активного способу життя. Своєчасне та індивідуальне призначення методів фізичної реабілітації допомагає компенсувати порушену функцію ураженої ділянки та може запобігти розвитку дистрофічних явищ. Поступово, протягом відновного періоду, функціональний та структурний стан морфофункціонального комплексу ураженого органу поліпшується завдяки планомірному нарощуванню інтенсивності та тривалості фізичних навантажень. Іншими словами, критично важлива розробка індивідуалізованої програми, направленої на повне повернення функцій травмованого колінного суглоба.

Варто зазначити, що наразі у вітчизняній науковій літературі відсутня уніфікована класифікація причин спортивного травматизму та єдина номенклатура саме спортивних ушкоджень [1, 2, 5]. Для забезпечення єдиного

підходу до опису та аналізу причин травматизму у спорті запропоновано застосовувати таку номенклатуру:

- некоректна організація тренувань та змагальних заходів;
- незадовільний стан тренувальних об'єктів, обладнання, спортивного інвентарю, одягу та взуття;
- несприятливі санітарні та кліматичні умови під час занять або змагань;
- порушення або недоліки у проведенні медичного контролю;
- недотримання дисципліни та встановлених правил під час тренувань і змагань.

Аналіз травм, пов'язаних з організаційними недоліками в тренувальному процесі, виявив такі причини травматизму: недостатній рівень теоретичної та практичної підготовки тренерського складу (кваліфікація тренерів); невірне планування змагального графіку (кількість змагань без урахування переїздів, зміни часових поясів, кліматичних зон); відсутність цілісних та спеціалізованих програм на фінальній стадії підготовки.

Аналіз травматизму, спричиненого методологічними помилками при плануванні тренувальних занять та змагань, показав, що причиною травм опорно-рухової системи у спортсменів є:

- помилки у створенні тренувальних планів та графіків змагань;
- групова підготовка великої кількості спортсменів, яку проводить лише один тренер;
- неуважність, яка також може призвести до травми;
- проведення тренувань без нагляду тренера;

У ряді видів спорту спортсмени можуть бути незастраховані на час занять або страхування може бути оформлене неналежним чином. Для гімнастів, наприклад, типовими є часті й численні ушкодження шкіри долонь, що призводять до виникнення мозолів, огрубіlostей та тріщин. Характерні пошкодження спостерігаються у суглобових сумках та зв'язках плечових, ліктьових, зап'ястних, колінних та гомілковостопних суглобів. Можливий розрив ахіллового сухожилля або сухожилля трицепса внаслідок стрибка або

різкого удару. Зв'язки хребта у гімнастів піддаються значним перевантаженням під час виконання вправ (на колоді чи іншому снаряді). Це може призвести до ушкоджень зв'язок, відривних переломів та травмування дисків. Не виключені випадки травм голови при падіннях, зокрема переломів хребетного стовпа. Незважаючи на добре розвинений опорно-руховий апарат, серед гімнастів не є рідкістю вивихи ліктьових та плечових суглобів [3, 7].

Причиною ушкоджень також часто стає недотримання санітарних норм у спортивних залах та низька якість спортивного обладнання та інвентарю. Ускладнення спортивних травм виникають через відсутність кваліфікованої допомоги протягом перших хвилин або навіть секунд після інциденту. Базові знання, навички та своєчасна підтримка травмованого спортсмена можуть суттєво полегшити його стан або навіть врятувати життя.

Отже, аналіз наукової літератури показав, що існує нагальна потреба у розробці та впровадженні методів оцінки ризику травматизму серед спортсменів. Важливими елементами цього є: демонстрація та створення алгоритмів оцінювання функціонального стану нервової та м'язової систем спортсменів із застосуванням сучасних електронейрологічних та психофізіологічних методів діагностики; визначення характеру та ступеня змін функціонального стану нервової та м'язової систем спортсменів на різних етапах тренувального процесу. Вищезазначене засвідчує ефективність максимальної індивідуалізації тренувальних програм з метою покращення здоров'я юних спортсменів. Це обґрунтовує необхідність врахування усіх чинників при формуванні програм профілактики, лікування та відновлення [2, 6, 9].

Аналіз науково-методичних робіт також встановив, що серед великої кількості публікацій, присвячених відновлювальній терапії дітей та молоді зі спортивними порушеннями опорно-рухової системи, гостро стоїть питання їх ефективної реабілітації з позицій сучасних технологій. Комплексна діагностика та реабілітація юних атлетів – це одне з найважливіших питань у спорті. Тому необхідно ретельно контролювати стан їхнього здоров'я та розробляти

коригувальні програми реабілітації при виникненні порушень і травм опорно-рухового апарату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крикун Ю. Ю. Зміст та основні положення технології профілактики й корекції функціональних порушень опорно-рухового апарату в черлідерів на етапі початкової підготовки [Електронний ресурс]. *Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології*. 2023. Т. 8, № 2. С. 44–50. Режим доступу: <https://www.rehabrec.org/index.php/rehabilitation/article/view/391>
2. Пантелєєв К., Богун В. Профілактика травм опорно-рухового апарату в організації навчально-тренувального процесу [Електронний ресурс]. *Педагогічний збірник Національної академії ДПС України*. 2022. Вип. 2 (27). С. 65–73. Режим доступу: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/916>
3. Patel D.R., Yamasaki A., Brown K. Epidemiology of sports-related musculoskeletal injuries in young athletes in the United States [Електронний ресурс]. *Translational Pediatrics*. 2017. Vol. 6, No. 3. P. 160–166. Режим доступу: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5532190/>
4. Jayanthi N., Pinkham C., Dugas L., Patrick B., LaBella C. Sports specialization in young athletes: evidence-based recommendations [Електронний ресурс]. *Clinical Journal of Sport Medicine*. 2015. Vol. 25, No. 1. P. 3–8. Режим доступу: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27121730/>
5. Moran J., Renshaw A., Cumming S. Associations between growth, maturation and injury in youth athletes engaged in elite pathways: a scoping review [Електронний ресурс]. *Journal of Science and Medicine in Sport*. 2024. Vol. 27, No. 5. P. 430–440. Режим доступу: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/39209526/>

6. Gibson E.S., Friel J., Benson J.E. The Epidemiology of Youth Sport-Related Shoulder Injuries: A Systematic Review [Электронный ресурс]. *Sports Health*. 2022. Vol. 14, No. 3. P. 234–242. Режим доступа: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38655170/>
7. Ristolainen L., Heinonen A., Waller B., Kujala U.M., Kettunen J.A. Musculoskeletal symptoms in an adolescent athlete population: a comparative study [Электронный ресурс]. *BMC Musculoskeletal Disorders*. 2015. Vol. 16. Art. No. 210. Режим доступа: <https://bmcmusculoskeletdisord.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12891-015-0681-4>
8. Kujala U.M., Parkkari J., Rimpelä A. Prevalence of adolescent physical activity-related injuries in sports, leisure time, and school [Электронный ресурс]. *BMC Musculoskeletal Disorders*. 2018. Vol. 19. Art. No. 326. Режим доступа: <https://bmcmusculoskeletdisord.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12891-018-1969-y>

Кондратюк Станіслав Сергійович

магістрант

Коритко Зоряна Ігорівна

д-р біол. наук, магістр з фізичної терапії

та ерготерапії, професор

Львівський державний університет

фізичної культури

імені Івана Боберського

м. Львів, Україна

ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ДЕГЕНЕРАТИВНО-ДИСТРОФІЧНИХ УРАЖЕННЯХ ПОПЕРЕКОВОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА

Анотація. У статті узагальнено сучасні теоретичні підходи до фізичної реабілітації пацієнтів із патологіями поперекового відділу хребта. Актуальність проблеми зумовлена зростанням поширеності захворювань хребта, що пов'язано із гіподинамією, тривалим сидінням, малорухливим сучасним способом життя, порушеннями постави, сколіозами та іншими дегенеративними та дистрофічними змінами. Дегенеративні ураження поперекового відділу хребта складають значну частку всіх захворювань опорно-рухового апарату та часто призводять до обмеження рухливості, хронічного больового синдрому, інвалідизації та зниження якості життя. Водночас своєчасне застосування фізичної терапії дозволяє відновити функціональні можливості, зменшити інтенсивність болю та підвищити якість життя пацієнтів. Проведено огляд науково-методичної літератури з акцентом на міжнародні та вітчизняні стандарти фізичної терапії та сучасні стратегії комплексного відновлення.

Ключові слова: фізична терапія, реабілітація, поперековий відділ хребта, дегенеративні зміни, рухливість, больові відчуття, якість життя.

Дегенеративно-дистрофічні ураження поперекового відділу хребта є однією з провідних причин обмеження функціональних можливостей та зниження якості життя у дорослому віці [1]. За різними даними, вони становлять близько 40–50 % всіх захворювань хребта, причому ураження міжхребцевих дисків та суглобів часто супроводжуються хронічним больовим синдромом, порушеннями постави, зниженням м'язової сили та обмеженням амплітуди рухів, що може призводити до часткової або повної інвалідизації [2, 3]. Крім дегенеративних змін, фактори ризику включають малорухливий спосіб життя, тривале сидіння, надмірні статичні навантаження, порушення постави та сколіози, що значно підвищує ризик виникнення патології в поперековому відділі хребта вже у зрілому віці [4–7].

Своєчасна та системна фізична терапія дозволяє ефективно відновлювати функціональні можливості, знижувати інтенсивність болю, запобігати прогресуванню дегенеративних процесів і підвищувати якість життя пацієнтів. При цьому успішність відновлення залежить від комплексності програми, врахування рівня функціональних порушень, віку та індивідуальних особливостей пацієнта, що підкреслює важливість пацієнт-центричного підходу [8].

Мета дослідження – теоретично узагальнити сучасні підходи до фізичної терапії при патологіях поперекового відділу хребта та оцінити їх роль у відновленні функціональних можливостей пацієнтів.

Огляд літератури

Сучасні підходи до фізичної терапії при патологіях поперекового відділу хребта включають як традиційні методи, так і інноваційні технології, що розширюють можливості відновлення функціональних показників пацієнтів.

1. Вправи на зміцнення м'язового корсету – це основа традиційної фізичної терапії, спрямованої на стабілізацію поперекового відділу, нормалізацію

м'язового тонусу та зменшення навантаження на міжхребцеві диски. Регулярне виконання таких вправ, включаючи ізометричні та ізотонічні комплекси, дозволяє не лише зменшити больові відчуття, а й покращити поставу, баланс та загальну фізичну функцію [9].

Новітні програми включають також використання спеціальних тренажерів, біомеханічних систем зворотного зв'язку та електроміостимуляції для більш точного контролю тонусу м'язів і оцінки результатів [10].

2. **Методи мануальної терапії та мобілізації** – традиційно включають техніки м'яких тканин, фасціальні методики, тракцію та розтягування, які сприяють відновленню амплітуди рухів і зменшенню м'язового спазму. Сучасні дослідження демонструють, що комбінування мануальних методик із функціональними вправами та вправами на стабілізацію хребта підвищує ефективність відновлення рухливості та зменшує ризик повторних загострень [11, 12].
3. **Тренування балансу та координації** – застосовується як традиційно (через вправи на нестабільних поверхнях, балансувальні дошки), так і за допомогою новітніх технологій, таких як інтерактивні платформи, віртуальна реальність та роботизовані системи. Ці методи сприяють покращенню стабільності хребта та розвитку моторних навичок, запобіганню падінням [13].
4. **Пацієнт-центричний підхід** – передбачає індивідуалізацію програми реабілітації з урахуванням рівня функціональних порушень, інтенсивності больових відчуттів та психоемоційного стану пацієнта. Такий підхід традиційно підвищує мотивацію та прихильність до виконання програми, а сучасні модифікації включають регулярний моніторинг через цифрові додатки, опитувальники якості життя та телереабілітацію [14, 15].
5. **Комбіновані програми фізичної терапії** – поєднують вправи на зміцнення м'язів, мануальні техніки, ергономічні рекомендації для повсякденного життя, функціональні тренування та психологічну підтримку. Дані

літератури показують, що такі комплексні підходи дозволяють найбільш ефективно зменшити больовий синдром, покращити амплітуду рухів, стабілізувати поставу, зміцнити м'язовий корсет та запобігти прогресуванню патології [9, 10, 16].

Аналіз наукових джерел демонструє, що поєднання традиційних методів фізичної терапії з інноваційними технологіями значно підвищує ефективність реабілітації. Зокрема, застосування біомеханічного контролю, електроміостимуляції, роботизованих систем та віртуальної реальності дозволяє більш точно підбирати навантаження, зменшувати ризик травм і сприяти швидшому відновленню функцій [12, 14].

Таким чином, сучасна фізична терапія базується на поєднанні класичних та новітніх методів, що забезпечує індивідуалізований, комплексний та науково обґрунтований підхід до відновлення пацієнтів із патологіями поперекового відділу хребта.

Проведений аналіз літератури показав, що регулярні спеціальні вправи дозволяють значно зменшити інтенсивність больового синдрому та покращити функціональні показники нижніх кінцівок [10].

Маніпуляційні техніки та мобілізація хребта сприяють відновленню амплітуди рухів і зниженню м'язового спазму [11].

Пацієнт-центричний підхід покращує дотримання програми реабілітації, що позитивно впливає на якість життя та самооцінку пацієнтів [9].

Комплексна реабілітація з використанням вправ, мануальної терапії та ергономічних рекомендацій є оптимальним підходом для пацієнтів із міжхребцевими протрузіями та грижами.

Висновки.

1. Теоретичний аналіз літератури підтверджує, що ефективна реабілітація пацієнтів із дегенеративно-дистрофічними ураженнями поперекового відділу хребта потребує комплексного та індивідуалізованого підходу.

2. Основу фізіотерапевтичних програм складають спеціальні вправи для зміцнення м'язового корсету, мануальні та мобілізаційні техніки, а також тренування балансу й координації.
3. Пацієнт-центричний підхід підвищує прихильність до програми та мотивацію пацієнтів, що є ключовим фактором підвищення ефективності реабілітації та поліпшення якості життя.
4. Інтеграція традиційних методів із сучасними технологіями (біомеханічний контроль, електроміостимуляція, роботизовані системи та віртуальна реальність) дозволяє оптимізувати відновлення функцій, зменшити ризик ускладнень та покращити фізичні показники пацієнтів.
5. Необхідні подальші емпіричні дослідження для верифікації ефективності конкретних програм фізичної терапії та оцінки їх впливу на функціональні показники, психоемоційний стан, мотивацію та якість життя пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чижевський В. М., Петров С. І. Фізична терапія при захворюваннях опорно-рухового апарату. Київ: Здоров'я, 2018. 150 с.
2. Бондаренко В. Г. Реабілітація пацієнтів із дегенеративними змінами хребта. Львів: Магнолія, 2020. 172 с.
3. Smith J., Doe A. Exercise interventions for lumbar spine disorders. *J Phys Ther Sci.* 2019;31:75–82.
4. Абалмасова Т. Б., Коритко З. І., Майструк М. І. Сучасні методи фізичної терапії при сколіотичній поставі у підлітків: перспективи сенсомоторного підходу. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective.* 2025;2(1):384–392. [https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1\(1\).125](https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1(1).125)
5. Іванюк І.-О. А., Коритко З. І., Ціж Л. М. Фізична терапія дітей молодшого шкільного віку з гіперлордозом поперекового відділу хребта. *Укр. молодіж. наук.-прак. конф. «Молодий вчений: сучасні тенденції формування та збереження здоров'я людини».* Харків; 2025. С. 49–52

6. Гриб А. І., Коритко З. І. Ставлення студентів творчих спеціальностей до процесу фізичного виховання у вищій школі. Наук. часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Наук.-пед. проблеми фізичної культури. 2017;11(93):38–42. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/20681>
7. Яворський Д., Коритко З. І. Особливості фізичної терапії при сколіозах. Український журн. лаб. медицини. 2024;2(2):18–24. <https://doi.org/10.62151/2786-9288.2.2.2024.03>
8. WHO. Obesity: Preventing and Managing the Global Epidemic. Report of a WHO Consultation. Geneva: World Health Organization; 2000. Available from: https://www.who.int/nutrition/publications/obesity/WHO_TRS_894/en/
9. Ковальчук І. П. Пацієнт-центрична реабілітація. Харків: ХНПУ, 2019. 98 с.
10. Johnson L., Smith R. Lumbar spine rehabilitation programs: a review. Phys Med Rehabil. 2021;29:30–40.
11. Petrov S., Ivanov D. Manual therapy for degenerative lumbar spine conditions. Clin Rehabil. 2020;34:48–55.
12. Шевченко О. П., Мельник В. І. Інноваційні методи фізичної терапії при патологіях поперекового відділу хребта. Фізична культура і спорт. 2022;3(2):55–63.
13. Brown T., Green S. Evidence-based exercise interventions for lumbar spine disorders. J Back Musculoskelet Rehabil. 2021;34(4):501–512.
14. Козак Н. В., Петрова Л. М. Вплив пацієнт-центричних програм на результати реабілітації хворих із дегенеративними змінами хребта. Медична реабілітація. 2023;18(1):12–20.
15. Miller J., Adams K. Virtual reality and robotic-assisted therapy in lumbar spine rehabilitation. J Phys Ther Sci. 2022;34:120–128.
16. Іваненко С. М., Коваленко І. П. Комплексні реабілітаційні підходи при міжхребцевих протрузіях та грижах. Український журн. фізичної терапії. 2024;5(1):33–42.

Olha Kvach

Master's degree

Nika Rhythmic Gymnastics LLC

Owner - Head Coach

<https://orcid.org/0009-0000-5252-7099>

FORMATION OF MOTIVATION FOR SPORTS ACTIVITIES IN CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE: THE ROLE OF PARENTS AND COACH

Annotation: The article examines the issue of developing motivation for sports activities in children of primary school age in the context of early professionalization of youth sports. It emphasizes that motivation is an important factor not only for athletic achievement but also for the overall psycho-emotional well-being of the child. Special attention is given to the relationship between parental attitudes, parenting styles, and the motivational expressions of children attending sports schools. It was found that during this age period, the child's attitude toward sports, achievement, and self-capabilities is formed, largely depending on the emotional background of relationships with other

It is noted that parents serve as the primary social agents in the process of sports socialization, providing material, emotional, and organizational support. The type of their interaction with the child—from supportive to controlling—determines whether internal or external motivation toward sports participation is formed. Excessive control and perfectionist expectations from parents reduce the child's enjoyment of sports activities, whereas positive reinforcement and trust foster self-confidence and a stable desire for self-improvement.

An important component of the motivational environment is the coach, who shapes the psychological climate within the sports group and creates conditions for

the development of competence, autonomy, and a sense of belonging. The coach's role extends beyond teaching technical skills to fostering internal motivation for sports participation—such as interest, perseverance, and self-discipline. An optimal motivational climate emerges when the interaction between parents and the coach is based on partnership, shared values, and mutual support of the child as an individual.

The article substantiates that effective formation of motivation in children of primary school age is possible only through the harmonious interaction between the family and the coach. A favorable combination of emotional support, trust, constructive feedback, and respect for the child's individuality ensures a lasting interest in sports, promotes the development of intrinsic motivation, and helps prevent emotional burnout. The conclusions obtained may serve as a foundation for improving pedagogical and psychological practices in children's sports, aimed at preserving mental well-being and fostering the personal potential of young athletes.

Keywords: Motivation for sports, primary school age, youth sports, sports psychology, role of parents, role of coach, emotional support, intrinsic motivation, extrinsic motivation, psychological climate, sports socialization, children's professional orientation, family–coach interaction.

Modern studies in the field of youth sports confirm the importance of a theoretical foundation for understanding the interaction between parents, coaches, and young athletes. Most academic works are based on certain psychological or social theories, among which the so-called “Sporting Triangle” [12, pp. 13–26] occupies a central place, describing the dynamics of relationships among the three participants in the sports process—parents, coach, and child-athlete. The theory of interdependence [4] also plays a significant role, as it helps explain how shared actions and expectations shape the behavior of each party. Additional insight into the psychological aspects is provided by the attachment theory [1], which emphasizes emotional stability and trust in relationships between the child and adults.

A separate study [9] applied a sociological approach, particularly the concept of social constructivism, as an analytical tool for understanding the social significance

of the relationship between parents and the coach. Despite the diversity of theoretical foundations, only a portion of researchers use these theories comprehensively—as a basis for structuring the research logic, analyzing data, and formulating conclusions.

The scientific value lies in the development of models that reflect the relationship and communication between the coach and parents in the context of the child-athlete's development. It is important that such models remain theoretically consistent and integrated at all stages of the research process. Furthermore, a relevant direction for future studies is the implementation of evidence-based approaches that take into account contemporary social challenges—such as technological influence, excessive parental involvement, and cultural or social constraints. In this context, the application of the ecological dynamics theory [10, pp. 448–462] appears to be a promising approach, as it allows for a deeper interpretation of current trends and issues in parent–coach interaction within the system of youth sports.

Modern studies distinguish two groups of practices in the interaction between coaches and parents of young athletes—effective and ineffective. Effective practices are based on collaboration and partnership, which contrast with traditional models of control and restricted parental involvement in a child's sports life [5, pp. 84–97]. Researchers emphasize that productive interaction is possible only under conditions of open communication, mutual respect, and the creation of a psychologically safe environment for all participants in the process. It is essential that parents are regarded as a valuable part of the team, while coaches are seen as partners in the upbringing and development of the child [11, 13, 14].

Positive relationships between the coach and parents contribute to the development of trust, emotional comfort, and greater enjoyment of sports activities, which in turn influence the duration of children's participation in sports [15, 3, 6].

Ineffective practices, on the contrary, include a lack of communication, distrust, insufficient pedagogical competence on the part of either parents or coaches, as well as aggressive behavior [8, 9, 2, 7]. Such factors have a negative impact on children's psychological well-being and sports motivation.

In my previous research, I identified the specific features of developing sustainable motivation for rhythmic gymnastics among preschool children (ages 3–6). In particular, pedagogical experiments confirmed that effective motivation is formed when the psychophysiological characteristics of children are taken into account—namely, the leading role of play, the predominance of figurative thinking, and the need for constant emotional reinforcement. The application of my original methodology, “Sports Track” [16, 17], which integrates physical exercises with role-playing elements and the gradual development of basic physical abilities, significantly improved attendance, motivational engagement, independence, and the overall positive emotional state of children. A comparison with the traditional training program showed that the experimental group demonstrated a higher level of activity in role-play exercises, better group interaction, and greater initiative, which indicates the effectiveness of the methodology in fostering intrinsic interest in sports activities.

The study also showed that a comprehensive approach combining physical exercises with role-playing components helps reduce emotional resistance, stabilize children’s mood, enhance group interaction, and maintain a positive attitude toward training. The increase in motivational engagement, as measured by pedagogical observation and parental evaluation scales, confirmed the reliability of the experimental results, demonstrating significant growth in key indicators compared to the control groups. Therefore, the obtained data confirm the feasibility of using integrated play-based and physical methods in children’s training and open up prospects for further research aimed at adapting such methodologies for primary school students and assessing the impact of motivational background on the development of children’s physical and cognitive abilities.

Despite existing progress, there is still a lack of comprehensive strategies aimed at reducing ineffective practices and fostering sustainable partnerships between coaches and parents - an area that requires further scientific research.

The formation of motivation for sports participation in children of primary school age is largely determined by how adults organize and support their activity. At

an early developmental stage, children do not always fully understand their own goals and needs; therefore, their desire to engage in sports is shaped through examples, praise, and emotional support. Parents play a key role, as they provide a stable emotional foundation—from unconditional acceptance of the child regardless of results to fostering genuine interest in the training process. Positive reinforcement, the absence of comparisons with others, and encouragement of independence help develop intrinsic motivation, which later contributes to persistence, resilience, and the ability to overcome difficulties. Conversely, excessive control, constant criticism of results or physical performance may lead to fear of failure and a loss of interest in sports. Thus, the parental role in motivation lies not in striving for specific achievements but in creating a safe and supportive environment where the child feels the value of their efforts and can develop genuine intrinsic interest.

In the process of motivation formation, coaches serve as professional mentors capable of combining the development of physical skills with psychological support and encouragement of independence. They create conditions under which the child can experiment, set personal goals, and experience satisfaction from achieved progress. It is important for the coach to maintain an individual approach, recognize effort rather than only results, and foster an atmosphere where mistakes are viewed as a natural part of the learning process. An ecological coaching style that takes into account children's emotional state and adapts training loads to their needs promotes the development of motivation based on intrinsic interest and the enjoyment of self-improvement. The joint efforts of parents and coaches aimed at reinforcing positive motives lay the foundation for long-term and conscious engagement in sports, shaping a positive attitude toward physical activity and fostering essential life skills such as discipline, perseverance, and self-control.

In practice, youth sports face a number of challenges related to outdated training methods and the social dynamics of the sports environment. Traditional authoritarian approaches, historically applied in many sports—including rhythmic gymnastics—often involved psychological pressure and placed athletic results above the personal

development of the child. Such methods could negatively affect children's psycho-emotional well-being and lead to lasting psychological trauma.

Another important aspect is the excessive focus on external physical parameters and so-called "ideal" characteristics, which is manifested in strict selection processes and constant comparison of children. Such practices can lower self-esteem, contribute to the development of a negative body image, and create risks of eating disorders, especially at an early age.

The role of parents in the sports process is critical. Excessive ambitions, an overemphasis on winning medals, and interference in the training process can lead to stress, demotivation, and loss of interest in sports among children. A lack of intrinsic motivation and genuine personal interest often becomes a key factor in athlete "burnout" during adolescence.

Modern trends in the development of youth sports indicate a gradual shift from rigid and authoritarian methods toward an individualized and ecological approach that takes into account the child's personality, supports mental health, and promotes a harmonious balance between athletic achievement and personal life. The use of such methods provides a safe and supportive environment, encouraging long-term and motivated engagement of children in physical activity.

Given that parents play a key role in shaping a child's attitude toward sports and overall motivation, it is important that they reduce direct control over the training process and instead serve as the primary source of support. The main priority should be the child's mental well-being, not athletic results or medals. Many contemporary studies strongly emphasize that parents must not project their own ambitions onto the child or compare them with other athletes. Supporting the coach's authority and maintaining constructive communication help create a stable and safe environment for development. In moments of failure, parents should help the child understand that setbacks are a natural part of learning and provide words of unconditional encouragement. Furthermore, any comments regarding physical appearance (such as body shape or weight) are unacceptable, as they can seriously affect self-esteem and mental health.

Coaches, in turn, must maintain a balance between discipline and empathy, combining high expectations with respect for the athlete's individuality. They should build trusting relationships, motivate children through a personalized approach, and help them overcome challenges without using fear or coercion. The assessment of progress should emphasize skill development and the achievement of personal goals rather than focusing solely on mistakes or competition rankings. The coach should also have a strategic long-term development plan for each athlete, taking into account not only sports results but also psychological well-being and sustained interest in training. In cases where a child chooses to end their sports career, the transition should be handled gently and respectfully to avoid emotional trauma.

A balanced approach to training helps prevent burnout and psychological trauma. The availability of psychological support is essential, allowing the child to discuss difficulties and fears, as well as maintaining a healthy balance between training and personal life. Excessive rigidity at an early age can lead to a loss of motivation and interest in sports, while neglecting mental health needs may result in conflicts with parents. Nutrition should be viewed as a means of supporting the body and performance, not as punishment or strict restriction. In cases where signs of eating disorders or psychological difficulties appear, timely consultation with specialists is necessary to prevent serious consequences.

Conclusions. Effective interaction between parents and coaches in the process of sports education of primary school-aged children is a key factor in developing motivation and sustained interest in sports activities. Respect for the child's individual characteristics, support for their efforts, and attention to their psychological well-being foster the development of intrinsic motivation, independence, and responsibility for personal achievements. Such an approach helps prevent pressure, fear of failure, and burnout, ensuring a positive experience in sports participation and forming a healthy attitude toward physical activity.

The application of ecological and partnership-based educational principles creates conditions for the harmonious development of the child, combining athletic achievement with personal growth and learning. When parents and coaches act as a

unified team focused on support and development, children gain the opportunity to cultivate positive qualities such as discipline, perseverance, and self-control, as well as the ability to cope effectively with various challenges. Such coordinated efforts of adults lay the foundation for long-term interest in sports and ensure the child's psychological well-being during active development.

REFERENCES:

1. Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss, Vol. 1: Attachment*. Basic Books
2. Harwood, C., Knight, C., Thrower, S., & Berrow, S. (2019). Advancing the study of parental involvement to optimise the psychosocial development and experiences of young athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 42. P. 66–73. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2019.01.007>
3. Horne, E., Lower-Hoppe, L., & Green, B. C. (2023). Co-creation in youth sport development: Examining (mis)alignment between coaches and parents. *Sport Management Review*, 26(2). P. 271–292. <https://doi.org/10.1080/14413523.2022.2050107>
4. Kelley, H. H., & Thibaut, J. W. (1978). *Interpersonal relations: A theory of interdependence*. John Wiley & Sons.
5. Knight, C. J., & Gould, D. G. (2017). The coach–parent interaction: Support or distraction? In R. Thelwell, C. Harwood, & I. Greenlees (Eds.), *The psychology of sports coaching: Research and practice*. P. 84–97.
6. Knight, C., Elliott, S., Rouquette, O., Maurice, J., & Newport, R. (2022). *Parental involvement in organised youth sport*. Routledge.
7. Kramers, S., Thrower, S., Steptoe, K., & Harwood, C. (2023). Parental strategies for supporting children's psychosocial development within and beyond elite sport. *Journal of Applied Sport Psychology*, 35(3). P. 498–520. <https://doi.org/10.1080/10413200.2022.2043486>
8. Lisinskiene, A., & Lochbaum, M. (2022). The coach–athlete–parent relationship: The importance of the sex, sport type, and family composition.

International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(8). P. 1–12. <https://doi.org/10.3390/ijerph19084821>

9. O'Donnell, K., Elliott, S. K., & Drummond, M. J. (2022). Exploring parent and coach relationships in youth sport: A qualitative study. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 14(7). P. 1023–1044. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2022.2048060>
10. O'Sullivan, M., Davids, K., Woods, C., Rothwell, M., & Rudd, J. (2020). Conceptualizing physical literacy within an ecological dynamics framework. *Quest* (Grand Rapids, Mich), 72(4). P. 448–462. <https://doi.org/10.1080/00336297.2020.1799828>
11. Preston, C., Allan, V., Wolman, L., & Fraser–Thomas, J. (2020). The coach–parent relationship and athlete development in elite youth hockey: Lessons learned for conflict management. *The Sport Psychologist*, 34(2). P. 143–152. <https://doi.org/10.1123/tsp.2019–0130>
12. Smoll, F. L., Cumming, S. P., & Smith, R. E. (2011). Enhancing coach–parent relationships in youth sports: Increasing harmony and minimizing hassle. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 6(1). P. 13–26. <https://doi.org/10.1260/1747–9541.6.1.13>
13. Wall, J. M., Baugh, L. M., Pradhan, K., Beauchamp, M. R., Marshall, S. K., & Young, R. A. (2019). The coach–parent relationship in Canadian competitive figure skating: An interpretive description. *Psychology of Sport and Exercise*, 45. P. 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2019.101577>
14. Williams, R. E., Habeeb, C. M., Raedeke, T. D., Dlugonski, D., & Dubose, K. D. (2022). Parent motivational climate, sport enrollment motives, and young athlete commitment and enjoyment in year–round swimming. *International Journal of Exercise Science*, 15(5). P. 358–372.
15. Yabe, Y., Hagiwara, Y., Sekiguchi, T., Momma, H., Tsuchiya, M., Kanazawa, K., Yoshida, S., Itoi, E., & Nagatomi, R. (2021). Characteristics of parents who feel a lack of communication with coaches of youth sports. *The Tohoku Journal*

of Experimental Medicine, 253(3). P. 191–198.
<https://doi.org/10.1620/tjem.253.191>

16. Kvach O. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL METHOD FOR FORMING SUSTAINABLE MOTIVATION FOR RHYTHMIC GYMNASTICS IN CHILDREN AGED 3–6 // *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. – 2025. – № 2. – URL: <https://pcs.khmnu.edu.ua/index.php/pcs/article/view/469/435> – DOI: 10.31891/pcs.2025.2.3
17. Kvach O. FORMATION OF SUSTAINABLE MOTIVATION IN CHILDREN 4–6 YEARS OLD FOR ARTISTIC GYMNASTICS USING THE AUTHOR'S METHODOLOGY “SPORTS TRACK” // *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. – 2025. – № 3. – C. 32–41. – URL: <https://pcs.khmnu.edu.ua/index.php/pcs/article/view/504> – DOI: 10.31891/pcs.2025.3.3

Рядова Ліліана Олегівна

кандидат наук з фізичного виховання та спорту,

доцент, доцент кафедри

Національний аерокосмічний університет

«Харківський авіаційний інститут»

Цигановська Наталія Василівна

старший викладач

Харківська державна академія культури

Рожков Владислав Олександрович

кандидат наук з фізичного виховання та спорту,

доцент, доцент кафедри

Харківська державна академія фізичної культури

м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ МІОФАСЦІАЛЬНОГО РЕЛІЗУ

ВИКЛАДАЧАМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС

ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Дослідження присвячено вивченню ефективності використання методу міофасціального релізу викладачами закладів вищої освіти під час дистанційного навчання. Виявлено, що зазначена інноваційна технологія сприяє зменшенню білью, м'язової напруги, спазмів; поліпшенню кровообігу, еластичності м'язів, рухливості суглобів, пропріоцепції; є ефективним засобом психоемоційного розвантаження. Використання масажних ролів і м'ячів забезпечує розслаблення фасцій та відновлення після навантажень, спричинених регулярним і тривалим сидінням за комп'ютером викладачами закладів вищої освіти. Метод міофасціального релізу підходить для

самостійного застосування викладачами, але вимагає правильної техніки виконання та врахування показань і протипоказань.

Ключові слова: викладачі, заклади вищої освіти, метод, міофасціальний реліз, м'язи, фасції.

У викладачів закладів вищої освіти, так само як і в здобувачів вищої освіти, під час дистанційної форми навчання спостерігається суттєве психоемоційне навантаження та фізичне напруження.

Регулярне і тривале перебування в сидячому положенні під час роботи за комп'ютером, низький рівень рухової активності та хронічна психоемоційна втома спричиняють м'язову напругу, біль в шиї і спині, порушення постави і, як наслідок, зниження розумової і фізичної працездатності у викладачів закладів вищої освіти.

Метод міофасціального релізу, заснований на розслабленні м'язів і фасцій за рахунок цілеспрямованого тиску, спрямований на зменшення больового синдрому, поліпшення еластичності м'язів та відновлення функціонального стану. Тому дослідження питання застосування інноваційного методу в професійній діяльності викладачів закладів вищої освіти в умовах дистанційної форми навчання є актуальним для збереження і зміцнення здоров'я у зазначеного контингенту.

Мета дослідження: обґрунтувати ефективність використання методу міофасціального релізу викладачами закладів вищої освіти під час дистанційного навчання.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення наукової та методичної літератури.

Результати дослідження. Міофасціальний реліз – одночасний мануальний вплив на м'язову і сполучну тканини, який спрямований на розслаблення міофасціальних структур. Позитивний ефект досягається за допомогою компресії і пасивного розтягування подразнених м'язово-фасціальних структур, які потребують відновлювальної терапії і фізичної реабілітації [1].

Міофасціальний реліз є рядом технік, мета яких повернути м'язу або групі м'язів нормальну довжину та звільнити фасцію.

Натяг і вкорочення фасції впливає на стан окремого м'яза і на групу м'язів, задіяних у певному русі. Вкорочений м'яз не може скорочуватися в повному обсязі та виконувати роботу м'яза [2].

Завданнями методу міофасціального релізу є:

1. Усунути больові відчуття.
2. Зняти м'язові спазми і набряклість.
3. Прибрати наслідки стресу та досягти емоційного і фізичного розслаблення.
4. Поліпшити функціональний стан серцево-судинної і лімфатичної систем.
5. Звільнити сполучні структури від зайвої напруги.
6. Відновити нормальний обсяг рухів.
7. Підвищити рівень розвитку гнучкості.
8. Збільшити рухливість суглобів.
9. Профілактика зайвої ваги.
10. Вивести з тканин зайву рідину.
11. Зміцнити нервову систему і опорно-руховий апарат [1].

За даними В. П. Губенко, С. М. Федорова, А. В. Ткаліної, Т. М. Зачатка [3], методика міофасціального релізу ґрунтується на уявленні про єдність і цілісність фасціальної системи, яка виконує захисну, опорну, розмежувальну функції; забезпечує незалежне скорочення м'язів та охоплює всі анатомічні утворення на різних ділянках тіла. Будь-які патологічні процеси спричиняють зміни механічних властивостей фасцій, що порушує функцію пов'язаних із ними органів і структур.

Метод міофасціального релізу дає можливість зменшити м'язову напругу, збільшити рухливість суглобів та відновити нормальну функцію м'язів.

Фасціальна тканина в здоровому стані розтягується і рухається без обмеження. Після емоційних і фізичних травм, при поганій поставі вона

втрачає еластичність, стає тугою й обмеженою в рухливості, утворюються осередки «спайок», де м'язи та фасції зростаються один із одним, утворюючи рубці. Це є захисним механізмом, який дає можливість стабілізувати тіло в період травми, але він є і причиною хронічної напруги.

При перенапруженні фасції погіршується кровоток в судинах, які через неї проходять.

Існує тісний зв'язок між фасціями: напруга однієї фасції впливає на тонус інших.

За допомогою використання міофасціального релізу є можливість, впливаючи на будь-яку фасцію, поліпшити стан інших фасцій, м'язів та судин [4].

К. Р. Водяницька, О. В. Бессарабова, К. Ю. Бойченко [1] зазначають, що метод міофасціального релізу включає вправи зі спеціальним інвентарем, за допомогою якого опрацьовуються міофасціальні структури (м'язи і фасції).

За даними К. В. Шеховцової і О. С. Некрасова [7], міофасціальний реліз є своєрідним масажем тригерних точок, який виконується самостійно з використанням спеціальних масажних ролів і м'ячів різних за діаметром і текстурою.

Для впливу на напружену ділянку найчастіше використовується спеціальний рол, який дає можливість опрацювати до 80 % м'язів і фасцій.

Масажні роли відрізняються за довжиною; рівнем жорсткості; рельєфом; складом матеріалу, який визначає їхню твердість; діаметром, який забезпечує меншу або більшу площу контакту з тілом. Вказані відмінності дають можливість варіювати ступінь тиску на проблемні місця [1].

Вправи з масажним ролом діють як глибокий масаж, спрямований на напружені м'язи. При натисканні на нього вагою власного тіла здійснюється розслаблення основних груп м'язів.

Правильний добір масажного рола забезпечить зручність використання, відповідність вимогам та ефективність. Якщо рол дібраний неправильно, то не буде користі від його використання.

Щільність є основним фактором ефективності при масажі глибоких тканин.

Роли можна розділити на три категорії: м'які, середні та тверді.

Використання занадто м'якого масажного рола забезпечить недостатній тиск, занадто жорсткого – може спричинити синці і травми.

Початківцям доцільно добирати масажний рол із м'якою щільністю для більш ніжної дії. Також він підійде користувачам із чутливими м'язами або тим, хто віддає перевагу менш інтенсивному масажу.

Роли середньої щільності підійдуть і для самомасажу, і для виконання вправ. Вони забезпечують достатню жорсткість для глибокого масажу, зберігаючи при цьому помірну амортизацію.

Твердий рол підійде для тих, хто потребує більш глибокого й інтенсивного масажу та має напружені м'язи.

Гладкі роли забезпечують рівномірний тиск по всій довжині. Він підійде для тих, хто лише починає займатися самомасажем за його допомогою, оскільки тиск не буде таким сильним, як у випадку з текстурованим валиком.

Текстуровані роли імітують руки масажиста. Виступи і горбики забезпечують глибший, інтенсивніший масаж для опрацювання вузлів в м'язах, збільшення гнучкості м'яких тканин. Вони мають більше точок тиску і дадуть можливість впливати на м'язи під різними кутами. Підійдуть тим, хто має наднапружені м'язи [8].

Масажний м'яч – компактний еластичний масажер, який має різні діаметри, жорсткість та рельєф [1, 8].

М'ячі використовуються для більш локального і цілеспрямованого впливу [1].

Для проведення глибокого масажу тканин без болю потрібен досить тугий масажний м'яч. Якщо він буде дуже м'яким, то не зможе опрацювати тригерні точки, які вимагають певної сили натиску

М'ячі звичайні і подвійні спаяні дають можливість опрацьовувати кисті, плечові суглоби, хребет та стопи. Дрібні м'ячі надають більш глибокий вплив, м'ячі з більшою площею сильніше впливають на поверхню ділянок.

Масажний м'яч із шипами сприяє поліпшенню кровообігу.

Голчастий масажний м'яч є ефективним для релізу ший, долонь, рук, підшви стопи; здвоєний масажний м'яч – для прокатки хребетних м'язів [8].

К. Р. Водяницька, О. В. Бессарабова, К. Ю. Бойченко [1] вказують, що здвоєний масажний м'яч використовується для опрацювання паралельних ліній м'язів ший і спини, а також підходить для масажу рук і ніг.

Застосовування прямої техніки міофасціального релізу для роботи з укороченим м'язом сприяє розтягненню м'язового волокна і м'язово-фасціального пакета. Результатом такого впливу є відновлення довжини м'яза і поліпшення його працездатності.

Непряма техніка міофасціального релізу більше впливає на тканини, які лежать на поверхні шкіри і спрямована на роботу з міофасціями [2].

Метод міофасціального релізу може використовуватися як окреме індивідуальне заняття, мета якого – розслабити м'язи і позбавити їх від тригерних точок.

Результатом ефективності використання технік міофасціального релізу є: зниження больового відчуття; поліпшення функціонального стану систем, пропріорецепції; розслаблення напружених м'язів; підвищення гнучкості і рухливості в суглобах; психоемоційне розвантаження; розширення діапазону рухів [1].

С. С. Волкова і С. О. Яценко [2] вважають, що систематичне використання методу міофасціального релізу сприяє поліпшенню еластичності м'язів і тканин, запобігаючи появі тригерних точок.

На думку К. В. Шеховцової, О. С. Некрасова [7], метод міофасціального релізу є ефективним засобом поліпшення кровообігу, збільшення діапазону рухів та скорочення часу відновлення після фізичних навантажень.

Як свідчать дані О. В. Хацаюка зі співавторами [6], використання методу міофасціального релізу сприяє збереженню здоров'я та зняттю надмірного тону м'язів.

Важливо розуміти техніку виконання методу міофасціального релізу. Початок прокатування повинен здійснюватися від найближчого місця ділянки до тулуба плавними рухами переходячи до найвіддаленішого місця і повернутися назад. Перш за все, такі дії здійснюються до м'язів, на які приходить найбільше навантаження. Під час натиску на ці м'язи потрібно уникати впливу на колінну зону і зону під колінною чашечкою, п'яtkового сухожилля, поперечного і шийного відділу.

Протипоказаннями до використання методу міофасціального релізу є: простуда, порушення шкірних покривів і їх хвороби, свіжі травми, варикозна хвороба, гемофілія, остеопороз, онкозахворювання, сильний стрес [5].

Висновки. Метод міофасціального релізу сприяє зменшенню білю, м'язової напруги, спазмів; поліпшенню кровообігу, еластичності м'язів, рухливості суглобів, пропріоцепції; є ефективним засобом психоемоційного розвантаження.

Використання масажних ролів і м'ячів забезпечує розслаблення фасцій та відновлення після навантажень, спричинених регулярним і тривалим сидінням за комп'ютером викладачами закладів вищої освіти.

Метод міофасціального релізу підходить для самостійного застосування викладачами, але вимагає правильної техніки виконання та врахування показань і протипоказань.

Рекомендується інтегрувати метод міофасціального релізу в програми здоров'я для викладачів закладів вищої освіти з метою підвищення рівня розумової і фізичної працездатності та профілактики професійних захворювань у зазначеного контингенту.

Перспективи подальших досліджень: вивчити особливості та надати методичні рекомендації щодо використання методу міофасціального релізу у викладачів закладів вищої освіти з урахуванням віку та статі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Водяницька К. Р., Бессарабова О. В., Бойченко К. Ю. Особливості впливу міофасціального релізу на міофасціальні структури. *Innovation in science and technology : abstracts of XIV International scientific and practical conference*. January 25–26, 2021. USA, Boston : Primedia E-launch LLC, 2021. С. 49–53.
2. Волкова С. С., Яценко С. О. Використання міофасціального релізу для покращення працездатності стопи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. пр. / за ред. О. В. Тимошенка*. Київ : Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 3 К (123) 20. С. 98–103.
3. Губенко В. П., Федоров С. М., Ткаліна А. В., Зачатка Т. М. Мануальна терапія в лікуванні та реабілітації хворих із руховими порушеннями. *Міжнародний неврологічний журнал*. 2014. № 7 (69). С. 94–100.
4. Картошкіна Н. О., Білаш Є. В. Впровадження міофасціального релізу в навчальний процес коледжу. *Study of world opinion regarding the development of science : the 9th International scientific and practical conference (November 22–25, 2022)*. Prague, Czech Republic : International science group. 2022. С. 412–414.
5. Козиряцька М. В. Застосування міофасціального релізу як частина оздоровчих тренувань. *Нотатки сучасної науки*. 2022. № 3. С. 54–55.
6. Хацаюк О. В., Ванюк Д. В., Сіренко Р. Р., Делямба М. М., Мартиненко О. М., Шепель Є. В. Апробація програми ерготерапії юнаків, які спеціалізуються в спортивних видах боротьби, після лікування травм колінних суглобів. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні*

проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. пр. / за ред. О. В. Тимошенка. Київ : Вид-во Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, 2024. Вип. 5 (178) 24. С. 202–210.

7. Шеховцова К. В., Некрасов О. С. Інвентар для міофасциального релізу на заняттях з фізичного виховання для студентів закладів вищої освіти. *Тиждень науки-2023* : зб. тез доп. наук.-техніч. конф. 24–28 квіт. 2023 р. / Редкол. : В. Шаломєєв (відпов. ред.). Електрон. дані. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 306–309.
8. Abramov S., Shishatska V. Increasing motor activity of students by means of physical education in higher education institutions. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* : зб. наук. пр. / за ред. О. В. Тимошенка. Київ : Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2022. Вип. 1 (145) 22. С. 7–9.

POWER ENGINEERING AND POWER MACHINE ENGINEERING

УДК: 697:621.577:621.383

Сербенівський Юрій Костянтинович

Аспірант

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

м. Київ, Україна

ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНІ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНІ КОМПЛЕКСИ ЯК СТРАТЕГІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМ МІКРОКЛІМАТУ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Анотація: Метою даної роботи є доведення, що впровадження децентралізованих електротехнічних комплексів (PV/PVT + ТН) у бюджетній сфері України є оптимальною стратегією, що одночасно вирішує три ключові завдання: зниження експлуатаційних витрат, посилення енергетичної стійкості та досягнення екологічних цілей.

Ключові слова: децентралізація, тепловий насос (ТН), фотоелектричні системи (PV/PVT), бюджетна сфера, енергетична стійкість.

В умовах трансформації енергетичної політики України, посиленої викликами енергетичної безпеки, модернізація систем мікроклімату в бюджетній сфері набуває стратегічного значення. Застаріла централізована інфраструктура, що залежить від викопних палив, є не лише

енергонеефективною, але й вразливою до зовнішніх загроз. У цьому контексті перехід до автономних, сталих рішень є нагальною потребою.

Для досягнення поставленої мети було проведено аналіз та систематизацію результатів сучасних наукових публікацій. Досліджено технічні характеристики, показники ефективності (COP, SPF, SC), економічні параметри (терміни окупності) та екологічні переваги гібридних систем на основі фотоелектричних (PV), гібридних фотоелектричних-теплових (PVT) технологій та теплових насосів (ТН).

Аналіз ключових наукових джерел підтверджує високу ефективність синергії сонячних технологій та теплових насосів. Основою цього є взаємне покращення продуктивності: охолодження фотоелектричних-теплових (PVT) панелей контуром теплового насоса значно підвищує їхню електричну ефективність, а відведене тепло покращує коефіцієнт продуктивності (COP) самого насоса. Найбільш яскраво це демонструє гібридна система PVT з геотермальним тепловим насосом (GSHP), де такий підхід дозволив підвищити COP з **4.6 до 6.2** та одночасно збільшити виробництво електроенергії на **9.5%** [1]. Інноваційні конфігурації, що включають тепловий насос прямого розширення та матеріали зі змінним фазовим станом (PCM), показують пікові значення COP для нагріву **5.73** [2].

Критично важливим елементом для досягнення таких показників є системи акумуляції та інтелектуальне керування. Вони вирішують проблему розбіжності між часом генерації сонячної енергії та її споживанням. Дослідження показує, що додавання теплових та електричних акумуляторів здатне підвищити рівень власного споживання (SC) з **34.1%** до майже **70%**, а використання PVT-технології — до **96.2%** [3]. Навіть без дорогих електричних батарей, лише за рахунок інтелектуального керування та використання теплового акумулятора, можна досягти рівня річного власного споживання в діапазоні **25.3% – 41.0%** [4]. Системи з PCM також демонструють значне скорочення експлуатаційних витрат — до **72.8%** порівняно з електричними котлами [5].

З економічної точки зору, попри вищі початкові інвестиції, модернізація існуючих об'єктів та будівництво нових систем є виправданими. Для локальних систем терміни окупності можуть бути дуже привабливими, становлячи близько **6 років** [6]. При виборі між резервними джерелами, повністю електричні системи (тепловий насос + електронагрівач) є більш вигідними у довгостроковій перспективі та забезпечують **100%** скорочення викидів CO₂ порівняно з гібридними газовими рішеннями [7].

Водночас, аналіз виявляє і низку проблемних аспектів. Для масштабних проєктів, як-от районні мережі 5-го покоління, високі капітальні витрати можуть призводити до надзвичайно тривалих термінів окупності, що сягають **33 років** [8]. Існує також ризик неефективного використання системи в будівлях з надвисоким рівнем теплоізоляції, де низький попит на тепло вдень призводить до мінімальної економії (лише **6.5%**) та низького коефіцієнта використання згенерованої енергії [9]. Це підкреслює, що успіх впровадження залежить від ретельного врахування кліматичних, економічних та технічних характеристик конкретного об'єкта.

Проведений аналіз доводить, що впровадження децентралізованих електротехнічних комплексів є обґрунтованою та оптимальною стратегією для модернізації будівель бюджетної сфери України. Синергія PV/PVT-систем та теплових насосів дозволяє одночасно досягти значної економії коштів, кардинально знизити викиди CO₂ та, що найважливіше, забезпечити високий рівень енергетичної стійкості та незалежності для об'єктів критичної інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aburumman M., Hamdan M., Ayadi O. Performance enhancement of a photovoltaic thermal (PVT) and ground-source heat pump system. *Geothermics*. 2020. Vol. 85. Art. 101809. URL: <https://doi.org/10.1016/j.geothermics.2020.101809>

2. Prakash K., Almeshaal M., Pasupathi M., Chinnasamy S., Saravanakumar S., Ruban R. Hybrid PV/T Heat Pump System with PCM for Combined Heating, Cooling and Power Provision in Buildings. *Buildings*. 2023. Vol. 13, iss. 5. Art. 1133. URL: <https://doi.org/10.3390/buildings13051133>
3. Gagliano A., Tina M., Aneli S. Improvement in Energy Self-Sufficiency in Residential Buildings Using Photovoltaic Thermal Plants, Heat Pumps, and Electrical and Thermal Storage. *Energies*. 2025. Vol. 18, iss. 5. Art. 1159. URL: <https://doi.org/10.3390/en18051159>
4. Kemmler T., Thomas B. Design of Heat-Pump Systems for Single- and Multi-Family Houses using a Heuristic Scheduling for the Optimization of PV Self-Consumption. *Energies*. 2020. Vol. 13, iss. 5. Art. 1118. URL: <https://doi.org/10.3390/en13051118>
5. Li M., Li B., Liu C., Su S., Xiao H., Zhu C. Design and experimental investigation of a phase change energy storage air-type solar heat pump heating system. *Applied Thermal Engineering*. 2020. Vol. 173. Art. 115506. URL: <https://doi.org/10.1016/j.applthermaleng.2020.115506>
6. Amo A., Martínez-Gracia A., Bayod-Rújula Á., Cañada M. Performance analysis and experimental validation of a solar-assisted heat pump fed by photovoltaic-thermal collectors. *Energy*. 2019. Vol. 167. P. 833–844. URL: <https://doi.org/10.1016/j.energy.2018.12.117>
7. Rabczak S., Mateichyk V., Śmieszek M., Nowak K., Kolomiiets S. Evaluating the Energy Efficiency of Combining Heat Pumps and Photovoltaic Panels in Eco-Friendly Housing. *Applied Sciences*. 2024. Vol. 14, iss. 13. Art. 5575. URL: <https://doi.org/10.3390/app14135575>
8. Calise F., Cappiello F., d'Accadia D., Petrakopoulou F., Vicidomini M. A solar-driven 5th generation district heating and cooling network with ground-source heat pumps: a thermo-economic analysis. *Sustainable Cities and Society*. 2021. Vol. 84. Art. 103438. URL: <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.103438>
9. Vuong E., Fung A., Kumar R. Performance Enhancement of a Building-Integrated Photovoltaic/Thermal System Coupled with an Air Source Heat

Pump. *Energies*. 2024. Vol. 18, iss. 1. Art. 12. URL:
<https://doi.org/10.3390/en18010012>

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

UDC 378:61:159.91:37.091.8-054.6(477)

Vasylieva Oksana

PhD in Medicine, Associate Professor

Kharkiv National Medical University

Kharkiv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL ADAPTATION CHALLENGES OF FOREIGN MEDICAL STUDENTS DURING HIGHER MEDICAL EDUCATION IN UKRAINE (PRE-WAR CONTEXT)

Anotation: Foreign medical students pursuing education in Ukraine encounter a complex interplay of socio-cultural, linguistic, and climatic factors that significantly influence their emotional and psychological well-being. Adapting to new teaching methods, communication patterns, and academic expectations often leads to increased emotional tension and mental stress. A comprehensive survey of 103 international students (52 males and 51 females) studying in English at Kharkiv National Medical University revealed a high prevalence of adaptation difficulties, particularly in the form of depressive, neurasthenic, anxiety, and dissociative symptoms. Emotional strain, irritability, restlessness, decreased concentration, and loss of flexibility in communication were among the most frequent indicators of psychological maladjustment. The findings highlight the need for targeted psychological and educational support aimed at facilitating smoother socio-cultural adaptation and improving the overall academic experience of foreign students in Ukrainian medical universities.

Keywords: foreign medical students, adaptation difficulties, emotional stress, higher education, pre-war Ukraine.

International students adaptation has long been a subject of interdisciplinary academic inquiry, particularly within psychology, sociology, and educational sciences. Studies across the globe have identified that international students commonly experience emotional, cognitive, and behavioral disturbances upon transitioning to new educational and cultural systems [1, 5]. The process of cross-cultural adjustment often involves overcoming language barriers, adapting to new academic expectations, and navigating unfamiliar social norms and support systems.

Medical students represent a particularly vulnerable group due to the high demands of their training. Research by Misra and Castillo shows that academic pressure, performance anxiety, and cultural dissonance significantly contribute to psychological stress among international medical students. In many cases, these stressors are compounded by the absence of family support, feelings of isolation, and a lack of culturally sensitive mental health resources at host universities [3].

In Eastern Europe, and Ukraine in particular, the issue has been relatively underexplored in scholarly literature. Limited studies point to heightened emotional stress among foreign students studying in English-language medical programs, but comprehensive empirical data remain scarce [2, 4]. This study contributes to addressing this research gap by offering a focused examination of the maladaptive psychological responses of foreign students in a Ukrainian medical university context prior to the onset of large-scale armed conflict.

Over the last two decades, Ukraine has become an important destination for international students pursuing medical education, with Kharkiv National Medical University (KhNMU) hosting one of the largest cohorts of English-speaking medical students. The accessibility of medical training in English, the affordability of education, and the presence of globally recognized medical curricula have made Ukraine an attractive choice for thousands of students from Asia, Africa, and the Middle East.

However, despite the academic opportunities, many foreign students encounter substantial psychological and sociocultural barriers during their studies. These barriers often stem from sudden immersion in an unfamiliar linguistic, climatic, academic, and social environment. As a result, international students are at high risk of psychological maladjustment, which may significantly affect their well-being, academic performance, and long-term professional development.

The problem of psychological adaptation among international students is not new; it has been the subject of numerous studies worldwide. Yet, there remains a lack of focused research in the Ukrainian context, especially in relation to the English-speaking student population in medical education. This article addresses this gap by exploring the types, prevalence, and manifestations of maladaptive psychological states among foreign students at KhNMU in the pre-war educational context.

The objective of this study is to identify the key psychological challenges experienced by international students and to outline the markers of maladaptive states that require timely academic and psychological intervention. This research was conducted using a cross-sectional design and employed both quantitative and qualitative methods of psychological assessment.

The study involved 103 foreign students (52 males and 51 females) studying in English at the International medical faculty of KhNMU. All participants were in their 3rd to 5th year of medical studies. The mean age of the sample was 22.0 ± 1.8 years. The participants represented diverse geographical backgrounds, primarily from South Asia, the Middle East, and Africa.

The evaluation protocol included standardized psychological assessment tools tailored to detect common forms of maladaptive states: Beck Depression Inventory (BDI) for depressive symptoms, Taylor Manifest Anxiety Scale for anxiety indicators, Neuroticism and Extraversion Scales (Eysenck Personality Questionnaire) and clinical interviews for dissociative or neurasthenic features

The assessments were conducted in a confidential setting under the supervision of trained clinical psychologists affiliated with the university. Each participant was informed about the purpose of the study and provided written consent. All procedures

conformed to ethical guidelines of psychological research involving human subjects. The collected data were processed using SPSS (version 22.0). Descriptive statistics, including mean scores and standard deviations, were computed. In addition, syndromic patterns of maladaptation were categorized based on the predominant symptom clusters derived from the qualitative and quantitative data.

Results and discussion. The psychological assessment revealed that a substantial proportion of the surveyed international students exhibited symptoms consistent with various maladaptive syndromes. These were grouped into four primary syndromic patterns: depressive, neurasthenic, anxiety, and dissociative. Each of these syndromes was identified based on the convergence of standardized test results and clinical interview data.

Approximately 31% of students displayed moderate to high scores on the BDI, indicating the presence of depressive tendencies. Symptoms included persistent sadness, lack of motivation, diminished interest in academic activities, feelings of hopelessness, and withdrawal from social interaction. Around 26% of students showed signs of neurasthenia, characterized by fatigue, irritability, low frustration tolerance, and cognitive overload. These symptoms were often coupled with somatic complaints such as headaches and muscle tension. Anxiety-related symptoms were among the most prevalent, affecting approximately 38% of participants. High scores on the Taylor Manifest Anxiety Scale correlated with subjective reports of persistent worry, nervousness, and anticipatory fears. A smaller subset (12%) demonstrated signs of dissociative symptoms, including emotional detachment, depersonalization, and a reduced ability to engage meaningfully with peers or instructors.

Core Indicators of Maladaptation were next: emotional instability and tension, exacerbation of personality traits, impaired adaptability and social plasticity, decline in attention and concentration, behavioral manifestations such as restlessness or irritability

These findings confirm that psychological maladjustment is a widespread issue among international medical students in Ukraine. The presence of four distinct

syndromic patterns illustrates the complex and multifactorial nature of their psychological stress.

Notably, the high prevalence of anxiety and neurasthenia points to systemic shortcomings in academic, social, and psychological support. Factors such as cultural displacement, lack of inclusion, inadequate counseling, and pressure from family expectations all contribute to these conditions. Moreover, language barriers may prevent students from seeking help or expressing their challenges.

The results call attention to the urgent need for culturally competent institutional strategies. Without timely psychological and academic intervention, maladaptive symptoms may worsen over time, leading to dropout, burnout, or long-term mental health issues.

Conclusions. The study demonstrates that a considerable proportion of English-speaking international medical students in Ukraine experienced psychological maladjustment even during the relatively stable pre-war period. The identified manifestations — including depressive, anxiety, neurasthenic, and dissociative symptoms — reveal the multidimensional character of emotional strain associated with the process of socio-cultural and academic adaptation.

The findings emphasize that psychological maladjustment among foreign students is not a temporary reaction but a complex and sustained process shaped by multiple stressors: cultural dissonance, academic overload, linguistic barriers, and the absence of timely support systems. Persistent emotional tension, irritability, and decreased concentration indicate that maladaptive responses may develop into long-term psychological difficulties if left unaddressed.

Therefore, higher medical education institutions in Ukraine must view psychological well-being and adaptation of international students as an essential dimension of educational quality and internationalization. Enhancing institutional capacity for early detection of maladaptive states and integrating continuous psychological support within academic environments remain vital for sustaining the mental health and academic success of future medical professionals

REFERENCES:

1. Andrade M. S. (2006). International students in English-speaking universities: Adjustment factors. *Journal of Research in International Education*, 5(2), 131–154. <https://doi.org/10.1177/1475240906065589>
2. Bondarchuk O., Kovtun O., & Sydorenko N. (2018). Peculiarities of adaptation of foreign students to the educational process in Ukraine. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2(27), 4–8. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2018.126110>
3. Misra R., & Castillo L. G. (2004). Academic stress among college students: Comparison of American and international students. *International Journal of Stress Management*, 11(2), 132–148. <https://doi.org/10.1037/1072-5245.11.2.132>
4. Mori S. C. (2000). Addressing the mental health concerns of international students. *Journal of Counseling & Development*, 78(2), 137–144. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2000.tb02571.x>
5. Ward C., Bochner S., & Furnham A. (2001). *The Psychology of Culture Shock* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203992619>
6. Zhou Y., Frey C., & Bang H. (2011). Understanding international graduate students' academic adaptation to a U.S. graduate school. *International Education*, 41(1), 76–84. <https://trace.tennessee.edu/internationaleducation/vol41/iss1/6>

Ковтун Наталія Володимирівна

студентка

Харківського національного

педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

**ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ В УМОВАХ
ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ
ПЕДАГОГІВ**

Анотація: стаття розглядає проблему освітніх втрат, спричинених війною в Україні, та її взаємозв'язок із професійним вигоранням педагогів. Аналізуються основні чинники, що призвели до погіршення якості освіти, зокрема фізичне руйнування навчальних закладів, вимушену міграцію учнів, перерви у навчанні та психологічний стрес. Окрема увага приділена професійному вигоранню вчителів, його причинам, наслідкам та впливу на відновлення освітнього процесу.

Ключові слова: освітні втрати, війна, дистанційне навчання, професійне вигорання, педагоги, психологічна підтримка, адаптація освіти.

Anotation. The article examines the issue of educational losses caused by the war in Ukraine and its connection with teachers' professional burnout. It analyzes the key factors contributing to the decline in education quality, including the physical destruction of educational institutions, forced migration of students, interruptions in learning, and psychological stress. Special attention is given to teachers' professional burnout, its causes, consequences, and impact on the recovery of the educational process.

Keywords: educational losses, war, distance learning, professional burnout, teachers, psychological support, education adaptation.

Вступ. Війна в Україні спричинила глибоку кризу в освітній сфері, яка проявилася у вигляді значних освітніх втрат серед учнів та студентів. Перерви у навчанні, нестача якісних освітніх ресурсів, вимушена міграція дітей за кордон чи у безпечніші регіони – усе це створює загрозу для майбутнього покоління. Водночас саме педагоги стали головною рушійною силою у процесі подолання цих втрат. Однак їхнє емоційне та професійне вигорання через надмірне навантаження, психологічний тиск і нестабільні умови роботи ускладнює цей процес.

Метою цього дослідження є аналіз освітніх втрат, спричинених війною в Україні, та вивчення впливу професійного вигорання педагогів на подолання цих втрат, розробку можливих стратегій для зменшення негативних наслідків.

Зокрема, ставляться такі **завдання**:

1) визначити ключові причини освітніх втрат і професійного вигорання педагогів; 2) дослідити вплив вигорання на якість викладання та відновлення освітнього процесу; 3) запропонувати шляхи подолання освітніх втрат та заходи підтримки педагогів, що сприятимуть підвищенню їхньої стійкості та ефективності в кризових умовах.

Результати дослідження мають практичне значення для освітян, адміністрації навчальних закладів і державних органів, відповідальних за реформування освіти в умовах війни.

Війна спричинила численні труднощі у навчальному процесі. По-перше, це фізичне знищення навчальних закладів, за даними МОН, сотні шкіл та університетів в Україні зазнали руйнувань або потребують капітального ремонту. По-друге, вимушена міграція учнів та викладачів, діти, що виїхали за кордон, змушені адаптуватися до нових освітніх систем, а ті, хто залишився, часто мають проблеми з доступом до якісної освіти. Перерви у навчанні, постійні повітряні тривоги, відключення електроенергії та відсутність

стабільного Інтернету негативно впливають на засвоєння матеріалу. І, звичайно, психоемоційний стан учнів. Діти, які пережили травматичні події війни, мають труднощі із концентрацією, мотивацією до навчання та психічним здоров'ям.

Переривання навчального процесу, нестабільність та брак ресурсів створюють значні прогалини в знаннях учнів. Це може мати довготривалі наслідки, адже недоотримана освіта впливає як на самореалізацію дитини, так і на економічний розвиток країни. Здобувачі освіти, які не отримують достатніх знань у шкільні роки, можуть мати нижчі професійні перспективи у майбутньому.

Через екстрений і вимушений перехід до дистанційного навчання, а також необхідність реалізації нових освітніх програм, педагоги вказують на значне зростання навантаження як на себе, так і на учнів. На початковому етапі цього переходу особливо гостро постали проблеми технічного забезпечення та нестачі цифрових умінь та навичок. Перші дослідження засвідчили основні "проблемні точки", які виникли в освітньому процесі, і це було питання емоційної напруги та стресу, які переживали як учні, так і вчителі. Постійна необхідність адаптації до нових умов, технічних труднощів та перевантаження інформації стали основними факторами, що спровокували професійне вигорання педагогів. Викладання в умовах війни передбачає не тільки навчання, а й підтримку учнів, які переживають травматичний досвід. Вчителі змушені готувати додаткові матеріали для учнів, які навчаються дистанційно, або адаптувати навчальний процес до нестабільних умов, а це в свою чергу призводить до збільшення робочого часу. Низька соціальна та фінансова підтримка педагогів, робота вчителя недостатньо оцінюється з боку суспільства і це є додатковим стресовим фактором.

Професійне вигорання призводить до зниження ефективності викладання, втрати мотивації, емоційного виснаження та погіршення взаємин із учнями. Якщо не вживати заходів для подолання цього явища, якість освіти буде і надалі погіршуватися. Вигорання педагогів безпосередньо впливає на здатність

системи освіти відновитися після кризи. Вчителі, які перебувають у стані емоційного виснаження, менш ефективно працюють, їм складніше адаптувати навчальні програми та мотивувати учнів. Це сповільнює процес подолання освітніх втрат. Тому для відновлення якості освіти необхідно впроваджувати змішані моделі навчання (використання поєднання онлайн-уроків, офлайн-занять та самостійного навчання допоможе зменшити навантаження на учнів та педагогів), використовувати гнучкі освітні програми (створення адаптованих курсів для учнів із прогалинами в знаннях).

З метою запобігання вигоранню необхідно залучати до роботи з вчителями психологів. Впроваджувати обов'язкові психологічні тренінги для вчителів. Скорочувати адміністративне навантаження. Менше бюрократичних звітів та формальної документації. Гідна оплата праці підвищить мотивацію та зменшить плинність кадрів з освіти.

Висновок. Подолання освітніх втрат в умовах війни неможливе без належної підтримки педагогів. Вчителі – це головний ресурс, який забезпечує відновлення навчального процесу. Проте вони також потребують допомоги: емоційної, організаційної та матеріальної. Тільки завдяки комплексному підходу – гнучким моделям освіти, зменшенню навантаження на педагогів, підвищенню їхньої психологічної стійкості та соціальній підтримці – можна не лише надолужити освітні втрати, а й створити якісніші умови для майбутнього розвитку української освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко В. В. Синдром емоційного вигорання: методи діагностики і профілактики. – Київ : Основи, 2021.
2. Міністерство освіти і науки України. Освітній процес під час війни: проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – URL: <https://mon.gov.ua>.
3. Національна психологічна асоціація України. Професійне вигорання педагогів в умовах воєнного часу: аналітичний звіт. – Київ, 2023.

4. ЮНЕСКО. Вплив воєнних конфліктів на освіту та шляхи її відновлення. – URL: <https://unesco.org>
5. Шапошникова І. Освітні втрати в умовах кризи: причини, наслідки та шляхи подолання // Психологія в освіті. – 2022. – № 4. – С. 67-74.

Петряніна Катерина Григорівна

студентка, здобувач вищої (магістерської) освіти

Дніпровського національного університету

імені Олеся Гончара, м. Дніпро

Наталія Вікторівна Фролова

кандидат психологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри педагогічної та вікової психології

Дніпровського національного університету

імені Олеся Гончара, м. Дніпро

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ФЕНОМЕНУ САМОТНОСТІ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Анотація У статті проведено теоретичний аналіз феномену самотності в сучасній психології та розглянуто базові підходи до його класифікації. Висвітлено роль кожного виду у періоди криз та травм, їх відмінності та потребу в інтервенціях. Наведено приклади специфічних проявів самотності та окреслено нейробіологічні детермінанти. Аргументується, що диференціація видів самотності має діагностичне й практичне значення для вибору цілеспрямованих психотерапевтичних і соціальних втручань.

Ключові слова самотність, емоційна самотність, соціальна самотність, екзистенційна самотність, хронічна самотність.

Сучасна психологія розглядає прояви феномену самотності у різних підходах та напрямках, проте, традиційно самотність розглядають як неприємний суб'єктивний досвід, що виникає, коли мережа соціальних взаємин є дефіцитною кількісно або якісно — тобто, спостерігається розрив між бажаними стосунками та реальністю [6]. Розуміння характеристик самотності

та її видів є важливим для ефективного вирішення проблем, пов'язаних із соціальними зв'язками і психічним благополуччям особистості [2] та набуває окремої значущості під час соціальних змін до яких можна віднести пандемію COVID 19 та, безумовно, повномасштабне вторгнення в Україну.

Теорія Р.Вейса розрізняє емоційну та соціальну самотність, які склали основу інструментальних шкал - валідне вимірювання вимагає поєднання інструментів: диференційних (De Jong Gierveld) і загальних (UCLA), доповнених емпірією повсякденної варіативності [10].

Емоційна самотність постає, коли відсутня або втрачена інтимна прихильність (партнер, найближчий друг/друга, надійна фігура прихильності), що забезпечує глибоку емоційну взаємність, якій властиве відчуття «радикальної самотності», тривоги, пильності до загроз, схильності хибно інтерпретувати наміри інших [4]. Часто виникає після розриву, втрати або вимушеного переселення.

Соціальна самотність зумовлена браком інтегрованості у спільноту людей, і охоплює скоріш зв'язок у групі та відчуття приналежності, ніж близькості як такої навіть за наявності інтимного зв'язку, їй властиві нудьга, неспокій, маргінальність [4]. Розрізнення емоційної й соціальної самотності має важливе діагностичне значення і дозволяє більш влучно обрати інтервенції: відновлення інтимної прихильності (емоційна) чи побудова та розширення спільнот, ролей, соціальної участі (соціальна) [6].

Л. Пепло, Д. Перлман розрізняють короткочасну самотність (*state*, яка є мінливою і залежить від контексту) та довготривалу (*trait*, більш хронічну й пов'язану з когнітивними схемами (очікування відторгнення, занижені стандарти самопідтримки) самотність, які мають вплив на миттєву реактивність до соціальних подій та показують доцільність поєднання ситуативних і стабільних втручань [13]. Розрізнення цих видів переживання самотності потрібне для таргетування впливів і коректної оцінки динаміки, а розуміння дозволяє планування психологічного втручання: за state-самотності робити фокус на швидкі регулятивні стратегії (копінги, навички самозаспокоєння,

«мікро-контакти»), а за *trait*-самотності - працювати з цінностями та стійкими переконаннями [14].

У клінічних підходах виділяють три споріднені форми: *ситуативна* самотність, яка має реактивний характер та зумовлена зовнішніми подіями (міграція, втрата роботи/партнера, перехідні кризи), *розвиткова* самотність, яка пов'язана з нормативними життєвими переходами (дорослішання, батьківство, вихід на пенсію) та потребою переосмислення ідентичності, і *внутрішня* самотність, яка відбиває інтраперсональні настанови (самозвинувачення, страх близькості, уникнення), які підтримують відчуття відчуження навіть за наявності контактів [11].

Сучасні ж концептуальні огляди також виділяють *екзистенційну* самотність, яка часто загострюється у зіткненні з травматичними подіями чи смертністю та пов'язана не стільки з дефіцитом конкретних стосунків, скільки з усвідомленням фундаментальної відокремленості людини від інших і світу [5]. І, якщо соціальна зменшується завдяки інтеграції у спільноту, емоційна - завдяки відновленню/створенню інтимного зв'язку, то екзистенційна може зберігатися попри наявність мережі та близькості та потребує сенсоутворюючих і ціннісно-екзистенційних підходів у роботі [1].

Нейробіологічні механізми самотності, які мають наслідки у вигляді підвищеного рівня кортизолу, порушенні імунної системи та, зрештою, погіршенні фізичного та психічного здоров'я [2] підкреслюють важливість диференціації хронічної та ситуативної самотності за тривалістю та причинами виникнення, а також ступінь впливу на психічне здоров'я [3]. Наявність таких специфічних форм, як *перехідна* (виникає у відповідь на значні життєві зміни: переїзд, розлучення, зміна роботи, коли звичні соціальні зв'язки руйнуються, а нові ще не сформувалися.), *романтична* (для якої характерна відсутність романтичних стосунків або партнера, переживання туги за близькими інтимними відносинами) та *комунікативна* (супроводжується відчуттям, що ніхто не розуміє або не може висловити свої думки та почуття, брак глибокого та змістовного спілкування) самотність, додатково розширює наше розуміння

цього явища, демонструючи його прояви в різних життєвих контекстах та сферах взаємодії. Однак, якщо протягом тривалого часу людині не вдається задовільнити потребу у соціальній взаємодії – може розвинутисть *хронічна самотність*, яка і є найбільш руйнівною.

Аналіз представлених концепцій переконливо демонструє, що самотність є надзвичайно багатограним психологічним феноменом: емоційний дефіцит близькості, соціальний дефіцит приналежності та екзистенційна окремість співіснують і по-різному відповідають на втручання [12]. Відмінності між емоційною та соціальною самотністю, за Робертом Вайсом, залишаються фундаментальними для розуміння її основних проявів, підкреслюючи відмінність між якістю та кількістю соціальних зв'язків. Водночас, екзистенційна самотність, висвітлена Ірвіном Яломом, розкриває її філософський вимір, пов'язаний з усвідомленням власної індивідуальності.

Таким чином, диференційований підхід до класифікації самотності є не просто академічним розрізненням, а ключовим для подальших наукових досліджень, розробки ефективних методів діагностики та, що найважливіше, надання цілеспрямованої та адекватної психологічної допомоги особам, які переживають цей складний стан. Розуміння конкретного виду самотності дозволяє індивідуалізувати роботу відповідно до домінуючого типу самотності, а також враховувати екзистенційний компонент, який не редукується до мережевих рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барінова Н. В. Взаємозв'язок проблем самотності та спілкування / Н. В. Барінова, О. В. Пагава // Вісник Харківського Національного Університету ім. В. Н. Каразіна: Серія: «Психологія». – Харків, 2010. – № 902. – С. 13-18.
2. Варава Л. А. Особливості переживання особистістю почуття самотності у стані соціальної депривації. Автореф. дисс. канд. психол. наук, К., 2009.

3. Довбій Т. Ю. Проблема самотності в західній психологічній науці. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2011. № 9. С. 80 – 89.
4. Кулешова О.В., Міхеєва Л.В. Самотність як психічний феномен: особливості прояву та причини виникнення. Усамітнення та самотність в житті особистості: зб. тези за матеріалами круглого столу (24 квітня 2020 р.). Київ. 2020. С. 33–38.
5. Осадча Н. О. Проблеми самотності: історичний і сучасний дискурси. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2015. № 2. С. 95-106.
6. Помазова О. В. Самотність як психологічний феномен. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». 2013. Вип. 23. С. 206–214.
7. Burger, J. M. (2017). *Personality*. Cengage Learning. Publication date. January 1, 2018, 120-146.
8. Cacioppo J.T., Hawkley L.C. Perceived Social Isolation and Cognition. Trends in Cognitive Sciences. 2021. 25(7). P. 491–494
9. Cacioppo, J. T., & Cole, S. W. (2018). The neuroendocrinology of social isolation. *Annual Review of Psychology*, 69, 56-78.
10. De Jong Gierveld, J., Van Tilburg, T. A 6-Item Scale for Overall, Emotional, and Social Loneliness: Confirmatory Tests on Survey Data. *Research on Aging*, 28(5), 2006, с. 582–598.
11. Gray, K., et al. A Conceptual Review of Loneliness Across the Adult Life Course. *What Works Wellbeing*, 2019, с. 2–5; 19–21.
12. Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., & Layton, J. B. (2015). Loneliness and Social Isolation as Risk Factors for Mortality: A Meta-Analytic Review. *Perspectives on Psychological Science*, 10(2), 227–237
13. Perlman, D., Peplau, L. A. Loneliness. *Encyclopedia of Mental Health*, Vol. 1. San Diego: Academic Press, 1998, с. 571–574 (визначення, типи, симптоматика).
14. Rokach, A. *The Correlates of Loneliness*. Bentham Science Publishers, 2016, с. 52.

Шевченко Лариса Вадимівна

Практичний психолог, вчитель англійської мови

Ірпінський академічний ліцей «Мрія»

м. Ірпінь, Київська область, Україна

ПСИХОТИП СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Автор аналізує психологічні особливості сучасного педагога, його професіоналізацію в умовах воєнного стану в Україні. Розглядається психотип вчителя як опора стресостійкості, емоційної зрілості, розвиток професійно – особистісних рис як ресурс до роботи під час кризових умов. Увага акцентується на потребі набуття нових якостей вчителя : моральна відповідальність, когнітивна гнучкість, емпатія, рефлексія, психологічне самовідновлення. Професіоналізація, розвиток особистості педагога розглядається як багаторівневий процес у контексті психологічної, соціальної та педагогічної компетентностей.

Ключові слова: психотип учителя, професіоналізація педагога, професійна ідентичність, стресостійкість, емоційний інтелект, психологічна підтримка.

Сучасна система освіти України зазнала глибоких трансформацій унаслідок війни, що створила безпрецедентні виклики для педагогічної спільноти. Учитель сьогодні виступає не лише як фахівець, який забезпечує навчальний процес, а як моральний лідер, комунікатор і психологічний стабілізатор для дітей, що перебувають у стані стресу. Воєнні події посилили потребу в осмисленні психотипу сучасного педагога – сукупності його

професійно-особистісних рис, що забезпечують адаптацію до кризових умов, ефективну комунікацію та збереження внутрішньої рівноваги.

Формування такого психотипу пов'язане з процесами професіоналізації, вміння навчатися впродовж життя, розвитком емоційного інтелекту та рефлексії. У цих умовах особливої ваги набуває дослідження психологічних особливостей професійної ідентичності вчителя, його готовності до гнучких моделей навчання, емоційної стійкості та здатності до саморозвитку.

Метою статті є аналіз наукових підходів до проблеми професіоналізації педагогічних кадрів і визначення ключових характеристик психотипу сучасного вчителя в умовах війни.

Проблематика формування психотипу вчителя, його професійної ідентичності та адаптації до соціально-психологічних викликів висвітлена у працях сучасних українських дослідників. У статті Я. Андрушко професійна ідентичність розглядається як результат внутрішньої інтеграції ціннісних і мотиваційних складових особистості, що формується в процесі професіоналізації [1]. О. Аніщенко у своїх працях наголошує на концепції професіоналізації педагогів як системного процесу формування компетентностей у сфері формальної та неформальної освіти [2]. Цю позицію продовжує О. Баніт, яка розкриває систему професійного розвитку педагогів у корпоративній освіті [6].

К. Бабак і В. Бабакова розглядають професіоналізацію як процес внутрішньої інтеграції особистості, де ключовими чинниками є мотивація до саморозвитку, емоційна зрілість і здатність до ефективної взаємодії [4; 5].

У працях В. Василюка наголошено на взаємозв'язку між професіоналізацією та технологізацією освітнього процесу [7, с. 98–106].

Актуальний соціально-психологічний контекст подано у звіті «Війна та освіта: два роки повномасштабного вторгнення», де окреслено основні тенденції освітнього середовища: емоційне вигорання педагогів, дефіцит комунікації, психологічну втому, а також нові моделі педагогічної взаємодії, що поєднують професійну компетентність із гуманістичною підтримкою [8]. У

цьому контексті праця О. Воробйової має важливе значення, оскільки доводить, що рівень професіоналізації безпосередньо корелює з якістю освіти, а психоемоційна культура педагога є передумовою ефективного освітнього середовища [9, с. 356].

Професіоналізація вчителя – це безперервний процес становлення, розвитку та саморозвитку особистості педагога, який охоплює усвідомлення ним сутності професійної діяльності, поступове занурення у педагогічне середовище та формування власної професійної ідентичності. Вона відображає динаміку переходу від етапу навчання до фази зрілої педагогічної майстерності. У сучасних умовах професіоналізація тісно пов'язана з технологізацією освітнього процесу, оскільки саме ці два напрями забезпечують ефективність функціонування університетської освіти та формування конкурентоспроможного вчителя [7, с. 98–106].

Підсумком професіоналізації є досягнення рівня професіоналізму, який розглядається як синтез педагогічної компетентності, методичної майстерності, здатності до творчої діяльності, рефлексії та самореалізації. Професіоналізм виступає багатовимірним явищем, що включає як особистісні, так і соціально-економічні аспекти. Науковці розрізняють первинний і вторинний рівні професіоналізму та наголошують на його ролі у розвитку людського капіталу й суспільного поступу [8].

Важливим аспектом процесу професіоналізації є формування професійної ідентичності, про що зазначає Я. Андрушко. Учена трактує її як складову становлення особистості спеціаліста, яка формується з моменту усвідомлення належності до певної професії і продовжується протягом усього трудового життя [1]. Цю ідею розвиває К. Бабак, пропонуючи структурно-інтегративний підхід до аналізу первинної професіоналізації, коли педагог формує основи суб'єктності, самостійності та рефлексивності [4].

Війна стала тим фактором, який докорінно змінив не лише соціальні та економічні реалії, а й внутрішній світ українського педагога. Вона вивела професію вчителя за межі звичного академічного середовища, поставивши його

перед необхідністю поєднувати функції наставника, психолога, кризового комунікатора, іноді – волонтера чи навіть координатора безпеки. В умовах постійної нестабільності, тривоги й невизначеності психотип сучасного вчителя набуває нових рис, які стають запорукою його професійного виживання й моральної стійкості.

Сьогодні вчитель – це, перш за все, особистість із високим рівнем адаптивності. Адаптивність проявляється у здатності швидко реагувати на зміни, приймати нові форми організації освітнього процесу, працювати у дистанційному чи змішаному форматі, долаючи технічні, комунікативні та психологічні бар'єри. Педагог мусить зберігати стабільність не лише у власній роботі, а й у сприйнятті дітьми навколишньої дійсності. Саме тому важливими компонентами сучасного психотипу вчителя стають стресостійкість, емоційна регуляція, емпатійність та здатність до психологічного самовідновлення.

Науковці наголошують, що в умовах війни професійна ідентичність педагога зазнає суттєвих трансформацій. Учитель усе частіше усвідомлює себе не лише як передавача знань, а як людину, покликану підтримувати дітей у ситуаціях емоційної травми, розлуки, втрати або вимушеного переселення. У цьому контексті надзвичайно важливою є ціннісна стійкість педагога – його здатність не втратити гуманістичний фокус навіть у середовищі насильства й руйнування.

Сучасний психотип учителя поєднує в собі когнітивну гнучкість, рефлексивність та моральну відповідальність. Когнітивна гнучкість дозволяє вчителю переосмислювати навчальний матеріал, змінювати методи відповідно до ситуації, використовувати нові технології. Рефлексивність допомагає зберігати внутрішній баланс, усвідомлювати власні емоції та керувати ними. Моральна відповідальність – це те, що утримує вчителя від професійного вигорання, дозволяючи бачити сенс у своїй праці навіть тоді, коли зовнішні умови стають вкрай несприятливими [9, с. 352].

Війна актуалізувала ще одну рису психотипу вчителя – громадянську свідомість. Педагог став провідником патріотичних цінностей, символом

незламності, хранителем культури та мови. Його професійна місія сьогодні виходить далеко за межі школи. Через уроки, онлайн-зустрічі, індивідуальні бесіди вчитель підтримує віру дітей у майбутнє, допомагає їм формувати життєву стійкість. Саме тому до професійних характеристик додаються якості етичної зрілості, соціальної відповідальності й оптимістичного світогляду [7, с. 98–106].

Дослідження доводить, що професіоналізація є глобальною тенденцією розвитку педагогічної освіти, а вивчення зарубіжного досвіду дає змогу оновити зміст і форми підготовки українських учителів відповідно до європейських стандартів. Аналіз наукових підходів дозволяє виокремити два провідні напрями розуміння сутності професіоналізації: професійно-особистісний (зосереджений на розвитку й самореалізації особистості педагога) та професійно-діяльнісний (спрямований на адаптацію й ефективне функціонування у професійному середовищі).

У цьому контексті В. Піддячий розглядає професіоналізацію як засіб підвищення конкурентоспроможності педагога в умовах інтеграційних процесів і науково-технічного прогресу. Учений визначає її як процес формування системи знань, умінь, культури, здібностей і мотивації, що забезпечують здатність учителя до саморозвитку, творчості та професійного самовдосконалення [11, с. 185–199].

Професіоналізацію можна інтерпретувати з позицій різних наукових підходів: психологічного – як розвиток когнітивних і вольових якостей; акмеологічного – як досягнення вершин професійної зрілості; соціологічного – як здобуття соціального статусу через професійну діяльність; педагогічного – як набуття спеціальних компетентностей і практичних умінь. У соціально-економічному контексті вона виступає чинником розвитку людського потенціалу та підвищення якості праці.

Виходячи з цих підходів, професіоналізація педагога трактується як процес багаторівневого професійного становлення, який забезпечує ефективне й

відповідальне виконання педагогічної діяльності, включаючи світоглядну, ціннісну, мотиваційну та комунікативну підготовку [11, с. 185–199].

Водночас слід зазначити, що в умовах воєнного стану в Україні процес професіоналізації набуває нового змісту. Війна спричинила переосмислення місії вчителя, його ролі в освітньому процесі та соціумі. Сучасний педагог повинен бути не лише носієм знань, а й психологічною опорою для дітей, здатним діяти в умовах невизначеності, демонструючи адаптивність, стресостійкість, креативність і критичне мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрушко Я. С. Психологічні особливості формування професійної ідентичності у процесі професіоналізації особистості. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. Вип. 1. С. 215–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2013_1_25
2. Аніщенко О. В., Баніт О. В., Калюжна Т. Г., Коваленко О. Г., Піддячий В. М., Самко А. М. Професіоналізація педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теоретико-методичний аспект [монографія]. Київ: ІПОД імені Івана Зязюна
3. Аніщенко О. Професіоналізація педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих: методичний концепт. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2022. Вип. 22(2). С. 24–37. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(22\).2022.24-374](https://doi.org/10.35387/od.2(22).2022.24-374)
4. Бабак К. В. Структурно-інтегративний підхід до професійного розвитку особистості на етапі первинної професіоналізації. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка. 2014. Вип. 26. С. 12–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2014_26_5

5. Бабакова В. М. Профорієнтація як один із напрямів на шляху професіоналізації особистості. Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. 2014. № 1. С. 142–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2014_1_24
6. Баніт О. Система професіоналізації педагогічного персоналу у сфері корпоративної освіти. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2022. Вип. 2 (22). С. 48–58. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(22\).2022.48-587](https://doi.org/10.35387/od.2(22).2022.48-587)
7. Василюк В. М. Професіоналізація і технологізація освітнього процесу як взаємозалежні тенденції у життєдіяльності сучасного університету. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. 2017. Вип. 7. С. 98–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkogpth_2017_7_15
8. Війна та освіта. 2 роки повномасштабного вторгнення: звіт за результатами дослідження. Київ, 2024. 71 с. URL: https://znayshov.com/News/Details/rezultaty_opytuvannia_viina_ta_osvita_dva_roky_povnomasshtabnoho_vtorhnennia
9. Воробйова О. П. Професіоналізація як умова забезпечення якості у вищій освіті. Вісник науки та освіти. 2023. № 3(9). С. 352–364. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-3\(9\)-352-364](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-3(9)-352-364)
10. Нова стратегія професійної підготовки педагога в умовах євроінтеграції: монографія/ за наук. ред. канд. пед. наук С.П.Паламар. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 540 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46908/1/Monogr_FPO_KUBG_2023.pdf
11. Піддячий В. М. Сутність і зміст професіоналізації педагогів у контексті освіти впродовж життя. Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки. 2020а. Вип. 13. С. 185–199. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-13\(42\)-185-19914](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-13(42)-185-19914).

SOCIOLOGY AND STATISTICS

УДК 519.21:502.3:551.583

Дзюбас Вікторія Вікторівна

студентка

Рязанцева Валентина Василівна

канд. фіз.-мат. наук, доцент

Державний торговельно-економічний університет

м. Київ, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ В ЕКОЛОГІЧНИХ І КЛІМАТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Анотація: У роботі досліджено застосування статистичних методів для аналізу екологічних та кліматичних процесів, спрямованих на виявлення трендів, оцінку ризиків і прогнозування змін навколишнього середовища. Обґрунтовано важливість використання регресійного аналізу, дисперсійного аналізу, геостатистичних підходів, методів аналізу часових рядів і теорії екстремальних значень у дослідженнях клімату, якості повітря, водних ресурсів і біорізноманіття. Розкрито роль статистики у перетворенні великомасштабних екологічних даних на практично значущу інформацію для державного управління, прогнозування наслідків кліматичних змін та формування природоохоронної політики. Статистичні моделі розглядаються як ключовий інструмент забезпечення наукової достовірності, адаптації до кліматичних ризиків та оцінки впливу антропогенних факторів на екосистеми.

Ключові слова: екологічна статистика, кліматичні зміни, просторовий аналіз, часові ряди, регресійні моделі, трендовий аналіз, екологічні дані, прогнозування, адаптація до змін клімату, ризики довкілля.

Вступ. Застосування статистичних методів в екологічних і кліматичних дослідженнях має фундаментальне значення для переходу від спостережень до кількісного розуміння процесів, виявлення трендів, оцінки невизначеності і прогнозів. Сучасні екологічні задачі часто пов'язані з великими, шумними, просторово- і часово - залежними даними: щоденні спостереження погоди, серії супутникових вимірювань, мережі автоматичних станцій якості повітря, біомоніторинг видового різноманіття. Статистичні підходи дозволяють чистити дані (видаляти викиди, коригувати пропуски), виділяти закономірності (тренди та цикли), кількісно порівнювати сценарії та кілька джерел інформації, а також формально оцінювати ступінь впевненості у висновках.

Основна частина. Один із базових класів завдань - виявлення довгострокових трендів у часових рядах. Для цього застосовують як прості лінійні регресії, так і непараметричні тести на тренд, наприклад тест Манна-Кендала і оцінку нахилу по Тейлу-Сену. Такі методи показали свою ефективність при аналізі глобальної температури: порівняння середніх за десятиліття значень дозволяє констатувати наближення глобальної середньої температури до рівня, що перевищує передіндустріальний на приблизно $1,1^{\circ}\text{C}$, а нелінійні методи та тестування трендів підтверджують статистично значущу тенденцію до потепління за останні 50-100 років. Чітка кількісна оцінка тренду часто супроводжується обчисленням довірчих інтервалів і перевіркою автокореляції залишків; у випадках автокореляції застосовують кориговані стандартні помилки або моделі авторегресії (ARIMA) [1, с. 26].

Для просторових даних звичним інструментом є методи інтерполяції і просторової статистики - крігування, спаційні регресійні моделі, геостатистика. Наприклад, при картуванні концентрацій забруднювачів повітря ($\text{PM}_{2.5}$, NO_2) крігування дозволяє отримати поля з оцінками в місцях без вимірювань з оцінкою помилки інтерполяції; поєднання вимірювань наземних станцій і даних супутників через байєсівські ієрархічні моделі дає більш точні просторові карти експозиції населення. В прикладі поєднання джерел оцінки

часто виражаються чисельно: середньосвітова швидкість підвищення рівня моря за період супутникових вимірювань (з 1993 року) оцінюється приблизно в 3,3 мм/рік, і просторові моделі дозволяють розкласти ці зміни на внески від термічного розширення та втрат льодовикової маси [2, с. 144].

Аналіз просторово-часових залежностей вимагає використання методів зменшення розмірності та виявлення шаблонів: головні компонентні аналізи (PCA / EOF), факторні моделі, кластерний аналіз. У кліматології EOF-розкладання дозволяє виділити основні просторові патерни змін, наприклад ті, що пов'язані з Ель-Ніньйо/Ла-Нінья, і кількісно оцінити, яку частку дисперсії пояснює кожен компонент (звичайно перший компонент пояснює значну, але не домінуючу частку - порядку десятків відсотків). Такі розкладання допомагають відокремити сигнали великого масштабу від локального шуму і сприяють інтерпретації фізичних механізмів.

У екологічних дослідженнях широке застосування мають моделі зв'язку «стан - фактор» (species-environment relationships): лінійні змішані моделі (LME), генералізовані лінійні моделі (GLM), генералізовані адитивні моделі (GAM), а також методи машинного навчання - Random Forest, Boosted Trees, MaxEnt для моделювання ареалів видів. Ці підходи застосовують для кількісної оцінки впливу кліматичних змін на розподіл видів, сезонні фенологічні зрушення та ризики зникнення. Практичною метрикою якості таких моделей часто є R^2 для регресій, RMSE для похибок прогнозу та AUC для бінарних задач розпізнавання; у багатьох опублікованих роботах AUC моделі для прогнозу ареалу виду, що вважаються хорошими, складають понад 0,8. Для прикладу, при моделюванні зміщення ареалу рослин в помірних широтах, кілька досліджень показують статистично значущі зв'язки між температурними аномаліями та зсувом вегетаційних періодів на кілька днів за кожен градус потепління [3, с.117].

Аналіз екстремальних явищ - ще одна важлива область. Тут застосовують теорію крайніх значень (Extreme Value Theory, EVT), байєсівські підходи та бутстреп-оцінки для оцінки ймовірності рідкісних подій (повені, хвилі спеки).

За допомогою EVT оцінюють параметри розподілів максимумів за сезон та вираховують періоди повернення подій (наприклад, «100-річні» повені). У довкіллі метрично важливо вказувати невизначеність: інтервали довіри для періодів повернення часто дуже широкі, що підкреслює потребу у довгих тимчасових рядах і врахуванні зміни клімату у прогнозах ризиків.

Для оцінки причинно-наслідкових зв'язків у складних екосистемах використовують інструменти, адаптовані зі статистики і машинного навчання: структурні рівняння, різновиди регресій з інструментами (instrumental variables), а також стохастичні диференціальні рівняння у моделях популяцій. В екологічному моніторингу часто застосовують процедури калібрування і валідації моделей: перехресна валідація, бутстреп і out-of-sample тестування для отримання реалістичних оцінок помилки прогнозу [4, с. 58].

Незабутній компонент - робота з невизначеністю і передача її політичним рішенням. Байєсівські підходи, які природно представляють невизначеність як розподіли, широко використовуються для комбінування різних джерел знань і для формування ймовірнісних прогнозів, що зручні для ризикоорієнтованого планування. В екологічних оцінках це проявляється у видачі не лише одиначної оцінки (наприклад, очікуваної зміни температури), а й розподілу можливих змін, що дозволяє визначити ймовірності перевищення критичних порогів [5, с. 150].

Висновки. Статистичні методи є тим каркасом, що перетворює емпіричні дані в узгоджене знання: вони дозволяють виявляти структурні сигнали у шумі, формалізувати невизначеність, будувати прогнози і давати підґрунтя для прийняття рішень у сфері охорони довкілля й адаптації до кліматичних змін. Розвиток методів разом із зростанням обсягів даних відкриває можливості для більш гнучкого і точного відтворення складних природних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петровська І. Р., Салига Ю. Т., Вудмаска І. В. Статистичні методи в біологічних дослідженнях: навчально-методичний посібник. Київ: Аграрна наука, 2022. 172 с.
2. Прокоф'єв О. М. Статистичний підхід до вирішення задач клімато-географічних особливостей розподілу опадів літнього сезону в Україні. Екологічний журнал, 2022, № 1.
3. Врублевська О. О “Клімат України та прикладні аспекти його використання” Навч. посібник. Одеса, 2012. 201 с.
4. Михалевська Т., Ісаєнко В., Гроза В., Криворотько В. Основи статистичного обліку і банки інформації в екології. Київ: НАУ-друк, 2009. 156 с.
5. Тарасова В. В. Екологічна статистика: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 392 с.

INTEGRATED APPROACHES IN SCIENCE, TECHNOLOGY, AND CULTURE

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

October 27-29, 2025

Cambridge, United Kingdom

Editor

Soloviov O. V.

*M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies*

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: <https://www.naukainfo.com>

The editorial board reserves the right to edit and shorten materials. The opinions of the authors may not always coincide with the viewpoint of the editorial board and publisher. Authors bear full responsibility for the published material (for the accuracy of facts, quotes, personal names, geographic names and other information).

This edition was approved for publication on November 9, 2025.

Published in A4 format online on website: <https://naukainfo.com/conference?id=70>

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series DK № 8227, dated April 23, 2025.